munt- en penningkundig nieuws

januari/februari 1986
10e jaargang no. 1

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✽

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448 — 1016 GD Amsterdam
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21 — Postgiro 9922

DEN HAAG - THE HAGUE

HOLLAND COIN FAIR '86

24 - 25 - 26 JANUARI

INTERNATIONALE
NUMISMATISCHE MANIFESTATIE

HOLLAND COIN FAIR '86

onder auspiciën van de

Nederlandse Vereniging van Munthandelaren

in het

NEDERLANDS CONGRESGEBOUW te DEN HAAG

OPENINGSTIJDEN:

24 januari: 18.00-22.00 uur 25 januari: 10.00-17.00 uur 26 januari: 10.00-16.00 uur

Aanwezig zullen zijn:

* Koninklijk Penningkabinet, met
uitgebreide tentoonstelling en keurings- en determinatie-stand.
* 's Rijks Munt te Utrecht, met
tentoonstelling ,,400 jaar muntproduktie'' van het Museum van 's Rijks Munt.
* Een keur van gerenommeerde munthandelaren uit binnen- en buitenland
(Frankrijk, Duitsland, Engeland, Zweden, U.S.A. etc.).
* Fabrikanten van muntbenodigdheden.

BUITENGEWONE MUNTENPRIJSVRAAG
MET ZEER INTERESSANTE PRIJZEN EN ATTRACTIES

Uitgifte bijzondere penning ter gelegenheid van

„400 jaar Leicester-placaet"

a) cupro-nikkel
∅ 30 mm. Kwaliteit: Unc.
Oplage: max. 5.000 ex.
Prijs: *f* **6,50***
* inclusief BTW, exclusief verzendkosten.

b) zilver 925/1000
30 mm. Kwaliteit: Proof.
Oplage: max. 500 ex.
Prijs: *f* **50,—***
* inclusief BTW, exclusief verzendkosten

Productie: 's Rijks Munt Utrecht.

SCHRIFTELIJKE VOORINTEKENING VOOR DEZE LEICHESTER-PENNING IS MOGELIJK.
TE BESTELLEN BIJ: HOLLAND COIN FAIR, LUTTEKESTRAAT 31, 8011 LP ZWOLLE

MUNTEN UIT DE GEHELE WERELD
MUNTENVEILING
ALLWAYS
ACCEPTED
COINS FROM ALL OVER THE WORLD

MUNTEN VERKOPEN?

Uw aanbieding is van harte welkom!

Wij bieden:

CONTANT GELD of
EEN TOP-OPBRENGST OP ONZE INTERNATIONALE VEILINGEN

Onze volgende veiling:

15 februari 1986

U kunt nog tot 10 januari a.s. inzenden.

*Wij ontmoeten u gaarne op de Holland Coin Fair '86, alwaar de munten van onze volgende veiling tentoongesteld zullen worden op **stand nr. 25***

LET OP DE VOLGENDE VOORDELEN:

* Juiste verkaveling, met reële taxatie
* Goed verzorgde geïllustreerde veilingcatalogus
* Gratis toezending veilingcatalogi over de **gehele wereld**
* Renteloos voorschot op belangrijke inzendingen
* Uitbetaling doorgaans binnen **14 dagen** na de veiling (uniek in Nederland!)
* Wij zijn gaarne bereid voor belangrijke objecten geheel vrijblijvend u thuis te bezoeken.

Bel ons voor informatie:

MUNTENVEILING

(eigenaar THEO PETERS)

Rosmarijnsteeg 7 - 1012 RP Amsterdam - ☎ 020-261818

de beeldenaar

Tweemaandelijks tijdschrift
Verschijning: de 4e week van de oneven maanden

Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België.
Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Redactie
N. Arkesteijn
W. K. de Bruijn
F. Letterie
A. Pol
J. van Wessem
J. C. van der Wis

Uitgever
Vonk/Uitgevers b.v.
Postbus 420, 3700 AK Zeist
Telefoon 03404-52292
Postgiro 3808080, t.n.v. 'De Beeldenaar' te Zeist.

Abonnementsprijzen
Inclusief BTW en franco per post bij vooruitbetaling per jaar:
Nederland, België, Suriname en Ned. Antillen: f 30,—.
Overige landen: f 55,—.
Losse nummers: f 5,50 (inclusief portokosten).

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, indien niet vóór 1 december een opzegging is ontvangen.

Advertentie-exploitatie
Inlichtingen en tarieven:
Bureau Nassau
Jan van Nassaustraat 18
2596 BT Den Haag
Telefoon 070-249500
U kunt ook uw advertenties direct inzenden aan de uitgever, Postbus 420, 3700 AK Zeist.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk/Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

inhoud

Leicesters muntplakkaat. Het muntwezen in de Nederlanden rond 1586 245
Enschede en Roest als tweede stichters van Teylers Penningkabinet 259
Delftse vroedschapspenningen en hun afgeleiden 263
Penningnieuws 272
Commission Internationale de Numismatique 275
10e Internationale Numismatische Congres, Londen, september 1986 275
Ter nagedachtenis aan H. J. te Paske 277
Van en voor de kringen 277
Boekbespreking 278

Ten geleide

In 1986 is het 400 jaar geleden dat een belangrijk muntplakkaat werd uitgevaardigd. Om deze reden heeft de Nederlandse Vereniging van Munthandelaren in het kader van haar jaarlijkse grote beurs aandacht aan dit zgn. Leicester-plakkaat willen schenken. Ter gelegenheid van de 'Holland Coin Fair' (24, 25 en 26 januari 1986 in het Congresgebouw te Den Haag) zal een penning uitgebracht worden. Op deze beurs worden door het Koninklijk Penningkabinet en 's Rijks Munt exposities verzorgd over het Leicester-plakkaat en over de gouden dukaat. Zie ook pag. 243.

Leicesters muntplakkaat. Het muntwezen in de Nederlanden rond 1586

door Arent Pol

Historische inleiding

Voordat Philips II in 1555 de troon besteeg, waren de Nederlanden voor het overgrote deel in één hand gekomen. In formeel staatsrechtelijk opzicht was het verband tussen deze staatjes slechts een personele unie, d.w.z. verenigd onder dezelfde persoon die in verschillende gebieden hertog, graaf, heer, etc. was. In de praktijk was er echter meer. Er bestonden gemeenschappelijke bestuurscolleges en rechtbanken voor diverse gewesten en vertegenwoordigingen van sommige gewesten werden zo nu en dan bijeengeroepen in de Staten-Generaal. De Nederlanden werden in de 16e eeuw vanuit Brussel bestuurd, waarbij een steeds centralistischer denken voelbaar werd. Meer en meer ontstond verzet hiertegen, omdat eigen oude gewestelijke rechten ondergeschikt dreigden te raken aan een groter doel.

Het uitbreken van de opstand is echter niet alleen hierdoor veroorzaakt; het was een complex van factoren waarin ook sociaal-economische problemen een grote rol speelden – religie was slechts de hefboom waarmee alles in beweging werd gezet.
Verschillende delen van de bevolking hadden ieder hun eigen redenen om ontevreden te zijn en soms kwam het tot samenwerking tussen de meest uiteenlopende groeperingen. Door de rechtlijnige politiek die landvoogd Alva voerde, nam hij ook vele gematigden in tegen het Spaanse bestuur. Aanvankelijk verzette men zich namelijk niet tegen Philips zelf, maar tegen 's konings landvoogd en diens slechte raadgevers, de ambtenaren in Brussel. Dit werd geleidelijk aan steeds meer een fictie, die pas helemaal werd losgelaten toen Philips II in 1581 door de Noordelijke gewesten van de heerschappij vervallen werd verklaard.

In 1572 kwamen de 'vrije' steden van Holland en Zeeland in een gewestelijke Staten-vergadering bijeen, waarmee de opstand formeel een feit was geworden. In de volgende jaren sloten diverse gewesten zich daarbij aan, sinds 1579 voor het merendeel verenigd in de Unie van Utrecht. Andere gewesten bleven aan Spaanse zijde of keerden door verovering daar terug. Zij trokken zich terug uit de Staten-Generaal.
Onderhandelingen tussen de Staten-Generaal en koning Philips hadden geen succes. De tegenstellingen verscherpten zich verder en uiteindelijk besloten de Staten-Generaal om de trouw aan Philips op te zeggen. Omdat in de 16e eeuw een staat zonder vorst zeer ongebruikelijk was, èn omdat financiële en militaire hulp dringend geboden was, zocht men steun bij Engeland en Frankrijk. Eerst werd gepoogd de soevereiniteit op te dragen aan Elizabeth van Engeland, maar zij wilde zich niet compromitteren. Frans van Valois, hertog van Anjou en Alençon – een broer van de Franse koning Hendrik III – bleek in 1581 bereid op de voorstellen van de Staten-Generaal in te gaan. Veel effect had dit echter niet: Anjou was geen oorlogsleider en de hoop op Franse hulp bleek ijdel. Het wantrouwen dat grote groepen opstandelingen altijd al tegen de katholieke Fransman koesterden, sloeg om in openlijke vijandigheid toen Anjou in 1583 Antwerpen probeerde te bezetten en na dit debâcle verliet hij de Nederlanden dan ook.
Nu de Franse optie voorlopig onhaalbaar was, ging de Engels-gezinde partij in de Staten-Generaal weer aan het werk om steun van Elizabeth te krijgen. Ditmaal slaagde men daar in. In haar buitenlandse politiek streefde de Engelse koningin steeds naar een machtsevenwicht op het continent: Frankrijk moest niet sterker worden dan Spanje, en omgekeerd. Zelf probeerde zij zo min mogelijk betrokken te raken bij de feitelijke strijd – aanvankelijk ontplooide zij daarom alleen maar diplomatieke initiatieven en gaf zij slechts financiële steun. Dat zij in 1585 tot méér bereid was, kwam door de successen die Philips' landvoogd Parma behaalde in de strijd tegen de opstandige gewesten.

Vanuit de laatste in handen van Philips gebleven gewesten, Luxemburg en Namen, was Parma in 1578 een diplomatiek en militair offensief begonnen, dat in de jaren daarna leidde tot de onderwerping van vrijwel de gehele Zuidelijke Nederlanden – en niets wees erop dat het daarbij zou blijven. De Staten-Generaal weken uit naar het Noorden. De moord op Willem van Oranje in 1584 ontnam de opstand één van haar belangrijkste leiders, waardoor de Staten-Generaal verder aan kracht inboetten. Spanje dreigde nu door de bezetting van Portugal in 1580 en door de recente successen in de Nederlanden te sterk te worden in West-Europa, vooral ook omdat Frankrijk intern verdeeld was. Toen gezanten van de geünieerde provinciën in 1585 in Londen aankwamen, verschenen zij net op het juiste moment. De haar aangeboden soevereiniteit over de Nederlanden weigerde Elizabeth nog steeds te aanvaarden, maar wel was zij nu bereid troepen te sturen onder bevel van een hoge Engelse edelman: Robert Dudley, graaf van Leicester. Deze zou zitting krijgen in de Raad van State en zo als adviseur van de Staten-Generaal een belangrijke plaats in het binnenlands bestuur innemen. Bovendien zegde Elizabeth in het in augustus 1585 gesloten verdrag een grote financiële bijdrage toe.

Leicester kwam in december 1585 in de Nederlanden aan. Over zijn functie ontstonden al spoedig meningsverschillen tussen de gewesten: sommigen wilden dat de soevereiniteit bij de Staten-Generaal bleef berusten, anderen wilden Leicester meer macht geven om hem effectief de vijand te kunnen laten bestrijden. Leicester zelf had daar wel oren naar, want hij was streng calvinist, in Engeland de voorman van hen die pleitten voor openlijke bestrijding van het katholicisme op het vasteland. Het resultaat was dat hij zo ongeveer landvoogd werd – de uitoefening van de soevereiniteit kwam bij hem te liggen. Hij werd daarmee hoofd van de uitvoerende macht en dit was veel méér dan ooit Elizabeths bedoeling was geweest. Leicester dacht centralistisch, de oorlogvoering stond bij hem voorop; gewestelijke belangen die niet strookten met zijn opvattingen vonden bij hem geen gehoor. Hij vestigde zich in Utrecht, waar hij meer medestanders had dan in Holland.

Robert Dudley, graaf van Leicester. Kopergravure uit E. VAN METEREN *Historie der Nederlandscher ende haerder naburen oorlogen ende geschiedenissen tot den jare 1612* ('s-Gravenhaghe 1614)

Eén van de maatregelen die hij nam, was het verbod van handel op de vijand, waardoor vooral de Hollandse kooplieden zich benadeeld wisten. Door zijn optreden kwam Leicester steeds meer geïsoleerd te staan, ook al omdat militaire successen uitbleven. Zijn positie werd onhoudbaar, toen uitkwam dat Elizabeth met Parma onderhandelde over vrede tussen Noord en Zuid. In december 1587 keerde Leicester naar Engeland terug, waarna de Staten-Generaal de leiding over de gewesten weer in handen namen. Men koos er nu voor niet langer een buitenlandse vorst aan te zoeken als soeverein, maar de soevereiniteit aan zich te houden en *zonder eminent hoofd* door te gaan met de strijd tegen de vijand.

penning op het vertrek van Leicester uit de Nederlanden, 1587, medailleur onbekend

Het muntwezen vóór 1586

In de bijna anderhalve eeuw vóór 1572 bestond er in de Bourgondische Nederlanden een uniform muntwezen: in alle gewesten werden dezelfde muntsoorten en -typen geslagen en overal golden dezelfde koersen. De staatkundige verbrokkeling door de opstand, maakte een einde aan die monetaire eenheid.

munten van Philips II: gouden reaal, philipsdaalder, bourgondische of kruis-rijksdaalder

Holland en Zeeland zetten het proces in gang door een belastingheffing van ca. 15% op het baar geld. Alle circulerende munten moesten ingestempeld worden, waarna de muntstukken 15% méér waard waren. Het koersverschil moest de eigenaar aan de overheid afstaan, die op deze manier enkele honderdduizenden guldens binnenhaalde ten behoeve van de oorlogvoering. Hiermee was een verschil in waardering van dezelfde muntsoorten ontstaan. Vrijwel tegelijkertijd werd een andere, minder ernstige vorm van eigenmachtig optreden gesignaleerd. Diverse steden in Holland en Zeeland voorzagen tijdens hun belegering namelijk in hun geldnood door de uitgifte van noodmunten: garnizoenen moesten betaald worden en de aanvoer van geld was uitgesloten, zodat men zelf (primitieve) munten moest laten maken van goud of zilver of van onedele metalen of zelfs papier. In 1574-75 gingen de Staten van Holland en Zeeland echter nog een stap verder door de uitgifte van normale munten. De eerste waren oorden, duiten en penningen (¼, ⅛ en 1/16 stuiver), weliswaar nog met Philips' naam en titels, maar volledig losstaand van de tot dusver in de Nederlanden geslagen munten.
Ook hierachter zat de bedoeling inkomsten uit de muntslag te verwerven. Nog veel sterker was dat het geval met de volgende nieuwe muntsoort, de in 1575 geïntroduceerde leeuwendaalder, waarop iedere verwijzing naar Philips ontbrak. Dat grote

klop 1573-74 Holland, op Portugese cruzado calvario

Haarlem, halve daalder 1572

Holland, oord

Holland, leeuwendaalder vanaf 1575

zilverstuk werd namelijk in omloop gebracht voor een koers die ver boven zijn intrinsieke waarde lag: de overheid verdiende aan de aanmaak van leeuwendaalders een kleine 10%, onder de naam 'reserve' eveneens bestemd voor de oorlogvoering.

Een dergelijke fiscale exploitatie van het muntwezen was in de Bourgondische Nederlanden zeer ongebruikelijk. Behalve gedurende een korte periode in het einde van de 15e eeuw, had de centrale overheid sinds 1434 steeds genoegen genomen met een zeer kleine opbrengst, juist voldoende om de controle van de muntslag te bekostigen. Toen de opstand verder schreed, werd genoemde methode van geld maken meer tot systeem verheven. De in de Pacificatie van Gent samenwerkende gewesten gingen er in 1577 ook toe over om overgewaardeerde munten uit te geven, de zgn. Staten-serie, die ca. 5% opbracht. De in 1579 geïntroduceerde Unie-munten waren eveneens fors overgetarifeerd.
Het waren niet alleen de opstandige gewesten die in de muntproduktie een aardige inkomstenbron vonden, ook allerlei lokale bezitters van het muntrecht roken goede winstkansen. Juist in deze tijd van sterk verminderd centraal gezag in Brussel, konden hagemunten zich gemakkelijk aan allerlei beperkende maatregelen onttrekken. Doordat zij het met de handhaving van de muntvoet (d.i. gewicht, gehalte en koers van de munt) al helemaal niet zo nauw namen, waren zij steeds weer in staat ruime hoeveelheden edelmetaal naar hun munthuis te trekken. Vooral de produktie van muntplaatsen als 's Heerenberg, Batenburg,

Batenburg, dubbele dukaat

Hedel, Gorcum en Vianen vormde samen met die van stedelijke ateliers als Nijmegen, Zaltbommel, Deventer en Gent een geduchte concurrentie voor de gewestelijke munthuizen. De opbrengst voor de oorlogvoering werd hierdoor zeer nadelig beïnvloed.

Door de uitgifte van steeds weer nieuwe, verder verzwakte muntsoorten en door het optreden van de hagemunten, waren in de jaren 1572-1582 de koersen van de oude munten tot bijna het dubbele opgelopen. Deze waardevermindering van het geld werd in handelskringen sterk afgekeurd. In 1580 verlieten de Staten-Generaal deze politiek. Men schreef een uniforme koersregeling voor en de aanmaak van philipsdaalders en onderdelen werd hervat. In diverse gewesten werd deze in 1557 ingevoerde soort weer geslagen, in Brabant en Vlaanderen ook nog na de afzwering van Philips in 1581, zij het nu met de afbeelding van Anjou, de nieuwe soeverein.

De verslechterende militaire situatie, deed echter al snel weer enkele gewesten omzien naar de al eerder beproefde inkomstenbron. Dit leidde in de jaren 1581-84 opnieuw tot een reeks van inflatoire emissies als Gentse, Zeeuwse en Overijsselse nobels, gouden en zilveren rijders van Gelderland en Friesland, etcetera. Holland, dat een tien jaar eerder met deze muntpolitiek begonnen was, onthield zich er ditmaal van, omdat het voor zijn inkomsten in sterke mate van de handel afhankelijk was. Omwille van die handel zocht Holland in 1583 aansluiting bij internationaal goed bekend staande soorten, de hongaarse dukaat en de rijksdaalder. Deze soorten waren sinds 1559 resp. 1566 opgenomen in de Reichsmünzordnung; zij waren stabiel gebleven en vonden gewillig aftrek in het Oostzeegebied.

Op de dukaat beeldde Holland een anonieme ridder af, overgenomen van het Hongaarse voorbeeld met de heilige koning Ladislaus. De beeldenaar van de rijksdaalder werd afgeleid van een Saksische rijksdaalder van August, afgebeeld met een zwaard als teken van zijn keurvorstelijke waardigheid. In de omschriften van de Hollandse munten werd uiteraard geen vorst genoemd, maar het borstbeeld op de rijksdaalder heeft de trekken gekregen van Willem van Oranje; in Hol-

Hongarije, goudgulden of dukaat 1579

Holland, hongaarse dukaat 1583

Saksen, rijksdaalder 1572

Holland, provinciale rijksdaalder 1583

Friesland, provinciale rijksdaalder 1580-1603

land speelde men al enige tijd met de gedachte hem de grafelijke waardigheid te verlenen – zijn dood in 1584 heeft de uitvoering van die plannen verhinderd.
Om goed te kunnen concurreren tegen de Duitse rijksdaalders, had Holland het gewicht en gehalte van de eigen rijksdaalder een fractie lager vastgesteld. Friesland was in 1580 al voorgegaan bij het imiteren van een Saksische rijksdaalder (van Johan I). In 1584 gingen ook Westfriesland, Utrecht, Zeeland, Gelderland en Overijssel over tot de aanmaak van rijksdaalders; voor de beeldenaars werd soms teruggegrepen op een Duits voorbeeld, soms ook op de bekende kruisrijksdaalder van Philips II.
Door de veroveringen van Parma, was in het Zuiden het Spaanse gezag hersteld en als gevolg daarvan ook de monetaire eenheid. Met dit laatste werd in het Noorden pas een begin gemaakt tijdens het optreden van Leicester.

Het muntplakkaat
In het verdrag dat de Staten-Generaal met Elizabeth sloten, was al de basis gelegd voor een sanering van het muntwezen. Koersen zouden op hun juiste niveau moeten worden vastgesteld, de munthuizen teruggebracht tot een aanvaardbaar aantal en andere misstanden uit de weg geruimd.

het voorspel
In het voorjaar van 1586 werd de door geldgebrek geplaagde Leicester benaderd door een actief ondernemer, Hans Vlaminck. Deze stelde Leicester voor dubbele rozenobels (sovereigns) te slaan, waaruit grote winst te behalen zou zijn. Leicester voelde daar wel voor en gaf blijkbaar toestemming voorbereidingen te treffen. In Amsterdam werd tenminste begonnen een munthuis in te richten, stempels werden gesneden. Tot een aanmunting is het echter niet gekomen. De Staten van Holland kwamen namelijk onmiddellijk in het geweer: op deze manier zou het privilege van Dordrecht ('muntslag in Holland alleen dáár') worden geschonden. Dordrecht was al zo ver gegaan belastingbetalingen te staken, totdat duidelijk was dat het privilege niet aangetast zou worden. Leicester was inmiddels door correspondentie met Engeland op de hoogte geraakt van Elizabeths afwijzende houding t.a.v. de aanmunting van Engelse sovereigns in de Nederlanden. En uiteindelijk had Leicester zelf ook begrepen dat de voorgespiegelde winsten natuurlijk moesten komen uit een te hoge uitgiftekoers, zodat het hele project geen doorgang vond.
Tijdens de voorbereiding van het muntplakkaat, was discussie ontstaan over de beeldenaar van de nieuwe zilverstukken die men wilde invoeren. Wegens Elizabeths misnoegen over Leicesters aanmatiging van het soevereine gezag, achtte de Raad van State het onverstandig de beeltenis van Leicester op de munten te plaatsen: *also tzelve Hare Majesteyt qualyck smaeckte, ghelyck oock van den daelder, by dewelcke Zyne Excellentie figuere zoude staen, mitsgaders de wapenen van de provintien.*
Eén van de instanties die in deze zaak advies uitbrachten, was het college van Raden en Generaalmeesters van de Munt (RGMM), ook wel Generaliteits-muntkamer genoemd. Dit college bestond al in de Bourgondische periode, maar was door de opstand uiteengevallen. Als adviseur van de Staten-Generaal, als controleur van de gewestelijke muntmeesters en als toezichthouder op de muntomloop kon dit orgaan echter niet gemist worden. In het voorjaar van 1586 werd het opnieuw samengesteld.

het plakkaat
Op 4 augustus 1586 werd een plakkaat betreffende het muntwezen uitgevaardigd door Leicester als hoofd van het uitvoerend gezag, na advies van de Staten-Generaal. Hiermee werd herstel van het muntwezen beoogd; de wanorde was veroorzaakt *door de jegenwoordige oorloge ende licentie des tydts.* Daartoe zouden de koersen van bepaalde munten worden vastgesteld en alle andere worden verboden. Ook zou een serie nieuwe munten worden ingevoerd en bovendien door allerlei bepalingen de handel in en verwerking van munten en edele metalen worden gereguleerd,

Placcart/
Ende ordonantie generale/soo op den cours vanden Gelde/als op de policie ende discipline betreffende d'exercitie vanden Munte ende Muntslach. Midtsgaders tstuck vanden Wisselende Wisselaers/Schepoers/Affineurs/Goudtsmeden/ ende andere in allen den Ghevnieerde Pzouincien.

Ghegheuen by zijne Excellentie inden Haghe den iiij. Augusti. Anno 1586.

Ghedzucke to Amstel redam by Cornelis Claesz. ouer water inde Bchzijfboeck vp de oude Bzugghe: Dooz speciale authozisatie van weghen zijne Excell.

Obert Graue vã Lecestre/ Baron van Wembigly/ etc. Luptenant van hare Mt. van Enghelandt/Gouuerneur/Capiteyn generael der vereenichde Nederlantsche Pzouincien.

Allen den gheenen die dese jeghenwoozdighe Letteren van Placcarte sullen zien oft hooren lesen. Salupt.

Alsoo omme te voorsien op de ongeregelitheden int stuck vander Munte binnen den ghevnieerde Nederlantsche Pzouincien gecauseert dooz de jeghenwoozdighe Oozloghe ende diuersite des tydts hoogh noodich is een generale ende alghemeene oozdeninghe ende regule ghestelt te worden/ niet alleene opten cours vanden Gelde/ maer oock op de Policie ende Discipline betreffende d'exercitie vande Munte ende Muntslach/midtsgaders tstuck vande Wisselende Wisselers/ Schepoers/ Affineurs/Goudtsmeden/ende andere/ In allen welcken als lidtmaten de staet vanden Munte verspzeyt ende wtgheleit is/ in sulcker vueghen dat de selue mach ghestadich in hueren wesen ghemainteneert worden/ Ommewaer toe te comen vooz al noodich is te maecken een generale vergheljchinghe van alle soodanighen specien ende soozten van Gelde/ alsmen verstaet binnen den seluen lande cours ende ganck te doen hebben/ volghende een peders ghewichte ende alloie/ ende den ondertinghen pzopozeien van dien teghens den anderen. Ende in conformite van dien te reguleren ende arresteren den pzys vande materien ende Billioenen van Goude ende Silure/ midtsgaders tgheheel stuck vande Muntslach/Wisselc/ende andere saecken daer van dependerende/ Soo eest dat wp insisterende den werch der voozgaende soleumele ozdonnantie vander Munte deser Nederlanden/ ende voozneemelych vande gheene ghemaeet by enden des Keysers Carolt die vyfde/ inden Jare 1520. Wp advnse ende bewillinghe vande Generale Staten der vereenichde Nederlantsche Pzouincien wette Mt. van Enghelant geconstracteert hebbende/als Gelderlandt/ Vlaenderen/ Hollandt met Westvrieslandt/ Zeelandt/ Vtrecht/ ende Vrieslandt/ met welck tractaet die van Ouerijssel sich gheconfozmeert ende ghegheuen hebben onder onsen Gouuernemente volghende d'accozdt met ons dien aengaende ghemaect. Wp deliberatie vanden Raede van State neffens ons ghezbonneert/ ghehoozt hier op de Generael Meesters vander Munte der seluer Pzouincien ghezbonneert hebben ende ozdonneren wp desen/ wp sozme van pzouisie tolerantie/ ende permissie ter tijdt ende wylen toe anders sal wesen ghezbonneert/ dat voozt aen vanden daghe der publicatie van desen in alle steden ende plaetsen der voozs. Pzouincien/ alle de peninghen van Goudt ende Siluere hier nae ghespecifieert ende ghen andere/ sullen cours ende ganck hebben ten pzysse ende in der manieren hier naer verclaert/ van welcken wp ooch ghezbonneert hebben/ende ozdonneren wp desen die figueren in dzucke ofte pzinte/ achter dese jegenwoozdighe ghestelt/ende ghereyzesenteert te werden/ omme wp de gheseurde bekent/ende de goede ende stercte wt den ghecontrefepte/ ende soude peninghen onderscheyden te connen werden.

A ij

plakkaat 1586: titelblad en eerste pagina

voor muntmeesters zowel als voor wisselaars en edelsmeden; RGMM zouden toezicht houden op de muntproduktie en de circulatie en zij zouden geïllustreerde publikaties laten drukken ten behoeve van het publiek.
Uit de considerans, de inleiding, blijkt dat Leicester een gecentraliseerd muntwezen voor ogen stond, naar voorbeeld van het Bourgondische systeem. Voor de gewesten zou daarbij slechts een uitvoerende functie zijn weggelegd. De monetaire eenheid in het Noorden was hiermee hersteld.

de inhoud

Het plakkaat bestond uit een considerans plus 68 artikelen. De volgorde van die artikelen is misschien hier en daar wat merkwaardig, opvallend maar niet ongewoon zijn de vele herhalingen. Hieronder is ieder artikel geparafraseerd; de indeling in groepen is een moderne.

aanhef en considerans
toegestane soorten en hun koersen

1 opsomming van 64 toegelaten gouden munten, met hun gewicht en koers
2 opsomming van 73 toegelaten zilveren munten, met hun koers; vermelding van enige stuivers en koperstukken, toegelaten voor hun nominale waarde
3 nobels en daalders toegelaten
4 Duitse rijksdaalders toegelaten

bepalingen betreffende niet-toegelaten soorten, koershandhaving, uitvoer van munten en muntmaterialen, snoeien, uitzoeken en omsmelten

5 algeheel verbod van Franse, Italiaanse, Zwitserse en Portugese zilverstukken wegens dikwijls snoeien en valsemunterij
6 verbod van alle instanties en ambtenaren om andere koersen voor te schrijven cq. te hanteren
7 verbod aan alle ambtenaren om een voorschrift van andere koersen op te volgen
8 verbod om ongevalueerde munten in ontvangst te nemen of uit te geven, met name *die ghene geslagen tot Batenborch, Heel, den Berge, Vianen, Gronsvelt, Rechem, Gevaerden, Stevensweert, Bomme ende Gorcum*
9 van verboden munten moet getracht worden de importeur of maker te identificeren
10 beschadigde en niet-volwichtige munten (*gesneden, gebroken, gewasschen, geschroyt, gelapt, genagelt, gesoudeert ofte andersins niet zijnde van hare behoorlijck gewichte*) mogen niet aangenomen worden
11 het is verplicht alle verboden en beschadigde munten plus de niet uitdrukkelijk als toegelaten vermelde soorten *in de Munten oft Wisselen gedragen te werden, alwaer de rechte weerde voor denselven betaelt sal worden*
12 verbod de munten voor een hogere koers uit te geven of aan te nemen

13 verbod zaken te doen en betalingen te verrichten, waarbij de koers van de munten hoger is dan in dit plakkaat aangegeven
14 verbod bepaalde soorten – nodig voor de handel op sommige streken – in te kopen tegen hogere koers
15 verbod agio te geven op bepaalde soorten
16 verbod door weging zware exemplaren te selecteren, *de lichte uutgeven ende mette sware zijn proffyt te doen*
17 verbod ongemunt goud en zilver te kopen of te verkopen tegen een hogere prijs dan in dit plakkaat genoemd
18 verbod munten en muntmateriaal uit te voeren en naar buitenlandse munthuizen te brengen
19 wanneer rekenplichtige ambtenaren zich niet aan deze bepalingen houden, zullen aan hen dubbele boetes opgelegd worden
20 om onjuistheden te kunnen achterhalen, moeten getekende kwitanties verlangd worden voor alle betalingen en dienen deze te worden overgelegd bij het afhoren van de rekening
21 hetzelfde geldt voor particuliere ontvangers van provincies en steden; zij zullen steeds een exemplaar van deze ordonnantie op hun kantoor moeten hebben
22 verbod munten te snoeien, wassen, solderen, vergulden, repareren *oft in eenige manieren verswaren ofte lichten*
23 uitgevers van op deze wijze behandelde munten moeten aangegeven worden
24 verbod gouden en zilveren munten van Hare Majesteit van Engeland om te smelten; de te lichte exemplaren dient men uiteraard naar de wisselaar te brengen
25 boeten zullen als volgt worden verdeeld: ⅓ voor het land, ⅓ voor de aanbrenger en ⅓ voor de politieambtenaar

produktie en personeel, voorschriften en controle
26 teneinde misbruik van de onregelmatige muntslag in het recente verleden te voorkomen, wordt het volgende bepaald:
27 in iedere provincie zal slechts één munthuis zijn en overal zal men werken volgens dezelfde door RGMM uit te reiken instructie
28 alle andere muntplaatsen zijn hierbij tot hagemunten verklaard; de desbetreffende muntbeambten dienen te worden vervolgd
29 ieder toegelaten munthuis zal *in conformiteyt van den ouden solemneelen ordonnantien deser landen* een muntmeester, een waardijn en een essayeur hebben, die beëdigd zullen worden op dit plakkaat en voorzien van een instructie
30 van de functies van Generaalmeester, muntmeester, waardijn, essayeur en stempelsnijder zijn uitgesloten, zij die in relatie tot een hagemunt gestaan hebben; bovendien moeten zij voldoende vakbekwaamheid bezitten
31 RGMM zullen alle muntofficieren van een instructie voorzien en beëdigen
32 RGMM dienen hen die tegen dit plakkaat zondigen, aan te geven bij de justitiële authoriteiten
33 de geldigheid van de bepalingen van 1489 en 1520 betreffende de muntbus en de opening daarvan wordt bevestigd, evenals de instructies voor de RGMM en de muntofficieren uit 1535
34 RGMM zullen toetsnaalden voor de nieuw te maken goudstukken laten vervaardigen en ter beschikking stellen van de Hollandse Rekenkamer

nieuw geïntroduceerde munten
35 geslagen zullen worden:
36 nobel: 32 stuks per mark van 23 karaat 10 grein (=7,65 g van 99%)
37 halve en kwart nobel
38 nederlandse reaal: 7$^{7}/_{64}$ stuks per mark van 10 penning (=34,27 g van 83%)
39 halve, vijfde, tiende, twintigste en vijftigste reaal
40 beloofd wordt deze munten niet te verzwakken
41 ter bevordering van *die ghemeene koophandel, negotiatie ende trafficque metten vremden natien insonderheyt die van den H.Rijcke, Sweeden, d'Annemarcken ende Oostersche Zee-steden,* zal bovendien een daalder en een dukaat op de voet van het Duitse Rijk geslagen worden; mededeling hiervan zal aan genoemde landen en steden gedaan worden
42 van genoemde munten worden gedrukte afbeeldingen gegeven onder de gevalueerde soorten, zonder afwijking behalve de provincienaam en het munt teken
43 aanmaak van andere munten is verboden – de bestaande stempels worden alle ingetrokken en gebroken

wisselaars
44 als wisselaar mogen alleen zij optreden die een instructie hebben ontvangen en als zodanig zijn beëdigd door RGMM
45 zij moeten een uithangbord met het wapen van de Staten-Generaal hebben
46 zij mogen het ingeleverde metaal niet doorverkopen maar moeten het inzenden naar het munthuis
47 iedere bezitter van goud of zilver mag zelf dit materiaal ter vermunting aanbieden aan het munthuis
48 de wisselaars moeten steeds een door RGMM gewaarmerkt exemplaar van dit plakkaat en het manuaal voor het publiek ter inzage gereed hebben liggen

essayeurs, goud- en zilversmeden
49 niemand mag goud of zilver essayeren zonder door RGMM te zijn geïnstrueerd en beëdigd; zij mogen geen goud of zilver naar buiten de provincie verkopen, maar zullen het bij de munt ter vermunting aanbieden
50 de essayeurs dienen een register bij te houden van het door hen bewerkte goud en zilver, waarin behalve gewicht en gehalte ook naam en woonplaats van de aanbieder vermeld zijn
51 goud- en zilversmeden mogen slechts zilver van 11 penningen 8 grein verwerken
52 zij mogen alleen goud van 22 karaat gebruiken
53 RGMM moeten erop toezien dat de goud- en zilversmeden hun instructie naleven

balansen en gewichten
54 wegens de verschillen in gewichten en weegapparatuur, zal door RGMM aan de ijkmeester een standaard worden geleverd, waarmee deze alle gewichten die in deze provincies worden gebruikt voor

goud en zilver dient te ijken

55 bovendien zal hij alle voor goud en zilver gebruikte balansen ijken en van een eigen merkteken plus een leeuwtje voorzien

56 ieder kan deze ijking laten doen tegen een bepaald tarief

57 één maand na publicatie van dit plakkaat zal het gebruik van ongeijkte balansen en gewichten verboden zijn

58 de overlieden van de gilden zullen met een geijkt gewicht vier maal per jaar de onder hen ressorterende neringdoenden bezoeken

59 opdat men zeker kan zijn van de juistheid der balansen en gewichten, zullen zij na drie jaar opnieuw geijkt moeten worden door de ijkmeester

60 vanwege slijtage van de gewichten is een minuscule afwijking toegestaan

61 bij meningsverschillen zal de standaard in de Hollandse Rekenkamer de doorslag geven

62 alle wisselaars, goudsmeden, grossiers en juweliers zullen de ijkmeester op diens verzoek hun gewichten en balansen moeten tonen

boete- en slotbepalingen

63 ter handhaving van dit plakkaat dienen de justitiële authoriteiten de overtreders te vervolgen als er tenminste twee goede getuigen zijn

64 ingeval een veroordeelde niet in staat is de vastgestelde boete te betalen, zal hij *ghestraft worden aen sijn lijve, naer gelegentheydt vander saecken*

65 de justitiële authoriteiten die niet tot vervolging overgaan wanneer een strafbaar feit gepleegd is, worden uit hun ambt ontzet

66 teneinde naleving van dit plakkaat te verzekeren zal het iedere zes maanden opnieuw worden afgekondigd; tegen overtreders en vooral ook tegen nonchalante ambtenaren zal streng worden opgetreden

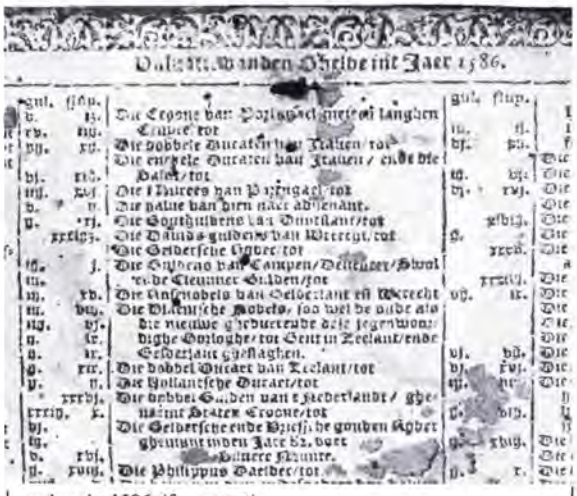
67 alle justitiële authoriteiten moeten zweren dit plakkaat te zullen handhaven

68 dit plakkaat zal door alle authoriteiten op de gewone wijze bekend worden gemaakt, zodat niemand zich erop kan beroepen het niet te kennen; tegen overtreders wordt zonder pardon opgetreden en een ieder zal er aan moeten gehoorzamen, *want wy bevonden hebben sulcks tot dienst ende profijt van den lande te behooren*

Den Haag, 4 augustus 1586

de uitvoering

Voor de uitvoering van de circulatiebepalingen van het plakkaat, stonden het publiek enkele hulpmiddelen ten dienste. Gewichtscontrole kon verricht worden met behulp van een muntgewichtdoos. Nagaan welke soorten waren toegelaten en tegen welke koers, kon men doen aan de hand van de opsommingen in de artikelen 1-4 en 36-41 van het plakkaat, maar beter nog aan de hand van de aparte geïllustreerde uitgave van die lijst, de *beeldenaer ofte figuerboeck*. De door wisselaars te betalen vergoeding voor de niet-toegelaten munten tenslotte, vond men in het *manuael*. Deze publikaties werden onder verantwoordelijkheid van de RGMM samengesteld door

Valuatie Anno 1586.

valuacie 1586 (fragment)

een particuliere drukker. In 1586 verkreeg Cornelis Claesz te Amsterdam voor drie jaar het privilege voor alle drukwerk over het muntwezen: alle anderen waren daarvan uitgesloten op straffe van honderd gouden angelotten. Behalve plakkaten (in een Nederlandse en een Franse versie), *beeldenaars* en *manualen* is van hem ook nog (in één exemplaar) bekend een *valuacie vanden ghelde int jaer 1586,* een etiket voor een muntgewichtdoos met opsomming van de toegelaten soorten en hun koers, maar – merkwaardig genoeg – zonder vermelding van hun gewicht.

De *beeldenaar* van 1586 bevat van 497 munten een illustratie, de soortnaam, de koers en het gewicht. In het plakkaat zelf worden slechts ruim 150 soorten genoemd, de *beeldenaar* daarentegen geeft van vele soorten een aantal verschillende typen en varianten. In het *manuaal* van 1586 komen afbeeldingen van 850 munten voor, zonder hun soortnaam of gewicht. Zij zijn gegroepeerd naar hun gehalte (aflopend) en aan het hoofd van iedere groep staat de prijs per gewichtseenheid van de in te leveren soort opgegeven. In het *manuaal* staan behalve de niet-toegelaten soorten ook de wel toegelaten munten: ingeval zij beschadigd of onderwichtig waren moesten zij immers ook worden ingeleverd.

Artikel 27 gaf vorm aan de plannen tot vermindering van het aantal munthuizen, zoals die ook al in het verdrag met Elizabeth waren genoemd. De strekking van dit artikel was dat in de provincies die het verdrag hadden ondertekend, slechts één munthuis werkzaam mocht zijn. Hiermee waren impliciet ook de hagemunten en stedelijke muntateliers uitgesloten, maar zij hebben zich vaak aan de werking van het plakkaat kunnen onttrekken en zijn nog geruime tijd aktief geble-

beeldenaar 1586: pagina met de nieuwe nederlandse rijksdaalder, vier munten van Elizabeth en drie stukken van Philips II en Frans van Anjou, met hun koersen

manuaal 1586: pagina met Italiaanse, Nederlandse en Portugese goudstukken en hun inleveringsprijzen per gewicht

ven. Het kort tevoren in Westfriesland opgerichte munthuis zou weer gesloten moeten worden. Uiteraard kwamen daar meteen protesten op en zelfs wilde de landschap ook de nieuwe munten maken. Dit werd echter niet toegestaan, wat tot gevolg had dat Westfriesland bij het type van de hongaarse dukaat en de provinciale rijksdaalder bleef.

De artikelen 31-33 betroffen de werkzaamheden van de Raden van Generaalmeesters van de Munt. Eén daarvan was de controle van de gewestelijke muntmeesters. Daartoe werd o.a. regelmatig de muntbus geopend, waarin bij iedere aflevering van een partij munten, door de waardijn enkele stuks als steekproef waren gedeponeerd. Deze munten werden later op gewicht en gehalte onderzocht en wanneer zij niet aan de norm voldeden moest de muntmeester een zekere boete betalen. De resultaten van het onderzoek werden vastgelegd in het proces-verbaal van bus-opening. Bovendien werd bij deze gelegenheid de hoogte berekend van de sleischat, de omzetbelasting die de muntmeester aan de muntheer verschuldigd was.

In de artikelen 36-41 werden de nieuwe munten geïntroduceerd, de beeldenaars ervan daar echter niet omschreven – volstaan werd met verwijzing (in art. 42) naar de illustraties in de *beeldenaar*. Op bijna alle munten komen de wapens voor van de zes gewesten, die in 1585 in de Staten-Generaal het verdrag met Elizabeth ondertekenden: Gelderland, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland. Brabant ondertekende niet omdat men er geen opdracht toe had – Antwerpen was door Parma ingesloten. Het grootste deel van Vlaanderen mèt alle belangrijke steden was op dat moment ook al door Parma heroverd, maar vertegenwoordigers van het resterende deel bleven nog in de Staten-Generaal verschijnen tot in 1587, toen zij niet meer representatief geacht werden en verdere toegang geweigerd werd. Drenthe was wel aangesloten bij de Unie, maar niet vertegenwoordigd in de Staten-Generaal; Overijssel was niet in staat om het verdrag te tekenen en Groningen kwam pas later in de Staten-Generaal. Behalve de wapens staat op alle munten het symbool voor de samenwerkende gewesten, de pijlenbundel, samen met de wapenspreuk CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT (=eendracht maakt kleine zaken groot). Het andere omschrift luidt steeds MONETA ORDINUM PROVINCIARUM FOEDERATARUM BELGIAE (=munt van de Staten der in een federatie verenigde provincies van Nederland), soms nog aangevuld met AD LEGEM IMPERII (=volgens de wet van het Rijk); op de kleinste denominaties staat MONETA BELGICA (= Nederlandse munt).

nederlandse rozenobel

Als eerste nieuwe munt noemde het plakkaat een nobel; uit de opgegeven waarde blijkt dat een rozenobel bedoeld is. Deze sloot nauw aan bij het Engelse voorbeeld en in de *beeldenaar* werd hij wèl rozenobel genoemd. Op de voorzijde staat een geharnaste figuur met gesloten vizier en met zwaard en pijlenbundel in een schip dat op het boord de zes wapens draagt; de keerzijde vertoont de pijlenbundel in een stralende zon. Van deze soort zijn maar zeer weinig exemplaren geslagen: alleen van Zeeland is één hele rozenobel bekend (van 1586) en van enkele andere jaren uitsluitend halve rozenobels, alleen van Zeeland. Kwart rozenobels zijn niet teruggevonden en wellicht ook nooit geslagen. Van de Hollandse rozenobel is slechts een piedfort in zilver bekend, ook uit 1586.

Als tweede noemde het plakkaat de reaal. Dit type was geënt op de philipsdaalder, zoals blijkt uit het gewicht en gehalte. De buste op de voorzijde was daar eveneens duidelijk op geïnspireerd; de lauwerkrans is een toevoeging die waarschijnlijk het symbolische karakter van dit anonieme portret moest onderstrepen. Ook de benaming reaal houdt verband met de philipsdaalder, die bij zijn invoering in 1557 als een zilveren versie van de halve gouden reaal geafficheerd werd. Vaak wordt verondersteld dat de buste op de nieuwe reaal die van Leicester zelf zou zijn – gezien de al genoemde discussie die aan het plakkaat voorafging is dat onjuist. In het plakkaat werden als onderdelen genoemd ½, ⅕, 1/10, 1/20 en 1/50 reaal (ook dit aspect is overgenomen van de philipsdaalder, die een vergelijkbare indeling kende: ½, ⅕, 1/10, 1/20, 1/40). Van de drie eerste is het type gelijk aan dat van de hele reaal, maar de beide kleinste denominaties hebben afwijkende voorstellingen. Op de 1/20 reaal is de pijlenbundel blijven staan, maar de wapens zijn vervangen door

nederlandse reaal

1/20 nederlandse reaal

1/50 nederlandse reaal

een cartouche. De 1/50 reaal vertoont diezelfde cartouche met pijlenbundel, nu in combinatie met een dubbellijnig kruis op de voorzijde. De aanmunting van realen en onderdelen is vrij gering geweest, alleen de 1/20 reaal werd in ruimere mate geslagen – de ⅕ en 1/10 reaal zijn waarschijnlijk nooit aangemaakt.

Als derde soort werd ten behoeve van de handel een rijksdaalder geslagen. Het gewicht en gehalte daarvan kwamen geheel overeen met de bepalingen in de muntwetgeving van het Duitse Rijk. De voorzijde-beeldenaar gaat terug op de rijksdaal-

nederlandse rijksdaalder

nederlandse dukaat

der die Holland in 1583 invoerde; lauwerkrans en pijlenbundel zijn nieuwe toevoegingen. Op de keerzijde staan de zes wapens thans in één schild samengebracht. Een halve rijksdaalder werd in het plakkaat niet vermeld, maar is wel geslagen. Als vierde en laatste nieuwe munt noemde het plakkaat de dukaat, eveneens bestemd voor de buitenlandse handel en mede daarom op de in het Duitse Rijk geldende muntvoet geslagen. Voor de beeldenaar heeft men als voorbeeld een modernere versie van de hongaarse dukaat gekozen dan voor de Hollandse van 1583: de geharnaste figuur draagt hier geen mantel meer, het jaartal staat nu aan weerszijden ervan. Op de keerzijde is de gewone tekst in een cartouche geplaatst. De dukaat was de enige succesvolle muntsoort in deze regeling: in diverse gewesten werden regelmatig grote aantallen ervan geslagen. Alle nieuwe munttypes moeten als 'nederlands' worden betiteld, omdat zij zijn uitgegeven krachtens een landelijk plakkaat. Op die wijze worden zij onderscheiden van andere soorten die slechts op provinciale verordeningen steunen. De nu gangbare benamingen als 'leicester-rijksdaalder' waarin verwezen wordt naar de landvoogd die het plakkaat uitvaardigde, zijn weliswaar gemakkelijk voor het onderscheid met een later rijksdaalder-type, maar technisch onjuist. Plakkaat en beeldenaar zelf spreken trouwens ook vaak over 'nederlandse rijksdaalder', nooit over 'leicester-rijksdaalder' etc.
In artikel 42 van het plakkaat stond dat de beeldenaars van de nieuwe munten *sonder eenighe differentie* moesten zijn, behalve dan dat provincienaam en muntteken mochten verschillen. De gebruikelijke variatie – veroorzaakt doordat ieder munthuis een afzonderlijke stempelsnijder in dienst had en de stempels dus steeds verschillende 'handschriften' vertoonden – wilde men niet langer. De wens tot uniformiteit werd vooral ingegeven door de hoop dat zo vervalsingen sneller ontdekt zouden worden. Hoe men zich voorstelde e.e.a. te bereiken, blijkt uit de aanstelling van de Dordrechtse stempelsnijder Gerard van Bylaer tot stempelsnijder-generaal in juli 1586. Het was de bedoeling dat hij de ponsoenen waarmee de muntstempels gemaakt werden, zou leveren aan alle munthuizen. Dit is aanvankelijk inderdaad gebeurd, maar de lokale stempelsnijders zagen dit als een inbreuk op hun functioneren en geleidelijk aan werd dit gebruik weer verlaten.
Artikel 43 beval de inlevering en vernietiging van de stempels der tot dusverre geslagen munten. RGMM klaagden er in hun rapporten over dat dit gebod niet volledig werd nageleefd.

Het vervolg

Met het plakkaat van 1586 trachtte men het muntwezen in de Noord-Nederlandse gewesten op één lijn te brengen, zowel wat betrof de koers van de circulerende munten als de aanmaak van nieuwe. Daarmee gaf het uitvoering aan het 12e artikel van de Unie van Utrecht van 1579. Toch is men in deze opzet niet helemaal geslaagd en zeker niet voor langere tijd. Door een aantal factoren werd de werking van het muntplakkaat-1586 verstoord, voornamelijk door het gewestelijk particularisme, door de concurrentie van Zuid-Nederlandse munten en door de veranderende waardeverhouding tussen de edele metalen vanwege de grote aanvoer van Amerikaans zilver. Hierdoor was de terugkeer naar Philips' muntstelsel (herinvoering van de philipsdaalder in het Zuiden, introductie van de nederlandse reaal in het Noorden) geen lang leven beschoren.
Al heel snel na de invoering van het plakkaat bleek, dat de muntvoet van het merendeel der nieuwe munten iets te hoog lag. Voor de rijksdaalder bijvoorbeeld had men in 1586 nauwkeurig de voet van 1566 gevolgd, maar de rijksdaalder die Holland sinds 1583 had geslagen bevatte een fractie minder zilver. De nieuwe munten konden daarom niet concurreren met de bestaande soorten.

De gewesten zochten een oplossing en vonden die in 1589 in de aanmaak van leeuwendaalders. In december van 1589 werd door de Staten-Generaal het plakkaat van 1586 echter opnieuw afgekondigd, zodat de aanmunting van leeuwendaalders gestaakt moest worden. Na korte tijd verlegde de aandacht zich naar de Hollandse rijksdaalder. In het begin van de 90-er jaren sloeg men die massaal en zo werd die rijksdaalder onofficieel de algemene munt van de Republiek. In 1593 werd wel geprobeerd de eenheid te herstellen, maar door de tegenwerking van Westfriesland en Overijssel slaagde men daar niet in. Even leek het erop dat het toch nog zou lukken toen in september 1594 het plakkaat van 1586 weer van kracht werd: voor het eerst sinds lange tijd werden er in 1595 opnieuw door alle provincies onderdelen van de reaal en nederlandse rijksdaalders geslagen. Overijssel was inmiddels opgenomen in de Staten-Generaal en daarom werd het wapen van dat gewest ingevoegd op de nederlandse rijksdaalder. Ook breidde men de serie uit met de $\frac{1}{100}$ reaal.

Opnieuw bleek dat het niet vol te houden was en de meeste gewesten keerden dan ook terug naar de aanmaak van winstgevender soorten als de provinciale rijksdaalder en de leeuwendaalder. Deze ontwikkeling is ook in de tabel van thans bekende munten afleesbaar.

In de Zuidelijke Nederlanden werden vanaf 1600 zeer gevaarlijke concurrenten van de Noord-Nederlandse munten geslagen. Dit lokte een golf van minderwaardige emissies uit als Zeeuwse daalders, Friese florijnen en schellingen van diverse gewesten en steden. De Staten-Generaal

nederlandse rijksdaalder na 1595: het wapen van Overijssel toegevoegd

$\frac{1}{100}$ nederlandse reaal

thans bekende munten van Holland, Zeeland, Westfriesland, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Friesland, Stad & Lande (=Groningen), Driesteden, Kampen, Zwolle (met uitzondering van vlaamse nobels en rozenobels, spaanse dukaten, rijders en kleingeld)

	hongaarse dukaat	nederlandse dukaat	nederlandse rozenobel + ½	nederlandse reaal + ½	$\frac{1}{10}$, $\frac{1}{50}$ en $\frac{1}{100}$ ned. reaal	nederlandse rijksdaalder + ½	prov./sted. rijksdaalder + ½	bourgondische rijksdaalder + ½	leeuwendaalder + ½		
1583	H O						H F 3				1583
4	O						H WU F 3	Z GO			4
85	O						H F 3	Z G	H U O		85
6	O	HZ UG F	Z	HZ UG F	HZ UG F	HZ UG F	W F 3	O	H		6
7	W O	HZ UG F	Z		HZ G F	H UG F	W F 3				7
8	W O	H F			H		W F 3		W		8
9	O	F					S	S	HZWUGOF		9
1590	W O					Z G	H W S	O S			1590
1	WUGOF	UGOF			O		HZWU F	GO	OF		1
2	W O	Z UG F					HZWU F	GO			2
3	W O	Z UGOF	Z		Z	HZ G	W G	G	OO		3
4		F	Z				G z	O	OF		4
95	W	HZ UG F	Z		H WUGOF	HZ UGOF	W				95
6	W	HZ UG F k			Z U	Z UG	W kz				6
7		Z UG F k			Z	Z	W kz		ZWUGOF k		7
8	W	Z UG F k					WUG F k		Z UG		8
9	W	Z UG F k					WUG F z		Z UG F		9
1600		UG					H UG z		WUG F		1600

noot: de hongaarse dukaat van Overijssel is ongedateerd; uit de rekeningen blijkt dat dit type in de aangegeven periode is geslagen

trachtten de vloed te keren, o.a. door in 1603 de provinciale rijksdaalder formeel te accepteren. In 1606 werd dit type opgenomen onder de Generaliteitsmunten. Gewicht en gehalte werden ontleend aan de Hollandse rijksdaalder van 1583; de voorzijde-beeldenaar werd in licht gewijzigde vorm van de nederlandse rijksdaalder van 1586 overgenomen, terwijl in het wapenschild op de keerzijde niet langer de zeven gewestelijke wapens voorkwamen maar de Generaliteits-leeuw met kroon, zwaard en pijlenbundel.

nederlandse rijksdaalder vanaf 1606

Het plakkaat van 1586 werd in 1606 vervangen door een nieuw muntplakkaat. Dit laatste week niet bijzonder sterk van het vorige af, maar verschilde wel van toonzetting: de soevereiniteit van de gewesten werd daarin meer recht gedaan dan in Leicesters centralistische versie. Aanpassingen vonden nog plaats in 1659 en 1694, maar in grote lijnen bleef het plakkaat van 1606 de basis vormen van het muntwezen gedurende de Republiek der Verenigde Nederlanden.

Literatuur

Algemene Geschiedenis der Nederlanden, VI (Haarlem 1979)

H. E. VAN GELDER Ad legem imperii *De Geuzenpenning* 14 (1964) 1-6

H. E. VAN GELDER *De Nederlandse munten* (Utrecht/Antwerpen 1965) Aula 213

H. E. VAN GELDER De Nederlandse Beeldenaars van 1586 tot 1626 *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 60/61 (1973/1974) 5-68

H. E. VAN GELDER De Nederlandse Manualen 1586-1630 *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 65/66 (1978/1979) 39-79

H. E. VAN GELDER Nederlandse munten ten tijde van de Unie van Utrecht *De Beeldenaar* 3 (1979) 167-170

H. E. VAN GELDER Het wapen van Vlaanderen op Noord-Nederlandse munten *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 67 (1980) 207-209

S. GROENVELD e.a. *De Tachtigjarige Oorlog; I: De kogel door de kerk? De opstand in de Nederlanden, 1559-1609* (Zutphen 1983²)

A. O. VAN KERKWIJK Dubbele gouden rozenobels door Leicester in 1586 geslagen *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 5 (1918) 48-70

J. G. STUURMAN Het twaalfde artikel van de Unie van Utrecht. Een staatsrechtelijke beschouwing over het muntwezen in de Republiek der Verenigde Nederlanden *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 65/66 (1978/1979) 15-38

In voorbereiding:

Speciale lijst ROMEINSE MUNTEN

(voorafgegaan door 'nieuwtjes')

Gratis aan te vragen bij:

A. G. van der Dussen b.v.

Hondstraat 6
6211 HW Maastricht
(tel. 043-215119)

Enschede en Roest als tweede stichters van Teylers Penningkabinet

door H. Enno van Gelder

De numismatische collectie van Teylers Museum heeft de huidige omvang vooral gekregen in de tweede helft van de vorige eeuw dankzij de kunde en doortastendheid van mr. A.J. Enschedé en Th. M. Roest. De grondslag werd natuurlijk gelegd door Pieter Teyler van der Hulst (1702-1778) zelf, die een ruime belangstelling had voor alle in de 18e eeuw bloeiende takken van kunst en wetenschap. Door zijn testament kwamen zijn vermogen en collecties onder beheer van Teylers Stichting met de opdracht de wetenschappen te bevorderen, o.a. door de vorming van een tweetal genootschappen.[1]
Reeds in 1780 kwam de zg. Ovale zaal, thans nog de kern van het later sterk uitgebreide museumcomplex aan het Spaarne, tot stand en in 1778 werd de eerste prijsvraag uitgeschreven, begin van een nog altijd doorlopende reeks waarin ook de munt- en penningkunde geregeld aan de orde is gesteld.
De juiste omvang van de door Teyler gevormde penningcollectie, die vermoedelijk voornamelijk historisch gericht was, is niet bekend, evenmin is de geleidelijke groei daarvan in de volgende decennia nauwkeurig vast te stellen. Wel is duidelijk dat de opbouw tot het tegenwoordige indrukwekkende niveau tot stand kwam door de stuwende kracht van Enschedé, sinds 1876 lid van het Tweede Genootschap, die Directeuren van de Stichting wist te overtuigen van de noodzaak geregeld gelden voor dit onderdeel beschikbaar te stellen. In de volgende 20 jaar kocht hij op veilingen en onderhands honderden stukken, meestal van uitstekende kwaliteit, waardoor Teylers verzameling van Nederlandse penningen uit de 17e–19e eeuw één der meest representatieve in het land werd. Ook werd op zijn initiatief een aparte expositieruimte voor deze collectie gebouwd en de specialist Th. M. Roest als conservator van het penningkabinet aangetrokken met de opdracht de tentoonstelling in te richten en een catalogus uit te geven. Doordat beide bovendien hun belangrijke privé collecties van munten aan de Stichting vermaakten, kreeg de verzameling tegen 1900 de huidige omvang: een zeer rijke reeks Nederlandse penningen met de nadruk op historie- en familie-penningen; kleinere aantallen rekenpenningen, gebruikspenningen en buitenlandse penningen; twee zeer gespecialiseerde collecties van munten, resp. van West-Friesland en van Gelderland; veel kleinere series van Romeinse munten en Nederlandse munten uit andere gewesten. In de muntreeksen is daarna weinig veranderd, de penningverzameling is ook in deze eeuw nog geregeld uitgebreid.
Adriaan Justus Enschedé (1829-1896) behoorde tot de bekende Haarlemse drukkersfamilie.[2] Na een rechtenstudie was hij aanvankelijk in het bedrijf werkzaam, waar hij zich o.a. bezig hield met de geschiedenis van het drukkersvak. Maar bij zijn ruime culturele belangstelling was een commerciële carrière voor hem al gauw niet bevredigend. In 1857 aanvaardde hij een benoeming tot gemeente-archivaris van Haarlem en al in 1866 liet hij een catalogus verschijnen die als een eerste moderne inventarisering van een stadsarchief beschouwd wordt. Gedurende een werkzaam leven publiceerde hij geregeld, niet alleen over de geschiedenis van Haarlem, maar ook op andere gebieden; vooral de geschiedenis van de Eglise Wallonne had zijn warme interesse. Hij deed ook veel voor het kunstbezit van de stad, o.a. jarenlang als voorzitter van de stedelijke Museumcommissie. Ook buiten Haarlem ontplooide hij zijn organisatorische gaven in de Vereniging Rembrandt, het Kon. Oudheidkundig Genootschap en de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.
Belangstelling voor numismatiek toonde hij al vroeg. Hij bezat een bescheiden collectie Romeinse munten (in 1877 aan Teyler geschonken) en hij bewerkte met de bekende numismaat J. P. Six in 1863 de catalogus van de verzameling antieke munten van de Kon. Ned. Akademie van Wetenschappen. In 1876 werd hij opgenomen in Teylers Tweede Genootschap, waarschijnlijk echter meer als Haarlems intellectueel dan als numismatisch

A.J. Enschedé

deskundige. Het resultaat van zijn aktiviteit waren de reeds genoemde organisatorische vernieuwingen van het penningkabinet, waardoor de collectie op een aanzienlijk hoger plan gebracht werd en door expositie en catalogisering voor het publiek toegankelijk gemaakt.
In dezelfde jaren[3] begon hij een privé collectie van vaderlandse munten te vormen, waarbij hij zich concentreerde op die van West-Friesland van 1587 tot 1796. Dankzij zijn vele connecties en zijn goede smaak slaagde hij erin een bijzonder volledige reeks van uitmuntende kwaliteit bijeen te brengen. Tot verder onderzoek of publikatie op dit gebied is hij echter niet gekomen. Wel werd hij natuurlijk bij de oprichting van het Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde in 1892 onmiddellijk lid en bezocht hij geregeld de vergaderingen. Na zijn dood in 1896 kwam de collectie krachtens legaat in de door hem gestichte zaal in Teylers Museum te staan.
Een heel andere persoonlijkheid was zijn tijdgenoot Theodorus Marinus Roest (1832-1898), die zijn hele leven vooral muntenverzamelaar is geweest.[4] Hij woonde in een statig huis op het Rapenburg te Leiden, waarschijnlijk zonder een dagvullend beroep. Al vroeg begon hij naarstig Gelderland, middeleeuwen en Republiek, steden en heren, te verzamelen, waarbij vooral de oudere munten hem boeiden. Van 1862 af[5] was hij een geregelde bezoeker van de muntveilingen van G. Th. Bom te Amsterdam, die op ruime schaal Gelderse munten verwierf en vervolgens nauwkeurig bestudeerde. Al in 1870 schreef hij een artikeltje over onuitgegeven Gelderse munten in de *Revue de la numismatique belge,* waarin – omdat toen in ons land nog geen tijdschrift of organisatie op dit gebied bestond – ook Nederlanders geregeld publiceerden. Twee jaar later werd hij benoemd tot associé étranger van de Société royale de numismatique, uitgeefster van de Revue. Hij gold weldra als een vooraanstaande autoriteit op zijn verzamelgebied. In 1876 vroeg de Minister zijn advies[6] over de aankoop van de beroemde collectie Gelderse munten van W. I. de Voogt voor het Kon. Penningkabinet en in hetzelfde jaar werd hij directeur van het Academisch Penningkabinet in zijn woonplaats, toen nog de belangrijke door prof. Van der Chijs gestichte algemene collectie. Toen deze echter vijf jaar later, terwille van een efficiënter beheer van het rijksbezit, grotendeels bij het Kon. Penningkabinet in Den Haag was ingelijfd, nam hij in 1883 ontslag. Weldra kreeg Roest echter opnieuw gelegenheid zijn bekwaamheden te ontplooien, toen Directeuren van Teyler hem in 1886 op Enschedé's voorstel belastten met de catalogisering van de Haarlemse verzamelingen, sinds 1888 met de titel van conservator.
Samen met Enschedé richtte hij de nieuwe zaal in, waarvoor hij de nog bestaande kasten ontwierp en die al in 1888 opengesteld kon worden. Een jaar later verscheen de *Catalogue du cabinet numismatique de la Fondation Teyler à Harlem,* met het oog op buitenlandse gebruikers in het Frans – helaas wat stuntelig – geschreven.[7] Intussen zette hij met ijver en akribie de bestudering van zijn eigen groeiende collectie Gelderse munten voort. Dit mondde uit in een omvangrijke artikelenreeks *Essai de classification des monnaies du comté, puis duché de Gueldre,* weer verschenen in de Belgische *Revue* van 1892 en 1893 (ook als afzonderlijk boek van 248 blz.), opgezet als een systematische aanvulling en verbetering van het standaardwerk van Van der Chijs, op basis van bestudering van zijn eigen collectie en van andere particuliere en openbare verzamelingen, aangevuld met archiefonderzoek, waardoor hij een reeks nog ongebruikte documenten kon publiceren. Dit grote werk werd in de volgende jaren vervolgd met soortgelijke studies over munten van 's-Heerenberg, Batenburg en Anholt, nu in het inmiddels opgerichte Nederlandse *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde.* Verder verzorgde hij de publikatie van verschillende muntvondsten; o.a. catalogiseerde hij het bij Bom geveilde deel van de geruchtmakende vondst Amersfoort 1894 (het andere deel werd door J. Schulman bewerkt en geveild).[8] Ook adviseerde hij bij de opbouw van andere collecties, zoals die van Brabantse munten op het kasteel Heeswijk.

In 1891 woonde Roest het eerste internationale congres voor numismatiek bij, dat de Belgische Société ter gelegenheid van haar 50-jarig bestaan te Brussel organiseerde. Hij werd daar tegelijk met enkele buitenlandse geleerden tot membre honoraire benoemd. Tevens besloten de daar aanwezige Nederlanders om hier te lande een Genootschap voor Munt- en Penningkunde op te richten, dat in 1892 formeel tot stand kwam. Hij werd daarvan – kennelijk haast vanzelfsprekend – voorzitter en formuleerde in de eerste aflevering van het in 1893 verschenen *Tijdschrift* het programma van de jonge vereniging.[9] In 1896 werd hij erelid en na zijn dood lieten bewonderaars van de 'beminde voorzitter' en 'vaderlijke vriend' een portretpenning verschijnen.[10] Ook hij vermaakte zijn zo dierbare collectie aan Teylers Stichting.

Binnenkort zullen representatieve selecties uit de legaten Enschedé en Roest naast elkaar in de thans opnieuw ingerichte, maar oorspronkelijk door hun samenwerking tot stand gekomen zaal worden tentoongesteld. Enigszins zal daar ook hun uiteenlopende instelling zichtbaar zijn: uit de

Th. M. Roest

evenwichtige reeks Westfriese munten van Enschedé spreekt een liefde voor fraaie en interessante voorwerpen van kunstnijverheid, in de veel omvangrijker Gelderse reeksen van Roest blijkt vooral een aandacht voor het specialistische detail, waarbij voor hem minder het aantrekkelijke uiterlijk dan de documentaire betekenis telde.

Eerder verschenen in *Teylers Museum Magazijn* (zomer 1985)

Noten

1. H. ENNO VAN GELDER, Teylers Stichting en de numismatiek, in *De Geuzenpenning* (965) 69-75; herdrukt *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* (1980) 249-255.
2. Over hem: *Levensberichten der afgestorven medeleden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* (1897/98) 73-92.
3. Zie noot 5.
4. Op zijn uitdrukkelijk verlangen werd geen levensbericht gepubliceerd: *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* (1898) 296-297.
5. In de serie geannoteerde veilingcatalogussen van de firma (Kon. Penningkabinet) komt Roest in 1862 voor het eerst als koper voor. Enschedé verschijnt sinds 1877 als koper van Westfriese munten (eerder als koper van penningen voor Teyler).
6. J. VAN KUYK, *Geschiedenis van het Kon. Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Steenen,* (1946) 66-67.
7. Een tweede vermeerderde druk verscheen in 1909, waarin de collecties Enschedé en Roest zijn opgenomen (naar de fiches van de voormalige eigenaren).
8. *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* (1955) 8.
9. *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* (1893) 5-9.
10. Als voren (1900) 296-298.

— — —

C. J. G. SCHUURMAN-RIJNHOLT

Emmastraat 13, 7075 Etten-Gelderland
Telefoon 08350-27781

AMERICAN NUMISMATIC ASSOCIATION ANA
120692

nvmh
lid Ned. Vereniging van Munthandelaren

THE CANADIAN NUMISMATIC ASSOCIATION
14654

Specialiteit:

Moderne buitenlandse munten
Nederlandse Antillen en
Suriname

Standnummer 20 Holland Coin Fair '86 Den Haag

EEN BETROUWBAAR ADRES

SINDS 1909
VOOR
INKOOP-VERKOOP
EN GRATIS TAXATIE

Standnummer 4 Holland Coin Fair

Bezichtiging van de munten van maandag t/m vrijdag van 9.00-16.00 uur.

Prijslijst op aanvraag verkrijgbaar.

Lid

MUNTENMUSEUM

De Spaar- en Voorschotbank bezit een unieke collectie munten vanaf de 7de eeuw v. Chr. tot heden.
Tot deze collectie behoren zeer exclusieve munten en penningen, waarvan slechts enkele of zelfs maar één exemplaar bekend is.
Vele van deze munten komen uit de beroemde collecties van o.a. koning Faroek, Ferrari uit Italië en Brand uit Chicago.
Voor taxaties raden wij U aan eerst een afspraak te maken. Dankzij de gespecialiseerde kennis is de bank in staat verzamelaars en beleggers deskundige adviezen te geven om in munten en edele metalen te investeren.

Spaar en Voorschotbank

Een degelijk, coöperatief bankiershuis, sinds 1909

Torenplein 7 9231 CG Surhuisterveen Tel. 05124-1925 Telex 46704 SPAVO

Delftse vroedschapspenningen en hun afgeleiden

door N.L.M. Arkesteijn

II: LATERE PENNINGEN VAN ORIGINELE EN NIEUWE STEMPELS*

Identiteitspenningen

In samenhang met een op 1 januari 1877 ingaande nieuwe wijkindeling in acht wijken werd op 31 maart 1876 al een nieuwe verordening op het blussen van brand aangenomen waarvan artikel XI bepaalt dat *bij den brand alleen zij worden toegelaten, die kennelijk tot den dienst der brandblussching behooren; wijders genees- en heelkundigen, de kantonrechter, de leden der gemeenteraad, de chefs van de militaire inrichtingen, of de door deze te zenden ordonnansen, de garnizoenskommandant, de plaatselijke adjudant mits in uniform gekleed of voorzien van het door het gemeentebestuur te verstrekken onderscheidingsteeken.*

Dit laatste zou, althans voor de brandweerlieden, het achttiende eeuwse gegoten geelkoperen model, dat in de verordening van 1843 nog werd genoemd, moeten vervangen. Dit was echter op 7 januari 1877 voor geen van de genoemde categorieën geregeld toen een ijverig raadslid door een even ijverige brandweerman de toegang tot het rampterrein werd geweigerd. Op die dag was er brand ontstaan op de spanenzolder van bakker Nieuwland aan de Brabantse Turfmarkt, met overslag naar de hooizolder van het aangrenzende pakhuis van de logementhouder Olsthoorn, waarbij de inzet van zeven van de acht spuiten was vereist. Hoewel het betreffende raadslid zich niet had beklaagd was het voorval toch de burgemeester ter ore gekomen, die op 30 januari de zaak in de vergadering van burgemeester en wethouders aan de orde stelde, temeer daar op 3 januari de spanenzolder van een bakker aan het Oosteinde ook al was uitgebrand. Het moet vrijwel zeker de toenmalige gemeentesecretaris Soutendam zijn geweest, die als archivaris al sinds 1859 werkzaam was en ook de inhoud van het 'secreet vertrek' goed kende, die het college voorstelde de oude stempels van vroedschapspenningen voor het slaan van de in de verordening genoemde 'onderscheidingstekenen' te benutten. Wellicht nog verhaast door een derde brand op 31 januari ging al op 1 februari een brief uit aan de directeur van 's Rijks Munt van de volgende inhoud: *Wij hebben de eer beleefdelijk aan U de vraag te richten of aan 's Rijks Munt de gelegenheid openstaat, met de alhier bewaarde stalen stempels van de vroedschapspenningen afslagen in zilver te doen vervaardigen. Ingeval die vraag toestemmend kan worden beantwoord zou het ons aangenaam zijn tevens te mogen vernemen hoe hoog de kosten van zilver en die van het slaan van 25 stuks met voor- en keerzijde, en 10 met voorzijde, allen ter grootte van bijgaande opgave van den omtrek ter dikte van een Nederlandschen Rijksdaalder en elk voorzien van een zilver oogje, zouden bedragen.*

Secretaris Besier van het Munt-College antwoordde per kerende post dat die mogelijkheid inderdaad bestond, de zilverprijs 106 gulden per kg bedroeg en de kosten van het slaan op 1,65 gulden per stuk zouden komen. Voorts wees hij erop dat de stempels gaaf zouden moeten zijn en dat krachtens Koninklijk Besluit van 1861 een zestal exemplaren in brons ten behoeve van de Rijkscollecties, maar wel voor rekening van de cliënt (1,40 gulden per stuk) zouden moeten worden geslagen. Daarop bestelde het college op 6 februari de penningen onder medezending van de stempels (A en C, dus 2 keerzijden) en met het verzoek deze 'ingeval ze niet zuiver zijn ze zoodanig te maken, dat ze voor het doel kunnen dienen'. Op 10 februari werd de bestelling afgeleverd met een begeleidend schrijven, waarin de muntmeester vermeldt dat 'de stempels zeer door roest waren aangedaan, doch thans door 's Rijks stempelsnijders daarvan zooveel mogelijk zijn ontdaan en opgepolijst.' De 25 dubbelzijdige 'nieuwe vroedschapspenningen' werden met een toepasselijk woord door burgemeester De Vries van Heijst in de vergadering van 23 februari 1877 aan de raadsleden in bruikleen gegeven. De tien eenzijdig geslagen penningen (Stempel C) werden in dezelfde week door de juwelier H.C. Jedeloo van de Markt van een gegraveerde inscriptie op de keerzijde voorzien om te dienen als identiteitspenning voor opperbrandmeester Den Braanker, diens adjunct en de acht brandmeesters van de wijken (afb. 6 a-d). De gehele operatie kostte de gemeente 175 gulden en 6½ cent. Op 3 juni 1878 verzocht de Kolonel-directeur der Stapel- en Constructiemagazijnen De Booij het college eveneens om de in artikel XI bedoelde onderscheidingstekenen en op 27 juni rappelleerde hij nog eens. Aangezien de magazijnen over niet minder dan twaalf stellen van twee brandspuiten beschikten bestelde het college begin juli opnieuw 24 penningen (stempel C) bij de Rijksmunt, nu echter in brons à 1,55 gulden per stuk. Jedeloo voorzag ze voor twee gulden per stuk van de gravering 'Art. XI. Verordening op 't blusschen van

* Het eerste deel verscheen in het vorige nummer van De Beeldenaar, pp. 202-206.

afb. 6 (a, b)
Identiteitspenningen 1877 (voorzijde met stempel C)
1,5 × ware grootte

afb. 6 (c, d)
idem
1,5 × ware grootte

afb. 7
Identiteitspenning 1878-81
1,5 × ware grootte

brand' (afb. 7). Pas eind 1881 kwamen ook de assistent-brandmeesters aan de beurt voor een dergelijke penning, nu weer in zilver uitgevoerd à 1,65 gulden en tegen een zilverprijs van 100 gulden per kg. Van de veertig afgeleverde penningen werden er 32 voorzien van hetzelfde opschrift als de hiervoor genoemde bronzen penningen (vier per wijk) en één was waarschijnlijk voor een andere ambtenaar bestemd of wellicht voor de eveneens in de verordening genoemde kantonrechter. De zeven overige penningen bleven in reserve ter vervanging van eventueel verloren gaande exemplaren of gebruik voor andere doeleinden. Zo moesten er op grond van het raadsbesluit van 3 oktober 1894 identiteitspenningen komen voor een tweetal bevolkingsagenten, die in de plaats kwamen van de vroegere wijkmeesters. Artikel 6 van hun instructie regelt dat zij 'in dienst het door B. en W. vastgestelde onderscheidingsteeken dragen'. In mei 1908 volgde tenslotte nog een penning voor de ambtenaar van het woningtoezicht. Hoe zo'n penning er na jaren intensief gebruik (mogelijk aan een sleutelbos) uitziet, toont afb. 8.

afb. 8
Identiteitspenning 1894
1,5 × ware grootte

Dienstmedailles

Van de in 1881 door 's Rijks Munt afgeleverde veertig penningen werden er zoals gezegd enkele in reserve gehouden. Naar alle waarschijnlijkheid bleven deze onder berusting van de gemeentesecretaris Soutendam. Het is dan ook niet verwonderlijk dat deze in 1884, toen een van zijn secretarie-ambtenaren zijn zilveren jubileum vierde als ambtenaar van de Burgerlijke Stand, voorstelde om een van de penningen van een passend opschrift te laten voorzien en aan de jubilaris, de heer C.W. Cieremans, aan te bieden (afb. 9).

afb. 9
Dienstmedaille 1884
1,5 × ware grootte

Opnieuw in 1891 en vanaf 1894 vrijwel jaarlijks zijn er dan uitreikingen van zogenaamde dienstmedailles aan jubilerende ambtenaren, zodat bij 's Rijks Munt om de paar jaar penningen moesten worden bijbesteld. In de 'annalen' vond ik gegevens betreffende 66 uitgereikte penningen, die steeds door Jedeloo werden gegraveerd tegen een vast tarief van 25 cent plus 5 cent per letter. Gewoonlijk waren veertig à vijftig letters nodig, soms 93 en eenmaal zelfs graveerde hij 104 letters op de blanco keerzijde van de penning. Aan de in 1900 aan brandmeester De Roo uitgereikte penning (die 2,5 gram lichter is dan andere) valt de conclusie te verbinden dat een foutief opgegeven tekst eerst door middel van uitdraaien moest worden verwijderd. Blijkens de rekening van de juwelier kostte de eerste inscriptie 2,05 gulden en de tweede 3,25 gulden (afb. 10-11). In de loop van 1909 kreeg Jedeloo ook opdracht de benodigde penningen te leveren, waartoe hij de beschikking kreeg over de keerzijdestempel van 1779 (C), die hij echter niet meer bij 's Rijks Munt, zoals tot dat moment gebruikelijk was, maar bij de firma Begeer, eveneens te Utrecht, liet afslaan.

Bij de aflevering van een van de volgende penningen op 30 juni 1910 bleek dat er problemen

afb. 10
Dienstmedaille 1900
1,5 × ware grootte

afb. 11
Dienstmedaille 1903
1,5 × ware grootte

waren ontstaan. Jedeloo schreef namelijk: *Bijgaande heb ik het genoegen Uedelen de bestelde medaille te doen toekomen. Het spijt mij evenwel ten zeerste ik genoodzaakt ben deze zoo te moeten afleveren, doch daar de stempel geheel hol ingezakt en gescheurd is, is het niet mogelijk een beter exemplaar op deze te maken. Voor volgende levering zal het hoogst gewenscht zijn eerst eene nieuwe stempel te doen vervaardigen.* De secretaris antwoordde reeds de volgende dag: *Namens B. en W. wordt U bij deze opgedragen door de Koninklijke Utrechtsche Fabriek van zilverwerken van C.J. Begeer te doen vervaardigen een stempel voor de medaille der Gemeente, geheel gelijk aan den ouden.*

De voor 50 gulden geleverde 'gemeentestempel' (stempel D) zoals deze in de rekening wordt genoemd blijkt bij nadere beschouwing toch niet geheel gelijk (afb. 12a-b). Nog afgezien van de op vele details minder nauwkeurige afwerking hebben de palmtakken onder het wapen een blad minder en zijn de lijnen aan weerszijden van de verticale balk in het schild enkel en dik in plaats van dubbel en dun uitgevoerd. De golfjes op de

afb. 12
Nieuwe stempel anno 1910 naar de oude van 1779.
(stempel D)
1,5 × ware grootte

afb. 12 (keerzijde)
Dienstmedaille 1911
1,5 × ware grootte

balk zijn asymmetrisch en tenslotte is de nieuwe stempel 1 mm groter dan de oude, waardoor het niet mogelijk was van deze stempel in combinatie met de nog steeds onbeschadigde stempel van 1775 (a) dubbelzijdige penningen te slaan, zoals blijkt uit de in 1933 door Begeer geleverde penningen, die gematteerd zijn om de onvolkomenheden van de oude stempel van 1779 te verdoezelen en die nodig waren in verband met het door het stijgend inwonertal van de stad groeiende aantal raadsleden. De laatste 'dienstmedaille' van de oude stempel werd op 1 juli 1910 'met eene passende toespraak' door gemeentevroedmeester dr. W. van Krimpen uitgereikt aan de gemeentevroedvrouw 'mejuffrouw' M.F.J. Van Riet-Stratemaker, in verband met haar zilveren ambtsjubileum. Een bijzonder aardige bestemming voor een vroedschapspenning van origine.

Erepenningen

Voor enkele penningen van een type dat afwijkt van de tot nu toe beschrevene moet ik even terug naar 1893, het jaar waarin op 4 juli opperbrandmeester J. den Braanker zijn gouden ambtsjubileum vierde. Hij kon uiteraard niet worden afgescheept met eenzelfde zilveren penning als hij al sinds 1877 als identiteitspenning aan een zwart-wit lint om de hals droeg en zelfs een gouden afslag was kennelijk niet genoeg; juwelier Jedeloo zag kans een zeer dunne afslag van het wapen op de originele stempel te maken in 18 karaats goud en deze vervolgens te solderen op een grote gouden penningplaat, die op de met lauwertakken versierde keerzijde werd voorzien van de gebruikelijke inscriptie (afb. 13 a-b). Tot 1919 vond ik nog een achttal van dit soort penningen vermeld, in goud, verguld zilver, zilver en brons. De uitvoering in andere metalen hing, behalve van de stijgende goudprijs, natuurlijk ook af van de gelegenheid waarvoor de penning benodigd was. Als een voorloper van de huidige erepenning van de gemeenteraad is de penning te beschouwen die burgemeester F.M. de Vries van Heijst op 17 november 1905 kreeg aangeboden ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag. De penningen in

afb. 13
Gouden medaille 1893
1,5 × ware grootte

afb. 14
Erepenning 1905
1,5 × ware grootte

goud, zilver en koper gemaakt door Jedeloo kwamen echter niet voor rekening van de gemeente, maar werden door secretaris en raadsleden uit eigen zak betaald (afb. 14 a-b).
De allerlaatste penning van dit type werd 31 december 1947 aan de scheidende burgemeester mr. G. van Baren uitgereikt. Gezien de kostbaarheid van de dikke, 50 mm grote, gouden plak liet het college eerste een bronzen proefexemplaar maken. Evenals het uiteindelijke gouden stuk is dit gemaakt door een afslag van de stempel van 1910 af te slijpen en vervolgens vrijwel naadloos in te voegen in een even grote, in de penningplaat uitgefreesde, holte. Het opschrift op de keerzijde van beide penningen is in verschillend lettertype gegraveerd en de vlakverdeling is eveneens verschillend (afb. 15 a-c). Voor de gewone ambtenaar was bij raadsbesluit van 20 april 1914 al de mogelijkheid geschapen om bij ambtsjubilea te kiezen tussen een bedrag in geld en de tot dan toe gebruikelijke dienstmedaille, waardoor de uitreiking ervan steeds meer in onbruik raakte. Door een raadsbesluit van 21 april 1921 kwam definitief een einde aan een gebruik dat dus ruim 35 jaar had bestaan.

afb. 15
Erepenning 1947
1,5 × ware grootte

afb. 15
Erepenning 1947, keerzijde proef
1,5 × ware grootte

Prijspenningen

Een nieuwe toepassing van de penningen heeft zijn oorsprong in 1902 toen de Vereniging tot Bevordering van 's Lands weerbaarheid Frederik Hendrik 35 jaar bestond en ter gelegenheid van dit feit een handboogschietwedstrijd organiseerde. Het college van B. en W. stelde in verband daarmee namelijk aan de gemeenteraad voor een tweetal zilveren medailles als prijzen beschikbaar te stellen onder de overweging: *Het komt ons voor op de weg der gemeente te liggen doel en streven der vereniging te bevorderen waar dit geschieden kan zonder dat al te veel aanspraak wordt gemaakt op de gemeentelijke beurs.* Toen de raad hiermee zonder enig commentaar instemde nam het college kennelijk aan dat voor het beschikbaar stellen van penningen geen raadsbesluit meer nodig zou zijn, zodat het hierover sindsdien zelf besliste, behoudens uitzonderingen, zoals een uitspraak 'in hoger beroep' in 1919.
Aanvankelijk werden de penningen maar zelden gegeven; tot 1910, dus met de originele stempel van 1779 geslagen, vond ik er slechts zes vermeld. Later werd het een zo vaak voorkomend verschijnsel dat in 1931 het college officieel besloot in het vervolg de medailles alleen beschikbaar te stellen bij zilveren jubilea van verenigingen of veelvouden daarvan; een besluit dat door latere colleges nog diverse malen zou worden vernieuwd, zonder er zich overigens ooit aan te houden.
De lijst van de gedurende vijftig jaar verstrekte medailles maakt duidelijk dat in het begin van deze eeuw het verenigingsleven bloeide. Opvallend is het aantal zang- en toneelverenigingen, pluimvee-, kynologen-, postduiven- en konijnenfokkersclubs. De veld- en ander sporten komen eerst wat later in beeld: D.H.C. Sparta, Vitesse en de D.Z.V.; nog later komen ook bijvoorbeeld de dammers en schakers aan de beurt. De steeds frequenter toekenning van medailles aan verenigingen met een minder hoog 'doel en streven' leidde tot een devaluatie, die vooral blijkt uit de invoering van verzilverde en vergulde medailles aan het eind van de jaren dertig. Daardoor ontstond dan weer de mogelijkheid om aan dezelfde vereniging zowel een eerste als een tweede prijs beschikbaar te stellen. Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog werden nog enkele prijzen uitgegeven voor wedstrijden en tentoonstellingen die het 'volksbelang' dienden zoals een afstandsmars door Den Haag, georganiseerd door de Weerafdeling der N.S.B.
Na de oorlog worden alleen de nog voorradige exemplaren uitgegeven. De laatste zilveren ging naar de organisatoren van de Groene Kruiswandeltocht van 28 en 29 mei 1949. Het laatste vergulde exemplaar was bestemd voor de internationale wedstrijden van de r.k. Zwemvereniging Raket op 27 juni 1951. Sindsdien is gebruik gemaakt van normaal in de handel verkrijgbare medailles, een laatste devaluatie derhalve. Als opvolgens van Jedeloo werden later de juweliers Van Baarle van de Wijnhaven en Van Dijk van de Markt ingeschakeld voor het graveren van de inscripties; bij laatstgenoemde gebeurt dit thans nog steeds.

Na 7 eeuwen

Ter gelegenheid van het feit dat Delft in 1246 stadsrechten verkreeg, werd in 1946 nogmaals een oude vroedschapspenningstempel tevoorschijn gehaald: dit keer die van 1776 (voorzijde no. 4). Voor een waardige viering van het stadsjubileum was op voorstel van B. en W. een bedrag van 25.000 gulden beschikbaar gesteld. Er werd een centrale commissie voor de feestviering ingesteld met als voorzitter ir. S.H. Stoffel, de toenmalige voorzitter van de Kamer van Koophandel en C.D. Goudappel, ambtenaar bij het Gemeente-Archief als secretaris. Diverse subcommissies hielden zich bezig met de organisatie van de verschillende festiviteiten, zoals de tentoonstelling in Het Prinsenhof, een groot schouwspel op de Markt enzovoort. Van wie het idee afkomstig was om herdenkingspenningen te laten slaan naar het voorbeeld van de oude vroedschapspenningen is niet bekend. De begroting van de kosten inclusief bijpassende oorkonde bedroeg 500 gulden; de verkoopprijs zou zes gulden bedragen, zodat de oplage niet erg hoog kan zijn geweest. De firma Begeer maakte een nieuwe stempel via een directe

afb. 16
Gedenkpenning 1946, voorzijde
1,5 × ware grootte

afb. 16
Gedenkpenning 1946, keerzijde
1,5 × ware grootte

afb. 17
Oorkonde bij de gedenkpenning 1946.

reproduktietechniek, waarbij echter nogal wat detailscherpte verloren ging. De keerzijde kreeg de tekst: DELFT HERDACHT NA ZEVEN EEUWEN. DE VERWERVING ZIJNER STADSRECHTEN 1246-1946 (afb. 16 a-b). Deze maal was het de juwelier Tonino van de Markt die als tussenpersoon fungeerde voor de bestelling bij Begeer. Hij moet ook degene zijn geweest die een aantal van de geelkoperen penningen van een roodkoperen aangesoldeerd oogje met ring voorzag en enkele daarvan verzilverde of verguldde. De aldus tot draagpenning omgewerkte stukken werden door het centrale comité met een kleurige oorkonde (afb. 17) uitgereikt aan de leden van de diverse subcomités en anderen die zich voor de stad verdienstelijk hadden gemaakt. Aangezien de verkoop erg was tegengevallen moeten er genoeg penningen zijn overgebleven om weg te geven. Samen met die van de tentoonstellingscatalogi van het museum bedroeg de opbrengst 307,80 gulden terwijl de kosten van penningen en oorkondes ruim het drie-dubbele bedroegen van wat was begroot, namelijk 1060,63 gulden. Een van de ontvangers van een vergulde penning zal zeker prof. Herman Rosse zijn geweest die onder de titel 'Delft Kunststad' een monumentaal boekwerk met een restauratieplan voor de zeven eeuwen oude Prinsenstad uitgaf bij de Delftsche Uitgeversmij. De voorplaat van dit boek dat voor 19,75 gulden bij de boekhandel verkrijgbaar was, en ook de advertenties en de feestprogramma's vertoonden een fraaie tekening (afb. 18) van de vroedschapspenning van 1775 (stempel no. 2). Deze tekening berustte kennelijk niet op een exemplaar van de penning, maar op de in het museum bewaarde stempel, waardoor de historische fout werd gemaakt de penning in spiegelbeeld weer te geven, een fout die tot op heden gevolgen heeft zoals men in het laatste hoofdstukje zal zien, al bleef hij niet onopgemerkt. De enveloppe waarin de betreffende vroedschapspenning in de collectie van Het Prinsenhof was opgeborgen meldde namelijk dat deze penning in spiegelbeeld was geslagen, er daarbij van uitgaande dat in de achttiende eeuw een dergelijke fout meer voor de hand zou liggen dan in onze twintigste eeuw!
De nieuwe stempel van 1946 werd al het volgende jaar nogmaals gebruikt toen hetzelfde comité dat in 1946 de feestelijkheden organiseerde, nu als Comité Delftsche Feestweek en voorloper van de latere stichting Delfesta, een huisvlijttentoonstelling in het Prinsenhof organiseerde. Niet minder

afb. 18
Advertentie 1946 met vroedschapspenning in spiegelbeeld

dan 110 inzenders hadden er een inschrijfgeld van 2½ cent voor over om in totaal 300 stukken huisvlijt van allerlei aard in te leveren, die tussen 31 mei en 14 juni door 2700 bezoekers werden bekeken. Op 18 juni 1947 werd in De Bourdon aan Oude Delft 151 het oordeel van de jury bekend gemaakt. Een drietal ereprijzen was beschikbaar gesteld door de gemeente en – u raadt het al – uiteraard geslagen met de stempel van 1910. Als eerste prijs waren er medailles van de commissie en als tweede prijs: 'Draagpenningen met het oude raadsstempel'. De keerzijde van deze penning werd voorzien van het gegraveerde inschrift: DELFTSE HUISVLIJT TENTOONSTELLING 1947 2e PRIJS. Er werden er zeven toegekend. De oogjes en ringetjes waren deze maal professioneler uitgevoerd, waarschijnlijk door de firma Begeer zelf (afb. 19).

afb. 19
Prijspenning 1947
1,5 × ware grootte

Raadspenning

In een op 10 december 1958 gedateerde nota van burgemeester De Loor stelt deze het college voor de bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog – waarschijnlijk onder invloed van het van Duitse zijde gestelde verbod op het dragen van insignes – onderbroken traditie van de uitreiking van de vroedschapspenning aan nieuwe raadsleden in ere te herstellen. Tevens geeft hij een kort overzicht van de geschiedenis van de penning te beginnen bij de bakerschelling. Daarin komen zoals men nu zal kunnen begrijpen nogal wat interpretatiefouten voor die grotendeels zijn te herleiden tot een nota van de hand van de toenmalige gemeentesecretaris over dit onderwerp zoals hij deze al in 1933 had opgesteld. Het voorstel passeerde zonder moeite de commissie financiën, aangezien werd voorgesteld dat de raadsleden hun eerste presentiegeld zouden afstaan ter compensatie van de kosten. Hoewel enkele van de oude stempels nog zeer wel bruikbaar waren werd besloten nieuwe stempels te laten maken naar het voorbeeld van 1775. Blijkens de inventaris van Het Prinsenhof waren in 1958 de originele vroedschapspenningen uitgeleend aan 'het stadhuis', zodat het des te verbazingwekkender is dat bij de bestelling van de nieuwe vroedschapspenning bij Begeer een fotokopie was gevoegd van de tekening uit 1946, dus met het stadsgezicht in spiegelbeeld. Wanneer de medailleur H. Wetselaar, die bij Begeer de opdracht kreeg, de originele stempel of penning uit 1775 in handen zou hebben gehad, zou hij zeker deze ernstige fout hebben hersteld. Naar alle waarschijnlijkheid moest de stempel echter aan de hand van de tekening alleen worden vervaardigd. De toch al erg strakke penning van 1775 werd nu zonder enige fantasie nog eens gemoderniseerd en het fraaie barokke stadswapen vervangen door een recentere uitvoering compleet met de beide klimmende leeuwen

afb. 20
Vroedschapspenning 1958
1,5 × ware grootte

als schildhouders, zonder dat daartoe enige noodzaak bestond. Tot op de dag van vandaag wordt een dergelijke penning aan ieder nieuw raadslid uitgereikt (afb. 20 a-b). Wanneer van gemeentewege prijs wordt gesteld op een voortzetting van deze traditie, dan zou daarin een afschaffing van de huidige penning mijns inziens zeer wel passen, wanneer deze wordt vervangen door een meer 'traditioneel' type dat bijvoorbeeld zou kunnen worden afgeleid van de stempels 3 en D (Begeer, 1910), zodat verwarring met oude originele exemplaren niet mogelijk is.

Bronnen

G.A. Delft, oud-archief: Notulen Burgemeesters, 1e afd. nr. 16 dl. 10-11.
idem no. 17 dl. 8 f. 165 en 182, dl. 9 f. 66.
Notulen Vroedschap, 1e afd. nr. 13 dl. 7 f. 201.
Lopende memorialen 1777-79-80. 1e afd. 408, dl. 9.
Thesauriersrekeningen 1554-1795, 1e afd. 678.
Uitgeefboeken 1700-1795, 1e afd. 679.
Inventaris secreet vertrek circa 1800, 1e afd. 64, f. 106 vs.
G.A. Delft, nieuw-archief: Handelingen gemeenteraad 1877-1959.
Notulen B. en W. 1877 e.v. jaren.
Ingekomen correspondentie 1877 e.v. jaren.
Uitgegane (idem).
Grootboeken van uitgaven 1877 e.v. jaren met bijlagen.
Verzameling verordeningen.
Archief Stichting Delfesta.
Afd. I.Z. Secretariearchief 1939-60, code 2.07.8
Koninklijk Huisarchief: Inventaris van de penningcollectie 1782.
G.A. Den Haag: Notarieel archief nr. 4524.

Literatuur

N.L.M. ARKESTEIJN/C.J.F. KLAASSEN/H.J. VAN DER WIEL *Penningen uitgegeven door de Rotterdamse vroedschap* (Rotterdam 1982).
L.G.N. BOURICIUS. Delfts stedelijke regeering ten tijde der Republiek *NRC*, 12 maart 1927.
G. VAN LOON *Beschrijving der Nederlandsche Historipenningen* ('s-Gravenhage 1723-1731).
Beschrijving van Nederlandsche Historiepenningen ten vervolge op het werk van Mr. Gerard van Loon (Amsterdam 1821-1869).
G. VAN DER MEER Delftse penningen *De Stad Delft, cultuur en maatschappij 1667-1813* (Delft 1982: I.V.T. SPAANDER/R.A. LEEUW red.) 154-156.
G. VAN ORDEN *Bijdragen tot de Numismatiek* (Zaandam 1830).
A.C. VON WEILER *Penningen geslagen of gegoten in de jaren 1935-60* (bij de Koninklijke Begeer) (Leiden 1960) no. 1656 en 2472
W.K.F. ZWIERZINA *Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en de Nederlanders betrekking hebbende penningen 1864-1898* (Amsterdam 1902-1908) no. 434.
Delft, zeven eeuwen stad 1246-1946. Programma van de herdenkingsfeesten 25 mei-1 juni (Delft 1946).
Delftsche Courant 1877-1947.

— — —

BATAVIA
Classical Coins & Banknotes
Zoutmanstraat 32
2518 GR Den Haag
Nederland
Tel.: 070-451772
lid nederlandse vereniging van munthandelaren

Penningnieuws

door Frank Letterie

Nieuw werk van medailleurs, nieuwe uitgaven, tentoonstellingsactiviteiten en bijzondere aanwinsten van verzamelaars. Goed reproduceerbare foto's met gegevens sturen aan F. T. S. Letterie, Hamminkweg 1, 7251 RB Vorden

Nieuwjaarspenning
Zoals in vorige jaren heeft Geer Steijn ook voor 1986 een penning ontworpen. Deze keer is er een wespje op afgebeeld. Het is een éénzijdige penning met een diameter van 65 mm, die in brons wordt uitgevoerd en bij de kunstenaar te bestellen is.

Penning Emma-Kinderziekenhuis
Eveneens ontworpen door Geer Steijn in opdracht van de directie van dit ziekenhuis, die elk jaar een symposium in het Amsterdams Medisch Centrum organiseert, met de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van de kindergeneeskunde tot onderwerp. Op het symposium wordt een medicus, voor grote verdiensten op dit gebied, met deze erepenning onderscheiden. Het is een bronzen gietpenning, diameter 85 mm.
Voorzijde: Een kloek met kuikens.
Keerzijde: omschrift, EMMA KINDERZIEKENHUIS en in het vierkantje de namen van drie beroemde kinderartsen: CORNELIA DE LANGE, HARRENSTEIN en SCHOORL.

Huwelijkspenning
Ter ere van het 25-jarig huwelijk van Hans en Anky Spijksma in 1984, ontwierp Willem Vis deze gietpenning. Diameter 65 mm.
Op de voorzijde: Het huwelijksbootje. De leeuw bovenkomend uit de golven geeft aan, dat het paar in Zeeland woont, in Zonnemaire, wat door de zon links aangeduid wordt.
Op de keerzijde: Munten, die verwijzen naar liefhebberij en beroep van de heer Spijksma, muntenhandelaar. In de munten jaartallen, die belangrijk waren in 't leven van 't zilveren bruidspaar. In het centrum stadswapens van drie steden waar zij gewoond hebben: Den Haag, Voorburg en Eindhoven.

Penning Museum Mr. Simon van Gijn
Dit museum in Dordrecht heeft ter gelegenheid van haar zestigjarig bestaan een penning uitgegeven, in een bronzen en zilveren uitvoering. In het bericht, waarin deze uitgave werd aangekondigd, is helaas niet vermeld of het een giet- of slagpenning betreft.
Het ontwerp is van Willem Vis en uitgevoerd door de Koninklijke Begeer b.v. te Zoetermeer. Op de voorzijde is de gevel van het hoofdgebouw uit 1729 afgebeeld, met het omschrift: MUSEUM MR. SIMON VAN GIJN 1925-1985.
Op de keerzijde staat in 't midden een gestyleerde roos, zoals die vroeger ook op het oude Dordtse zilver en op te Dordrecht vervaardigde munten en penningen werd aangebracht. Deze roos is gevat in de tekst, DORDRECHT, en daaromheen een aantal bijzondere voorwerpen uit de museumcollectie.

Abrahampenning
In deze penning wordt het afscheid van de jeugd door de ouderdom tot uiting gebracht, bij 't bereiken van de 50-jarige leeftijd.
Een bronzen gietpenning, vierkant en éénzijdig, van de hand van Theo van de Vathorst. Diameter ±80 mm.

FAO Penning
De FAO-wereldvoedselorganisatie van de Verenigde Naties, gevestigd in Rome, geeft elk jaar een penning uit om dit feit te herdenken. Jaarlijks wordt in één van de aangesloten landen een prijsvraag georganiseerd om een ontwerp voor deze penning te verkrijgen.
In 1985 wordt het 40-jarig jubileum gevierd met de uitgave van een penning van de Duitse kunstenaar Dr. Werner Niermann, die zijn ontwerp bekroond zag in een door de Duitse penningvereniging, in de Bondsrepubliek voor de FAO georganiseerde prijsvraag.
Werner Niermann (geboren in 1939) kreeg zijn opleiding vanaf 1962 bij Rolf Binder. Hij studeerde tegelijkertijd medicijnen en ook nu nog is hij tegelijk actief als plastisch chirurg en beeldhouwer. Hij exposeerde veel in Duitsland en nam deel aan verschillende Fidem-tentoonstellingen.
Op de voorzijde: Een pad tussen twee oude knoestige olijfbomen, een symbool van continuïteit. Het pad is geplaveid met de tekst: FOOD COMES FIRST, naast de olijfbomen: OCTOBER 16TH, WORLD FOODDAY. Op de keerzijde: In 't centrum de tekst: FAO 1945-1985. Hieromheen korenaren in de vorm van een stralenkrans.

Commission Internationale de Numismatique

Het bestuur van de Commission Internationale de Numismatique (CIN) kwam op 26 en 27 augustus 1985 te München bijeen voor de jaarvergadering. Aanwezig waren: Robert Carson, voorzitter (Engeland); Peter Berghaus, vice-voorzitter (West-Duitsland); István Gedai, idem (Hongarije); Kolbjørn Skaare, secretaris (Noorwegen); Herbert Cahn, penningmeester (Zwitserland); Michael Bates (USA) en Jean-Baptiste Giard (Frankrijk); als gasten: John Kent, Paul Naster.
De voorzitter opende de vergadering met een korte herdenking van de overleden vertegenwoordiger van Italië, Prof. Ernesto Bernareggi. De notulen van de vorige vergadering in Berlijn en Dresden van 26-29 maart 1984 werden goedgekeurd. Omdat de voorzitter in het verslagjaar afwezig was geweest wegens verblijf in Australië gaf vice-voorzitter Berghaus een overzicht van de activiteiten in het afgelopen jaar. Hij had verscheidene malen deelgenomen aan de vergaderingen van het organisatiecomité voor het 10e internationale numismatische congres te Londen van september 1986 als vertegenwoordiger van de CIN, en hij had de numismatische sectie van het congres van het Comité international des sciences historiques in Stuttgart (29-8-1985) voorbereid.
De penningmeester bood de jaarrekening 1984 en de begroting 1985 aan, die goedgekeurd werden. Ondanks enige bedankjes is het aantal leden nu tot 112 aangegroeid; 36 landen zijn vertegenwoordigd. De voorzitter begroette 7 nieuwe leden uit West-Duitsland, Oostenrijk, België, Hongarije, Marokko en Zwitserland.
De uitgever van de *Newsletter*, Herbert Cahn, berichtte over twee nummers die in het afgelopen jaar waren verschenen en over zijn redactiewerkzaamheden in 1985. Slechts een kwart van de geënquêteerde leden hebben de vragenlijst beantwoord. Voor de verspreiding van informatie zou het bijzonder belangrijk zijn als alle leden de lijst zouden invullen. Het *Compte rendu* 31 bevat o.a. bijdragen over de geschiedenis van de muntenkabinetten van Stuttgart en Karlsruhe. Het volgende nummer zal t.g.v. het internationale numismatische congres van 1986 verschijnen en zou bij voorkeur een overzicht over de geschiedenis van de openbare muntenverzamelingen van Groot-Brittannië moeten bevatten. Als vertegenwoordiger van het organisatiecomité gaf John Kent een verslag van de voorbereidingen voor dit congres, dat van 8-12 september 1986 te Londen gehouden zal worden. De *Survey of Numismatic Research* die naar aanleiding daarvan zal verschijnen, is persklaar. De huisvesting van de deelnemers is georganiseerd, de voorstellen voor lezingen worden op het ogenblik onderzocht. De volgende circulaire zal aan het eind van het jaar toegezonden worden. Er zal een penning ter herinnering aan het congres uitgegeven worden. Het ontwerp daarvoor werd aan het bestuur voorgelegd. De CIN heeft de Algemene Vergadering op 13 september 1986 vastgesteld.
Verscheidene instellingen dingen naar de organisatie van het internationale congres volgend op dat van Londen. De algemene Vergadering 1986 zal daarover moeten beslissen.
Op voorstel van het Centro internazionale di Studi Numismatici in Napels werden Kenneth Jenkins en Nicola Parise als gedelegeerden van de CIN gekozen. Het bestuur behandelde statutenveranderingen, waarvan de tekst in de loop van het volgende jaar aan de leden zal worden meegedeeld.
Over de *Sylloge Nummorum Graecorum* bracht Paul Naster (Leuven) verslag uit, als voorzitter van de speciale commissie. De volgende delen, die op het ogenblik ter perse zijn, bevatten gedeelten der verzamelingen van de universiteit van Aarhus (Denemarken) en van de Staatliche Münzsammlung München. Verdere delen zijn in 12 verschillende landen in voorbereiding. De CIN steunt ook de uitgave van het *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, waarvan het derde deel in de zomer van 1985 naar de drukker ging. *Numismatic Literature*, uitgegeven door de American Numismatic Society, wil een appèl aan de correspondenten in de *Newsletter* publiceren.
Tijdens het congres te Londen zal een bijeenkomst van uitgevers van numismatische tijdschriften en een vertegenwoordiger van de American Numismatic Society plaats vinden, om de internationale uitwisseling van informatie beter te coördineren.
De regering van de staat Beieren en de Vereniging van Duitse Muntenhandelaren gaven recepties. Dr. Wolfgang Hess, directeur van de Staatliche Münzsammlung München, hield een voordracht over de geschiedenis van zijn instelling.
De volgende bijeenkomst van het bestuur zal op 22-23 mei 1986 te Amsterdam plaatsvinden.

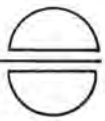
P. Berghaus

10e Internationale Numismatische Congres, Londen september 1986

Het in voorgaande bijdrage genoemde congres, is voor alle belangstellenden toegankelijk. In 1979 waren er in Bern slechts enkele Nederlanders aan-

wezig – hopelijk zijn er dit keer in Londen meer deelnemers uit ons land. Voor informatie, programma en inschrijvingsformulier kan men zich wenden tot het Koninklijk Penningkabinet in Den Haag (070-469702) of rechtstreeks tot:
10th International Numismatic Congress
Department of Coins and Medals
British Museum, London.

Verenigingsnieuws

ADRESSEN

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
Secr.: p/a De Nederlandsche Bank N.V.
Postbus 98, 1000 AB Amsterdam
Tel. 020-5242274.

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secr.: v.d. Meijstraat 1, 1815 GP Alkmaar
Tel. 072-120041; Giro 96820

NUMISMATISCHE KRINGEN
Lijst van secretariaten, dagen en plaatsen van de maandelijkse bijeenkomsten.
N.B.: Alle bijeenkomsten beginnen om 20 uur en vinden plaats van september tot mei, tenzij anders vermeld.

AMSTERDAM
Secr.: p/a De Nederlandsche Bank N.V.
Postbus 98, 1000 AB Amsterdam
Tel. 020-5242274
Bijeenk.: 2e woensdag, om 19.30 uur
Keizersgracht 448, 1016 GD Amsterdam

BLOEMBOLLENSTREEK
Secr.: Koninginneweg 13, 2161 ZA Lisse
Tel.: 02521-12035
Bijeenk.: 2e dinsdag 19.00 uur in Het Trefpunt, Schoolstraat 11, Lisse, van september tot juni

BRABANT
Secr.: Zilvermeeuwlaan 23, 5613 CL Eindhoven
Tel. 040-439520
Bijeenk.: Van oktober tot mei op de 2e woensdag om 20.00 uur in het Jeroen Boschhuis, Hinthamerstraat 74 te 's-Hertogenbosch

BREDA – DE BARONIE
Secr.: Postbus 43, 4800 AA Ulvenhout.
Tel. 076-611314
Bijeenk.: jan., maart, mei, sept., nov., de derde donderdag; febr., april, juni, okt., dec., de derde maandag in gemeenschapshuis Doornbos, Abdijstraat 26, Breda

DE DRIE PROVINCIËN
Secr.: Burg. Raymakerslaan 109, 5361 KD Grave
Tel. 08860-71793
Bijeenk.: 3e maandag in 'het dorpshuus' te Escharen

DE DUBBELE DUKAAT
Secr.: Veldzichtlaan 14, 3461 GT Linschoten
Tel. 03480-19152
Bijeenk.: 1× per kwartaal in Café Arie van Eijck

FRIESLAND 'Mr Jacob Dirks'
Secr.: Kamgras 85, 8935 ED Leeuwarden
Tel. 058-884020
Bijeenk.: In principe elke 6 weken op dinsdag Beurtelings in het Fries Munt- en Penningkabinet, Voorstraat 2a, Franeker en bij J.B. Westerhof, Hoogend 18, Sneek

FRISIA
Secr.: Wimmerts 123, 9204 GV Drachten
Tel. 05120-20928
Bijeenk.: In 'De Opdracht', Stationsweg 150 B, Drachten om 19.30 uur, in het algemeen de laatste dindsdag (zie opmerking onder)

GRONINGEN
Secr.: Hereweg 14 D, 9724 AC Groningen
Bijeenk.: 3e vrijdag in 'De Trefkoel', Zonnelaan 30, 9742 BM Groningen, zaal 'De Steenbok'

DEN HAAG
Secr.: Zeestraat 71b, 2518 AA Den Haag
Tel. 070-469702
Bijeenk.: Laatste woensdag of donderdag om 19.30 uur, Zeestraat 71b

HAARLEMMERMEER
Secr.: Kanaalstraat 72c, 2161 JN Lisse
Tel. 02526-11524
Bijeenk.: 1e maandag in Ontmoetingscentrum, Gelevinkstraat 38, Nieuw Vennep om 19.30 uur van september tot juni (zie opmerking onder)

HOOGEVEEN
Secr.: Middenweg 51, 7906 LK Hoogeveen
Tel. 05280-65582
Bijeenk.: 2e woensdag om 19.30 uur in cultureel centrum De Tamboer, Hoofdstraat 17, Hoogeveen

KAMPEN 'Moneta Campensis'
Secr.: Wilhelminalaan 7, 8262 DA Kampen
Tel. 05202-12375
Bijeenk.: 1e maandag in rest. 'De Buitenwacht', Stationsplein, Kampen

KENNEMERLAND
Secr.: Lotterstraat 9, 2021 TE Haarlem
Tel. 023-276698
Bijeenk.: 3e maandag in Buurtcentrum Noord, Muiderslotweg 238, Haarlem om 19.30 uur (zie opmerking onder)

HET LAND VAN RAVENSTEIN
Secr.: Van Speykstraat 55, 5463 EB Veghel
Tel. 04130-66021
Bijeenk.: 1e maandag in Schouwburg 'De Schouw', Brabantplein, Uden

LIMBURG
Secr.: Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht
Tel. 043-215119
Bijeenk.: 3e donderdag in Hotel Basiliek, Markt 18, Meerssen

NOORDOOSTPOLDER
Secr.: Uranusstraat 5, 8303 ZW Emmeloord
Tel. 05270-16650
Bijeenk.: Laatste dinsdag in Gereformeerd Centrum, C. Dirkszplein 10, Emmeloord (zie opmerking onder)

OOST-NEDERLAND
Secr.: Deventerweg 164, 7203 AT Zutphen
Tel. 05750-13256
Bijeenk.: 2e dinsdag in 'De Klok', Lagestraat te Dieren

ROTTERDAM
Secr.: Buitenhofdreef 202, 2625 XW Delft
Tel. 015-571630
Bijeenk.: 1e maandag, Rudolf Mees Inst. van de Koninklijke Ammanstichting, Boezemweg 171, Rotterdam. Van okt. tot juni

TWENTE
Secr.: Rembrandtstraat 18, 7471 HR Goor.
Tel. 05470-72135
Bijeenk.: 2e donderdag in zaal 3, Vrijhof, Technische Hogeschool Twente te Enschede om 19.30 uur

UTRECHT
Secr.: Tolakkerweg 177, 3738 JL Maartensdijk (U)
Tel. 03461-1890
Bijeenk.: 4e woensdag, behalve in december om 19.30 uur in 's Rijks Munt, Leidseweg 90

ZEELAND
Secr.: Breeweg 40, 4335 AR Middelburg
Tel. 01180-26294
Bijeenk.: 2e donderdag 19.00 uur in 'De Schakel', Bachtensteene 14, Middelburg, van september tot juni

ZWOLLE
Secr.: Irenestraat 1, 8019 XC Zwolle
Tel. 038-211443
Bijeenk.: 3e maandag om 19.45 uur in gebouw Assendorp, Geraniumstraat, Zwolle

N.B. Van de Kringen Frisia, Haarlemmermeer, Kennemerland, N.O.-Polder zijn geen adressen van secretariaat en plaatsen van bijeenkomst binnengekomen, daarom zijn dezelfde gegevens opgenomen als het vorig jaar.

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secr.: De heer N. A. J. Visser, v.d. Meystraat 1, 1815 GP Alkmaar
Tel. 072-1200941; Giro 96820.
Penningbestellingen: Mevr. M. Kemper-Koel, Mollenburgseweg 60, 4205 HD Gorinchem
Tel. 01830-26543

PENNINGUITGIFTE
De penning 1985-1 *Niels Holgersson* van Marianne Letterie hoopt het bestuur in de eerste maanden van 1986 aan de leden toe te sturen.
De penningen 1986-1 Vrij ontwerp van Niko de Wit en 1986-2 Piet Esser van Wilfried Put zijn in bewerking.

61STE ALGEMENE LEDENVERGADERING
Deze zal plaatsvinden op *zaterdag 26 april 1986* op een nader te bepalen plaats en tijd. Bericht hierover volgt.

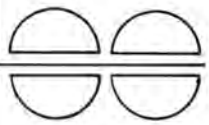
M. Kemper-Koel

Ter nagedachtenis aan H.J. te Paske

Na een slopende ziekte is Henk te Paske 16 december j.l. overleden.
Hij was sedert 1978 voorzitter van de Numismatische Kring Oost-Nederland. Verder was hij o.a. Hoofdredacteur van de 'Muntkoerier' en lid van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde.
Hij heeft veel gedaan aan het wekken van interesse voor de numismatiek door zijn vele publicaties in de 'Muntkoerier' en het schrijven van boekjes als Deel I van: Munten vertellen hun geschiedenis: 'De Romeinen'. Een serie waar hij door zijn ziekte niet verder aan heeft kunnen werken.
Het zal moeilijk zijn voor de redactie van de 'Muntkoerier' en voor de Kring Oost-Nederland een opvolger te vinden met hetzelfde enthousiasme en gelijke kennis van de numismatiek.

J. Koning

Van en voor de kringen

In dit januarinummer van De Beeldenaar wordt begonnen met een nieuwe rubriek, die zoals de titel aangeeft, u verslag geeft van Kringactiviteiten en toekomstige gebeurtenissen aankondigt. Indien u voor deze rubriek kopij hebt, zendt het dan naar Cramerstraat 14, 7491 DM Delden; tel. 05407-61607.

Muntvondsten
Drs. A. Pol, medewerker van het Koninklijk Penningkabinet in Den Haag heeft een bijzonder aantrekkelijk boekje geschreven met als titel: Muntvondsten uit 19 eeuwen.
Veel Kringen hebben al gebruik gemaakt van de gelegenheid het boekje tegen gereduceerde prijs voor hun leden te bestellen. Indien u dit nog niet deed, het adres is: Koninklijk Penningkabinet, Zeestraat 71b, 2518 AA Den Haag.

Vergadering Kringvoorzitters
Op 15 maart worden de Kringvoorzitters uitgenodigd voor de jaarlijkse vergadering.
Ir. F. Sevenhuysen zal een inleiding houden over 'Een andere manier van verzamelen'. Ook zal besproken worden hoe de bloei van de Kringen verbeterd kan worden. Alle voorzitters krijgen persoonlijk bericht.

Holland Coin Fair '86
Op 24, 25 en 26 januari wordt in het Congresgebouw in Den Haag de Holland Coin Fair '86, een internationale muntenbeurs, gehouden. Hier zullen ook aanwezig zijn het Koninklijk Penningkabinet dat bezoekers de gelegenheid geeft meegebrachte munten te laten determineren en op echtheid te laten beoordelen. Het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde zal informatie verstrekken over De Beeldenaar, Het Jaarboek en de Kringen. 's Rijks Munt zal o.a. de muntproduktie belichten. Nadere informatie zie pag. 243.

Kringbijeenkomsten:
We ontvingen aankondigingen van de volgende Kringbijeenkomsten:
Brabant:
12 febr.: Onderlinge veiling.

Het Land van Ravenstein:
3 febr.: Voordracht door P. van der Heyden: Den Bosche ambachtsgilden en hun penningen.
3 maart: Onderlinge veiling.

Oost-Nederland:
11 febr.: Voordracht door Dr. F. H. Simons: Rekenpenningen.
11 maart: Veiling.

Twente:
13 febr.: Voordracht door N. L. Arkesteijn: De kwaliteit van munten.
13 maart: Voordracht door J. J. Grolle: Het criminele aspect van de Nederlandse muntslag.

Zwolle:
17 febr.: Ruilavond.
17 maart: Voordracht. Spreker nog niet bekend.

Boekbespreking

STEPHEN MITCHELL en BRIAN REEDS: *Seaby's Standard Catalogue of British Coins; Volume I – Coins of England and the United Kingdom.*
(London, 1985)
21ste druk. ISBN 0 900 652 721.

Het koningskoppel Schulman (Handboek) en Mevius (Catalogus), maar dan op het gebied van Engelse munten. Zo zou men deze zeer goed verzorgde catalogus kunnen karakteriseren; een catalogus, die de munten beschrijft, zoals ze sinds de Gallo-Belgische periode (125 v.Chr.) tot heden in Engeland en het Verenigd Koninkrijk zijn geslagen en waarvan ieder hoofdtype is afgebeeld (1500 afb.).
Na een inleiding, waarin m.i. te veel de nadruk wordt gelegd op de waarde c.q. het beleggingsaspect, volgt een beknopt historisch overzicht van de ontwikkeling van de munt en de muntfabricage. Vervolgens komen zaken aan de orde, zoals het reinigen van munten, koop en verkoop en nog tal van andere voor verzamelaars nuttige wenken, waarna het inleidende gedeelte wordt besloten met een opgave van Engelse muntnamen en de daaraan gekoppelde muntwaarde, een verklarende numismatische woordenlijst en een lijst van in de catalogus gebruikte afkortingen.
In het catalogusgedeelte worden de muntbeschrijvingen van elke regeringsperiode voorafgegaan door een introductie tot die periode, waarna de munten worden vermeld onder opgave van allerlei detailgegevens, zoals munthuis waarin geslagen, munttekens, opschriften, etc. Voorts worden prijsindicaties gegeven voor twee kwaliteitsklassen vanaf de 7e eeuw en voor drie voor munten uit de 19e en 20e eeuw.
Al met al een goede informatiegids in een degelijke gebonden uitvoering.

J.C. v.d. Wis

GÜNTHER SCHÖN *World Coine Catalogue, twentieth century* (London, 1985)
5e druk. ISBN 0 900 652 764.

Deze catalogus, die 17 jaar geleden voor het eerst in Duitsland werd uitgegeven, bleek internationaal zo aan te slaan, dat hij thans ook in andere talen verschijnt. De Engelstalige uitgave in vijfde druk verschilt van de Duitstalige, doordat zij bij de munten van het Verenigd Koninkrijk, Canada en de Verenigde Staten van Amerika ook de oplagecijfers per jaar vermeldt.
In chronologische volgorde worden in deze catalogus ruim 10.000 munten van meer dan 300 landen beschreven, waarvan er ca. 3000 zijn afgebeeld.
De prijsindicaties zijn in Amerikaanse dollars gegeven vanwege de (betrekkelijke) stabiliteit in waarde van deze geldsoort èn om over de gehele wereld een gemakkelijk vergelijk mogelijk te maken. De prijsindicaties gelden voor twee kwaliteitsklassen; voor oudere munten 'zeer fraai' en 'prachtig', voor de nieuwere 'prachtig' en 'ongecirculeerd' en voor de nieuwste 'ongecirculeerd' en 'proof'.
Voorts is er een verwijzing naar YEOMAN *A Catalog of Modern World Coins* en *Current Coins of the World.*

J. C. v.d. Wis

Wij wensen
onze cliëntèle
een
Voorspoedig 1986

doorlopend
te koop gevraagd

USA 20, 10, 5, 2½ en
1 dollarstukken

Nederland

10 gulden goud 1897,
gouden tientjes gewone jaren,
gouden dukaten,
Juliana zilvergeld.

Bel ons:

Fa. NUMINT

direkteur H. Kattenburg

van Alkemadelaan 201 - Den Haag
Telefoon 070-241389/242233

Rietdijk B.V.

VEILING NO. 336
7 FEBRUARI 1986

Kijkgelegenheid in het
Nederlands Congresgebouw
te Den Haag, tijdens
Holland Coin Fair '86.

Waarin o.a. opgenomen:

* Dubbele negotiepenning 1850
* Gelderland dubbele gouden dukaat 1656
* Holland gouden scheepjesschelling 1760
* Holland piedfort dukaton 1754
* Overijssel halve statendaalder 1578
* Drie steden halve rijksdaalder 1555
* Kampen dubbele gouden dukaat 1655
* Kampen gouden afslag stuiver z.j.
* Zwolle halve schelling 1662
* Zwolle rijderschelling 1685 op 3-voudige dikte
* alsmede bankbiljetten o.a. 25 en 40 gulden type 1860 en 40, 60, 200 en 300 gulden type 1921.

Rietdijk b.v.

Noordeinde 41, Den Haag
Telefoon 070-647831

Een kwestie van
vertrouwen sinds 1919

JEAN ELSEN

Tervurenlaan, 65 – bus 1
B - 1040 BRUSSEL
Tel.: 02/734.63.56

Munten – Penningen
Boeken
Maandelijkse prijslijsten
Schriftelijke Veilingen
Oudheid
Middeleeuwen
Nederlanden

mooie zaken ... in zand gegoten of via 'verloren was'

Postbus 176
1700 AD Heerhugowaard
Nijverheidsplein 4
1704 RB Heerhugowaard
Tel. (02207) 1 05 47

metaalgieterij b.v.

verdult

orden
beelden
penningen
plaquettes

aluminium
messing
brons
zink

zwarten
bruneren
patineren

verzilveren
verbronzen
vergulden

probeert U ons eens ... als Uw penninggieter bv!!

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-61322

Uw adres voor:

MUNTEN BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR.
DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG
GROOTHANDEL CATALOGUS BOEKEN, ETC. VOOR DE OFF. MUNTHANDEL

GROOTHANDEL – KLEINHANDEL – UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

muntenhandel Groningana

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
9712 EL Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, oude effecten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

Ons atelier giet voor u in brons, tin of aluminium:

Familiewapens
Emblemen
Naamplaten
Penningen

Deurknoppen
Ornamenten
Haardplaten

Restaureren van antieke bronzen en tinnen voorwerpen.

Specialiteit: Gieten van tinnen schalen 36 cm ∅, met familie of stadswapen (ook met tekst).

DECOGRAPHICA

HAAGSEMARKT 22 POSTBUS 9540 4801 LM BREDA TEL.: 076-132153

Historiepenning zonder jaartal ± 1676 op het overlijden van Michiel de Ruyter. Door C. Adolfszoon.
Zilver 71 mm.

J. B. Westerhof

NUMISMAAT
gespecialiseerd in provinciale munten, historie- en moderne penningen van alle landen.

Hoogend 18, 8601 AE Sneek
tel. 05150-17198 - 's maandags gesloten

Flevomunt

© M.C. Escher Heirs c/o Cordon Art - Baarn - Holland

Vanuit gezamenlijk initiatief van de Rabobanken in de Provincie Flevoland is een unieke herdenkingsuitgifte in puur zilver vervaardigd.

De provinciale muntpenning zal, hoewel niet in de vorm van een wettig betaalmiddel, haar plaats toch wel vinden in historische munt- en penningcollecties.

Met deze Flevomunt kunt U zich een eenmalige herinnering verwerven aan een geschiedkundig feit van opmerkelijke betekenis.
De maximum oplage zal voor altijd beperkt blijven tot 10.000 ex.

M.C. Escher-kunstwerk op de voorzijde:

Voor het eerst is een bekend werk van de wereldberoemde Nederlandse graficus Maurits Escher nl. "LUCHT EN WATER" in zilver gemodelleerd en afgebeeld op een penning.
Op bijzonder symbolische wijze geeft Escher's gravure de samenhang weer tussen het diepe water waaruit Flevoland ontstond en de blauwe luchten die de koepel vormen boven dit wijde polderlandschap.
De uitermate kunstzinnige wijze waarop Escher er in geslaagd is de overgang van VISSEN naar VOGELS weer te geven is onovertrefbaar.

Gemeentewapens op de keerzijde:

De afbeeldingen van de wapenschilden van Lelystad, Almere, Dronten, Noordoostpolder, Urk en Zeewolde, de gemeenten die tezamen het grondgebied van de nieuwe provincie vormen, zullen de inwoners van deze plaatsen in het bijzonder aanspreken.
Met de rangschikking rondom de franse lelie wordt nog eens nadrukkelijk eer bewezen aan de grondlegger van het nieuwe land:
Ir. Cornelis Lely.

Specificaties:

Diameter 35 mm, vervaardigd uit 999/1000 fijnzilver, gewicht ca. 18 gram, ambachtelijk afgewerkt met een beschermend patiné dat de fijne nuances van het reliëf een extra dimensie geeft.
PRIJS: *f* 99,50 incl. 19% BTW.

Bestelmogelijkheden:

a. Kontant betaald afhalen bij uw plaatselijke Rabobank.
b. Bestelbon invullen en afgeven bij uw Rabobank of zenden aan:
Flevomunt, postbus 250, 8200 AG Lelystad.

Bestelbon:

Hiermede bestel ik FLEVOMUNT(en) à *f* 99,50

Naam: dhr/mw

Straat:

Postcode:

Woonplaats:

Telefoon:

Handtekening: Datum:

Ik wens het bestelde in bezit te krijgen door:

☐ het af te halen bij de Rabobank te (kantoor:)

☐ toezending aan mijn adres als bovenvermeld (mijn betaling heb ik verhoogd met *f* 6,50 voor verzendkosten)

Ik heb het verschuldigde bedrag van totaal *f* overgemaakt op rekeningnr. 33.76.88.400 Rabobank Lelystad ten name van FLEVOMUNT (gironr. v.d. bank 3892186).

Rabobank

meer dan ooit is munten kopen een zaak van vertrouwen...

leden van de n.v.m.h. zijn uw vertrouwen waard!

opgericht 25 januari 1982

alle leden van de Nederlandse Vereniging van Munthandelaren onderschrijven de erecode welke door de vereniging is opgesteld.

- **garantie op de echtheid van munten en penningen**
- **objectieve en eerlijke voorlichting**
- **kwalificatie volgens gangbare normen**

lijst van aangesloten munthandelaren in alfabetische volgorde:

AMNU Munthandel
F. Knijnsberg
Berkenrodelaan 14
1811 AJ Amstelveen
020-432933

Batavia
G. J. Rietbroek
Zoutmanstraat 32
2518 GR Den Haag
070-451772

Bussumse munthandel
J. W. Eeckhout
Kapelstraat 20
1404 HX Bussum
02159-16288

Civitat
A. H. G. Drouven
Luttekestraat 31
8011 LP Zwolle
038-223368

Coinseling Hoogeveen
B. H. Hagemeijer
v. Echtenstraat 21a
7902 EK Hoogeveen
05280-73634

Coret
A. Coret
Heuvelstraat 103
5038 AC Tilburg
013-363240

A. G. van der Dussen
Hondstraat 5
6211 HW Maastricht
043-215119

Karel de Geus
K. de Geus
Stratumsedijk 47a
5611 NC Eindhoven
040-123455

Hekra
L. H. Helderton
Molenstraat 25
4011 AB Ophemert
03445-1392

Hollandia b.v.
A. Braun
De Zande 40
8278 AK Kamperveen
05203-320

H.B.U. n.v.
De heer D. F. Felderhoff
Herengracht 434-440
1017 BZ Amsterdam
020-292287

Holleman-munten
M. Holleman-Tas
Min. Dr. Kuyperplein 64
7522 AW Enschede
053-338779

Honingh
J. C. Honingh
Dorpsstraat 155
1566 AE Assendelft
02987-3094

Huizinga b.v.
H. J. Huizinga
Nassaulaan 36
6720 AC Bennekom
08389-14004

C. A. M. Kienhorst
Steenstraat 16
7571 BK Oldenzaal
05410-20208

J. Mevius
Oosteinde 97
7671 AT Vriezenveen
05499-1322

Munthandel Oost-Brabant
M. v. Berkom
Carmelietenstraat 10
5341 EG Oss
04120-24123

Neerlandia
Mevr. I. Schaeffer
H. Cleyndertweg 469
1025 DT Amsterdam
020-322418

NMB Bank
Dhr. J. Evers
Amstelstraat 21
1017 DA Amsterdam
020-220423

Osse munthandel
R. van Breda
Houtstraat 5
5841 GG Oss
04120-25012

Phoenix
J. F. J. van Koningsbrugge
Merwedestraat 18
9406 RM Assen
05920-52045

Ri-ëst b.v.
A. Hielkema
Nieuweburen 134
8911 GB Leeuwarden
058-125799

Van Roekel bv
E. D. J. v. Roekel
Bussum

Romunt b.v.
W. E. M. Dols
Roerzicht 1
6041 XV Roermond
04750-16010

J. Schulman bv
Keizersgracht 448
1016 GD Amsterdam
020-233380

C. J. G. Schuurman-Rijnholt
Emmastraat 13
7075 AL Etten
08350-27781

Sipiro-munten
P. Willems
Nassaulaan 5
6721 DW Bennekom
08389-18064

Spaar en Voorschotbank
Dhr. J. Bekkema
Torenplein 7
9231 CG Surhuisterveen
05124-1925

Trajectum
L. Loffeld
Croeselaan 249
3521 BR Utrecht
030-949709

M. Velraeds
Viel 6
6456 AT Bingelrade
04492-3700

JB Westerhof
Hoogend 18
8601 AE Sneek
05150-17198

aspirant lid:

L. Kevelam
Speulderweg 15
3886 LA Garderen
05776-1955

secretariaat n.v.m.h.
postbus 3242
7500 DE Enschede

Weet u dat er NVMH geschenkbonnen bestaan van *f* 10,— en *f* 25,—. Misschien een leuk idee om eens kado te geven. Verkrijgbaar bij bovenstaande munthandelaren.

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Vraag onze gratis veiling catalogus

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.
Tel. 020-230261
242380

"voor klinkende munt"

DE NEDERLANDSCHE MUNTENVEILING

Rokin 60 – Amsterdam-C. – Tel. 020-230261/242380
Postadres: Postbus 3950 – 1001 AT Amsterdam

Beëdigd Makelaars en Taxateurs

munt- en penningkundig nieuws

maart/april 1986
10e jaargang no. 2

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✽

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448 — 1016 GD Amsterdam
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21 — Postgiro 9922

de beeldenaar

Tweemaandelijks tijdschrift
Verschijning: de 4e week van de oneven maanden

Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België.
Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Redactie
N. Arkesteijn
W. K. de Bruijn
F. Letterie
A. Pol
J. van Wessem
J. C. van der Wis

Uitgever
Vonk/Uitgevers b.v.
Postbus 420, 3700 AK Zeist
Telefoon 03404-52292
Postgiro 3808080, t.n.v. 'De Beeldenaar' te Zeist.

Abonnementsprijzen
Inclusief BTW en franco per post bij vooruitbetaling per jaar:
Nederland, België, Suriname en Ned. Antillen: *f* 30,—.
Overige landen: *f* 55,—.
Losse nummers: *f* 5,50 (inclusief portokosten).

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, indien niet vóór 1 december een opzegging is ontvangen.

Advertentie-exploitatie
Inlichtingen en tarieven:
Bureau Nassau
Jan van Nassaustraat 18
2596 BT Den Haag
Telefoon 070-249500
U kunt ook uw advertenties direct inzenden aan de uitgever,
Postbus 420, 3700 AK Zeist.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk/Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

Op de voorplaat:
Aureus van Trajanus, geslagen 114-117 te Rome.

inhoud

Het geldstelsel van het Romeinse Keizerrijk tot ca. 300 na Chr. 287
Kopje van Jan van Koevorden of Jan van Kuinre 294
Een bijzondere penning van Y. Agam 295
Penningnieuws 298
Onze munten in veilingen 305
Het nieuwe museum van 's Rijks Munt 308
Een nieuw gebouw voor Van Kempen & Begeer 310
Van knip tot chip 310
Holland Coin Fair '86 een succes 311
10e Internationale Numismatische Congres 313
Rectificatie 314
Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde 315
Van en voor de kringen 315
Boekbespreking 316

Het Koninklijk Penningkabinet verhuist!

Na jaren van voorbereiding worden de verhuisplannen van het Koninklijk Penningkabinet nu eindelijk werkelijkheid. In de zomer van dit jaar zal het kantoor worden overgebracht van de Haagse Zeestraat naar Leiden in een pand naast het Rijksmuseum van Oudheden (RMO). In de verhuisperiode is het Penningkabinet ca. twee maanden gesloten, vermoedelijk omstreeks juni. De instelling blijft uitsluitend bereikbaar voor de melding van muntvondsten. Het beantwoorden van mondelinge, telefonische en schriftelijke vragen zal worden onderbroken. Nadere mededelingen over adres, telefoonnummer, openingstijden en spreekuur zullen in de volgende *Beeldenaar* worden gedaan.

Het geldstelsel van het Romeinse Keizerrijk tot ca. 300 na Chr.*

door A. Wassink

Het geldstelsel van het Romeinse keizerrijk omvatte drie muntgroepen, t.w.:
- een gouden munt: de aureus;
- zilveren munten: vooral de denarius en de na 215 uitgegeven dubbele denarius, de antoninianus;
- bronzen en koperen munten: vooral de sestertius, de dupondius en de as.

Romeinse munten worden in Nederland veelvuldig gevonden. Gedurende de laatste zeventien jaren was ik, vooral in AWN-verband, 26 maal betrokken bij de vondst van een Romeinse munt.[1]

Het betrof:
1 denarius van keizerin Faustina Junior;
1 antoninianus van keizer Gordianus III;
2 barbaarse, d.w.z. inofficieel nagemaakte assen van keizer Augustus;
7 assen (1e en 2e eeuw, waarvan één met een instempeling, een zg. klop);
3 dupondii (2e eeuw);
7 sestertii (1e en 2e eeuw);
5 ondetermineerbare assen of dupondii.

De vroegste vondst betrof een barbaarse as van Augustus (afb. 1), geslagen na 10 v. Chr. en de jongste vondst was de antoninianus van Gordianus III (afb. 2), geslagen 240-244 na Chr. Deze vondsten overkoepelen bijna de gehele periode waarin de Romeinen aktief waren in de castella langs de Rijn. Daarmede werd ook een belangrijke periode uit de geschiedenis van het geld beleefd, nl. die van het geldstelsel van het Romeinse keizerrijk tot 300 na Chr. Dit geldstelsel kwam voort uit het republikeinse muntsysteem en wel door een hervorming die Augustus tot stand bracht, waardoor het oude geldstelsel een nieuwe fase inging. Het geldsysteem van het keizerrijk funktioneerde gedurende twee eeuwen welhaast perfekt; daarna ging het, tijdens de inflatie van de derde eeuw, geleidelijk te gronde. Aan het einde van de derde eeuw deden enkele keizers (Aurelianus en vooral Diocletianus) nog verwoede pogingen het geldstelsel te redden, doch zij slaagden daar niet in, vermoedelijk als gevolg van gebrek aan voldoende edele metalen voor het slaan van nieuwe munten. Het was de eerste christelijke keizer, Constantijn de Grote, die met behulp van de goudschatten van de antieke tempels, vanaf 310 in staat was voldoende gouden munten (solidi) te slaan en daarmede de basis te leggen voor een nieuw muntstelsel, nl. dat van het late Romeinse keizerrijk.[2]

Er bestaat geen twijfel dat de economie van het Romeinse keizerrijk een monetaire economie was; gebaseerd op de aanwezigheid van een ruime maatschappelijke geldvoorraad, waardoor een stimulans werd uitgeoefend op de economische ak-

1
Barbaarse as van Augustus, type Altaar van Lugdunum. Keerzijde: afgevijld? Geslagen na 10 v. Chr. (Alphen aan den Rijn, 1984)

2
Antoninianus van Gordianus III, geslagen 240-244. (Losse vondst te Voorschoten ca. 1973)

tiviteiten: produktie, handel en investeringen.[3] Ongetwijfeld wisten de Romeinen dan ook hoe belangrijk een geldsysteem voor de economie van het rijk was; alleen het bestaan van een goed geldstelsel maakt het mogelijk tot een doelmatige arbeidsverdeling te komen. De Romeinse keizer had dan ook twee taken ten aanzien van het geld en het aanmunten daarvan:
- hij moest voldoende munten slaan voor het dekken van de staatsuitgaven;
- hij moest tevens waken over de aanwezigheid van een voldoende geldvoorraad binnen het rijk.

De geldvoorraad moest nl. steeds worden aangevuld:
- gebiedsuitbreiding en economische groei eisten een vergroting van de in het rijk aanwezige geldhoeveelheid;
- slijtage, verlies en oppotten van munten verminderden de circulerende geldvoorraad gestaag; terwijl ook
- de export van munten, vooral naar gebieden buiten het rijk, o.a. Germanië en India, de aanwezige geldhoeveelheid permanent verkleinde.

Of de Romeinen evenwel een grote kennis hadden van alle aspekten van het geldwezen moet worden betwijfeld, immers, sommige monetaire maatregelen van de Romeinse keizers moeten naar ons oordeel beslist irrationeel zijn geweest, zoals de aanzienlijke verhoging van het zilvergehalte van de munten in de jaren 82-85 tijdens keizer Domitianus. Schriftelijke informatie over het Romeinse monetaire beleid hebben wij slechts in zeer beperkte mate; wat wij weten is vooral ontleend aan de studie van bewaard gebleven munten, de numismatiek.
Een munt kan zijn waarde in belangrijke mate ontlenen aan de waarde van het edele metaal waarvan zij is gemaakt, dat is dan de zg. intrinsieke waarde. Een geldstelsel kan dan zijn gebaseerd op de waarde van het goud of het zilver, al naar gelang het metaal waarin de belangrijkste munt is geslagen. Zo kan een geldstelsel gegrond zijn op de gouden standaard, de zilveren standaard of de dubbele standaard. Bij een dubbele standaard, ook wel bi-metallische standaard genoemd, komen gouden en zilveren munten in een

vaste omwisselverhouding naast elkaar voor. De waarde van geld of van een munt kan ook gebaseerd zijn op vertrouwen; in welk geval wordt gesproken van fiduciair geld. Dit vertrouwen kan er bijvoorbeeld in bestaan dat een munt te allen tijde inwisselbaar is, volgens een vaste omwisselverhouding, in een munt van edel metaal. In het laatste geval wordt gesproken van tekengeld of pasmunt.
Bij de dubbele standaard, waarbij de onderlinge waardeverhouding van goud en zilver zich nu eens wijzigt ten gunste van het ene, dan weer ten gunste van het andere metaal, heeft de officiële vastlegging van de omwisselverhouding tot gevolg dat het, in het muntbestel te hoog gewaardeerde metaal het officieel te laag gewaardeerde metaal verdringt. Dit verschijnsel wordt aangeduid als de wet van Gresham, die stelt: 'bad money always drives out good money'. Deze wet geldt steeds wanneer verschillende soorten geld in omloop zijn en de ene soort, om welke reden ook, de voorkeur geniet boven de andere. Steeds zal dan de overgewaardeerde soort, het slechte geld, blijven circuleren en het ondergewaardeerde, goede geld zal, doordat het wordt vastgehouden of omgesmolten, uit de circulatie verdwijnen.

De geschiedenis van het Romeinse geld
Tijdens de Romeinse republiek was er, na enige experimenten met zwaar kopergeld, sprake van een zilveren standaard, waarbij vanaf 212 voor Chr. de denarius de belangrijkste munt was. De inname van de stad Syracuse in genoemd jaar verschafte zoveel buit in de vorm van zilver, dat het slaan van denarii op ruime schaal mogelijk werd. Naast de zilveren denarius bestonden er ook koperen en bronzen pasmunten, die in een vaste omwisselverhouding tot de denarius hebben gestaan. Vanaf 80 voor Chr. werd incidenteel de gouden aureus geslagen. Ongetwijfeld was er in het, in sterke mate economisch en politiek groeiende, Romeinse rijk vraag ontstaan naar meer geld en met name ook naar een lichte munt van een grotere denominatie; wellicht was er toen onvoldoende zilver beschikbaar om in deze behoefte te voorzien. De introduktie van goud als muntmateriaal is vermoedelijk ook bevorderd door het feit dat de Hellenistische rijken in het oosten het goud als zodanig gebruikten. Of er bij de invoering van de nieuwe munt sprake was van een officiële vaste omwisselverhouding tussen de gouden aureus en de zilveren denarius weten wij niet; onbekend is dus of er een dubbele standaard werd ingevoerd.
Nadat Augustus in 31 voor Chr., na de slag bij Actium, heer en meester in het Romeinse rijk werd, moest hij, na een burgeroorlog van meer dan een halve eeuw, orde op zaken stellen. In dit

3
As van Claudius met klop BON. Keerzijde: Minerva. (Alphen aan den Rijn, 1978)

verband besteedde hij ook veel zorg aan de aanpassing van het Romeinse geldstelsel aan de behoeften van het groeiende wereldrijk. Daarmede ontstond het geldsysteem van het vroege Romeinse keizerrijk, dat nadien vooral door Nero werd aangepast aan de inmiddels gewijzigde economische situatie. De aureus werd door Augustus als munt opgenomen, de kleine zilveren sestertius werd vervangen door een bronzen munt van dezelfde naam, doch bovenal werd veel nieuw geld aangemunt om in de groeiende vraag van het rijk te voorzien.

De bronzen munten: tekengeld
De bronzen en koperen munten hebben steeds een intrinsieke waarde gehad die beneden de nominale waarde lag, zodat er dus sprake was van pasmunt, tekengeld, dat in een vaste omwisselverhouding moet hebben gestaan tot de belangrijkste Romeinse munt, de denarius en wel, tijdens het keizerrijk, aldus:
1 denarius is 4 sestertii (afb. 4);
1 sestertius is 2 dupondii;
1 dupondius is 2 assen.
Het aanmunten van de bronzen munten geschiedde tot aan de regeerperiode van Nero niet op een duidelijke manier; het lijkt er op dat dit niet sluitend was georganiseerd. Dit in tegenstelling tot het slaan van de gouden en zilveren munten, dat volgens de traditie van de Romeinen, door de veldheer en later door de keizer, in zijn funktie van opperbevelhebber, geschiedde. In de behoefte aan bronzen munten werd in de tijd van de republiek door de senaat in Rome voorzien, doch daarnaast sloegen, vooral in het oostelijk gedeelte van het rijk, traditiegetrouw, veel steden hun eigen pasmunt. Tijdens de munthervorming van Augustus was er in het oosten dan ook nog vol-

doende pasmunt aanwezig, doch in Italië, als gevolg van het langdurig achterwege blijven van het slaan van nieuwe pasmunt, nog maar nauwelijks. In het westen worden dan in verschillende steden (Lugdunum, Nemausus) bronzen munten geslagen. De funktie van de senaat is hierbij niet duidelijk, want bij het begin van het keizerrijk is de muntslag geheel en al in handen van de keizer en het moet dus slechts traditie zijn dat op de meeste bronzen munten uit deze periode de letters S C (= senatus consulto) voorkomen.[4] Het lijkt erop dat ondanks het bestaan van de officiële muntslag, de inofficiële aanmaak van bronzen pasmunt niet verboden was; althans dit gebeurde op ruime schaal. Zo werden gedurende de keizertijd door derden bepaalde munten op zeer primitieve wijze geproduceerd; men spreekt van 'barbaarse' munten. Zij zijn in vergelijking met de originelen meestal zeer licht en slordig uitgevoerd. Dat zij toch als geld circuleren kan eigenlijk alleen worden verklaard tegen de achtergrond van een bestaand chronisch tekort aan pasmunt. Zo worden rond de limes-castella barbaarse assen van Augustus, met aan de keerzijde het altaar van Lugdunum (Lyon), aangetroffen. Munten van dit type (afb. 1) werden door ons in Zwammerdam (1970) en Alphen (1984) gevonden.
Stabiele omstandigheden en groeiende welvaart in het Romeinse rijk deden de behoefte aan geld toenemen. Gebiedsuitbreidingen, zoals de verovering van Brittannië tijdens Claudius, vergrootten de vraag nog extra. In onze streken kon dan ook van tijd tot tijd een tekort aan geld ontstaan. Zo was er bijvoorbeeld reeds onder Tiberius zo'n ernstige onderbreking van de geldtoevoer dat Tacitus hieraan aandacht besteedde.[5] Het geldtekort leidde er onder andere toe dat getracht werd versleten pasmunten langer in circulatie te houden door ze van een stempel – een klop – te voorzien. Zo werd er BON (= goed) geslagen op de in afb. 3 getoonde as van Claudius uit Alphen (1978). Claudius' opvolger Nero besteedde veel zorg aan het geldsysteem, vele nieuwe bronzen munten werden geslagen, waardoor de geklopte munten en de barbaarse munten weer uit de circulatie verdwenen.
Ogenschijnlijk circuleren vanaf Nero tot het begin van de derde eeuw de pasmunten zonder problemen in het rijk. Doch in de derde eeuw gaat het geleidelijk mis. Het zilvergehalte van de denarius wordt, zoals wij nog zullen zien, vooral vanaf keizer Septimius Severus steeds minder en dat betekent dat de bronswaarde van de pasmunt de, door de zilverwaarde van de denarius bepaalde, nominale waarde gaat overtreffen. Dit leidt er toe dat de wet van Gresham gaat werken: vanaf het begin van de derde eeuw komen de bronzen munten voor in gevonden muntdepots (schatvondsten), m.a.w. het publiek hield de munten, waarvan de bronswaarde de nominale ruilwaarde overtrof, achter en potte die op! De werking van de wet van Gresham leidde ertoe, dat als gevolg van de daling van het zilvergehalte van de zilveren munten de koperen assen al omstreeks 220 na Chr. en de sestertii en dupondii rond 260 uit de circulatie waren verdwenen. De economische gevolgen van zo'n aantasting en verarming van het geldsysteem kunnen nauwelijks worden overschat!

De zilveren munten: denarius (afb. 5) en antoninianus (afb. 2)

Wij zagen reeds dat de denarius onder de republiek de belangrijkste munt was. Augustus handhaafde die positie van dit geldstuk, dat toen een zilvergehalte had van ca. 97,5% en een gemiddeld gewicht van 3,9 gram. De zilverwaarde van de munt, dat is de intrinsieke waarde, was bepalend voor de ruilwaarde. Daarbij moet er wel mee worden gerekend dat er een kleine marge zit tussen de waarde van gemunt en ongemunt zilver. Keizer Nero brengt bij zijn munthervorming van 64 een verandering in het gewicht (wordt 3,4 g) en het zilvergehalte (wordt 93,5%) van de denarius. Tegelijkertijd wordt ook het gewicht van de gouden aureus verlaagd. In feite komen deze wijzigingen er op neer dat de denarius ruim 15% en de aureus 10% devalueert. Tegelijkertijd wordt evenwel het gewicht van de koperen en bronzen pasmunt iets verhoogd.[6] De achtergronden van deze wijzigingen zijn naar onze mening wel te begrijpen. Nero besteedde, zoals wij reeds zagen en zoals wij nu achteraf kunnen vaststellen, veel zorg aan het geldstelsel; hij hief het tekort aan pasmunt op, waardoor versleten, ge-

4
Sestertius van Domitianus. Keerzijde: de keizer met speer en Victoria met palmtak.

klopte en barbaarse munten uit de circulatie verdwenen. Onder invloed van de economische groei en de gebiedsuitbreidingen, o.a. de verovering van Brittannië tijdens de regeerperiode van Nero's voorganger Claudius, moet er een algemeen tekort aan geld zijn ontstaan. Schaarste aan geld werkt deflatoir, d.w.z. doet het algemeen prijspeil dalen, hetgeen als een belemmering voor de economische groei kan zijn gevoeld. Omgekeerd betekent dit dat zilver en goud in waarde moeten zijn gestegen. Tegen deze achtergrond lijkt een devaluatie van de zilveren en gouden munten geen onverstandige maatregel. Nero heeft ongetwijfeld de waarde- en prijsverhoudingen, ook die tussen zilver, goud en koper, resp. brons, zoals die tijdens Augustus bestonden, weer willen herstellen. Een bewijs voor deze stelling kan gevonden worden in de merkwaardige verhoging van het gewicht van de pasmunten, die op zichzelf beschouwd natuurlijk economisch van geen betekenis kan zijn geweest!
Tijdens de regeerperiode van Caracalla werd in 215 een nieuwe zilveren munt geïntroduceerd, die wij naar de eigenlijke naam van de keizer, Marcus Aurelius Antoninus, antoninianus noemen. Deze munt had toen een gemiddeld gewicht van ca. 5 gram. In het algemeen neemt men thans aan dat de antoninianus als een dubbele denarius werd geïntroduceerd, ondanks het feit dat de munt slechts de hoeveelheid zilver van anderhalve denarius bevatte. Na Caracalla's dood in 217 wordt het aanmunten van de antoninianus korte tijd gestaakt, om daarna in de jaren 218 en 219 weer incidenteel te worden hervat. In 238 wordt de munt definitief in het geldstelsel opgenomen. Het is begrijpelijk dat de wet van Gresham er voor zorgde dat na 215 de denarius aan betekenis inboette en in 238 geheel uit de circulatie verdween. De antoninianus nam vanaf 238 de plaats in van de denarius. Zeer belangrijk is het beloop van het zilvergehalte van de zilveren Romeinse munten:

periode	*gemiddeld zilvergehalte*
Augustus (27 v.-14 n. Chr)	97,5%[7]
Nero, vanaf 64	93,5%
Trajanus, vanaf 107	87-90 %
Antoninus Pius, vanaf 148	82-85 %
Marcus Aurelius, vanaf 179	74-77,5%
Septimius Severus, vanaf 194/195	50-60 %
circa 250	35 %
circa 270	2,5%[8]
Diocletianus, vanaf 286	0 %[9]

Belangrijk is de vraag waarom het zilvergehalte steeds weer werd verlaagd en wat de gevolgen daarvan waren. Voorop moet worden gesteld dat,

5
Denarius van Septimius Severus, geslagen in 194. Keerzijde: Dionysos met kantharos en panter, omschrift LIBERO PATRI.

na de munthervorming van Nero, zeker tot 193 (Pertinax) niet meer officieel tot een gehalteverlaging werd overgegaan. Immers, tot dat tijdstip werden in de regeerperioden van nagenoeg alle keizers ook denarii geslagen met een gehalte van meer dan 90%! Er werden evenwel steeds meer munten met een te laag gehalte aangemunt en ook kwam het minimumgehalte steeds lager te liggen.[10] Dat men het gemiddelde zilvergehalte van de denarius verlaagde had aanvankelijk wellicht een rationele achtergrond. Immers, zeker tot ver in de tweede eeuw is zilver t.o.v. andere goederen in prijs gestegen. Deze naar verhouding sterke prijsstijging van het zilver was zowel het gevolg van de grote vraag naar zilver t.b.v. het Romeinse geldsysteem, als van het verdwijnen van veel zilver over de grenzen van het rijk, met name naar het vrije Germanië, waar zilver het goed bij uitstek was waarin rijkdom werd vastgelegd en opgepot. Zilver steeg in deze periode ook in waarde ten opzichte van goud. Wij zagen reeds dat Nero de denarius meer devalueerde dan de aureus; het goudgehalte en het gewicht van de gouden aureus blijven nadien lange tijd constant. Over de waardeverhouding tussen zilver en goud hebben wij enige informatie:

periode	*waardeverhouding ongemunt zilver t.o.v. ongemunt goud*
Julius Caesar (vóór 44 v. Chr.)	11,2:100[11]
Augustus (27 v. Chr.-14 na Chr.)	8 :100[12]
Marcus Aurelius (161-180)	11,4:100
begin 4e eeuw	6,7:100[13]

Het lijkt er dus op dat de zilverprijs in vergelijking tot de goudprijs bij het begin van het keizerrijk laag was en daarna, vooral na de verovering door Trajanus van Dacië waarbij een grote oorlogsbuit in goud ter beschikking kwam, is gestegen doordat de goudprijs sterk daalde. Vanaf het einde van de tweede eeuw of het begin van de derde eeuw is de zilverprijs ten opzichte van de goudprijs weer gedaald.

De tijdens het begin van het keizerrijk stijgende zilverprijs leidde tot een stijging van de waarde van het geld. Dit werkte deflatoir en gaf dus aanleiding tot dalende prijzen, hetgeen als economisch ongewenst zal zijn gevoeld. Ook dreigde de vaste omwisselverhouding van de denarius met de aureus in gevaar te komen. Een stijgende zilverprijs zou dus een geleidelijke verlaging van het zilvergehalte van de denarius wel kunnen rechtvaardigen.
De geleidelijke daling van het zilvergehalte die bij Nero begon, leidde toch niet tot het snelle verdwijnen van de munten met een hoger zilvergehalte uit de circulatie. Dit was gedeeltelijk het gevolg van het feit dat de van staatswege doorgevoerde gehaltedaling aanvankelijk zeer geleidelijk, maar op onduidelijke wijze geschiedde. Bovendien werkte het kleine waardeverschil tussen gemunt en ongemunt zilver daarbij als een buffer. Ook waren de oudere munten, met het gemiddeld hogere zilvergehalte, al enigszins versleten, waardoor het waardeverschil met de nieuwe munten enigermate werd verkleind. Toch werkte de wet van Gresham wel, zoals blijkt uit de volgende feiten:

- In de gevonden muntdepots uit het Romeinse keizerrijk vindt men steeds relatief veel 'oude' denarii en weinig, bij de depotsluiting recent uitgegeven exemplaren. Het publiek was zich dus wel bewust van het verschil in intrinsieke waarde tussen oude en recente denarii.[14]
- Muntvondsten in het vrije Germanië tonen een oververtegenwoordiging van vroege denarii. Het is namelijk wel zeker dat de meeste betalingen in de periode van Nero tot Trajanus vanuit het Romeinse rijk aan het vrije Germanië zijn geschied in republikeinse en vóór-Neronische denarii.[15]
- Vanaf de regeerperiode van Antoninus Pius (138-161) moeten de oudste denarii wel degelijk in de smeltpot zijn verdwenen.
- Nadat Septimius Severus het zilvergehalte drastisch had verlaagd tot ca. 50% moet het publiek zich wel bewust zijn geweest van het waardeverschil tussen oude en nieuwe munten. De situatie wordt dan minder duidelijk, doch de indruk bestaat dat er in het dagelijks gebruik een lagere waarde werd toegekend aan de nieuwe munten; de oudere gingen een agio doen.[16]
- In de derde eeuw verdween de denarius, vooral ook na de introduktie van de antoninianus, wel degelijk uit de circulatie.

Te berekenen valt dat bij een waardeverhouding van koper en zilver van 1:100, zoals BOLIN vermeldt (pag. 303), bij een zilvergehalte van minder dan 50,9%, de koperwaarde van de as (10,92 g) meer bedraagt dan de zilverwaarde van de denarius (3,4 g).
Vóór 220 zou de as dan ook uit de circulatie moeten zijn verdwenen, hetgeen in overeenstemming is met historische gegevens. Op dezelfde wijze is te berekenen dat de waarde van het brons van de sestertius (27,3 g) en van de dupondius (13,65 g), de zilverwaarde van de antoninianus (5 g) overtreffen als het zilvergehalte lager ligt dan 43%. Ruim vóór 260 moeten de beide bronzen munten ook uit de circulatie zijn verdreven. Zo waren kort na het midden van de derde eeuw zowel het bronzen tekengeld als de denarius uit de circulatie verdwenen en was het geldstelsel van het vroege Romeinse keizerrijk te gronde gegaan. De maatschappij werd van een ontwikkelde monetaire economie teruggeworpen in een periode waarin men zich vooral met de ruilhandel moest behelpen. Immers, het nog bestaande geld was nauwelijks nog iets waard en gouden munten waren er ook maar weinig. De aanmaak van de antoninianus, met een steeds verder dalend zilvergehalte, ging wel door tot aan de vierde eeuw. Keizer Aurelianus (270-275) deed nog wel een poging het oude stelsel te herstellen door de introduktie van nieuwe denarii, sestertii en assen, terwijl Diocletianus met zijn munthervorming (286-294) een poging deed nieuwe zilveren munten met een hoger gehalte in omloop te brengen. Deze pogingen waren geen groot succes omdat de keizers niet in staat waren de nieuwe zilveren munten in voldoende aantallen te slaan. Bij de munthervorming van Diocletianus werd het zilvergehalte van de nog bestaande antoninianus officieel op nul gesteld.
De zilvergehalte-verlagingen tot en met de regeerperiode van Marcus Aurelius kunnen tegen de achtergrond van een groeiende economie in het Romeinse rijk, waarin de prijs van het zilver in verhouding tot de prijzen van andere goederen en ook het goud, is gestegen, wel rationeel zijn geweest. Economisch onverantwoord is evenwel de sterke zilvergehalte-verlaging, tot 50%, die Septimius Severus tot stand bracht. Deze verlaging die moet zijn ingegeven door een acute geldnood en die plaats vond in een periode van economische teruggang, deed niet alleen het prijspeil in het keizerrijk in belangrijke mate stijgen, doch tastte toen reeds het bestaan van het geldwezen in sterke mate aan doordat niet alleen de oude denarii uit de circulatie werden gedreven, doch tevens de positie van het pasgeld – in de eerste plaats van de as – in belangrijke mate werd bedreigd.
In de derde eeuw, die gekenmerkt is door grote crises en inflatie, verloor het Romeinse rijk dus geleidelijk aan de beschikking over zijn aanvankelijk goed funktionerende geldsysteem. Doch men mag mijns inziens de inflatie van de derde

eeuw niet in de eerste plaats toeschrijven aan de geleidelijke zilvergehalte-verlaging van de Romeinse munt, zoals die sinds Nero heeft plaats gevonden. Wel is het ongetwijfeld zo dat de grote gehalteverlaging die Septimius Severus toepaste van fatale betekenis moet zijn geweest voor de economische verstoringen die tijdens de rampzalige derde eeuw optraden.

De gouden munt: de aureus (afb. 6)

De aureus van het muntsysteem van Augustus had een gemiddeld gewicht van 8 gram. Wij zagen reeds dat keizer Nero het gewicht van de munt met 10% verlaagde tot gemiddeld 7,2 gram, vermoedelijk om in te spelen op de gewijzigde economische behoeften van het groeiende Romeinse rijk. De aureus bleef tot circa 215 voldoen aan de door Nero bepaalde standaard, uitgezonderd een geringe gewichtsverhoging onder Domitianus en Nerva en een gewichtsverlaging tijdens Didius Julianus in 193. Daar Trajanus de vóór-Neronische aurei ongeldig heeft verklaard en heeft teruggenomen, is de aureus volgens de muntvoet van Nero over een lange periode, nl. tot 215, ongewijzigd gemunt en in circulatie geweest. In 215 wordt het gewicht van de aureus verlaagd van 7,2 tot 6,55 gram; een wijziging die evenwel in 218 weer te niet wordt gedaan. Na 220 zien wij het zelfde verschijnsel als bij de zilveren denarius werd opgemerkt: het gemiddelde gewicht van nieuw geslagen aurei zakt; toch worden er zeker onder Gordianus III (238-244) en Philippus (244-249) nog enige exemplaren geslagen die aan de Neronische specificaties voldoen.[17] Na 250 was het Romeinse geldstelsel zover ontwricht dat algemeen wordt aangenomen dat de aureus in die tijd geen vaste omwisselkoers meer had en in feite had opgehouden een muntstuk te zijn; de waarde van de aureus werd toen bepaald door het goudgewicht van de individuele munten. Een aureus was tijdens Augustus 25 denarii waard, een omwisselverhouding die ook nog tijdens Antoninus Pius (138-161) bestond.[18] De verlaging van het gemiddelde zilvergehalte van de denarius vanaf Nero, gepaard gaande met handhaving van de intrinsieke waarde van de aureus, heeft dit mogelijk gemaakt.

Als de verhouding 1 aureus = 25 denarii ook nog bestond tijdens Septimius Severus dan moet de verhouding tussen de waarde van zilver en goud 17,9:100 zijn geweest, hetgeen niet aannemelijk lijkt en dus mogen wij wel aannemen dat ergens tegen het einde van de tweede eeuw een einde is gekomen aan de vaste omwisselverhouding 1:25 tussen aureus en denarius. Wellicht is toen de aureus al opgehouden een echt onderdeel te vormen van het muntstelsel.

De vraag is wel eens gesteld of het geldstelsel van het vroege Romeinse keizerrijk nu gebaseerd was op de gouden of de zilveren standaard of dat er sprake was van een dubbele standaard. Een zuivere gouden standaard was het zeker niet. De zilveren denarius was daarvoor, ook historisch gezien, een te belangrijke munt. De gouden aureus werd tijdens de late republiek geïntroduceerd omdat er behoefte was aan meer geld, met name van een hogere denominatie, terwijl er toen misschien onvoldoende zilver beschikbaar was om in de behoeften te voorzien. In feite werd dus min of meer noodgedwongen wel een vorm van dubbele standaard geïntroduceerd. Grote problemen heeft die dubbele standaard niet opgeleverd; tijdens de eerste twee eeuwen van onze jaartelling werd middels een geleidelijke van staatswege doorgevoerde, onopvallende verlaging van het gemiddelde zilvergehalte van de denarii ingespeeld op de stijging van de waarde van het zilver o.a. ten opzichte van het goud. Toen evenwel omstreeks het einde van de tweede eeuw het zilver in waarde ging dalen moet de omwisselkoers van 1 aureus = 25 denarii zijn losgelaten. Wij zouden dus kunnen zeggen dat tijdens de bloeiperiode van het keizerrijk er de facto sprake was van een dubbele standaard, doch dat toen de zilverwaarde t.o.v. de waarde van het goud ging dalen weer overgestapt werd op de zilveren standaard, die zo kenmerkend was voor het geldstelsel van de Romeinse republiek.

6
Aureus van Trajanus, geslagen 114-117. Keerzijde: Genius met patera en korenaren.

Gebruikte literatuur

M.R. ALFÖLDI *Antike Numismatik* (Mainz 1978)

S. BOLIN *State and currency in the Roman Empire to 300 A.D.* (Stockholm 1958)

A.H.M. JONES *The Roman economy* (Oxford 1974); met name de studies 'Numismatic and history' en 'Inflation under the Roman Empire'

G. MICKWITZ *Geld und Wirtschaft im römischen Reich des vierten Jahrhunderts n. Chr.* (Helsingfors 1932)

C.H.V. SUTHERLAND *The emperor and the coinage* (London 1976)

J.P.A. VAN DER VIN *Het geld van Grieken en Romeinen. Inleiding in de antieke numismatiek* (Leuven 1984)

D.W. WALKER *The metrology and the Roman silver coinage* (Oxford 1976-1978) British Archaeological Reports 5, 22, 40

A.N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA/W.A. VAN ES *Muntwijzer van de Romeinse tijd* (Bussum 1974)

Noten

* Dr J.P.A. van der Vin was zo vriendelijk het concept van dit artikel door te lezen en van commentaar en suggesties te voorzien. Schrijver dankt hem hiervoor hartelijk.

1. De Archeologische Werkgemeenschap Nederland is een landelijke vereniging van amateur-archeologen; zij geeft het blad *Westerheem* uit.
2. Jones, 'Numismatic and History', pag. 69 e.v.
3. Sutherland, pag. 91.
4. Sutherland, pag. 21.
5. Sutherland, pag. 78; verwijst naar 'Annalen VI, 16-17'.
6. Sutherland, pag. 126.
7. Gegevens ontleend aan Walker; zij komen overeen met die van Bolin.
8. Bolin, pag. 248.
9. Bolin, pag. 330.
10. Bolin, pag. 209; zie ook Walker I, pag. 111.
11. Mickwitz, pag. 32.
12. Bolin, pag. 265.
13. Bolin, pag. 313.
14. Bolin, tabel 3, pag. 53.
15. Bolin, pag. 62.
16. Bolin, pag. 234.
17. Bolin, pag. 261.
18. Mickwitz, pag. 20.

MEDIEVAL EUROPEAN COINAGE

With a Catalogue of Coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge.
Vol. 1: THE EARLY MIDDLE AGES (5th-10th Centuries)
PHILIP GRIERSON and MARK BLACKBURN

Dit is het eerste deel van een serie van dertien boeken over de Middeleeuwen. Verdere delen verschijnen in 1987 (The Low Countries) en in de daarop volgende jaren. Een gedetailleerde lijst zullen wij u gaarne toezenden.

Dit eerste deel: 246 × 189 mm, ca. 750 blz., 64 pl.
Verwachte prijs: ca. *f* 400,—.

A. G. van der Dussen B.V.

Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht
Telefoon 043-215119

Kopje van Jan van Koevorden of Jan van Kuinre?

door R. de Zwarte

VAN DER CHIJS heeft een penning met een kopje en profil aan Jan van Koevorden (1370-1376) toegeschreven.[1] In de hoeken van het kruis op de keerzijde staan de letters I O A E die als afkorting van Johannes verklaard worden.

De munten van de kleine heerlijkheden in het oosten van het huidige Nederland zijn stuk voor stuk imitaties van munten uit belangrijker gebieden.[2] Het slaan van bekende munttypen heeft tot doel de munten in een groter gebied gangbaar te maken. De heer kan dan de winst opvoeren door meer te laten slaan dan voor het eigen gebied nodig is. Het is daarom vreemd dat Jan van Koevorden na 1370 een pasmuntje laat slaan van een type dat in Holland en Gelderland al lang niet meer aangemunt wordt.

Van Jan I/II van Kuinre (ca. 1280-1337) zijn twee overeenkomstige muntjes bekend.[3] Een nauwkeurige bestudering van de informatie die VAN DER CHIJS zelf geeft over de muntslag van Koevorden en Kuinre, moet mijns inziens wel tot de conclusie leiden dat onze grote voorganger zich vergist heeft en ten onrechte een penning van Jan van Kuinre aan Jan van Koevorden heeft toegeschreven.

Het eerste dat opvalt is dat alle penningen van Jan 0,4 gram wegen. De penningen van Reinald II, de voorganger van Jan te Koevorden, wegen slechts omstreeks 0,25 gram. Een penning van Jan van Koevorden zou dus – tegen de algemene tendens in – zwaarder zijn dan die van zijn voorganger doch even veel wegen als 30 jaar eerder door Jan van Kuinre geslagen penningen.[4]

Het tweede gegeven is de wijze waarop de herkomst uit Koevorden afgekort weergegeven wordt. Het blijkt dan dat op alle munten de C (of K) door een O gevolgd wordt. Alleen de penning van Jan wijkt af: de C wordt door een V gevolgd.

Tenslotte blijken ook de omschriften voor Kuinre te pleiten. De muntslag van Koevorden wordt gekenmerkt door begrijpelijke omschriften en een gering aantal stempelfouten. Op de munten van Kuinre komen echter regelmatig zeer verwarde of onbegrijpelijke omschriften voor. Ook de aan Jan van Koevorden toegeschreven penning heeft op de voorzijde een merkwaardig omschrift dat niet op andere munten van Koevorden voorkomt. Een penning van Jan van Kuinre biedt echter wel aanknopingspunten, overigens zonder dat de be-

tekenis dan opgehelderd wordt. Ter verduidelijking volgt een overzicht van de penningen op naam van Jan met letters in de hoeken van het kruis, met opgave van plaat en nummer bij VAN DER CHIJS.

Koevorden:

XXII-19 .OHAINIS DE CI /MO -NET-A.C -VOR

Kuinre:

I-8: +IOANES:CIVIEONE/MO -NET-AIC -VRE

I-9: MONETA IOH /MIL -ITI -SDCV-NRE

Op de munten van Kuinre wordt de herkomst zeer verschillend weergegeven: b.v. CVINRE, CVINIS, CVNREN, CONREN, CVNRE, CONRE, CINRE, CVRE, CVRI, CINR, CVNR.

Het exemplaar met CVOR kan een bewuste variant zijn. Een stempelfout – CVOR voor CVNR – is even waarschijnlijk. Alle gegevens tezamen zijn voldoende om de aanmunting van penningen door Jan van Koevorden onbewezen te achten.

Noten

1. P.O. VAN DER CHIJS *De munten van Friesland, Groningen en Drenthe, der heeren van Koevorden* (Haarlem 1855). 599.
2. A.T. PUISTER Munten der Oost-Nederlandse heerlijkheden *De Florijn* 1 (1972) 13-19 en 29-35.
3. P.O. VAN DER CHIJS *De munten der voormalige heeren en steden van Overijssel* (Haarlem 1854) 160.
4. Aan drs. A.T. Puister dank ik de volgende gegevens: al naar gelang de geraadpleegde genealogie begint de regeerperiode van Herman van Kuinre in 1337, 1359 (gemiddeld vóór 1350). Op grond van spaarzame schriftresten worden ook kopjes aan Herman toegeschreven die dan, om in het algemene beeld te passen, uiterlijk enige jaren na 1350 geslagen moeten zijn.

Een bijzondere penning van Y. Agam

door J. E. van der Wielen

Het is met schroom, dat ik me heb gezet aan het schrijven van een artikeltje over de verschijning van een m.i. bijzondere penning, ontworpen door de internationaal bekende Israëlische kunstenaar Yaacov Agam. Die schroom valt terug te voeren tot het feit, dat ik me zelf bepaald niet als een deskundige beschouw op het gebied van de penningkunst, al verzamel ik al sinds de jaren dertig. Mijn bescheiden verzameling is zeer gevarieerd, m.a.w. ik beperk me niet tot één bepaald onderwerp, zij 't, dat Israël wel een bijzondere plaats in mijn collectie inneemt.

De geschiedenis van de Israëlische penningen en munten is nog maar jong. Om precies te zijn, ze dateert van 1958, het jaar waarin de Staat Israël tien jaar bestond. Op initiatief van de toenmalige minister-president David Ben-Gurion werd pas in 1961 de Israel Government Coins and Medals Corporation (het Staatsmuntbedrijf) opgericht. Sindsdien zijn enkele honderden penningen uitgegeven. Echter, er waren voordien al penningen van Israël verschenen; enkele daarvan zijn in Nederland geslagen. Vóór de oprichting van het Staatsmuntbedrijf gaf de Staatsbank herdenkingspeningen uit, zulks na goedkeuring door het parlement (Knesset). Het is ook de Staatsbank (Bank of Israel), die sinds 1958 elk jaar een zgn. onafhankelijkheidsmunt uitgeeft, waarvan de verspreiding (verkoop aan verzamelaars) door het Staatsmuntbedrijf geschiedt. Behalve die onafhankelijkheidsmunt geeft de Staatsbank bij bijzondere gelegenheden ook nog speciale munten uit. Beperk ik me verder tot de uitgifte van penningen door de Israëlische Staatsmunt.

In een catalogus, die de jaren 1958-1973 omvat valt te lezen, dat de zgn. staatspenningen in betrekkelijk kleine oplagen worden uitgegeven, maar o.i. moet deze mededeling met een korreltje zout worden genomen. Immers, een oplage van 40.000 is voor een klein land als Israël nogal fors. Het zijn penningen met een grote historische waarde, bijv. die op de 20ste verjaardag van de getto-opstanden in Europa, of die op de 25e verjaardag van de onafhankelijkheid van de Staat Israël, geslagen in een oplage van 50.000 bronzen, 50.000 zilveren en 10.000 platina exemplaren. Een van de meest bekende penningen van Israël is de zgn. Yad Vashem-medaille, die buiten Israël vooral in Nederland is (en wordt) uitgereikt als onderscheiding aan hen die gedurende de Wereldoorlog II hulp aan joden hebben geboden. Het Staatsmuntbedrijf vervaardigt voorts in opdracht van de afzonderlijke ministeries, universi-

teiten en instellingen gelegenheids- of herdenkingspenningen. Om een willekeurig voorbeeld te noemen: in 1961 en volgende jaren werden ter gelegenheid van de Internationale Harpconcoursen bronzen medailles geslagen. Voor het Europese songfestival, dat in 1973 in Israël werd gehouden, werd eveneens een penning uitgegeven. En natuurlijk werd een penning gemaakt ter gelegenheid van het totstandkomen van het vredesverdrag tussen Israël en Egypte.
Het is steeds het streven van het Staatsmuntbedrijf geweest beeldende kunstenaars in de gelegenheid te stellen penningen te ontwerpen, vooral jongere. Deze gedragsregel heeft tot resultaat gehad, dat vele penningen op een hoog artistiek peil staan, waarbij de verschillende kunstrichtingen een kans is en wordt geboden. De meeste penningen worden van goud, zilver of brons, resp. tombak vervaardigd, waarbij de oplage in brons uiteraard de grootste omvang heeft. Opvallend, maar niet verwonderlijk is, dat het stadssilhouet van Jerusalem vaak op een penning is terug te vinden. Jerusalem neemt in het godsdienstige en staatkundige leven van de Israëli's zo'n grote plaats in, dat kunstenaars graag de kans grijpen daarmee als achtergrond te werken, uiteraard mits de opdracht hun daartoe de gelegenheid biedt.
Om dit kleine overzicht te besluiten, het Staatsmuntbedrijf in Jerusalem geniet onder de bevolking, maar ook onder joden in de diaspora nogal wat belangstelling in het kader van de penningen, die gewijd zijn aan geboorte en huwelijk en aan het feest van de kerkelijke meerderjarigheid (op 13-jarige leeftijd) van de jongens. Persoonlijk vind ik deze zgn. Bar Mitzvah-penning een van de ontroerendste exemplaren, die ik uit de collectie ken.

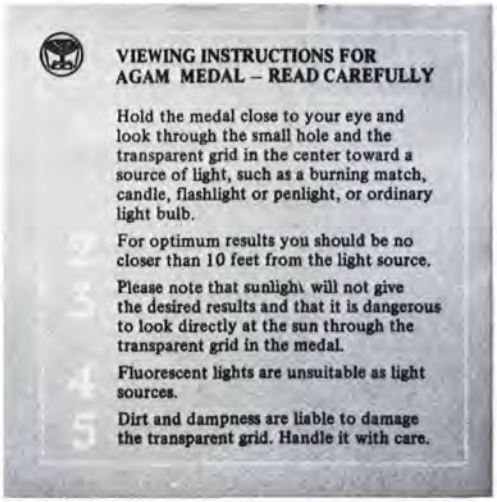
Alvorens nu een korte beschrijving te geven van de penning, die Agam heeft ontworpen – ons uitgangspunt voor dit artikeltje – meen ik er goed aan te doen deze internationaal bekende kunstenaar bij de lezer te introduceren.
Yaacov Agam werd in 1928 in het toenmalige Palestina in Rishon-le-Zion geboren. Hij is dus een Sabre, d.w.z. in het land geborene. Voor de jongere generatie Israëlische kunstenaars is dat niet bijzonder, maar voor de ouderen wel. Immers oude(re) Israëlische kunstenaars – en ik denk daarbij bijv. ook aan de musici – zijn oorspronkelijk veelal van Oost-Europese en Russische afkomst.
Agam begon zijn studie in 1946 aan de Bezalelschool voor kunst en kunstnijverheid in Jerusalem, een instelling die te vergelijken valt met de Nederlandse academies voor beeldende kunst. In 1949 zette Agam zijn studie voort aan de Technische Hogeschool in Zürich. In 1951 vestigde hij zich in Parijs, waar hij zijn eerste polyphonische schilderijen maakte. Daarna experimenteerde hij met ontwerpen voor het theater en met beeldhouwwerk. In 1968 was zijn faam al enige tijd tot de 'buitenwereld' doorgedrongen, hetgeen hem een lectoraat aan de Harvard Universiteit opleverde. In 1970 ontving hij de Sandberg-prijs, genoemd naar de Nederlandse museumdirecteur Sandberg. In de volgende jaren maakte hij o.a. beeldhouwwerk voor het Park Floral in het Bois de Vincennes, voor het presidentieel paleis in Jerusalem, voor de antichambre van het Elysee in Parijs en eveneens in Parijs voor het Quartier de la Défense. Agam verwierf in 1975 een eredoctoraat in de filosofie van de universiteit in Tel Aviv. Hij is ook een pionier op het gebied van kinetische kunst, waarbij hij gebruik maakt van computer-technologie, akoestische en lichteffecten.
Agam heeft in vrijwel de gehele wereld tentoonstellingen van zijn werk gehouden, al dan niet met andere kunstenaars. In tal van musea is er werk van hem te bewonderen. Een selectie van zijn werk in eigendom van het Musée National d'Art Moderne in Parijs, was in de beginjaren van 1970 te zien in het Stedelijk Museum in Amsterdam. In 1977 volgde een Agam-expositie in het Philips Cultureel Centrum in Eindhoven; in 1961 nam hij deel aan de tentoonstelling 'Bewogen Beweging' in het Stedelijk Museum in Amsterdam en ook was werk van hem te zien in het Van Abbemuseum in Eindhoven en in het Centraal Museum in Utrecht (1971). Tal van musea in Europa en Noord- en Zuid-Amerika bezitten werk van hem. In een levensbeschrijving van Agam wordt van de kunstenaar verklaard, dat zijn atelier een laboratorium van kunstzinnige ideeën is en dat is duidelijk, want de veelzijdigheid van deze kunstenaar is enorm groot. Opvallend mag het worden genoemd, dat hem een grote invloed van Mondriaan wordt toegeschreven en inderdaad valt dit uit vele van zijn ontwerpen te merken. In dit verband valt zijn spelen met al dan niet rechte lijnen op, alsmede het rijke palet kleuren, dat hij gebruikt. In 1983 ontwierp Agam voor de Israëlische Posterijen een zegel van 25 shekel, waarmee de kunstenaar zijn kleurrijke lijnenspel op bijzondere wijze manifesteerde. Eén aspect van Agam hebben we hier nog niet genoemd, nl. het feit, dat hij ook als architect werkzaam is. Een frappant voorbeeld van deze zijde van de kunstenaar is een hotel in Los Angelos, dat in 1984 werd geopend, vlak voor de Olympische Spelen. In dit hotel is bijzonder duidelijk de invloed van Mondriaan te herkennen. Uiterlijk heeft het gebouw meer weg van een museum dan van een hotel. In de gevel zijn niet

minder dan 52 kleuren verwerkt. Agam heeft ook de nodige invloed uitgeoefend op het interieur van het hotel, dat Le Mondrian heet. In het hotel hangen ongeveer 2000 kunstwerken (schilderijen en tekeningen), de meeste van Agam zelf. Sprekend over de invloed die hij van Mondriaan heeft ondergaan, verklaarde Agam, dat hij in zijn kunst een dimensie van beweging aan de kunst van zijn beroemde voorganger heeft toegevoegd.

En dan nu de penning, die Yaacov Agam heeft gemaakt in opdracht van het Israëlische Staatsmuntbedrijf. De penning is onlangs uitgegeven. Ze is een voorbeeld van de kinetische beweging in de kunst, zo typerend voor het werk van Agam. Uitgangspunt is de bijbeltekst: 'en er was licht' (Gen. 1-3).

In het centrum van de penning is een opening, opgevuld met transparant lichtuitstralend materiaal, waarbij in bewegende kleuren de Davidsster uit het Israëlische wapen zichtbaar wordt, als men de penning op een afstand van ca. drie meter tegen een lichtbron houdt. Voor zover mij bekend, is een dergelijke toepassing van de licht uitstralende bewegingskunst nog niet eerder bij penningen toegepast. De Agam-penning is overigens eenvoudig van uitvoering; de voorzijde laat half gebogen lijnen van een kandelaber (Chanoekah-lamp) zien, uitdrukking gevend aan de symboliek daarvan: de wereld boven (de hemel) en de wereld beneden (de aarde), met de takken van het leven, de geest, het spirituele en de materie. De keerzijde van de penning vertoont een spiraal, uitdrukking gevend aan het begrip 'samentrekking' en het geheim van 'Zimzum', d.i. God's zelfsamentrekking in de woorden van de beroemde kabbalist rabbi Isaac Luria: 'God vond uit en schiep zijn wereld, gelijk een man, die creëert en zichzelf inspant, zodat de geringe wil het grote inhoudt'. In het onderhevige geval gaat de kabbalistische betekenis terug tot de begrippen liefde, kracht en schoonheid.
De Agam-penning is uitgegeven in goud, zilver en brons; de aantallen zijn gefixeerd. De gouden penning is 24 mm, de zilveren 26 mm en de bronzen 65 mm. In de rand is de naam van de Staat Israël weergegeven.

Literatuur

G. METKEN *Agam* (London 1977: J.W. GABRIEL transl.)
Catalogue Israel State Medals 1958-1973; idem *1978-79*
Catalogue Artists of Israel 1920-1980
informatie-folder Israel Government Coins and Medals Corporation
Algemeen Dagblad.

Penningnieuws

door Frank Letterie

Nieuw werk van medailleurs, nieuwe uitgaven, tentoonstellingsactiviteiten en bijzondere aanwinsten van verzamelaars. Goed reproduceerbare foto's met gegevens sturen aan F. T. S. Letterie, Hamminkweg 1, 7251 RB Vorden, tel. 05752-2697.
Geïnteresseerden kunnen zich voor nadere inlichtingen over de hieronder besproken penningen tot de samensteller van de rubriek richten.

Henk Zantkuijlpenning
De Stichting Diogenes koopt historische panden in Amsterdam om ze te restaureren en ze daarna, vooral aan kunstenaars en studenten, te verhuren. Op 25 mei 1985 bestond de stichting 25 jaar. Ter ere van dit heuglijke feit werd een tentoonstelling geopend in de Nieuwe Kerk, waar schilderijen, beelden en boeken te zien waren, gemaakt door huurders van de Stichting. Tijdens deze feestelijke plechtigheid werd H.J. Zantkuijl, voorheen hoofd, thans adviseur van het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg, op wiens hulp en advies al die jaren beroep kon worden gedaan door de Stichting, een vergulde penning aangeboden. De penning is ontworpen door Geurt Brinkgreve.
Op de voorzijde is het portret te zien van H.J. Zantkuijl en het randschrift: HENK ZANTKUIJL MONUMENTENZORGER VAN AMSTERDAM.
De keerzijde heeft als middelpunt zijn oog in de brilrand, gevat in een barok ornament, waarin passer en schietlood zijn verwerkt. De latijnse tekst luidt: OCULO EXPERTO ARCANA PATENT (voor zijn ervaren oog liggen de geheimen open).
De uitvoering van de gietpenning is in donker gepatineerd brons. De diameter is 84 mm. De prijs is *f* 75,— + portokosten. De penning is te bestellen bij de Stichting Diogenes, Sloterkade 21, 1058 HE Amsterdam.

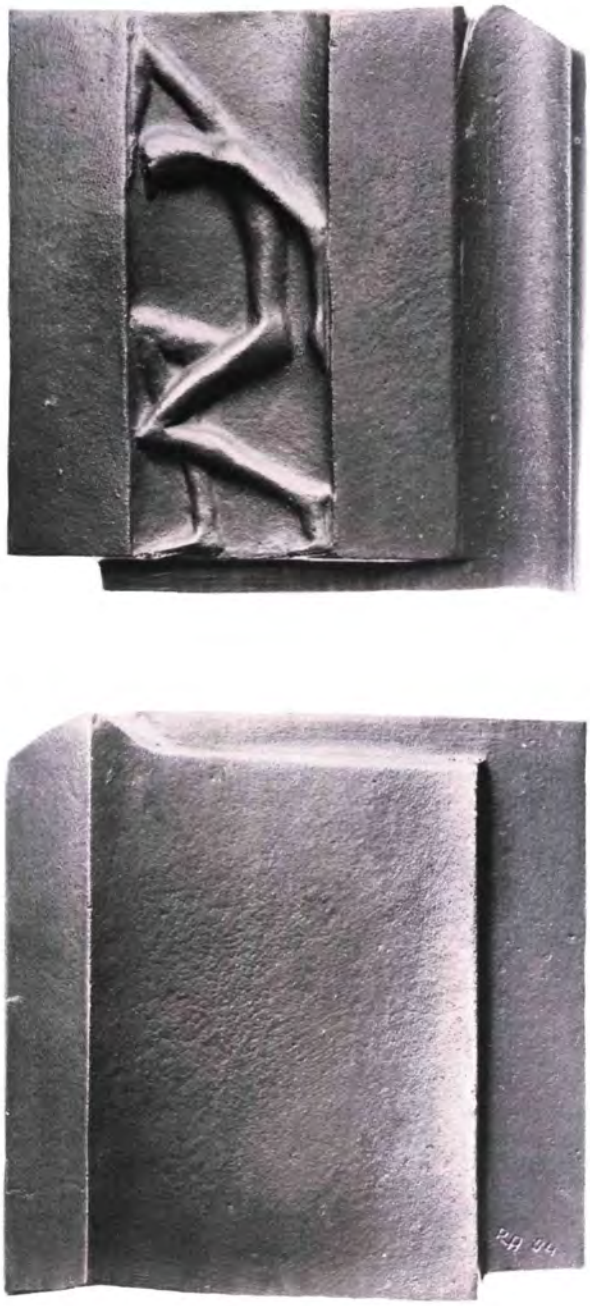

Twee penningen van Carla Klein, ontwerpster van o.a. de verenigingspenning: 'Willy the naughty cat'.

Penning Holysloot
Een vrij ontwerp uit 1985, geïnspireerd op het schilderachtige dorp Holysloot, gelegen in het waterrijke polderland ten noorden van Amsterdam.
Voorzijde: het dorpskerkje in het geboomte, schapen in 't weiland omzoomd door knotwilgen.
Keerzijde: een karakteristiek voetbruggetje, dat de sinds de 12e eeuw bekende paden door de weilanden verbindt.
Het is een bronzen gietpenning met een diameter van 80 mm.

Barentz vriendschapspenning
In 1985 gemaakt in opdracht van de firma Barentz, groothandel in chemie. De penning wordt uitgereikt aan personeel dat 25 jaar in dienst is of aan zakenrelaties die 25 jaar betrekkingen met de firma gehad hebben.
Voorzijde: twee vogels, die elkaar een B aanreiken, de schakel symboliserend, die de firma Barentz is.
Keerzijde: hierop is de chemie uitgebeeld, het werkterrein van de firma.
Van de keerzijde bestaan twee uitvoeringen: één met een engelse tekst en één met een duitse. Het is een bronzen gietpenning met een diameter van 75 mm.

Penning 'Leegte'
Vierkante bronzen gietpenning ontworpen door Rudy Augustinus.

Ons atelier giet voor u in brons, tin of aluminium:

Familiewapens
Emblemen
Naamplaten
Penningen

Deurknoppen
Ornamenten
Haardplaten

Restaureren van antieke bronzen en tinnen voorwerpen.

Specialiteit: Gieten van tinnen schalen 36 cm ∅, met familie of stadswapen (ook met tekst).

DECOGRAPHICA

HAAGSEMARKT 22 POSTBUS 9540 4801 LM BREDA TEL.: 076-132153

Papieren penning van het 200 jarige bestaan van de Groninger Hogeschool. Door het houden van een maaltijd was er geen geld meer om een metalen penning te betalen.

Vz. Wapen van Groningen en Ommelanden. Omschrift: DUMMODO MONUMENTUM ADSIT = Toch moet er een gedenkteken zijn.

Kz. Opschrift: IN MEMORIAM FESTI SAECULARIS SECUNDI UNIVERSITATIS GRONINGANAE. 47 mm. In doosje *f* 250,—.

J. B. Westerhof

NUMISMAAT

gespecialiseerd in provinciale munten, historie- en moderne penningen van alle landen.

Hoogend 18, 8601 AE Sneek
tel. 05150-17198 - 's maandags gesloten

1886 1986

DE PARIJSE MUNT HERDENKT DE 100ste VERJAARDAG VAN HET VRIJHEIDSBEELD.

ZET IN OP ZELDZAAMHEID

Voor 1986 slaat de Parijse Munt een herdenkingsmunt van 100 FF met als thema "De Vrijheid".

En wat kan deze vrijheid beter illustreren als het Vrijheidsbeeld, dat precies dit jaar zijn 100ste verjaardag viert? Komt daarbij dat "La Liberté éclairant le monde" — dat is de naam van het beeld voluit — voor 100% volbloed Française is. Zij is immers van de hand van de Franse beeldhouwer Frederic Auguste Bartholdi en werd door het Franse volk aan de Verenigde Staten geschonken bij het eeuwfeest van de Onafhankelijkheidsverklaring van de Nieuwe Wereld (1776).

TECHNISCHE GEGEVENS

100 FF "De Vrijheid" Afwerking	Goud proof Gematteerde beeltenis op gepolijste achtergrond	Zilver proof	Goud B.U. Glanzend reliëf op gepolijste achtergrond	Zilver B.U.
Gehalte	920 ‰	999 ‰.	920 ‰	900 ‰
Gewicht	17 g	15 g	17 g	15 g
Gewicht edelmetaal	15,64 g	15 g	15,64 g	13,49 g
Diameter	31 mm	31 mm	31 mm	31 mm
Nominale waarde	100 FF	100 FF	100 FF	100 FF
Oplage wereldwijd	17.000 exemplaren	18.000 exemplaren	13.000 exemplaren	20.000 exemplaren

EEN LANGE TRADITIE.

De geschiedenis van de Parijse Munt gaat vele eeuwen terug in de tijd. Al in de 15de eeuw werd de matrijs rechtstreeks gegraveerd en deze traditie werd tot op heden ononderbroken voortgezet. De Parijse Munt is tegenwoordig één van de uitzonderingen die nog steeds elke industrieel gegraveerde stempel afwijst om enkel matrijzen te gebruiken die met de hand op ware grootte gestoken worden.

DEZE NIEUWE COLLECTIE MOET U VOLGEN.

In 1984 besliste de Parijse Munt tot uitgifte van een collectie herdenkingsmunten met als thema: "Beroemde personen en gebeurtenissen uit Frankrijks rijke Historie". De eerste munt was gewijd aan Marie Curie en werd slechts uitgegeven in 1000 zilver proof exemplaren! Deze kleine oplage trok al snel de aandacht der verzamelaars, en zo is deze munt op de dag van vandaag zeer gezocht. Het jaar 1985 wil de 100ste verjaardag van Victor Hugo's dood herdenken en werd tevens opgedragen aan Emile Zola's meesterwerk "Germinal".
De munten van 10 en 100 FF genieten nog steeds een groot sukses. 1986 betekent het begin van een thema dat over vier jaar gespreid wordt: "de Franse Revolutie".
De Vrijheidsmunt zet de reeks in. Later volgen onderwerpen als "Gelijkheid" voor 87, "Broederlijkheid" voor 88, en de "Rechten van de Mens" voor 89.

ZELDZAAM EN DUS WAARDEVOL.

De Munt van Parijs heeft altijd uitgeblonken in de uitgifte van kleine oplagen en dit is een uitzonderlijk fenomeen voor een groot land als Frankrijk. Deze wereldwijde oplage van de Vrijheidsmunt is strikt beperkt tot 17.000 exemplaren gold proof en 18.000 exemplaren zilver proof.
Deze munten zijn wettelijke betaalmiddelen en zijn vergezeld van een genummerd certifikaat dat afgeleverd werd door het "Ministère de l'Economie, des Finances et du Budget" van de Franse Republiek. De beperkte oplage, de perfecte slag, de kwaliteit van de gravure en de gestage uitgifte binnen het raam van een prestigieuze Franse collectie, maken van deze munten nu al zeer gegeerde klassiekers voor verwoede numismaten.

Groothandelsverdeler
voor Nederland:
E.D.J. VAN ROEKEL B.V.
Postbus 3
1400 AA BUSSUM

Officiële verdelers voor België :
Bank Brussel Lambert
Kredietbank

La Monnaie De Paris

BATAVIA

Classical Coins & Banknotes

G. J. Rietbroek - numismaat
Zoutmanstraat 32
Den Haag
tel.: 070-451772

in- en verkoop van:

antieke munten
provinciale munten
koninkrijksmunten
buitenlandse munten
penningen
primitief geld
bankbiljetten

tevens hebben wij een
grote collectie boeken,
catalogi en accessoires

Lid

n v m h

onze winkel is geopend:

dinsdag t/m zaterdag
tussen 10.00 uur en 18.00 uur

Onze munten in veilingen

door A. Delmonte

In vroeger tijden, ik spreek van het einde der 19e eeuw en de periode tot aan de Eerste Wereldoorlog, waren er veel minder muntveilingen, maar dan wel heel grote: afkomstig uit muntvondsten zoals die van Amersfoort met duizenden exemplaren of uit de massieve verzamelingen van toentertijd schaarse muntliefhebbers. Alles moest worden verkocht en schattingsprijzen bestonden niet, zodat de kavels zeer laag werden ingezet; waar geen bod op kwam, moest de veilinghouder zelf slikken. Het was dus onontbeerlijk de zo kleine kring van munthandelaars aan de veilingtafel te krijgen, om het massieve aanbod op te vangen. Veilingen van collecties als Rijnbende en Stephanik, om enkele te noemen, zijn hier een voorbeeld van.

In het buitenland was het niet veel anders en uitzonderlijk grote verzamelingen, vooral in Duitsland, werden over meerdere jaren gespreid, omdat het financiële vermogen van opname nauwelijks aanwezig was. De verzamelaars van die tijd waren merendeels persoonlijk niet aanwezig en vertrouwden hun opdrachten toe aan bevriende handelaars, welke hen dan tevens richtlijnen verstrekten voor het vermoedelijke prijsverloop. De verzamelaar verkoos verreweg directe aankoop bij de grote handelaars, welke toen een zeer grote hoeveelheid ter keuze voorhanden hadden; gezien de toen zeer lage rentevoet was dit niet bezwaarlijk. Bij de grote veilinghuizen, zoals Frederik Muller en G. Theod. Bom & Zn welke niet in de numismatiek gespecialiseerd waren en eigenlijk niet goed wisten wat zij verkochten, werden kleinere munten in één kavel samengevoegd. Het gebeurde niet zelden dat men tientallen zilveren middeleeuwse munten, welke moeilijker te identificeren waren, samen in één lot verkocht, waarover uiteindelijk een meer ingewijde handelaar zich ontfermde en zodoende menigmaal aardige vondsten deed.

De belangstelling uit het buitenland voor munten van de Benelux was uiterst gering of totaal afwezig. Zodoende bleven de realisaties der diverse veilingen een lokale aangelegenheid. Er bestond alleen internationale interesse voor de munten der oudheid, maar Griekse en Romeinse munten kwamen in de Nederlanden slechts sporadisch en in een niet bevredigende staat van bewaring voor. Parijs, Londen en Zwitserland waren en zijn het ware Mekka voor deze specialiteit, waarbij zich in de loop der jaren ook Beverley Hills heeft weten te voegen.

Het was gebruikelijk de herkomst van de te veilen verzameling op het titelblad der veilingcatalogus te vermelden. Het gaf een zeker cachet wanneer beroemde namen als graaf Tolstoi, de zanger Caruso, de vermaarde Ferrari de la Renautière of koning Farouk van Egypte en om in eigen land te blijven Ruijs de Perez uit Bloemendaal, G.H. Crone uit Amsterdam of Mr. J. van Kuyk uit Den Haag, Ch. Hermans uit Antwerpen, G. Brunin uit Gent en nog vele andere bekende figuren, de omslag sierden. Het valt te betreuren dat deze usance nog maar nauwelijks gebezigd wordt en het merendeel der hedendaagse veilingen in de anonimiteit blijft, zodat de herkomst in nevelen is gehuld. Ook werden vroeger de namen der kopers genoemd, waar men thans slechts een nummer blijft. Het is nochtans bewezen, dat het vermelden van de eigenaarsnaam der onder de hamer komende verzameling, nog immer een bijzondere aantrekkingskracht blijft houden, meer belangstelling veroorzaakt en een hoge prijsopbrengst garandeert. Recente voorbeelden hiervan zijn de collecties van Virgil Brand en John Garrett, befaamde dollar-miljonairs uit de vooroorlogse periode.

Terugkerend tot het eigenlijke onderwerp van dit artikel, 'de evolutie en prijsvorming in muntveilingen' moet worden gezegd, dat er veel veranderd is en dat de vroegere normen in het numismatisch verkeer zijn verlaten. De muntmarkt is thans voor een ieder toegankelijk geworden, maar de competitie veel scherper. Er vinden vele veilingen plaats, soms zelfs te veel en niet ieder gebeuren is kwalitatief verantwoord. Was nog niet zolang geleden de befaamde firma Jacques Schulman in een monopoliepositie, thans zijn als paddestoelen veilinghuizen verrezen, waarvan sommige zich met succes een weg hebben weten te banen. Toch blijft de met traditie gevoerde firma uit Amsterdam nog immer toonaangevend. Ik wil in dit artikel niet ingaan op het fenomeen der veel te talrijke muntbeurzen, alhoewel de grote beurzen van Basel, Zürich, Londen en de U.S.A. zeer attraktief zijn en zeker een goede gelegenheid bieden numismatische geestgenoten te ontmoeten en eventueel een interessante aankoop te verrichten.

Een veiling is per definitie 'een botsing van begeerten', welke afkoelen naar gelang de biedingen hoger gaan. Zodra de competitie verzwakt, treedt een gebrek aan strijdbaarheid op en is het gunstig kopen voor de kenner. Het is danook voor de veilinghouder zelf van groot belang veel goede schriftelijke opdrachten te hebben, zodat hij de biedingen kan opkrikken. Tot omstreeks de jaren '60 ging het rustig; de verzamelaarskring was toen meer besloten, men kende en ontzag elkaar en ijverde niet in het opdrijven der prijzen. Buitenlandse interesse voor onze nationale muntemissies was gering – slechts onze mooiste midde-

leeuwse gouden munten mochten zich in internationale belangstelling verheugen. Het is trouwens nog steeds een feit dat verzamelaars hoofdzakelijk interesse tonen voor de munten van hun land en zelfs in de Benelux handhaaft zich een scherpe scheiding tussen Noord en Zuid. Alleen het verzamelen van de munten der oudheid is universeel. De geldontwaarding in aanmerking nemend, kan men constateren, dat het prijspeil der munten geen grote schommelingen weergeeft, met uitzonderingen voor werkelijk uiterst zeldzaam materiaal of uitschieters voor een uitzonderlijke staat van bewaring.
Door de veel grotere vraag en de aanzienlijke koopkrachtvermindering van het geld, zijn de opbrengstprijzen in de periode tussen 1965 en heden zeer sterk opgelopen en deze tendens zal zich waarschijnlijk in de toekomst handhaven.
Vestigde een groot gouden schild roosebeker van Brabant op een veiling te Parijs in 1980 een hoogterekord van NF 170.000 + opgeld (toen omstreeks 80.000 gulden), zo werd op een recente veiling te Keulen voor een gouden engel van Lodewijk van Crécy van Vlaanderen dit rekord ver overtroffen met een bod van DMark 115.000 + opgeld (omstreeks 152.000 gulden): verreweg de hoogste prijs ooit voor een Beneluxmunt betaald. Men zou kunnen beweren dat de doorsnee Benelux-verzamelaar prijsbewust is. Alhoewel dit voor de geroutineerde verzamelaar in vele gevallen wel opgaat, wordt toch de prijsvorming aanmerkelijk beinvloed door de schattingsprijzen der veilinghouder, gebaseerd op voorgaande resultaten. Indien schriftelijke opdrachten onderling, de biedingen niet alreeds boven de schattingen hebben gebracht, is het zinvol de kavels laag in te zetten. Zodoende verkrijgt men een levendige competitie en af en toe een koopje werkt eveneens animerend en houdt de aanzittenden wakker; maar uiteindelijk heeft men maar twee bieders nodig om een topprijs te behalen. Opdrachten 'against all odds' (of in goed Nederlands 'tegen iedere oppositie') worden niet geaccepteerd, teneinde mogelijke ongelukken te voorkomen. In de periode 1974-80 vierde de beleggersmarkt hoogtij en het aantal handelaren vermenigvuldigde zich. Op veilingen en ook daarbuiten, kwamen vele excessen voor. De prijspiek is duidelijk waarneembaar in de tabellen van opbrengsten, terwijl men tevens dient rekening te houden, met het feit dat de specifieke koopkracht van het geld toen zeker 30 à 40% hoger lag dan heden ten dage.
Toen ik in mei 1945 als Kon. Marine-man, uit de Oost in Londen terugkeerde, puilden de laden der grote munthandelaren uit van o.a. Beneluxmunten, nog vergezeld van hun voor-oorlogse prijskaartjes. Gedurende de vijf oorlogsjaren was er hoegenaamd geen buitenlands bezoek en de crisis der dertiger jaren had het algemeen prijspeil tot een dieptepunt gebracht. Het leek dus goed kopen, maar de lange en bange ontberingen tijdens de bezetting, hadden de bewoners van de Benelux veel urgentere behoeften gebracht dan het verzamelen van wat dan ook. Het numismatisch gebeuren kwam de eerste jaren na de bevrijding maar moeizaam op gang en tijdens één der eerste veilingen te Amsterdam in 1947, was de achterkamer op de Keizersgracht ruimschoots voldoende om alle belangstellenden te bergen. De opbrengsten bleven zeer laag. Een FDC gouden tientje 1842 vond zijn bestemming voor *f* 75,—, een dubbele 3-gulden 1822 Brussel op gepolijste stempel deed *f* 90,— en een dito 1823 exemplaar op normaal gewicht bereikte een bod van *f* 125,—. Als uitschieter werd *f* 600,— genoteerd voor een FDC 20 gulden van Lodewijk Napoleon, terwijl het 10 guldenstuk van dezelfde koning, eveneens in FDC, op *f* 200,— bleef steken. Tenslotte een opbrengst van *f* 9,— voor de zilveren penning van Godfried van Utrecht; eenzelfde exemplaar werd op een recente veiling te Rijswijk opgeboden tot *f* 2.500,—.
Pas in de zestiger jaren nam de muntmarkt een aktievere koers en kwamen de opbrengsten op een gestadig rijzend peil. Deze ontwikkeling was trouwens universeel en ons in de andere Europese landen vooraf gegaan. Het aantal verzamelaars vermeerderde aanzienlijk, veel nieuwe literatuur bracht meer licht en richtlijn in het tot dusverre nogal duister gebleven numismatisch gebeuren. De vraag nam scherp toe en omdat het voorhanden zijnde materiaal de vraag niet kon bijhouden, had dit een aanmerkelijke prijsstijging tot gevolg. Het was danook een noodzaak het zich in het buitenland bevindende materiaal te recupereren; tenslotte zijn goed bewaarde munten van de Benelux-landen maar een schaarse materie en een vermeerdering van slechts enkele tientallen nieuwe verzamelaars, heeft een onmiddellijke weerslag op het prijspeil. Een groot gedeelte van onze betere munten is thans weer teruggekeerd.

Het is notabel, dat de munt-emissies van de niet zo internationaal handel drijvende zuidelijke provincies minder voorkomen, dan die der aktiever buitenlands handel drijvende noordelijke provincies. Uitzonderingen op deze regel zijn er weinig en alleen de met borstbeeld gesierde dukatons van Filips IV en de beginperiode van Karel II, vergezeld door de weinig inspirerende patagons, komen veelvuldig voor. Ook de reeks filipsdaalders is goed vertegenwoordigd, alhoewel het moeilijk blijft werkelijk fraaie exemplaren te bemachtigen. Tot 1711 bleven de zuidelijke provincies onder Spaans gezag en toonden de munten

steeds het borstbeeld der regerende vorst (alleen het bisdom Luik had een autonome muntslag, waarvan maar weinig in natura is terug te vinden). Slechts de periode van opstand tegen het Spaans gezag (1577-84), brengt met de sierlijke Statendaalders en noodmunten, een aangename onderbreking.
De munt-emissies van de noordelijke provincies zijn uit de aard der zaak veel talrijker. Men sloeg munt in provincie en stad, zowel voor binnenlands verkeer als voor de zeer levendige buitenlandse handel. Zo waren de leeuwendaalders, vergezeld door de gouden dukaten, voor handel op de Levant en de zilveren rijders samen met talrijke Zuid-Nederlandse dukatons en eveneens begeleid door de fel begeerde gouden dukaten, voor de handel op het Verre-Oosten. Deze meestal slordig geslagen munten zijn in grote hoeveelheden teruggevonden in scheepswrakken der V.O.C. en hebben veel schade ondervonden door lang verblijf in zeewater: het blijft moeilijk werkelijk zeer fraaie exemplaren te vinden. De leeuwendaalder is gedurende de laatste decades, in enorme hoeveelheden teruggekeerd, voornamelijk uit Syrië en Turkije. Het aantal goed-ogende exemplaren blijft echter gering als gevolg van de slordig uitgevoerde muntslag. Onder de munt-emissies der Verenigde Provincies zijn diverse zeer fraai uitgevoerd, zoals prinsendaalders, Leicester-realen en -rijksdaalders, maar ook hier geldt dat, zolang de muntslag met de hamer gebeurde, deze in het algemeen slordig werd uitgevoerd; zilvergehalte en juist gewicht waren de hoofdzaak en de toen weinig geletterde gemeenschap kon nauwelijks de latijnse opschriften lezen, laat staan begrijpen. De gewone man had trouwens maar zelden de gelegenheid een zilveren daalder of gouden dukaat te aanschouwen.
In hun strijd tegen de Spaanse overheersing, zijn vooral door belegerde steden vele noodmunten geslagen, om het beroeps-krijgsvolk in de strijd te houden. Deze nood-emissies zijn zeer interessant en verheugen zich al eeuwenlang in zowel binnen- als buitenlandse interesse; men hoede zich echter voor de vele vervalsingen welke in later jaren in omloop zijn gebracht. Tenslotte bezaten adellijke families, zowel in Noord als in Zuid, het muntrecht en hebben daar gretig gebruik van gemaakt en een aktieve muntslag gevoerd, getooid met borstbeeld of wapenschild van de regerende hertog, graaf, baron of heer. Omdat het de opzet van deze lieden was hun kas te spekken, waren deze munten, alhoewel sierlijk van uitvoering, meestal van slecht gehalte en gewicht. Werkelijk mooie exemplaren van deze muntsoort, komen maar sporadisch voor en behalen dan ook hoge prijzen, niettegenstaande dat de kring van verzamelaars betrekkelijk gering is.

Na het midden der 17e eeuw werd de muntslag 'met de hamer' algemeen vervangen door die 'au balancier' ofwel muntschroef, waardoor de afwerking der munten aanzienlijk verbeterde. Het muntplaatje werd zuiver rond gemaakt en al spoedig voorzien van een randversiering of -tekst, om snoeien te verhinderen. Tevens werd de uitvoering van de beeldenaar meer verfijnd. Vanaf deze aanmerkelijke verbetering moet een munt minstens ZF zijn om verzamelwaardig te zijn.

Vergeleken met gelijkwaardig numismatisch materiaal van onze grotere buurlanden, blijft het prijspeil van zilveren Benelux-munten, nog immer bescheiden. Indien slechts enige tientallen verzamelaars zouden willen overschakelen van het eentonige en geldrovende vergaren van 'koninkrijk op jaartal' naar de veel meer spectaculaire en spannender jacht op de munten van onze oude voorvaderen, zou deze markt een behoorlijke opkikker krijgen en het prijspeil aanzienlijk aantrekken. Het is te voorzien dat ik vele mensen tegen de haren instrijk, maar m.i. is het toch veel opwindender een prinsendaalder met borstbeeld van de prins van Oranje of een prachtige Leicester-reaal of -rijksdaalder te hanteren, dan nog weer eenzelfde kwartje of dubbeltje, of zelfs een zeldzame koperen cent, waarvoor men een bedrag betaalt dat ik niet durf te noemen. De passie voor dit soort verzamelen is ons uit de U.S.A. overgewaaid, maar men bedenke, de muntgeschiedenis der Amerikanen is nog geen twee eeuwen oud, zij hebben niets anders. Voor iedere zeldzaamheid, een veertje meer of minder in de staart van de adelaar, staan vele kapitaalkrachtige verzamelaars op de uitkijk en zijn zeker niet karig met hun biedingen.
Dit is niet de juiste plaats om de topprijzen van allerlei Amerikaanse munten te vermelden. Voor de verzamelaar kan dergelijke prijsinformatie toch zeer nuttig zijn. In een nieuwe druk van mijn *De gouden Benelux* en van *De zilveren Benelux*, heb ik alle veilingopbrengsten van de laatste 20 jaar weergegeven, om de verzamelaars van munten uit de Nederlanden toch een houvast te bieden bij de waardering van hun aanwinsten.
(Zie ook de recensie op pag. 316; Red.)

Het nieuwe museum van 's Rijks Munt

Toen in het midden van de vorige eeuw een grote sanering van de muntomloop doorgevoerd werd, begon men aan de Munt een verzameling aan te leggen. Deze is uitgegroeid tot een van de grotere in ons land. Al heel lang konden bezoekers van 's Rijks Munt een flink deel van die verzameling bewonderen, nl. veel munten en wat andere voorwerpen van diverse aard, zoals gewichten, apparatuur voor gehaltebepaling en portretten van muntmeesters. Een bezoek aan het Munt- en Medaillekabinet was en is altijd een genoegen. De traditionele opstelling ademt een heel aparte sfeer en spreidt in al zijn 19e eeuwse volte een schat aan muntsoorten, -typen en varianten ten toon. 's Rijks Munt wil echter meer en vooral ook 'met de tijd mee'. Daar is niets op tegen, vooral wanneer men het waardevolle van het bestaande beseft.

Gelukkig is dat het geval en daarom bezit de Munt thans twee totaal verschillende expositieruimtes. Dat het zover gekomen is in deze tijd van bezuinigingen, heeft te maken met een nieuwe visie op wat 's Rijks Munt nu eigenlijk is en doet: een commerciële firma die zijn eigen produkten aan de man brengt. Rond 1980 werd een commerciële afdeling gevormd en in dat kader paste ook een meer serieuze benadering van de verzameling, omdat deze als visitekaartje van de Munt kon dienen. Een uitvloeisel daarvan was de aanstelling van een conservator, de heer A.A.J. Scheffers die in 1982 zijn werk begon. Tot die tijd was de verzameling soms beheerd door een liefhebber met veel hart voor de zaak, maar die nauwelijks enige speelruimte kreeg voor aankopen of tentoonstellingen. Ieder herinnert zich hoe drs J. Vinkenborg de laatste jaren van zijn leven belangeloos aan de collectie van 's Rijks Munt wijdde. Zijn enthousiasme heeft er mede toe geleid dat er meer belangstelling voor de collectie ontstond, zowel bij het publiek als bij de ambtelijke leiding aan de Munt zelf en ten departemente. Hierdoor zijn zaken mogelijk geworden die vroeger ondenkbaar leken. Nu presenteert een echt bedrijfsmuseum zich in een modern ingerichte ruimte. Het is nog klein, maar de aanvoer van nieuwe museumvoorwerpen lijkt verzekerd. Niet meer in gebruik zijnde gereedschappen, machines en modellen waren vernietigd, verkocht of weggezet op zolders en in kelders, danwel simpelweg in een hoek van de werkruimtes gedeponeerd. Nu worden zij door de conservator aan de vergetelheid ontrukt, geordend, beschreven en gebruikt voor een expositie waarin over de muntproduktie wordt verhaald. Die tentoonstelling is aantrekkelijk geworden, niet het minst door de grote variatie in vormen en formaten.

De expositie bevat o.a. een ambtscostuum van 's Rijks Muntmeester uit 1933, een muntbus en

Munt en Medaillekabinet

Muntproduktiemuseum

andere relicten uit een voorbije tijd. Het grootste deel wordt echter ingenomen door de al genoemde muntproduktie-voorwerpen. Men ziet een graveurswerktafel met diverse modellen, gevolgd door een reduceermachine, een aantal ponsoenen en stempels, metaalertsen, smelt- en gietgereedschap, een wals en muntmateriaal in verschillende vorm zoals brokken, poeder, kogels, tinnen en rondellen. Bijzonder aardig is ook de volledig geautomatiseerde weegmachine voor rondellen uit 1902 met vijf sorteermogelijkheden. De capaciteit was ca. 3000 muntplaatjes per uur. De te lichte exemplaren gingen terug naar de smeltkroes. De rondellen van het juiste gewicht zond men met-. een door naar de muntzaal, terwijl de overige 'gejusteerd' werden, d.w.z. met behulp van een vijl op het juiste gewicht gebracht. Al naar gelang hun overwicht werden de te zware muntplaatjes door de machine in categorie 1, 2 of 3 gesorteerd en bij het justeren zwakker of sterker bijgevijld. Tot slot is een oude balans voor grote partijen opgesteld, naast een vrij jonge tel- en afzakmachine. De expositie wordt gecompleteerd door een grote muntpers, die van 1963 tot 1981 in gebruik was voor denominaties tot en met de gulden. Tegenwoordig kan de bezoeker van het museum hiermee zelf een penning slaan die hem daarmee een tastbare herinnering verschaft.

bezoekerspenning: ontwerp G. Achterberg, 1941

Hoewel voor het publiek (nog) vrijwel ontoegankelijk, moeten de overige bestanddelen van de historische verzameling van 's Rijks Munt toch even genoemd worden. In het Stempelkabinet wordt veel stempelgereedschap bewaard, vooral uit de 19e en 20e eeuw, maar ook ouder materiaal. In de vorige eeuw zijn op veilingen systematisch allerlei losse muntstempels uit gewestelijke en stedelijke munthuizen in de Republiek opgekocht. In de Bibliotheek en het Archief wordt een schat aan schriftelijke informatie beheerd. Net als bij het Stempelkabinet, is ook dit materiaal slechts op aanvraag toegankelijk voor gerichte studie.

Een bezoek aan 's Rijks Munt is zeker de moeite waard: de exposities zijn rijk en leerzaam. Natuurlijk blijft er nog wel iets te wensen over. Met name van de vele penningen en andere produkten van 's Rijks Munt zou naar mijn idee meer getoond moeten worden. Het karakter van de oude expositieruimte dient daarbij echter zeker onaangetast te worden gelaten. Dat vertrek is welhaast een museumzaal, die ons toont hoe een 19e eeuws museum eruit zag en in dat opzicht alleen vergelijkbaar is met Teylers Museum in Haarlem.

Het op 21 februari officieel geopende museum van 's Rijks Munt is op werkdagen (gratis) toegankelijk van 14.00 tot 16.00 uur op het adres Leidseweg 90 te Utrecht. Ook kan men de recente videofilm bekijken, waarin de Munt de technische en commerciële kanten van het bedrijf uitdraagt. Voor nadere informatie is 's Rijks Munt bereikbaar via postbus 2407, 3500 GK Utrecht of via telefoonnummer 030-910342.

Arent Pol.

Een nieuw gebouw voor Van Kempen & Begeer

Op feestelijke wijze is op 18 december jl. het nieuwe bedrijfspand van de N.V. Koninklijke Van Kempen & Begeer te Zoetermeer geopend. De penningfabriek Koninklijke Begeer B.V., die ook ridderorden en relatiegeschenken maakt, en de bestekfabriek Keltum zijn de werkmaatschappijen van dit bedrijf. Verwacht wordt dat binnenkort ook de bestekfabriek Gero daarvan onderdeel zal uitmaken.
Het prachtige nieuwe complex bestaat uit een apart kantoorgebouw met verkoop- en ontwerpafdeling, showroom en museum, annex grote fabriekshal en voorraadruimten. Na een aantal moeilijke jaren wordt nu weer een bescheiden winst gemaakt.
Prins Bernhard was bereid gevonden de opening te verrichten. Eerst hield de directeur, drs J.G.H. Vreeman, een korte toespraak, waarin hij wees op de banden tussen het Koninklijk Huis en het bedrijf, de oorzaken van de neergang van de laatste jaren en de recente positieve ontwikkelingen. Vervolgens onthulde de Prins een grote zilveren plaquette, waarmee het gebouw officieel geopend was. Als geschenk ontving hij een natuurstenen blokje met daarop een kudde zilveren olifantjes. Daarna begaf het gezelschap zich in groepjes naar de fabriekshal, waar medewerkers uitleg gaven bij de verschillende onderdelen van de produktie. Voor penningliefhebbers zijn vooral de machines waarmee de penningen gemaakt worden en de stellages waarop het enorme aantal penningstempels bewaard wordt, van belang.
Prins Bernhard sloeg eigenhandig een verkleinde replica van de plaquette die hij zojuist onthuld had. Het ontwerp hiervan is van Rudy Augustinus. Na een receptie in de kantine kregen alle gasten een bronzen afslag van de plaquette mee naar huis. Hierop staan de nieuwe gebouwen in Zoetermeer afgebeeld, met het oude gebouw in Voorschoten op de achtergrond. De tekst eronder geeft aan dat deze plaquette is geslagen ter herinnering aan de opening door de Prins.
Voor de penningverzamelaars is het een goede zaak dat de Koninklijke Begeer B.V. nu weer een goede toekomst tegemoet blijkt te gaan. Naast conventionele produkten, heeft deze fabriek ook vele artistiek hoogwaardige penningen afgeleverd. Het is de enige fabriek van slagpenningen in Nederland waar dit laatste van gezegd kan worden.

G. van der Meer

Van knip tot chip

Onder de titel 'Van knip tot chip' was in de maanden november t/m januari een tentoonstelling te zien in het Technisch Museum NINT. Dit Nederlands Instituut voor Nijverheid en Techniek te Amsterdam wil o.a. door middel van exposities allerlei technische ontwikkelingen aan een breder publiek laten zien en de maatschappelijke betekenis ervan aangeven. Ditmaal waren veranderingen in het betalingsverkeer het onderwerp. In de opstelling was apparatuur te zien, waarmee het publiek ook zelf diverse handelingen kon verrichten. Omdat genoemde veranderingen ook hun weerslag zullen hebben op het muntwezen, lijkt een korte bespreking in dit blad op zijn plaats.

Het was de samenstellers erom te doen inzicht te geven in de laatste ontwikkelingen in het geautomatiseerde betalingsverkeer. Bij wijze van inleiding werd een zeer summiere schets van de geldgeschiedenis gegeven, waarin naast primitieve ruilmiddelen en bankbiljetten ook het verschijnsel 'munt' aan de orde kwam. Bankpapier en munten noemen we chartaal geld; daarnaast kennen we het zgn. girale geld, dat niet tastbaar is en slechts zichtbaar wordt in de op giro-of bankafschriften vermelde tegoeden.
Munten zijn in onze streken al zo'n 2000 jaar bekend en tijdens het overgrote deel van die 20 eeuwen vormden zij het enige betaalmiddel. De eerste bankbiljetten verschenen hier bijna 200 jaar geleden, maar eerst sinds een eeuw komen ze op grotere schaal in de omloop voor. Het giraal betalen door een groot deel van de bevolking wordt nog maar sinds enkele decennia gedaan. Tegenwoordig bestaat de totale geldvoorraad in Nederland voor ca. 65% uit giraal geld, voor zo'n 33% uit bankbiljetten en voor nog geen 2% uit munten. In een halve eeuw is het aandeel van het gemunte geld in de omloop zeer sterk verkleind. Het kon tot dusver niet gemist worden vanwege de vele muntautomaten. Ook speelt een rol, dat de veelgebruikte kleinste coupures van het papiergeld enorm snel slijten. Door de meest

recente technologische ontwikkelingen komt de volledige automatisering in een betalingsverkeer zonder chartaal geld echter steeds dichterbij. Overigens zal het nog zeker 15 jaar duren voordat een nationaal betalingscircuit werkelijkheid wordt.

Het betalen met cheques is tegenwoordig vrij algemeen. De ontvanger zendt de cheque naar bank of giro, waarna het bedrag op zijn rekening wordt bijgeschreven en bij de betaler wordt afgeboekt. Het gebruik van credit cards raakt ook steeds meer ingeburgerd. Om misbruik daarvan door fraude of diefstal tegen te gaan, controleert de winkelier de credit card met magneetstrip door middel van een direkte verbinding met de computer, waarbij tevens wordt nagegaan of het te betalen bedrag gedekt is door de bestedingslimiet van de klant; dit systeem heet authorisatietelefoon. Ook voor andere doeleinden is de magneetkaart te gebruiken. Er bestaan gelduitgifteautomaten, waarmee men buiten de openingsuren van de bank 'geld uit de muur' kan halen. De klant stopt de kaart in de automaat en tikt daarna zijn PIN-code (persoonlijk identificatie nummer) in, plus het gewenste bedrag. Na controle volgt de uitbetaling. Ingeval een verkeerde PIN-code wordt opgegeven, krijgt men nog twee maal de kans om de goede code in te toetsen: bij de vierde poging wordt de kaart door de automaat ingeslikt. Het onbeperkt uitproberen van de code, door iemand die niet de eigenaar van de kaart is, wordt daarmee verhinderd. Met de 'point of sale'-kassa (of: betaalautomaat) kunnen rekeningen betaald worden, zonder dat er chartaal geld aan te pas komt. Via de magneetkaart wordt de juistheid van de gegevens nagegaan en na het fiat van de centrale computer het te betalen bedrag meteen van de rekening afgeschreven. Het verbinding zoeken met de centrale computer kost tijd en geld. Dit geldt niet voor kaarten die 'geladen' zijn. Voor muntautomaten (in bijv. kantines, parkeerterreinen en telefooncellen) behoort een 'muntkaart' tot de mogelijkheden: net als op de strippenkaart van het openbaar vervoer staan daarop een aantal eenheden, die successievelijk verbruikt kunnen worden. Deze en andere magneetkaarten hebben echter als bezwaar, dat de informatie die de magneetstrip bevat gemakkelijk gekopieerd kan worden. Dit nadeel tracht men wel op te vangen door de kaarten moeilijk falsificeerbaar te maken via het aanbrengen van hologrammen.

Het probleem van de kopieerbaarheid heeft men niet bij de nieuwste generatie electronische verrekeningssystemen. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een kaart waarin een chip verwerkt is. De

chip heeft een geheugen van 16.000 tekens en kan daarin naast het saldo, de code en persoonlijke gegevens ook alle gedane transacties opslaan. De chipkaart is tevoren 'geladen' met een bedrag waarmee de gebruiker bijv. een maand toekan. Bij de dagelijkse transacties worden dan betalingen gedaan door een bepaald aantal eenheden uit te wissen of ongeldig te maken. De computer van de ontvangende partij geeft eenmaal per dag of per week de transacties door aan de centrale computer, waarna de bedragen worden bijgeschreven op de desbetreffende rekening. Steeds kan een overzicht van de al verrichte transacties op een beeldscherm gereproduceerd worden. De chipkaart is als het ware een draagbare bankrekening. Chartaal geld is op deze manier overbodig geworden, als men er tenminste van uit gaat dat de nodige apparatuur aanwezig is op alle plaatsen waar geld over tafel gaat. Het zal nog even duren tot ieder huishouden voorzien is, maar het ziet er naar uit dat het betalingsverkeer zich in die richting verder zal ontwikkelen. Aan het lange leven van het gemunte geld komt dan een einde.

Arent Pol

Bron:
H.A. KOOPS *Van knip tot chip. Betalen door de eeuwen heen* (Amsterdam 1985)
P. VAN BAKKUM Plastic chipkaart vervangt portemonnee *De Volkskrant* 14 november 1985

Holland Coin Fair '86 een succes

Eind januari organiseerde de Nederlandse Vereniging van Munthandelaren een grote driedaagse beurs in Den Haag, de 'Holland Coin Fair '86'. De handel verliep geanimeerd, zodat van een succes gesproken mag worden; er werden ca. 2500 bezoekers geteld. Naar verwachting zal dit gebeuren volgend jaar herhaald worden.

Op de beurs waren behalve handelende deelnemers, ook enkele andere instellingen aanwezig met exposities en informatiestands. Het geheel won daardoor sterk in aantrekkelijkheid. Zo presenteerde het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde zich aan een groter publiek, waarbij zij de aandacht vestigde op aktiviteiten en publikaties. Tevens propageerde zij onder de verzamelaars het lidmaatschap van Numismatische Kringen en het donateurschap van de Stichting Nederlandse Penningkabinetten.
's Rijks Munt profileerde zich ter beurze door middel van een expositie over 400 jaar produktie van gouden dukaten en een foto-reportage over munttechniek vroeger en nu. De Nederlandse Vereniging van Muntverzamelaars liet zien dat er nog andere dan de gangbare verzamelmogelijkheden zijn, terwijl Michiel Holleman zijn collectie 'schepen op munten' toonde. Het Koninklijk Penningkabinet tenslotte, bracht een tweetal exposities, namelijk over Leicesters muntplakkaat van 1586 en over 'KPK in bedrijf'. In deze laatste tentoonstelling werd het publiek een blik achter de schermen gegund; een tegelijkertijd verschenen brochure hierover, is nog (gratis) verkrijgbaar. Beide exposities zullen overigens in het Penningkabinet aan de Haagse Zeestraat nog tot de verhuizing van die instelling naar Leiden in juni van dit jaar te zien zijn. Behalve door die tentoonstellingen, profiteerde het publiek op nog andere wijze van de aanwezigheid van het KPK. Men kon er namelijk onbekende munten en penningen laten determineren en aanwinsten op echtheid laten keuren. Van deze service werd een druk gebruik gemaakt. Gezien de concentratie van belangstellenden op de beurs, was dit voor het Penningkabinet een goede gelegenheid de publieksgerichte taken weer eens te ontplooien.

De Holland Coin Fair '86 werd geopend door Staatssecretaris Koning van Financiën. In zijn toespraak ging de Staatssecretaris in op het huidige regeringsbeleid inzake het muntwezen en de nieuwe wetgeving die op korte termijn gerealiseerd zal worden. Het belangrijkste deel uit die toespraak laat ik hieronder integraal volgen, omdat dit een groter publiek zal interesseren dan alleen de bij de opening aanwezige genodigden.

Arent Pol

Fragment uit de toespraak van Staatssecretaris Koning van Financiën ter gelegenheid van de opening van de Holland Coin Fair '86 op 24 januari

Vanaf vorig jaar heeft het Rijk de aanmaak van dukaten ter hand genomen. Een uitgifte die met ruim 100.000 exemplaren zeer succesvol genoemd mag worden. Het ligt in de bedoeling ook de dubbele dukaat weer in te voeren in het Nederlandse muntstelsel. Een herziene muntwetgeving moet onder andere hiertoe de weg openen. Een desbetreffend wetsvoorstel ligt momenteel bij de Raad van State. Ik heb goede hoop dat dit wetsvoorstel nog dit jaar kracht van wet zal kunnen krijgen in welk geval het in principe realiseerbaar zal zijn nog dit jaar – het jaar van het 400-jarig bestaan van de dukaat in het Nederlandse muntstelsel – een dubbele dukaat uit te geven.

Naast de uitgifte van dukaten behoren tot het beleid inzake bijzondere muntuitgiften ook de jaarlijkse muntsetjes in speciale kwaliteiten en de uitgifte bij bijzondere gelegenheden, zowel rond ons Koninklijk huis als rond belangrijke historische of maatschappelijke gebeurtenissen.
Naar aanleiding van het advies van de Commissie Contouren Numismatisch Beleid heb ik de Tweede Kamer in mijn brief van 27 september 1985 het terzake te voeren beleid uiteengezet. Ik hecht eraan hierover bij deze opening een aantal opmerkingen te maken, juist omdat ik het muntwezen een zeer warm hart toedraag.

Ik krijg weleens de indruk dat in muntenland de gedachte leeft dat door Nederland een te sober beleid inzake bijzondere muntuitgiften wordt gevoerd: te lage frequenties, te beperkte oplagen en een te beperkt aantal feitelijk voor bijzondere muntuitgiften in aanmerking komende denominaties. Uitgangspunt is voor mij dat munten primair bedoeld zijn voor een goede functionering van het betalingsverkeer; dat dient ongestoord te kunnen plaatsvinden. Daar ligt mijn eerste verantwoordelijkheid. Concreet betekent dit, dat ik de denominaties die in het betalingsverkeer worden gebruikt minder geschikt acht voor gebruik als herdenkingsmunt. Gebruik van deze denominaties druist in tegen het streven om de Nederlandse munten voor het betalingsverkeer van een eenduidig en bestendig uiterlijk te voorzien. Dit geldt ook voor de nieuwe *f* 5-munt, die, wanneer het voorstel voor een nieuwe muntwet waarover

ik hiervoor sprak kracht van wet zal hebben gekregen, zal worden toegevoegd aan de bestaande muntreeks.
Bijzondere munten zijn net als circulatiemunten wettig betaalmiddel: zij zijn geld en niet 'zomaar' een goed. Dit is in het bijzonder van belang bij uitgifte van bijzondere munten tegen nominale waarde anders dan die welke nu reeds in het genoemde betalingsverkeer voorkomen. Ik denk dan uiteraard aan de munten met een grote denominatie zoals de *f* 50-munt. In de behoefte aan dergelijke denominaties voor het gewone betalingsverkeer wordt voorzien door bankbiljetten. Het is vanuit monetair oogpunt principieel zeer ongewenst dat daarnaast munten met een zelfde denominatie gaan circuleren op enige schaal van betekenis. Daarom is het uitgangspunt bij de uitgifte van dergelijke bijzondere munten dan ook dat de oplage zodanig worden vastgesteld dat verzekerd is dat deze munten in principe direct door het verzamelaarscircuit worden opgenomen.
Ten aanzien van de frequentie van bijzondere muntuitgiften zou de Staatssecretaris eens wat commerciëler moeten gaan denken, beluister ik wel eens. Niks daarvan! Ons land zou diep gezonken zijn als de munten zouden worden uitgegeven met het enkele doel om budgettaire opbrengsten te genereren. Voorts moet men er zich voor hoeden, met name bij bijzondere maatschappelijke gelegenheden, dat precedenten worden geschapen waardoor later muntuitgiften zouden kunnen worden afgedwongen. Luistert men een bijzondere gelegenheid in bijvoorbeeld de ene bedrijfstak of het ene bedrijf met een bijzondere muntuitgifte op, dan kan men vervolgens de andere bedrijfstak of het andere bedrijf niet weigeren. En ik verzeker u dat er veel bedrijfstakken in Nederland zijn en nog meer bedrijven, die kunnen bogen op ook voor de samenleving van belang zijnde prestaties. Waardigheid en zorgvuldigheid staan voor mij wat de frequentie betreft voorop: het blijft om de uitgifte van geld gaan. Juist een benadering als de bovenstaande geven het Nederlandse muntwezen haar bijzondere waarde en 'standing'. Ik hoef u niet de voorbeelden te noemen van landen die op dit en aanverwant gebied een wat te uitbundig beleid voeren, waardoor zij de verzamelaarsfunctie juist ernstig in diskrediet brachten.

Dames en heren, na deze ernstige woorden over het beleid inzake bijzondere muntuitgiften wil ik terugkeren naar de basis van iedere munt: de muntwetgeving.
Ik heb al eerder opgemerkt, dat er een nieuwe muntwetgeving op stapel staat. De voorgestelde muntwetgeving zal de Muntwet 1948 en de Wet toezicht muntwezen vervangen door één wet die dan – zo is de bedoeling – de Muntwet 1986 zal gaan heten. Naast de integratie van de bestaande wetten is hierbij gestreefd naar vereenvoudiging door schrapping van verouderde bepalingen en door een flexibeler en doelmatiger muntwetgeving. Als uitvloeisel daarvan zijn in de voorgestelde Muntwet 1986 geen bepalingen meer te vinden omtrent de nominale waarde, het gewicht, het gehalte en de middellijn van de Nederlandse munten. In het vervolg worden deze gegevens op basis van de wet bij Algemene maatregel van bestuur vastgesteld. Hierdoor wordt het mogelijk gewenste veranderingen in de muntreeks op eenvoudige wijze te realiseren, uiteraard zonder dat dit zal leiden tot een minder stabiel muntbeleid. Het ligt dan ook niet in de bedoeling behoudens de reeds genoemde toevoeging van een *f* 5-muntstuk aan de muntreeks, wijzigingen in de muntreeks aan te brengen.

10e Internationale Numismatische Congres

In het vorige nummer van *De Beeldenaar* werd een eerste aankondiging gedaan van het 10e Internationale Numismatische Congres, dat van 8 tot 12 september 1986 te Londen zal worden gehouden. Deze congressen organiseert men (onder auspiciën van de Commission Internationale de Numismatique) thans om de 6 à 7 jaar in telkens een ander land. Het eerste vond bijna een eeuw geleden plaats in Brussel (1891). Daarna waren er dergelijke congressen in Parijs (1900), Brussel (1910), Londen (1936), Parijs (1953), Rome (1961), Kopenhagen (1967), New York (1973) en Bern (1979). De kans dat het de volgende keer opnieuw zo dicht bij ons land zal zijn, is dus niet erg groot. Een reden temeer voor Nederlandse belangstellenden om van deze gelegenheid gebruik te maken!

Een globaal programma is onlangs bekend gemaakt. Maandag en dinsdag plus donderdag en vrijdag zijn de werkdagen, woensdag is de rustdag waarop een excursie naar York wordt gemaakt. De werkdagen worden steeds geopend met een lezing over een onderwerp van algemener belang. Daarna verdeelt het gezelschap zich over een aantal secties, te weten Griekse, Romeinse, middeleeuwse, moderne en niet-westerse munten. Hoewel de nadruk op munten ligt, ontbreekt ook een sectie penningen niet. In ieder van de secties worden tegelijkertijd lezingen gehouden, zodat de deelnemers een programma van eigen voorkeur kunnen samenstellen. Het is de bedoeling dat de

voordrachten steeds 20 minuten duren, met aansluitend een discussie van 10 minuten. Een gedetailleerd programma zal op het congres beschikbaar zijn.

Naast het congres zelf, bestaande uit lezingen, excursies en ontvangsten, zijn enkele numismatische tentoonstellingen georganiseerd, o.a. in het British Museum (Londen), de Zamana Gallery (Londen) en het Fitzwilliam Museum (Cambridge). Buiten deze tijdelijke exposities vindt men natuurlijk in vele musea de gewone vaste opstellingen.

Het ligt in de bedoeling na afloop van het congres de lezingen en discussies te bundelen, zoals dat ook bij de vorige congressen gebeurde. Zeker is, dat in september weer zal verschijnen een *Survey of Numismatic Research,* een bundeling beredeneerde bibliografieën waarin per periode of land de meeste numismatische publikaties (boeken en artikelen) uit de jaren 1978-1984 kort zullen worden besproken. Deze *Survey* is een waardevol hulpmiddel voor iedere numismaat, omdat daarin a.h.w. de laatste stand van kennis systematisch is samengebald.

Een congres, dat is vooral: lezingen. Een minstens zo belangrijk bestanddeel is het sociale aspect, de persoonlijke ontmoetingen. Men ziet er allerlei van hun publikaties bekende numismaten. Tijdens de pauzes, de ontvangsten en de excursie is er alle gelegenheid om nieuwe contacten te leggen en al bestaande te verstevigen. Zo'n congres is een numismatisch evenement van de eerste orde, dat ik ieder warm kan aanbevelen. Het is toegankelijk voor alle belangstellenden: behalve wetenschappers en museumconservatoren, zijn ook verzamelaars zeker welkom. Het aantal Nederlandse deelnemers in Bern (1979) was gering en bestond voor meer dan de helft uit medewerkers van het Koninklijk Penningkabinet. Dat die verhouding in Londen omgekeerd moet zijn, mag uit het voorgaande duidelijk zijn – en dat niet alleen omdat ditmaal de afstand klein is, maar vooral vanwege dat wat programma en 'wandelgangen' bieden!

Arent Pol

Voor nadere informatie en inschrijfformulier wende men zich tot: 10th International Numismatic Congress, Department of Coins and Medals, The British Museum, Londen WC1B 3DG. De inschrijving sluit op 13 juni; het is zaak zich zo vroeg mogelijk aan te melden. De inschrijvingskosten bedragen £35 per persoon ('aanhang' gratis).

Vignet van het congres te Londen: het monogram LONDINIA zoals dat voorkomt op pennies van koning Alfred van Wessex, 871-899.

Rectificatie

In het register op *De Beeldenaar* over de jaren 1983 en 1984, dat ingevoegd was in het laatste nummer van vorig jaar, zijn tot onze spijt enkele storende drukfouten geslopen. De belangrijkste correcties zijn (gecursiveerd):

D	Doopsgezinde, Penning van Vereenigde – gemeente Haarlem	1984: *211*
	Droppert, penning van Leen – In art. van F. Letterie	1984: *123*
G	Genootschap, Kon. Ned. – voor Munt- en Penningkunde	1983: 32-65-66-211
		1984: 27-63-211
N	Nijland, Röntgenpenning door Christien – In art. Letterie	1984: 55
	Rectificatie	*1984: 123*
S	Schellingen, Snaphaan – van Utrecht. H.J. van der Wiel	1983: 200
	idem	*1984: 126*
	Schellingen, Roos – van Utrecht. H.J. van der Wiel	1984: 125
V	Vin, J.P.A. van der – Boekbesprekingen	1983: 147-148-*186*

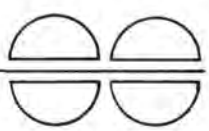
Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde

Op 19 en 20 april a.s. organiseert het Genootschap een bijeenkomst samen met het Kon. Belgisch Genootschap voor Numismatiek in Den Haag.
Op 19 april is er een bezoek aan de Ridderzaal met video-presentatie en een bijeenkomst in de Kon. Bibliotheek waar voordrachten gehouden worden door A. van Keymeulen (Penningkabinet Brussel), titel: 'De muntslag onder Maria van Bourgondië' en E.J.A. van Beek (vice-voorzitter Genootschap), titel: '1486 Maximilianus Rex Romanorum'.
Voor zondag staat een bezoek aan het Johan de Witthuis en het Gemeentemuseum op het programma.

Zie ook de volgende rubriek onder Internationale Commissie voor Numismatiek voor nadere gegevens over de interessante lezing van prof. Skaare op 21 mei te Amsterdam.

Op 24 mei houdt het Genootschap zijn voorjaarsvergadering in Kampen. Hier zal een tentoonstelling in het Stedelijk Museum met munten en muntstempels bezichtigd worden. De heren P. Soetens en J. Fortuyn Drooglever zullen facetten van de Kamper muntslag bespreken.
Ook zal het stadhuis met Schepenzaal en Oranjeschilderijen worden bezichtigd.

Van en voor de kringen

Indien u voor deze rubriek kopij hebt, zendt het dan tijdig naar Cramerstraat 14, 7491 DM Delden (tel. 05407-61607).

Adreswijzigingen:
Numismatische Kring Haarlemmermeer:
Secr.: Voerman 69, 2163 BH Lisse.

Numismatische Kring Oost-Nederland:
Secr.: Deventerweg 164, 7203 AT Zutphen.
In verband met het overlijden van voorzitter H.J. te Paske werd het bestuur als volgt gewijzigd:
Mr. B.J. Vreugdenhil, voorzitter; A. Rietdijk, secretaris; H.G. Helldorfer, penningmeester.

Kringbijeenkomsten:
We ontvingen aankondigingen van de volgende Kringbijeenkomsten:

Bloembollenstreek:
De muntendag, die oorspronkelijk gehouden zou worden op zaterdag 26 april, is om organisatorische redenen verplaatst naar 14 juni, 10.00-17.00 uur, toegang gratis.

Brabant:
9 april: Voordracht door A. van Pol: Voormalige muntplaatsen in Limburg.
14 mei: Dr. J.P.A. van der Vin: De vroegste Griekse munten.

Friesland: 'Mr. Jacob Dirks':
23 maart: Jaarvergadering met iets extra's.
10 mei: Dagexcursie.
Nadere bijzonderheden in de convocatie.

Friesland 'Frisia':
De bijeenkomsten van de Kring beginnen om 19.00 uur.
29 april: besloten veiling o.l.v. J.C. van der Wis.

Het Land van Ravenstein:
7 april: Prof. Dr. F.H. Simons: Algemene geschiedenis van de muntslag.
5 mei: Ir. Lodewijks: Muntslag in de middeleeuwen.

Oost-Nederland:
8 april: Drs. H. van der Mark: Het geld van de gewone man in de eerste helft van de 17e eeuw.
13 mei: Huishoudelijke vergadering, o.a. ter voorbereiding van het 25-jarig jubileum op 23 augustus 1986 in Zutphen.

Twente:
10 april: Drs. H.W. Jacobi spreekt over een nog onbekend onderwerp.

Zeeland:
10 april: Drs. A. Pol: Geld export door de VOC en de muntproduktie in Nederland, 1720-1740.
1 mei: Ruilavond.

Zwolle:
21 april: Veiling door handelaar.
26 mei: Ruilavond met verloting en tractatie.

N.B. Voor de adressen van de bijeenkomsten zie ons januari-nummer.

Internationale Commissie voor Numismatiek:
In mei zal de Commission Internationale de Numismatique een bestuursvergadering in Nederland houden.
Ter gelegenheid hiervan houdt Prof. Dr. K. Skaare uit Oslo een voordracht met als titel: 'The Norwegian Viking Age treasure from Hon, 1834'. Deze voordracht wordt gehouden op 21 mei te 20.00 uur in de zaal van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap (ingang: Hobbemastraat 19) te Amsterdam en is toegankelijk voor alle belangstellenden. We hopen dat velen zullen komen.

Boekbespreking

A. DELMONTE *De zilveren Benelux* (Brussel 1985)

De herdruk van *De zilveren Benelux*, het bekende boek van DELMONTE dat sinds twee jaar was uitverkocht, biedt enige verrassingen. Het verschijnt in twee delen, waarvan nu alleen nog het eerste deel, de Zuidelijke Nederlanden, is verschenen. Het wat goedkopere drukprocédé maakte het mogelijk het boek voor de schappelijke prijs van *f* 40,— te leveren. De illustraties staan nu bij de tekst, zijn ten dele vernieuwd, in aantal toegenomen, en over het algemeen in kwaliteit niet achteruitgegaan. De gegevens van het supplement zijn overal ingelast. Een belangrijke en voor de Nederlandse numismatische literatuur originele verrijking bestaat uit de opgave van de prijs die de munten gedurende de laatste 20 jaar in Europese openbare veilingen hebben opgebracht. Naast plaats en jaar van de veiling wordt ook steeds de kwaliteit van de munt aangegeven. Vroeger werd in de vakliteratuur over de zeldzaamheid van de beschreven munten weinig, en over hun kostbaarheid helemaal niet gerept. Prijzen liet men over aan de handelaren. Vanuit hun ivoren toren keken de notabele en geleerde numismaten dan ook wat neer op deze zaken. De enorme toeneming van het aantal verzamelaars, en de daarmee gepaard gaande waarde-stijging van de munten laten niet meer toe dit laatste aspect te verwaarlozen. De prijzenboekjes die tot nu toe bestonden, sloegen er vaak maar een slag naar. Delmonte heeft zeer nauwgezet gewerkt, en geeft ook aan van welke munten in de laatste twintig jaar geen veilinguitslag bekend werd. Zijn boek zal meer dan ooit in een behoefte voorzien.

H.J. van der Wiel

Door de Stichting Nederlandse Penningkabinetten is zojuist een verbeterde en uitgebreide versie uitgebracht van J. FORTUYN DROOGLEEVER *De Driesteden muntslag 1479-1588 van Deventer, Kampen en Zwolle* (Den Haag 1986). Het 36 pagina's tellende boekje bevat een korte inleiding over het muntwezen van de IJsselsteden in die periode, maar het is vooral een catalogus. Alle bekende typen worden beschreven en afgebeeld. Dit werk is een bundeling van eerdere artikelen in *De Beeldenaar,* die voor deze gelegenheid werden herzien en aangevuld.
Verkrijgbaar bij de algemene en numismatische boekhandel en door overmaking van *f* 12,50 op giro 5382308 van de Stichting Nederlandse Penningkabinetten, te Sint-Geertruid. [ISBN 90-71497-01-1].
Ook is op dezelfde wijze (voor *f* 15,—) nog van dezelfde auteur verkrijgbaar *De vorstelijke en stedelijke muntslag te Deventer* (Deventer 1982) [ISBN 9070575051].

C. J. G. SCHUURMAN-RIJNHOLT
Emmastraat 13, 7075 Etten-Gelderland
Telefoon 08350-27781
lid Ned. Vereniging van Munthandelaren
Specialiteit:
Moderne buitenlandse munten,
Ned. Antillen en Suriname.
120692
14654

JEAN ELSEN

Tervurenlaan, 65 - bus 1
B - 1040 BRUSSEL
Tel.: 02/734.63.56

Munten – Penningen
Boeken
Maandelijkse prijslijsten
Schriftelijke Veilingen
Oudheid
Middeleeuwen
Nederlanden

mooie zaken ... in zand gegoten of via 'verloren was'

Postbus 176
1700 AD Heerhugowaard
Nijverheidsplein 4
1704 RB Heerhugowaard
Tel. (02207) 1 05 47

metaalgieterij b.v.

verdult

orden
beelden
penningen
plaquettes

aluminium
messing
brons
zink

zwarten
bruneren
patineren

verzilveren
verbronzen
vergulden

probeert U ons eens ... als Uw penninggieter bv!!

RIETDIJK bv

Regelmatig iedere 3 maanden
een muntveiling

Kantoor: **Noordeinde 41, 2514 GC Den Haag.**
Wilt u inlichtingen omtrent de catalogus of eventueel inzenden: tel. 070-647831, b.g.g. 647957.

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-61322

Uw adres voor:

MUNTEN BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR.
DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG
GROOTHANDEL CATALOGUS BOEKEN, ETC. VOOR DE OFF. MUNTHANDEL

GROOTHANDEL – KLEINHANDEL – UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

Munten Expositie

woensdag 30 april (koninginnedag)
's middags 12.00 - 17.00 uur gratis entree

voor verzamelaars, beleggers en liefhebbers toont de Spaar en Voorschotbank haar unieke collectie munten en penningen vanaf 640 v. Christus tot heden.
Griekse, Romeinse, Byzanthijnse, Provinciale en stedelijke en een totaaloverzicht van alle typen Koninkrijksmunten.

Ook kunt u munten kopen, verkopen en gratis laten taxeren.

Spaar en Voorschotbank

Een degelijk, coöperatief bankiershuis, sinds 1909

afd. munten en edele metalen Torenplein 7 Surhuisterveen Tel. 05124-1925

muntenhandel Groningana

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
9712 EL Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, oude effecten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

ELFSTEDENTOCHT 1986

DE SULVEREN RIDER VAN 1986
MET DE NAAM VAN DE WINNAAR 1986

Oplage :sulveren rider max. slechts 10.000 stuks.

Een prachtig cadeau voor elfstedenrijders en thuisblijvers.

Het was bijna niet te voorzien, maar binnen een jaar kwam er toch een nieuwe Elfstedentocht. Een gebeuren dat zo uit de heldere hemel kwam vallen. Want wie verwacht dat nu als de weerprofeten de spanning er zo lang inhouden. Het kan verkeren! Wij hebben ter gelegenheid van deze tocht weer een 'sulveren rider' laten slaan. Deze 'zilveren rijder' staat model voor de man of vrouw die het presteert om deze tocht fan ongeveer 200 kilometer uit te rijden door weer en wind. Verleden jaar was dat Evert van Benthem. Hij kreeg van ons een 'sulveren rider' in het goud. De Elfstedentocht is de trots van Friesland en betekent ook voor Nederland een groot evenement. Deze gelegenheidsmunt is weer een zeldzaam verzamelaarsobjekt en een zeer bijzondere uitgave.

Aizo Betten maakte het ontwerp voor deze prachtige 'rijder' en plaatste aan de voorkant het trajekt langs de elf steden van Friesland. Aan de keerzijde staat de typische elfstedenrijder op weg naar de finish. Wie zijn naam zou dit jaar op de zilveren rijder komen te staan? Van ons mag het deze keer ook wel eens de naam van een vrouw zijn.

De 'sulveren rider' 1986 wordt geslagen van zilver eerste gehalte 999/1000 in een bescheiden uitgave van 10.000 stuks. Hij weegt ongeveer 12 gram, heeft een diameter van 30 mm en wordt geleverd in een luxe cassette met certifikaat van echtheid. De levering vindt plaats eind maart/begin april 1986. De 'sulveren rider' wordt u zonder verdere kosten thuisbezorgd.
Bestel of reserveer op tijd want anders is de muntpenning uitverkocht en wordt uw geld teruggestort. U kunt de 'sulveren rider' (kwaliteit :fleur de coin) bestellen door over- making van f 75,- op bankrekening 43 69 14 638 (Amro Kollum) van de Fryske Muntsentrale. Als u per giro wilt overmaken kan dat via het nummer 80 30 49 van de Amrobank te Kollum met daarbij in de mededelingshoek 'Fryske Munt- sentrale' en daarbij het bankrekeningnummer 43 69 14 638.

Zilveren hangers glad of bewerkt *f* 20,– ekstra, colliers (gladde of bewerkte hangers met zilveren ketting) *f* 35,– ekstra. Reserveringen en inlichtingen 05123 - 2066 tot 's avonds 9 uur.

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Vraag onze gratis veiling catalogus

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.
Tel. 020-230261
24 23 80

"voor klinkende munt"

DE NEDERLANDSCHE MUNTENVEILING

Rokin 60 – Amsterdam-C. – Tel. 020-230261/242380
Postadres: Postbus 3950 – 1001 AT Amsterdam

Beëdigd Makelaars en Taxateurs

munt- en penningkundig nieuws

mei/juni 1986
10e jaargang no. 3

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✽

✽

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21

1016 GD Amsterdam
Postgiro 9922

de beeldenaar

Tweemaandelijks tijdschrift
Verschijning: de 4e week van de oneven maanden

Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België.
Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Redactie
N. Arkesteijn
W. K. de Bruijn
F. Letterie
A. Pol
J. van Wessem
J. C. van der Wis

Uitgever
Vonk/Uitgevers b.v.
Postbus 420, 3700 AK Zeist
Telefoon 03404-52292
Postgiro 3808080, t.n.v. 'De Beeldenaar' te Zeist.

Abonnementsprijzen
Inclusief BTW en franco per post bij vooruitbetaling per jaar:
Nederland, België, Suriname en Ned. Antillen: *f* 30,—.
Overige landen: *f* 55,—.
Losse nummers: *f* 5,50 (inclusief portokosten).

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, indien niet vóór 1 december een opzegging is ontvangen.

Advertentie-exploitatie
Inlichtingen en tarieven:
Bureau Nassau
Jan van Nassaustraat 18
2596 BT Den Haag
Telefoon 070-249500
U kunt ook uw advertenties direct inzenden aan de uitgever,
Postbus 420, 3700 AK Zeist.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk/Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

Op de voorplaat:
Duizend jaar Islam in zilver, van Noord-Afrika tot Afghanistan

inhoud

Het Koninklijk Penningkabinet verhuist naar Leiden 323
10e Internationale Numismatische Congres: Londen, 8-12 september 324
Onbekend maakt onbemind
Munten in de wereld van de Islam 324
Een tempel van Agathodaimon in Alexandrië 329
De schatvondst in de abdij der Heilige Drie-Eenheid van 'La Luizerne' 331
Penningnieuws 334
Het Nederlandse bankbiljet 341
Het leven van Christus 343
Een merkwaardige 'Oranje-penning' 348
Muntennieuws 348
Boekbespreking 350
Van en voor de kringen 353
Verenigingsnieuws 354

Het Koninklijk Penningkabinet verhuist naar Leiden

In het vorige nummer van *De Beeldenaar* werden de lezers op de hoogte gesteld van de verhuizing van het Penningkabinet, nog zonder dat de details meegedeeld konden woren. Het Koninklijk Penningkabinet (KPK) gaat een samenwerkingsverband aan met het Rijksmuseum van Oudheden (RMO). Dit houdt o.a. in dat de toegang tot kantoor en bibliotheek van het Penningkabinet via de bezoekersingang van 'Oudheden' loopt. Het nieuwe adres is met ingang van 20 juni 1986:
Koninklijk Penningkabinet
Rapenburg 28
Postbus 11028, 2301 EA Leiden
Tel. 071-120748
Openingstijden: dinsdag t/m vrijdag, 10.00-17.00 uur plus de eerste zaterdag van iedere maand, 10.00-17.00 uur (spreekuur op woensdag, 14.00-17.00 uur).
De verhuizing vindt plaats in juni; het Penningkabinet is daarom in de periode **2 juni t/m 3 augustus gesloten**. De beantwoording van mondelinge, schriftelijke en telefonische vragen wordt gedurende deze twee maanden opgeschort – alleen muntvondstmeldingen zullen in behandeling genomen worden.

De verhuizing van het Koninklijk Penningkabinet naar Leiden brengt verschillende voordelen met zich mee.
Voor het eerst sinds 44 jaar zal de verzameling weer in hetzelfde gebouw ondergebracht zijn als de kantoorruimten. Hierdoor is het mogelijk veel efficiënter te werken, zodat de service aan het publiek aanmerkelijk kan verbeteren.
Huisvesting in Leiden zal de contacten met de Universiteit vergemakkelijken. De numismatiek heeft raakvlakken met de geschiedenis en de kunstgeschiedenis. Studenten kunnen in aanraking gebracht worden met alle facetten van de numismatiek, terwijl de numismatiek kan profiteren van onderzoek door studenten en docenten. Ook valt te denken aan samenwerking door gelijktijdige

organisatie van werkcolleges of symposia en van exposities met een bepaald thema.
De KPK-tentoonstellingsruimte zal gesitueerd worden in het Rijksmuseum van Oudheden. Die ruimte is van zodanige kwaliteit dat er weer volop geëxposeerd kan worden - een grote vooruitgang vergeleken met de situatie in de Haagse Zeestraat, waar alleen van 1962 tot 1971 normaal geëxposeerd werd en sindsdien om veiligheidsredenen een terughoudend tentoonstellingsbeleid gevoerd moest worden. Overigens zal het KPK pas enige tijd na de verhuizing de beschikking krijgen over de tentoonstellingsruimte. Naar verwachting duurt e.e.a. nog tot medio 1987.

10e Internationale Numismatische Congres: Londen, 8-12 september

Belangstellenden voor dit belangrijke en interessante congres (zie de vorige *Beeldenaar*, pp. 313-314) kunnen zich nog aanmelden tot 13 juni. De inschrijvingskosten bedragen £35,—. Voor nadere informatie en inschrijfformulier wende men zich tot:
10th International Numismatic Congres
Department of Coins and Medals
The British Museum
London WC1B 3DG, Londen.

In het lezingenprogramma komt een breed scala van onderwerpen aan bod. Hieronder vindt u een samenvatting van de onderwerpen in de secties Middeleeuwen en Nieuwe Tijd - eenzelfde hoeveelheid en variatie wordt geboden in de secties Griekse, Romeinse en Niet-Westerse munten en in de sectie penningen.
- zilvermijnbouw in de vroege middeleeuwen
- muntateliers, stempelfabricage, munttechniek, mechanisatie
- muntvondsten en -circulatie in diverse Europese en niet-Europese landen, 5e tot 20e eeuw
- interpretatie en datering van muntvondsten
- boedelinventarissen als bron voor de kennis van de muntomloop
- imitaties van gangbare soorten
- munthervormingen
- muntproduktie voor de export
- edelmetaalstromingen
- voorstellingen op munten
- tokens
- papiergeld

Onbekend maakt onbemind Munten in de wereld van de Islam

door L. Boezelijn

I: Inleiding
Voor iemand die zich interesseert voor Islamitische munten en hun achtergrond is het een niet zo moeilijk te beantwoorden vraag waarom er in ons land zo weinig verzamelaars op dit gebied zijn. Zo is het aanbod nogal gering te noemen en publikaties in het Nederlands zijn met een lantarentje te zoeken.
De belangrijkste reden zal echter wel zijn dat de voor ons vreemde tekens op de munten er voor zorgen dat wij niet-begrijpend naar deze munten kijken en dat terwijl iedereen toch wel op z'n minst wil weten wat hij of zij nu eigenlijk koopt. Slechts een enkeling onder de verzamelaars is in staat de complete teksten te lezen en ach wat moet je dan met dergelijke munten in je collectie. Deze overwegingen zijn begrijpelijk, maar wat de één daarom bij de munthandel doet doorlopen naar andere munten, zal voor de ander juist de prikkel opleveren om te proberen er achter te komen wat het aangebodene nu werkelijk voorstelt. En inderdaad, wie die uitdaging niet uit de weg gaat (en Engels kent) zal ervaren dat er wel degelijk sleutels zijn om de deuren van de Islamitische numismatische wereld te openen! Daarachter treft u een afspiegeling van een aantal fascinerende eeuwen uit de geschiedenis van even fascinerende landen en culturen.
Deze artikelenreeks wil daarbij een helpende hand bieden in de hoop dat er meer bekendheid met dit onderwerp onder de lezers en verzamelaars zal gaan ontstaan.

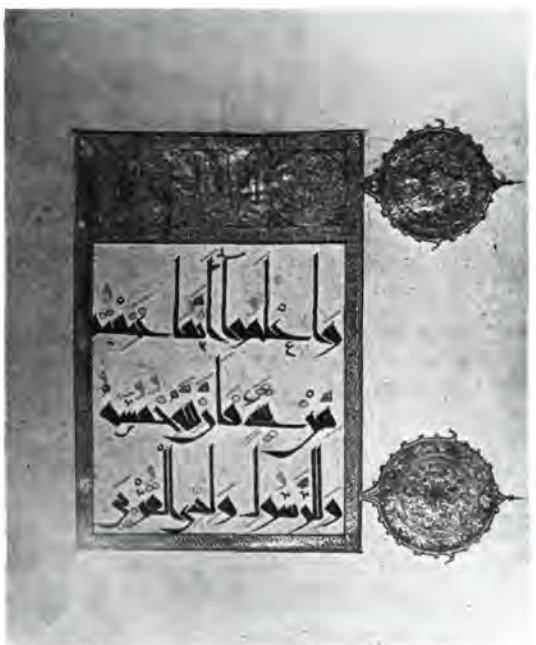
De naam Islamitische munten zegt het al: deze numismatiek heeft van alles met de Islam te ma-

ken en daarom is het een goede zaak om allereerst in het kort uiteen te zetten wat 'Islam' inhoudt. De Islam is de godsdienst waarbij vandaag de dag ongeveer 700 à 800 miljoen hoofdzakelijk in Azië en Afrika wonende mensen geloven in Allah. Het woord 'Islam', afgeleid van het werkwoord aslama (zich overgeven) betekent, 'de totale overgave aan en het in eigen leven ten uitvoer brengen van de bevelen van Allah'.
Zoals Christenen het woord van God horen en lezen in hun Bijbel, zo is voor de moslims ('zij die alle beginselen van de Islam in acht nemen', dus gelovigen in Allah) het heilige boek van de Koran hun richtsnoer voor het leven op aarde op weg naar het Paradijs.
De Koranteksten (6211 verzen, verdeeld over 114 soewar of hoofdstukken) geven de gelovigen nauwgezet een reeks van voorschriften, waaraan in het dagelijks leven, in ootmoed neerbuigend voor Allah, moet worden voldaan.
In onze huidige Westerse wereld zijn Kerk en Staat gescheiden, maar in de Islamitische wereld ligt dit totaal anders: men zou kunnen zeggen dat de Islam het hele persoonlijke en maatschappelijke leven heeft doordrenkt. Het geloof zit dan ook diep geworteld en dat is ook op de munten onontkoombaar terug te vinden; openlijk komt men daar voor zijn opvattingen uit, zoals hier verderop zal blijken.
Vrijwel zeker is het 'niet-opgroeien' met deze Wereldgodsdienst ook een reden van de grote onbekendheid die bij velen heerst met betrekking tot de Islam: het heeft toch tot zo ongeveer 1960 geduurd voor 'the man in the street' met Islamieten (toen veelvuldig en ook nu nog ten onrechte Mohammedanen genoemd) werd geconfronteerd. Deze uitgebreide inleiding is beslist nodig omdat men, zoals gezegd, bij het bestuderen van de wat oudere Islamitische munten onmiddellijk wordt geconfronteerd met gedeelten van Koranteksten.

Voordat echter kan worden overgegaan tot de eerste te behandelen munt zelf is het goed een stukje geschiedenis op te frissen.
De Islam ontstond omstreeks 610 A.D. in Arabië, alwaar (aldus leert de Islamitische traditie) de verzen van de Koran door de tussenkomst van de engel Djibril (Gabriël) aan de profeet Mohammed zijn ingegeven en geopenbaard. Tot zijn dood in 632 heeft hij die openbaringen in het bijzijn van zijn volgelingen geuit: zij hebben deze nog tijdens zijn leven opgeschreven en gerangschikt.
Van de mens Mohammed is niet zo erg veel bekend: de latere biografen vonden het belangrijker om meer de profeet Mohammed te belichten.
Hoe het ook zij, hij heeft zijn jeugd na zijn geboorte in Mekka omstreeks 570 onder betrekkelijk armoedige omstandigheden doorgebracht, opgevoed door zijn grootvader en later zijn oom, omdat zijn vader reeds vóór zijn geboorte was gestorven en zijn moeder stierf toen hij nog maar zes jaar was.
Als jongeman behartigde hij de zaken van de rijke weduwe Ghadidja, die een belangrijke handel op Syrië dreef. In 595 trouwde hij met haar en kwam zo in betere omstandigheden – hij kon zich meer en meer gaan overgeven aan religieuze overpeinzingen, iets wat hij van nature in zich had.
Omstreeks 610 kreeg hij een visioen, waarbij hem de aartsengel Djibril verscheen die hem een beschreven zijden doek voorhield en beval: 'Lees op, in naam van Uw Heer!'. Zo werden de eerste 5 verzen van de Koran geopenbaard, thans terug te vinden in Soera (hoofdstuk) 96:

'Lees op, in de naam van Uw Heer, die geschapen heeft,
Geschapen heeft de mens van een bloedklomp.
Lees op! En Uw Heer is de eerwaardigste,
Die onderwezen heeft door het schrijfriet,
Onderwezen heeft de mens wat hij niet wist.'

Blad uit de Koran, Perzië 11e-12e eeuw

Mohammeds omgeving schonk nauwelijks enige aandacht aan hem, afgezien van een klein groepje, waaronder zijn vrouw.
Voor het verdere verloop van de gebeurtenissen is het goed hier even de toenmalige politieke situatie te belichten.
Arabië – uiteraard grotendeels een zandwoestijn

– was een groot gebied met in het Noorden de belangrijke aanwezigheid van het Byzantijnse Rijk, naar het Oosten toe had men te maken met de Sassaniden van Perzië, terwijl het Zuiden (Yemen) onder Abessijnse en later Perzische invloed stond.
De godsdienstige toestand laat afgezien van een niet onbelangrijke aanhang van het Christendom (vooral in Zuid-Arabië) en talrijke volkrijke kolonies van Joden een nogal primitief veelgodendom zien met als eredienstcentrum Mekka; hier stond temidden van honderden afgodsbeelden de Kaäba, met de bekende 'zwarte steen'.
Mohammed maakte zich door zijn aanvallen op de Mekkaanse goden en telkens nieuwe openbaringen met een heilsboodschap voor hen die geloofden en onheil voor wie hem een leugenaar noemden, al spoedig ongeliefd, sterker nog gehaat.
De Mekkaanse aristocratie, die zich behalve in haar religieuze opvattingen ook in haar macht en commercieel bestaan bedreigd voelde (Mohammed leerde o.m. dat de rijken hun overvloed moesten delen met de armen en dat alle gelovigen gelijk waren voor Allah) ging het groeiend aantal moslims vervolgen: Mohammed zelf durfde men met het oog op zijn familierelaties niet direct aan te pakken. Wist u dat hij zich zelfs genoodzaakt zag een deel van zijn volgelingen naar Abessinië (een Koptisch-Christelijk land) te sturen, waar hen overigens welwillend asiel werd verleend en van waar zij later behouden terugkeerden?
De dreiging voor Mohammed werd groter toen zijn vrouw in 619 overleed en kort daarna zijn oom; in 620 ontmoette hij een aantal inwoners uit het noordelijker gelegen Jathrib die hem wilden steunen en vroegen naar hun stad te komen in de hoop dat hij een eind kon maken aan de langdurige conflicten tussen de twee Arabische en drie Joodse stammen die daar woonden. Mohammed nam deze uitnodiging aan en spoorde zijn volgelingen aan te 'emigreren' naar dit veiliger oord.
Uiteindelijk in september 622 ontvluchtte hij zelf, met zijn vriend Aboe Bekr (tevens zijn schoonvader) het moordbeluste Mekka nog juist op tijd; zij vestigden zich in Jathrib, dat sindsdien Medina, d.i. de Stad (eigenlijk Medinat al-Nabi 'de stad van de Profeet') genoemd wordt.

Dit 'uitwijken' naar Medina is ook een voor de Islamitische numismatiek belangrijk moment: kalief Omar besluit 17 jaar later de Islamitische jaartelling te laten aanvangen in het jaar waarin die ingrijpende gebeurtenis plaatsvond: deze jaartelling wordt aangeduid met de letters AH. Dit staat voor 'Anno Hegirae' (of Hidjra) waarbij dit laatste woord 'hidjra', uittocht betekent.
Overigens begint de jaartelling niet op de eigenlijke dag van de hidjra zelf, maar op de nieuwjaarsdag van het toen lopende Arabische jaar: dat was volgens de Christelijke tijdrekening 16 juli 622!
Bijzonder belangrijk bij de determinatie van Islamitische munten is het ontcijferen van het jaartal. Daarom onderstaand de Arabische cijfers, die in tegenstelling tot de letters, gewoon van links naar rechts gelezen kunnen worden.
Arabisch: ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩ .
Westers; 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0
Verbaast U niet over variaties zoals ٤ voor ons cijfer 4, terwijl de Arabische cijfers voor 6 en 7 weleens 'omgevallen' zijn naar rechts; ٧ resp. ٦.

Met een eenvoudige formule is dit aldus gevonden 'AH-jaartal' terug te rekenen naar ons jaartal, nl. door het AH-jaartal minus 3% te becijferen en bij de uitkomst hiervan 622 op te tellen.
De achtergrond van deze formule is het feit dat men in de Islamitische wereld rekent met een jaar van 12 maan-maanden van (ruim) 354 dagen en wij met een zonnejaar van 365¼ dag. Dit levert een verschil op van 3,03, zeg maar 3%.
Met deze formule komt men globaal goed uit, hoewel de uitkomst maar al te vaak twee Westerse jaartallen te zien zou moeten geven.
Voorbeelden: AH 1300 is volgens de bovenstaande formule AD 1883, terwijl de exacte periode van 12 november 1882 tot 2 november 1883 loopt. De nauwkeurigen onder ons moeten dus bv. de tabel in MITCHINER *World of Islam* raadplegen of die uit het bekende 'telefoonboek' (dit laatste slechts vanaf AH 1200) halen.

De bewoners van Medina haalden Mohammed met vreugde binnen, maar zij zouden spoedig bemerken wat de profeet van Allah voor ogen stond: niet zozeer het oplossen van hun plaatselijke problemen, maar het doorgeven van Allah's goddelijke boodschap en een algehele heroriëntatie van de mensen op de beginselen van de Islam. Daartoe moest Medina een basis worden voor de toekomstige verbreidingsoorlogen van de Islam en een strenge, toegewijde gemeente als voorbeeld voor de goddelijk geïnspireerde staat zoals Mohammed die zich gedacht had. Zich ontpoppend als diplomaat, sociaal wetgever en militair gezaghebber slaagde de onbetwiste religieuze leider er in – overigens niet zonder druk – de sheiks achter zich te krijgen.

Mekka leefde van de karavanen en de bedevaartgangers. Zo vertrok in februari 624 vanuit Gaza een 'super-karavaan' van ongeveer 1000 kamelen met allerlei goederen ter waarde van 500.000 dirhem in de richting van Mekka (reissnelheid 25 km per dag...!)

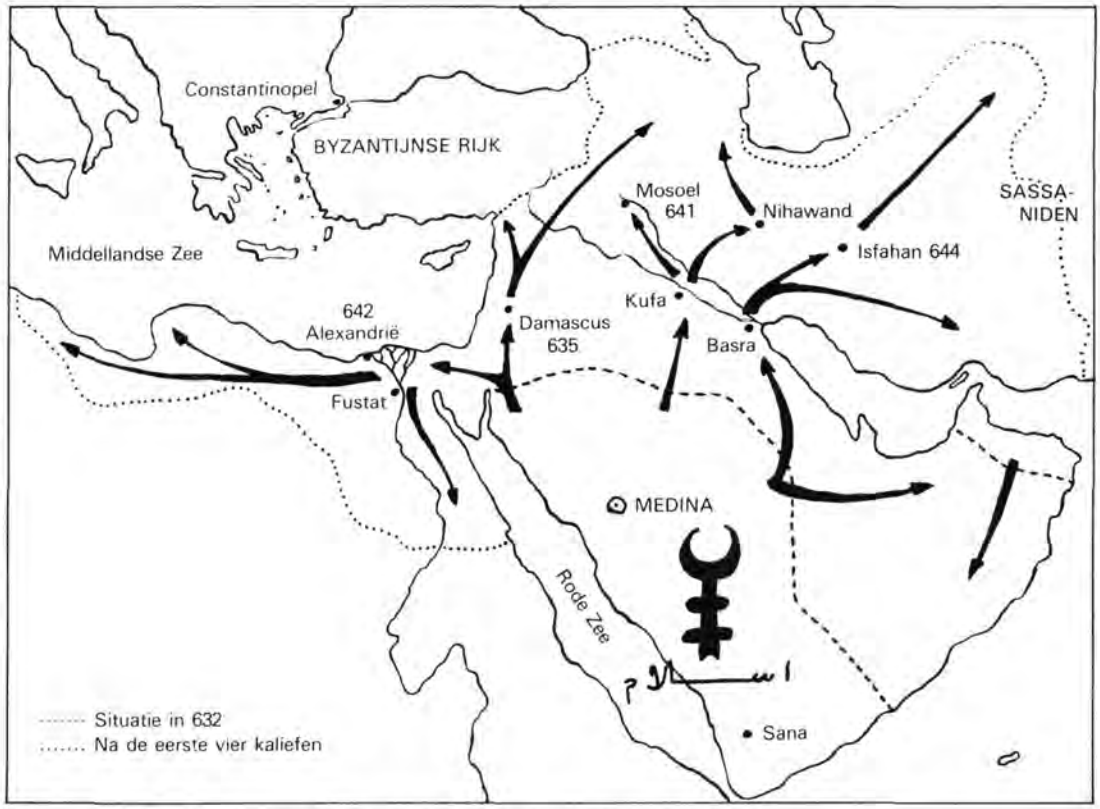

Mekka als schakel bij karavaanwegen en zeeroutes omstreeks 600 AD

Altijd bij het begin van de lente verzamelden de handelaars zich voor de grote thuisreis, zodat zij in Mekka terug konden zijn als de Bedevaartsmarkt begon. Karavanen van zelfs 2500 kamelen waren dan geen zeldzaamheid: onnodig te zeggen dat een overval op een dergelijk transport een gevoelige slag zou betekenen voor de Mekkaanse economie en voedselvoorziening.
Met een legertje van 300 man rukte Mohammed op om de karavaan te overvallen. Een Mekkaans hulpleger haastte zich in dezelfde richting om het onheil af te weren. De route zou via de oase Badr moeten verlopen, maar de vooruitgereden karavaanleider bemerkte daar aan de dadelpitten* in de kamelemest (!) dat er gevaar dreigde en dirigeerde zijn transport naar een alternatieve route langs de kust.
De door de moslims gewonnen 'slag bij Badr' had militair gezien weinig te betekenen. Des te belangrijker echter was de morele uitwerking: onder de banier van de profeet behaalt men de overwinning (en deelt men goed mee in de behaalde buit).
De woedende machthebbers in Mekka zonnen op wraak en in maart 625 werd Mohammeds legertje bij Oehoed verslagen. Hijzelf ontsnapte op het nippertje aan de dood. De uitgeputte Mekkanen wilden kennelijk geen straatgevechten riskeren in de stad Medina zelf en trokken zich terug, aldus hun militaire kansen niet uitbuitend.
Twee jaar later beraamden zij een nieuwe aanval: een op aanraden van een Pers gegraven brede en diepe greppel vóór Medina voorkwam echter een frontale ruiterij-aanval. De belegering was ook geen succes en het 10.000 man sterke leger blies na 40 dagen verblijf buiten de stad de aftocht: het in de geschiedenis van de Islam als de 'slag aan de Greppel' bekend staande treffen heeft die naam dus niet verdiend. In 628 besloot Mohammed met 1400 van zijn volgelingen een bedevaart naar Mekka te ondernemen; de stad zond hem 200 ruiters tegemoet om hen tegen te houden: een gevecht dreigde uit te breken, maar tactisch onderhandelend wist hij met Mekka een tienjarig vredesverdrag te sluiten wat een feitelijke erkenning inhield van Mohammed als 'gewapend profeet'.
Tevens werd afgesproken dat de moslims het volgende jaar naar Mekka terug mochten komen voor een bedevaart. Dit gebeurde inderdaad en nu met een gegroeid aantal van 2000 aanhangers. Botsingen die bij die gelegenheid ontstonden tussen moslims en Mekkanen, maakten een eind aan het bestand en in 630 trok Mohammed met 10.000 man op om het konflikt voor eens en voor altijd te regelen. Nauwelijks tegenstand ontmoetend, trok hij Mekka als overwinnaar binnen: de Kaäba, ontdaan van haar afgodsbeelden, werd hèt middelpunt van de geestelijke wereld van de Islamieten. Medina behield haar positie als 'politieke hoofdstad'.
De Profeet toonde zich een vergevingsgezind veroveraar en deze politiek had succes bij de Arabieren, die van kindsbeen af vertrouwd waren met roof, moord en wraak tussen de stammen onderling.
Zijn troepen drongen verder en verder in de grote ruimte van het Arabisch schiereiland door en na korte tijd hadden alle stammen, slechts enkele uitgezonderd, de Islam aangenomen: we laten in het midden of dit was uit nieuwe geloofsijver dan wel in de hoop op materieel gewin bij het verdelen van buit.

In 632 overleed Mohammed te Medina, 63 jaar oud, zonder een mannelijke nakomeling (zijn drie zonen waren allen gestorven) en zonder een opvolger, een 'chaliefa' te hebben aangesteld. Onmiddellijk dreigde de nog zo kort bestaande moslimstaat ineen te storten, omdat vele Arabische stammen zich terugtrokken uit die wankele eenheid. Volgens aloud Arabisch model werd diegene als nieuwe leider gekozen die men voor die functie het meest geschikt achtte: zo ging Mohammed's gezag achtereenvolgens over op vier van de meest gerespecteerde moslims, mannen die familie of vrienden van hem waren geweest.
De eerste vier chaliefa's (vandaar: kaliefen), de zgn. 'rechtgeleiden' of 'naar waarheid onderwezenen' zouden er voor zorgen dat de Islam zich gedurende deze periode van de 'Staat van Medina' (632-661) als in een 'Blitzkrieg' zou uitbreiden

* Medina stond bekend om haar dadelcultuur.

Veroveringen door de Islamieten gedurende de periode der eerste vier kaliefen

van het Westen van Libië tot in Afghanistan! Bijgaande kaart laat zien hoe verbazingwekkend snel deze veroveringen plaatsvonden, ondanks het Byzantijnse en het Sassanidenrijk.

Voor we nader ingaan op deze gebeurtenissen, is het goed de aandacht te richten op de 'monetaire' situatie van Arabië tot de dood van Mohammed.
Van de Arabieren zijn uit die periode geen eigen munten bekend. Onderzoek van de Koran met dit doel levert bitter weinig op: slechts in een drietal soewar is sprake van (munt)geld.
Zo wordt van het volgende gewag gemaakt:

Soera 3:75 'En onder de lieden van de Schrift zijn er die, als gij hun een stapel gelds toevertrouwt, hem aan u aflossen, en er zijn er die, als gij hun één *goudstuk* toevertrouwt, het niet aan U aflossen, tenzij dat gij er voortdurend op blijft staan'.

Soera 12:20 'En zij verhandelden hem voor een nadelige prijs, voor *getelde zilverstukken*. En zij hechtten weinig waarde aan hem' (hier is sprake van de verkoop van Jozef door zijn broers, in de Bijbel onder het hoofdstuk Genesis 37:28 vermeld; hoewel dit in een andere tijd speelde, kwam het begrip 'getelde zilverstukken' dus geenszins onbekend bij de Arabieren over).

Soera 18:19 '... Zij zeiden: Uw Heer weet het best hoeveel gij getoefd hebt; zendt dan een Uwer met dit *zilvergeld* van U naar de stad en laat hem zien op welke plaats van haar het reinste voedsel te krijgen is en U dan leeftocht daarvan brengen ...'

Nu zullen bedoeïenen (= 'bewoners van de woestijn') ook andere maatstaven aanleggen dan stads (oase) bewoners: bezit betreft hier veeleer b.v. kamelen en ander vee, weidegronden en waterputten. Muntgeld is nogal waardeloos als het niet in begeerlijke goederen kan worden omgezet en in de eindeloze woestijn was daar weinig mogelijkheid voor.
Het ligt dus voor de hand dat er nogal veel ruilhandel zal hebben plaatsgevonden. Wat in de stedelijke gebieden, in Mekka b.v., aan gemunt geld in omloop was, zal wel hoofdzakelijk uit Byzantijnse gouden solidi en Sassanidische zilveren drachmen hebben bestaan; geld vanuit India is onwaarschijnlijk.

Gouden solidus van de Byzantijnse keizer Focas (602-610 AD).

Zilveren drachme van de Sassanidische koning Xusra II (591-628 AD).

Het heeft vele jaren geduurd voordat de Islamieten hun eigen zilveren munten gingen slaan: de oudste dirhem in het Brits Museum dateert van AH 79 (= 698/9) gouden en vooral bronzen munten waren er al eerder, maar daarover later meer.

Literatuur

R. PALM *De Arabieren* (Amsterdam 1980).
D. STEWART *De Islam* (Amsterdam 1967).
F. PEIZONE *De Islam* (Utrecht 1983).

JEAN ELSEN

Tervurenlaan, 65 – bus 1
B - 1040 BRUSSEL
Tel.: 02/734.63.56

Munten – Penningen
Boeken
Maandelijkse prijslijsten
Schriftelijke Veilingen
Oudheid
Middeleeuwen
Nederlanden

Een tempel van Agathodaimon in Alexandrië

door A.W. Ritman

In de Romeinse muntslag weerspiegelde zich onder meer de architectuur. Dit blijkt duidelijk bij het colosseum op een sestertius van Titus of de zuil van Trajanus op munten van deze keizer. Ook is de tempel van Divus Augustus op geldstukken van Antoninus Pius een bekend voorbeeld. Minder bekend is de afbeelding van een tempel uit Alexandrië (Egypte) op koperen drachmen van Hadrianus en Antoninus Pius. Alvorens op deze Alexandrijnse munten in te gaan is het wenselijk aandacht te besteden aan de historische context waarin deze tempel een rol speelde.

In 332 v. Chr. werd Egypte bezet door Alexander de Grote, die daarbij geen enkel verzet ontmoette. Alexander, die de hoofdstad Memphis bezocht, offerde aan de heilige stier Apis, waaruit bleek, dat hij de inheemse religie wilde respecteren. Het is dan ook begrijpelijk, dat hij in Egypte werd uitgeroepen tot de zoon van Amon (Ra). Op een gunstige plek in de Nijldelta liet hij Alexandrië bouwen, waarin ook de reeds genoemde tempel van Agathodaimon een functie kreeg toebedeeld. Alexandrië groeide uit tot het centrum van de Griekse beschaving. Na Alexanders dood viel zijn rijk uiteen in een groot aantal staatjes, die bestuurd werden door zijn legeraanvoerders. In Egypte waren dat de Ptolemaeën, die men de Griekse farao's zou kunnen noemen. In de tijd dat zij regeerden – 4e tot 1e eeuw v. Chr. – bloeide de Griekse cultuur. Deze periode wordt thans aangeduid als het Hellenisme. De nederlaag van Cleopatra en Marcus Antonius in 31 v. Chr. bij Actium betekende het begin van de Romeinse overheersing. Tijdens de Romeinse keizers smolten in de Alexandrijnse munten Egyptische, Griekse en Romeinse elementen samen.

De draad wordt weer opgepakt bij de stichting van de stad Alexandrië door Alexander de Grote. Hij liet tegenover een eerder gebouwde tempel van Agathodaimon een grote tempel verrijzen, die eveneens gewijd was aan de door Alexander vereerde god Agathodaimon. Deze naam betekent letterlijk 'goede genius' of 'goede godheid'. In het algemeen zou men kunnen spreken van een naamloze goddelijke werking, die op elke vriendelijke en behulpzame godheid kan slaan. In het bijzonder kan de naam Agathodaimon toegepast worden op een beschermgeest van het huis in een slangegestalte. Ter ere van hem dronken de Grie-

ken aan het einde van elke maaltijd onvermengde wijn. Bovendien werd deze goede genius ook in elke Egyptische stad vereerd en had in elk een speciale naam.

koperen drachme van Antoninus Pius (138-161); Marcus Aurelius als caesar / opgerichte Serapis-Agathodaimon-slang.

De door Alexander de Grote gebouwde monumentale tempel werd later op munten van Hadrianus (117-138 A.D.) en Antoninus Pius (138-161 A.D.) afgebeeld. Vandaar de vroeg-Hellenistische stijl, waarbij Serapis de plaats van Agathodaimon innam. Vanaf het 21e regeringsjaar van Hadrianus valt de tempel te bewonderen op koperen drachmen, waarna Antoninus Pius zijn voorbeeld volgde gedurende een aantal jaren. Tijdens de regeringsperiode van Antoninus Pius werd behalve het portret van de keizer zelf ook o.a. dat van Marcus Aurelius als Caesar afgebeeld. Men zou hierbij kunnen stellen, dat de tempel gewijd was aan de Agathodaimon (goede genius) van de keizer zelf. Zijn aanwezigheid op munten vanaf Hadrianus hangt mogelijk samen met een keizerlijke schenking.

Al deze koperen drachmen met de tempel van Agathodaimon op de keerzijde zijn duidelijk aan elkaar verwant. Soms is bij een munt uit het 23e regeringsjaar van Antoninus Pius aan beide zijden van de tempel een slang afgebeeld. Samen vormen zij een slangendyas (dyas: een paar). In hetzelfde jaar komt zo'n slangendyas voor bovenop de tempel met aan elke zijde van het offervuur een slang.
Op een aantal koperen drachmen vindt men een staande gestalte, aanvankelijk mannelijk en later vrouwelijk. Met behulp van zo'n slangendyas kan vastgesteld worden, dat men met Grieks-Romeinse equivalenten van de slangegoden te maken heeft. De mannelijke figuur is de genius (Agathos Daimon) en de vrouwelijke Tyche met een roer (Agathe Tyche). In het muntbeeld hebben we dus de stadsgodheden van Alexandrië. Eerst was de tempel alleen gewijd aan Agathodaimon, die later aangevuld werd met een gezellin. De Agathodaimon-slang zelf staat onder meer op de keerzijde van alexandrijnen geslagen door Nero, Hadrianus en Antoninus Pius. Duidelijk blijkt, dat hij gewijd was aan Serapis, de Griekse variant van de Egyptische god Osiris, heerser over het dodenrijk.
Er bestaat namelijk een variëteit, waarbij de slang het hoofd van Serapis heeft. Dit type wordt de Serapis-Agathodaimon-slang genoemd. Een interessant detail is, dat de Uraeus-slang, die op de hoofdtooi der farao's voorkwam, en die aan Isis, de Oud-Egyptische godin der natuurkracht was gewijd, eveneens op de keerzijde van munten van o.a. de reeds genoemde keizers aanwezig is.

De tempel van Agathodaimon, die afgebeeld staat op de in Alexandrië geslagen koperen drachmen van Hadrianus en Antoninus Pius, komt in een aantal variaties op deze munten voor. Bij een nauwkeurige bestudering van de keerzijde valt onmiddellijk een aantal punten van overeenkomst op. Het peristylium, hier een zuilengang met 4 of 6 Corinthische zuilen, staat op een basis van 2 of 3 treden. Aan de bovenzijde van de tempel bevinden zich fries en architraaf, terwijl helemaal bovenop het platform van het gebouw een offervuur opvlamt, dat vruchten verteert. Aan de uiteinden van de kroonlijst ziet men hoorns in de vorm van aplustra. Een aplustrum is de gekromde achtersteven van een schip met versieringen.
In een aantal gevallen bevinden zich balustraden tussen de zuilen. Bepaalde bronnen spreken echter over zetels. Ook kan het voorkomen, dat zich onderaan aan elke zijde van de basis een zittende figuur ophoudt. Zelfs is het mogelijk guirlandes te ontdekken of een gestalte in een lang gewaad bij een altaar tussen de zuilen. Ook zijn nog andere variaties mogelijk.

koperen drachme van Antoninus Pius (138-161), jaar 15; Antoninus Pius / tempel te Alexandrië, tetrastijl (4 zuilen)

koperen drachme van Antoninus Pius (138-161), jaar 17; Antoninus Pius / tempel te Alexandrië, hexastijl (6 zuilen)

De in dit artikel afgebeelde munten, die geslagen zijn onder Antoninus Pius, dateren uit het 15e regeringsjaar (LIE) en 17e regeringsjaar (LIZ). Omgerekend in onze datering betekent dit: 151/152 en 153/154 A.D. De oudste koperen drachme heeft de tetrastijl (4 zuilen), toont ons de staande figuur in een lang gewaad bij een altaar en heeft guirlandes, terwijl de tweede de hexastijl (6 zuilen) laat zien. Ook heeft deze munt balustraden (of zetels), guirlandes en figuren links en rechts van de basis.

Behalve de overbekende vuurtoren van Pharos, komen er op munten nog andere Alexandrijnse bouwwerken voor die onze aandacht verdienen.

'400 jaar Leicester-placaet'

Cupro/nikkel à ..... *f* **6,50**
Zilver à ..... *f* **50,—**

Tot en met *f* 26,—: verzendkosten *f* 3,50, daarboven *f* 7,50.
Te bestellen door overmaking op giro 516 of bankrek.: 55.55.55.518 t.n.v. J. v. Koningsbrugge.
Bij bestelling van een zilveren ex. ontvangt u (zolang de voorraad strekt) GRATIS een fragmentische herdruk van het MUNTPLAKKAAT, die ook bij de beurs verkrijgbaar was.

MUNTENHANDEL
PHOENIX
Joan F. J. v. Koningsbrugge
Merwedestraat 18 - 9406 RM Assen
Telefoon 05920-52045/52517
K.v.K. Meppel nr. 25842 - giro 72244
VERKOOP AAN HUIS NA AFSPRAAK
Gratis prijslijst op aanvraag

De schatvondst in de abdij der Heilige Drie-Eenheid van 'La Luizerne'

door L.M.J. Boegheim

Niet ver van Fougères op de grens van Bretagne en Normandië, ligt de opvallende abdij der Heilige Drie-Eenheid van 'La Luizerne'. Uit de haar verleende oorkonden blijkt dat zij reeds in de eerste helft van de 12e eeuw gesticht werd door een achterneef van Willem de Veroveraar. Hij was het die als hertog van Normandië na de beroemde Slag bij Hastings in 1066, waarbij de Engelse koning Harold werd gedood, het rijk der Angelsaksen veroverde. Deze verovering werd de oorzaak van een eeuwenlange strijd tussen Engeland en Frankrijk die tenslotte culmineerde in de Honderdjarige Oorlog (1339-1453). Behalve hertog van Normandië was Willem de Veroveraar, die als leenman van de Franse koningen reeds een belangrijk gebied aan de Seine-monding bestuurde, dus nu ook koning van Engeland. Zijn opvolgers hebben voortdurend getracht hun gebied in Frankrijk te vergroten.

De Honderdjarige Oorlog vertoont een bont en afwisselend beeld van steeds opnieuw kerende krijgskansen. Zij kan dan ook globaal in vier perioden worden onderverdeeld, waarbij het krijgsgeluk in de eerste periode zeer zeker aan de kant van de Engelsen was. Zij slaagden er zelfs in de Franse koning gevangen te nemen – opstanden en de pest deden de rest. In de tweede periode keerde het geluk en kreeg Engeland te maken met veel binnenlandse onlusten. De derde periode kenmerkte zich door een verzwakking van Frankrijk, doch de vierde periode tenslotte bracht voor dit land de ommekeer. Door de bezielende houding van Jeanne d'Arc, 'de maagd van Orléans', wist Karel VII (1422-1461) de krijgskansen te doen keren en de vijand te verdrijven. Tenslotte bleef alleen Calais in Engelse handen.

De abdij van 'La Luizerne' behoorde aan de Orde der Kanunniken van Noord-Normandië. Dankzij de vele schenkingen van de hertogen van Normandië en de koningen van Engeland zoals Hendrik II Plantagenet (1133-1189) en Richard Leeuwenhart (1157-1199), bezat de abdij ook heerlijkheden in Chichestershire. Door de steeds wisselende krijgskansen verloor en herwon de abdij haar Engelse bezittingen herhaaldelijk. Gedurende de laatste 45 jaar van de Honderdjarige

Oorlog (1407-1452), werd de abdij bestuurd door Philippe I, een groot abt die tevens rechtsgeleerde was, en die de heerschappij over de bezittingen in Engeland wist te herkrijgen. Hij werd hoog gewaardeerd door koningen als Hendrik V en Hendrik VI. Onder het abtschap van Roël II in de periode van 1330-1370 was het klooster door de Franse troepen verwoest, zodat Philippe I de onder zijn voorganger Jean III reeds aangevangen restauratie met kracht voortzette door de herbouw van de noordelijke arm van de kruisbeuk en van het westelijk schip.
Op verzoek van Lord Scales legde hij in 1440 de eerste steen voor een Engelse vesting bij zijn klooster. Het daarop volgende jaar wist Louis d'Estonville zich door verraad van deze vesting meester te maken in naam van de Franse koning, waardoor de abt genoodzaakt was zich aan Karel VII te onderwerpen. Maar toen op 24 maart 1449 de Engelsen Fougères heroverden, sloot Philippe I zich opnieuw bij hen aan. Dit noopte Karel VII enige tijd later tot beslaglegging op het wereldlijk bezit van Philippe I. Op dat tijdstip of wellicht reeds in 1441, toen de Franse troepen aan de poort van zijn klooster stonden, moet Philippe I zijn gouden munten hebben verborgen. Ongetwijfeld moet dat een aanzienlijk bedrag zijn geweest. Hoewel de tijden moeilijk waren en de inkomsten vanwege de oorlogsomstandigheden slecht of soms zelfs in het geheel niet binnen kwamen, ging het leeuwendeel van de inkomsten in die dagen naar kerkelijke instanties. Ondermijnd door ontevredenheid over hetgeen hij als een politieke nederlaag beschouwde, stierf hij korte tijd later in de lente van 1452, zonder zijn spaargeld uit de geheime bergplaats te hebben gehaald of de ligging ervan aan anderen te hebben meegedeeld.

In 1960 was reeds een eerste aanwijzing gevonden omtrent het bestaan van een gewelf waarin zich wellicht een geheime bergplaats zou kunnen bevinden. De publicatie in een in 1962 verschenen wetenschappelijk blad over de confiscatie van de bezittingen van Philippe I, maakte het bestaan van een dergelijke bergplaats nog plausibeler. Toch duurde het nog tot 1968 alvorens van een werkelijke vondst kon worden gesproken.
De restauratie van een gescheurd gewelf maakte toen namelijk een algehele revisie van het metselwerk noodzakelijk. Bij deze werkzaamheden kwam een pot met een groot aantal gouden munten te voorschijn, die door de abt moet zijn verborgen. De meest recente munt in de vondst is een gouden salut geslagen te Rouen tussen 1446 en 1449, hetgeen ongeveer overeenkomt met de data waarop bovengeschetste gebeurtenissen moeten hebben plaatsgevonden en hetgeen pleit voor het verbergen in 1449. Anderzijds waren verschillende saluts van Hendrik VI uit het atelier van Rouen (die in de periode van 1426-1444 zijn geslagen, blijkens een ringvormige lijst onder de laatste letter) verbazend fraai gebleven en zouden diverse exemplaren uit het munthuis van Saint Lô zelfs met FDC mogen worden omschreven, hetgeen verbergen in 1441 aannemelijker zou maken, ware het niet dat de sluitmunt bepalend is.

Frankrijk: salut, Henry VI van Engeland

Het is zeer waarschijnlijk dat de abt de verborgen munten had bestemd voor de restauratie van zijn abdij. Dat zulks eerst vijf eeuwen later het geval zou zijn zal hij nooit hebben kunnen vermoeden! Nadat de abdij tijdens de Franse Revolutie als nationaal goed werd verkocht, is zij in verval geraakt. In 1959 kwam de bouwval in het bezit van een priester, die op zich nam het gebouw te reconstrueren en te trachten het zijn oorspronkelijke bestemming te hergeven. Ter realisering van dit doel kwam de vondst van de gouden munten goed van pas. De vinder heeft om persoonlijke redenen zoals veiligheid en discretie, nauwkeurige instructies gegeven zijn anonimiteit strikt te bewaren.[1] De munten werden voor een belangrijk deel geveild door Jean Vinchon te Parijs. Hij verdeelde ze over een groot aantal verkopen[2] onder verschillende benamingen, zoals 'De geldschat van abt Philippe van Saint-Pierre', 'Schat van de 100-jarige Oorlog' en 'Schatvondst in de Abdij der Heilige Drie-Eenheid', waardoor het practisch onmogelijk is de omvang van de schat nauwkeurig vast te stellen. De munthandel is er voortreffelijk in geslaagd door de gevolgde versluieringstactiek zelfs essentiële gegevens als totaal aantal gevonden munten geheim te houden. De wetenschap is daarmee natuurlijk slecht gediend.
Behalve in de verkoop is een groot aantal munten in het Cabinet des Médailles van de Nationale Bibliotheek in Parijs terecht gekomen. Hierdoor werd de bekende Franse numismaat prof.

Jean Lafaurie in de gelegenheid gesteld een onderzoek te verrichten inzake de gewichten van de saluts van Hendrik VI. Hij zou 684 stuks hebben onderzocht maar uit zijn publicaties blijkt niet of deze allemaal uit de vondst afkomstig zijn.[3]
Na diens artikel uit 1970 schijnt over deze belangrijke vondst niets meer te zijn gepubliceerd.

Engeland, noble, Henry VI

In onderstaande lijst zijn 276 munten opgenomen uit vier veilingcatalogi van Vinchon uit de jaren 1969-1972,[4] plus 58 stuks die door een geschenk van het Franse Grondcrediet terechtkwamen in het Cabinet des Médailles.[5]

Frankrijk:
- Jean II le Bon – franc à cheval 1360 4
- Charles V – franc à pied 1365 21
- franc à cheval 1364 1
- Charles VI – demi-double 1
- écu 1385-1421 81
- agnel 1417 26
- demi-heaume 1417 2
- salut 1421 1

Engelse koningen in Frankrijk:
- Henri V – agnel 1419 1
- Henri VI – salut 1423 159
- angelot 1427 6
- Charles VII – royal 1429 1
- écu 1423-1424 4

Bretagne:
- Jean V – florin ca. 1420 3
- écu 2

Provence:
- Louis – franc à pied 1382 1

Engeland:
- Henry IV-V-VI – noble 15
- Henry VI – half noble 1

Vlaanderen:
- Philips de Stoute – nobel 1
- Lodewijk van Male – schild 1

Rummen:
- Louis de Rivière – agnel ca. 1417 1

Hainaut:
- Albert de Bavière – florin 1

Zelfs al zou de vondst tot bovenstaande munten beperkt zijn – hetgeen twijfelachtig is – dan nog geeft deze partij een goede afspiegeling van de circulatie van gouden munten in het westelijk deel van Frankrijk omstreeks het midden van de 15e eeuw.

Tenslotte gaarne een woord van dank aan de heer Pol van het KPK, die mij bij de samenstelling van dit artikeltje met raad en daad terzijde stond.

Noten:

1. Brief van dhr. Jean Vinchon dd. 13.9.1985
2. Brief van prof. J. Lafaurie dd. 18.2.1986
3. J. LAFAURIE Contribution à l'étude du poids réel des monnaies *Bulletin de la Société Française de Numismatique* 25 (1970) 491-493.
4. Gedetailleerde gegevens in de veilingcatalogi van J. Vinchon, Parijs: 21-4-1969 (44 stuks), 24-11-1969 (64 stuks), 9-3-1970 (77 stuks) en 28-2-1972 (91 stuks).
5. Brief van de Bibliothèque Nationale (mw. H. Nicolet, Cabinet des Médailles) dd. 20-12-1985.

MEDIEVAL EUROPEAN COINAGE

With a Catalogue of Coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge.
Vol. 1: THE EARLY MIDDLE AGES (5th-10th Centuries)
PHILIP GRIERSON and MARK BLACKBURN

Dit is het eerste deel van een serie van dertien boeken over de Middeleeuwen. Verdere delen verschijnen in 1987 (The Low Countries) en in de daarop volgende jaren. Een gedetailleerde lijst zullen wij u gaarne toezenden.

Dit eerste deel: 246 × 189 mm, ca. 750 blz., 64 pl.
Verwachte prijs: ca. *f* 400,—.

A. G. van der Dussen B.V.

Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht
Telefoon 043-215119

Penningnieuws

door Frank Letterie

Nieuw werk van medailleurs, nieuwe uitgaven, tentoonstellingsactiviteiten en bijzondere aanwinsten van verzamelaars. Goed reproduceerbare foto's met gegevens sturen aan F.T.S. Letterie, Hamminkweg 1, 7251 RB Vorden, tel. 05752-2697.
Geïnteresseerden kunnen zich voor nadere inlichtingen over de hieronder besproken penningen tot de samensteller van de rubriek richten.
Gaarne wil ik onder Uw aandacht brengen, dat vooral aankondigingen van tentoonstellingen in deze rubriek op zijn plaats zijn. Daarom spoor ik U hierbij nog eens extra aan, mij van aanstaande exposities, waar penningen getoond worden, op de hoogte te stellen. Het te plaatsen bericht moet tenminste twee maanden voor verschijning van *De Beeldenaar* binnen zijn.

350 jaar Rijksuniversiteit Utrecht
Ter herdenking van het 350-jarig bestaan van de Rijksuniversiteit te Utrecht heeft de lustrumcommissie van de universiteit een penning uitgegeven. Het ontwerp is van Barbara de Clerq-Brinkgreve. De penning is in brons gegoten en heeft een diameter van 89 mm.
Op de voorzijde is links een deel van de Dom afgebeeld en rechts het academiegebouw met Domplein en het standbeeld van Jan van Nassau.
Op de keerzijde is het symbool van de universiteit te zien: het stadswapen van Utrecht op een stralende zon met het devies SOL JUSTITIAE ILLUSTRA NOS (= de zon van de rechtvaardigheid verlichte ons).

Slavenburg's Bank
Eveneens een ontwerp van Jan Paul Kruimel, is een bronzen gietpenning, diameter 62 mm, die reeds in 1983 verscheen en de overname van Slavenburg's Bank door het Credit Lyonnais bespot.
De voorzijde van de penning vertoont een windhoos, met de tekst: SLAVENBURG'S BANK, in een landschap met molens zonder wieken, aldus symboliserend de ondergang van Slavenburg's Bank en de verminderde Nederlandse invloed erop. De overname door de Franse bank wordt verbeeld door de opkomende zon, het symbool van Credit Lyonnais.
De keerzijde toont een vlaggestok met twee vlaggen: links de Nederlandse, halfstok, met het opschrift PECUNIA OLENS (= stinkend geld); rechts in top de Franse vlag met het opschrift CREDIT SLAVERNAIS, voorstellend de voor Nederland treurige situatie en de triomf van de Franse bank, die de Nederlandse als horige (slavernais) onder zich heeft gekregen.

Cirkelgang
Jan Steen, beeldhouwer uit Den Andel, opgeleid aan de Academie van Beeldende Kunsten 'Minerva' te Groningen ontwierp deze éénzijdige bronzen gietpenning (1978). De cirkelgang in de natuur wordt hier tot uitdrukking gebracht door het ene dier dat het andere opvreet. Diameter 70 mm.

Ook op deze pagina ander werk van Jan Steen. Boven een éénzijdige gietpenning, brons, diameter 80 mm. (1978) Er is een grote en een kleine kikker op afgebeeld.
De penning eronder is geïnspireerd op de vondst van dode vogels in hun nest. Ontworpen in 1980, bronzen gietpenning, ∅ 75 mm. Op de voorzijde: een zwaluwskelet. Op de keerzijde: twee koppen van dode jonge kraaien.

ELFSTEDENTOCHT 1986

DE SULVEREN RIDER VAN 1986
MET DE NAAM VAN DE WINNAAR 1986

Oplage :sulveren rider max. slechts 10.000 stuks.

Een prachtig cadeau voor elfstedenrijders en thuisblijvers.

Het was bijna niet te voorzien, maar binnen een jaar kwam er toch een nieuwe Elfstedentocht. Een gebeuren dat zo uit de heldere hemel kwam vallen. Want wie verwacht dat nu als de weerprofeten de spanning er zo lang inhouden. Het kan verkeren! Wij hebben ter gelegenheid van deze tocht weer een 'sulveren rider' laten slaan. Deze 'zilveren rijder' staat model voor de man of vrouw die het presteert om deze tocht fan ongeveer 200 kilometer uit te rijden door weer en wind. Verleden jaar was dat Evert van Benthem. Hij kreeg van ons een 'sulveren rider' in het goud. De Elfstedentocht is de trots van Friesland en betekent ook voor Nederland een groot evenement. Deze gelegenheidsmunt is weer een zeldzaam verzamelaarsobjekt en een zeer bijzondere uitgave.

Aizo Betten maakte het ontwerp voor deze prachtige 'rijder' en plaatste aan de voorkant het trajekt langs de elf steden van Friesland. Aan de keerzijde staat de typische elfstedenrijder op weg naar de finish. Wie zijn naam zou dit jaar op de zilveren rijder komen te staan? Van ons mag het deze keer ook wel eens de naam van een vrouw zijn.

De 'sulveren rider' 1986 wordt geslagen van zilver eerste gehalte 999/1000 in een bescheiden uitgave van 10.000 stuks. Hij weegt ongeveer 12 gram, heeft een diameter van 30 mm en wordt geleverd in een luxe cassette met certifikaat van echtheid. De levering vindt plaats eind maart/begin april 1986. De 'sulveren rider' wordt u zonder verdere kosten thuisbezorgd.
Bestel of reserveer op tijd want anders is de muntpenning uitverkocht en wordt uw geld teruggestort. U kunt de 'sulveren rider' (kwaliteit :fleur de coin) bestellen door over- making van f 75,- op bankrekening 43 69 14 638 (Amro Kollum) van de Fryske Muntsentrale. Als u per giro wilt overmaken kan dat via het nummer 80 30 49 van de Amrobank te Kollum met daarbij in de mededelingshoek 'Fryske Munt- sentrale' en daarbij het bankrekeningnummer 43 69 14 638. Zie onderstaand voorbeeld.

Zilveren hangers glad of bewerkt *f* 20,– ekstra, colliers (gladde of bewerkte hangers met zilveren ketting) *f* 35,– ekstra. Reserveringen en inlichtingen 05123 - 2066 tot 's avonds 9 uur.

Ons atelier giet voor u in brons, tin of aluminium:

Familiewapens
Emblemen
Naamplaten
Penningen

Deurknoppen
Ornamenten
Haardplaten

Restaureren van antieke bronzen en tinnen voorwerpen.

Specialiteit: Gieten van tinnen schalen 36 cm ∅, met familie of stadswapen (ook met tekst).

DECOGRAPHICA

HAAGSEMARKT 22 POSTBUS 9540 4801 LM BREDA TEL.: 076-132153

RIETDIJK bv

Regelmatig iedere 3 maanden
een muntveiling

Kantoor: **Noordeinde 41, 2514 GC Den Haag.**
Wilt u inlichtingen omtrent de catalogus of eventueel inzenden: tel. 070-647831, b.g.g. 647957.

BATAVIA

Classical Coins & Banknotes

G. J. Rietbroek - numismaat
Zoutmanstraat 32
Den Haag
tel.: 070-451772

in- en verkoop van:

antieke munten
provinciale munten
koninkrijksmunten
buitenlandse munten
penningen
primitief geld
bankbiljetten

tevens hebben wij een
grote collectie boeken,
catalogi en accessoires

Lid

onze winkel is geopend:

dinsdag t/m zaterdag
tussen 10.00 uur en 18.00 uur

muntenhandel Groningana

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
9712 EL Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, oude effecten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

Papieren penning van het 200 jarige bestaan van de Groninger Hogeschool. Door het houden van een maaltijd was er geen geld meer om een metalen penning te betalen.

Vz. Wapen van Groningen en Ommelanden. Omschrift: DUMMODO MONUMENTUM ADSIT = Toch moet er een gedenkteken zijn.

Kz. Opschrift: IN MEMORIAM FESTI SAECULARIS SECUNDI UNIVERSITATIS GRONINGANAE. 47 mm. In doosje *f* 250,—.

J. B. Westerhof

NUMISMAAT
gespecialiseerd in provinciale munten, historie- en moderne penningen van alle landen.
Hoogend 18, 8601 AE Sneek
tel. 05150-17198 - s maandags gesloten

C. J. G. SCHUURMAN-RIJNHOLT

Emmastraat 13, 7075 Etten-Gelderland
Telefoon 08350-27781

lid Ned. Vereniging van Munthandelaren

Specialiteit:
Moderne buitenlandse munten,
Ned. Antillen en Suriname.

120692

14654

Het Nederlandse bankbiljet

EEN CHRONOLOGISCH OVERZICHT

door J.J. Grolle*

1. Inleiding

Over het uiterlijk en de ontwikkeling van het Nederlandse bankbiljet is in de loop van zijn ruim 170-jarige bestaan slechts sporadisch gepubliceerd. De reden daarvoor ligt eigenlijk wel voor de hand en is te vinden bij het bankbiljet zelf, dat aanvankelijk een geldswaarde vertegenwoordigde en dat sinds 1904 zelfs geld is. Hoe minder er namelijk over zo'n biljet bekend is, des te moeilijker valt het na te maken. Zijn uitgeefster, De Nederlandsche Bank, is daarom vanouds zeer spaarzaam geweest met de mededelingen over haar producten. Aan haar ingetogenheid werd hooguit in officiële mededelingen in de Nederlandse Staatscourant wat vrijheid gegund, maar zij bleef steeds strikt vormelijk. Slechts 'binnenshuis' en tegenover intimi wilde de Bank wel eens wat meer vertellen, hetgeen toenam naarmate zij ouder werd en zich van haar historiciteit bewust werd.

Zo verschafte de latere directeur-secretaris mr. A.M. de Jong terloops wat achtergrondinformatie over het bankbiljet in het eerste deel van zijn *Geschiedenis van De Nederlandsche Bank* dat in 1929 uitkwam en dat de periode 1814-1864 behandelde. Het zelfde zou hij overigens in 1967 doen in de volgende delen voor de periode 1864-1914.[1]

Zo ook publiceerde in 1923 de toenmalige chef van het 'Bankbiljettenkantoor', B.A. van Balen Blanken, een artikel over de eerste biljetten van de Bank, de zgn. 'roodborstjes', in de *Almanak voor beambten van De Nederlandsche Bank*.[2] Dit artikel was eigenlijk een handleiding ten behoeve van de bankbiljettenverwerking en stond geheel in het teken van de werkzaamheden van de Bank, die deze biljetten twee jaar eerder uit circulatie had genomen.

Een wat vrijere publicatie over dit onderwerp verscheen een dertig jaar later. De archivaris van de Bank, A.M. van de Waal, schreef over deze oudste bankbiljetten in een speciaal nummer van het *Orgaan van de Ontwikkelings- en Ontspanningsvereniging 'De Nederlandsche Bank'*, dat werd uitgegeven ter gelegenheid van het 250-jarige bestaan van Joh. Enschedé en Zonen in 1953.[3]

Pas het 150-jarige bestaan van de Bank in 1964 gaf uiteindelijk aanleiding tot een uitgebreidere publicatie. In een jubileumuitgave voor het Bankpersoneel gaf de toenmalige archivaris, P.J. Soetens, een eerste historisch overzicht van het Nederlandse bankbiljet. Hij moest constateren dat het met dat biljet wonderlijk is gesteld: 'Iedereen

De uitgeefster van het Nederlandse bankbiljet, De Nederlandsche Bank, zetelde tot 1966 in dit gebouw aan de Oude Turfmarkt te Amsterdam. Het pand werd in 1865-1869 voor haar gebouwd naar ontwerp van architect W.A. Froger. Thans is het Allard Pierson Museum van de Universiteit van Amsterdam er gevestigd. (foto ca. 1890)

kent het, maar te betwijfelen valt, of men het ook werkelijk kent'.[4]
De Bank zelf was zich van deze ambivalente toestand terdege bewust. Voortschrijding van de technische productiemethoden stelde haar sindsdien echter in staat de herkenbaarheid van haar biljetten te bevorderen. Herkenbaarheid, zelfs benoembaarheid van het bankbiljet als gebruiksvoorwerp won het op die manier van de vrees voor valsemunterij. Daartoe gebruikte men niet alleen het middel van vormgeving en psychologische kleurherkenning, maar zeker ook toenemende mate van voorlichting. Werd bij de uitgifte van de 'zonnebloem' in 1982 bij wijze van proef slechts 'binnenshuis' extra voorlichting gegeven, in 1986 ging de uitgifte van de 'vuurtoren' gepaard met een uitgebreide folder en een speciale uitgave van het personeelsblad *De Florijn*, die op grote schaal buiten de Bank werden verspreid.
In een speciale uitgave van *De Florijn* ter gelegenheid van de 40-jarige bevrijding van Nederland in 1985 schonk collega C. Molenaar aandacht aan het Nederlandse papiergeld tijdens de Tweede wereldoorlog.[5] Sinds de zeventiger jaren verspreidt de Bank trouwens een folder waarin een beschrijving van haar bankbiljetten wordt gegeven. En sinds 1982 staat zij zelfs toe dat haar biljetten worden afgebeeld voor publiciteitsdoeleinden. Dit overigens wel onder zeer stringente voorwaarden opdat de maatschappelijke betekenis van het bankbiljet niet wordt aangetast, én onder handhaving van het auteursrecht en het strafrecht. Een publicatie over het kunsthistorische perspectief van haar biljetten door dr. Bolten en een minutieus uitgewerkte catalogus door de heer Soetens hoopt de Bank de komende jaren uit te geven.
Nog steeds zoekt men evenwel buiten de Bank haast tevergeefs naar publicaties over het Nederlandse bankbiljet. Met de uitgifte sedert 1986 van de *Encyclopedie van Munten en Bankbiljetten* onder redactie van Bert van Beek kan men zich een onderwerp-gerichte toegang verschaffen tot de bankbiljetten-materie.[6] Voor het overige is men aangewezen op de *Speciale catalogus van de Nederlandse bankbiljetten van 1814 tot heden* door J. Mevius en F.G. Lelivelt.[7] Daarin zijn bankbiljetten, zilverbons en muntbiljetten per coupure gerangschikt, waardoor aan de gebruiker veelal de historische ontwikkeling van het Nederlandse bankbiljet ontgaat.
Met de publicatie van *Het Nederlandse Bankbiljet* hoop ik dan ook in een chronologisch overzicht een beknopte geschiedenis te schetsen van dat biljet dat zich sinds 1814 heeft ontwikkeld van geldswaardig papier tot papiergeld, maar ook van handelsdrukwerk tot een product van industriële vormgeving met esthetische waarde.

wordt vervolgd

Noten:

* de auteur is conservator van de munten- en bankbiljettenverzamelingen van De Nederlandsche Bank N.V.

1. A.M. DE JONG *Geschiedenis van De Nederlandsche Bank van 1814 tot 1914* (Amsterdam 1929-1967)
2. B.A. VAN BALEN BLANKEN Het buiten circulatie gestelde bankpapier 1814-1862. *Almanak voor beambten van De Nederlandsche Bank* (1923) 71-97
3. A.M. VAN DE WAAL De oudste bankbiljetten *Orgaan van de Ontwikkelings- en Ontspanningsvereniging 'De Nederlandsche Bank'* 8 (n 8: juni-juli 1953) 4-15
4. P.J. SOETENS Roodborstjes en ert aters *De Bank 1814-1964* (Amsterdam 1964: J.A. NIETFELD e.a. red.) 103-137
5. C. MOLENAAR Betaalmiddelen 1940-1945 *De Florijn* april 1985 [ook verschenen in *Muntkoerier* 14 (nr. 7: juli 1985) 4-6]
6. E.J.A. VAN BEEK (red.) *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* (Alphen aan den Rijn 1986)
7. J. MEVIUS / F.G. VAN LELIVELT *Speciale catalogus van de Nederlandse bankbiljetten van 1814 tot heden* (Amsterdam 1977)

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-61322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR.
DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG
GROOTHANDEL CATALOGUS BOEKEN, ETC. VOOR DE OFF. MUNTHANDEL

GROOTHANDEL – KLEINHANDEL – UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

Het leven van Christus

Een klein deel van een uitzonderlijke verzameling

door H. Tijssen

Het is mijn bedoeling om de aandacht van verzamelaars te richten op een onderwerp waaraan in ons land, voor zover mij bekend, weinig aandacht wordt geschonken.
Het gaat om het verzamelen van beeldenaren op penningen, munten, médailles, zegelafdrukken, onderscheidingen en papiergeld met afbeeldingen van Christus, van Maria en van door de Katholieke Kerk heiligverklaarde personen.

Aan de hand van teksten uit de vier Evangeliën, wil ik trachten voor de afbeeldingen op enkele penningen uit mijn verzameling, die betrekking hebben op het leven van Christus, Uw belangstelling te wekken. Bij de Bijbelcitaten is gebruik gemaakt van de vertaling door de Katholieke Bijbelstichting Sint Willibrord (1961).

1: De geboorte van Christus
Volgens het Evangelie van Lucas, hoofdstuk 2 vers 1, 4 en 7.
In die dagen kwam er een besluit af van Keizer Augustus, dat een volkstelling moest worden gehouden in heel zijn rijk. Ook Josef trok op en omdat hij behoorde tot het geslacht van David, ging hij van Galilea uit de stad Nazaret naar de stad van David, geheten Betlehem, samen met Maria. Terwijl zij daar verbleven bracht zij een Zoon ter wereld, wikkelde Hem in doeken en legde Hem neer in een kribbe, omdat er voor hen geen plaats was in de herberg.
Op deze zijde van de penning ligt het zojuist geboren Christuskind in de linkerarm van Maria, die in een stal op met een kleed bedekt stro ligt. Op haar schoot liggen een luier en een hemdje. Links knielt Josef, die in beide handen een kom met twee oren houdt, welke hij Maria aanbiedt. Vóór hem staat een buikige kruik met één oor. In een openstaande deur op de achtergrond staan drie herders naar binnen te kijken. Rechts boven Maria zijn de koppen zichtbaar van de os en de ezel. Achter Josef hangt aan de wand een schoudertas en ligt wat gereedschap. Door een opening in het dak boven de deur is de ster zichtbaar.
Op de niet afgebeelde keerzijde staat de aankomst van Josef met Maria, zittend op een ezel, in Betlehem, waar geen plaats was in de herberg, hier aangeduid als HOTEL. Een afbeelding staat in *De Beeldenaar* 4 (1980) 253.
De penning is ontworpen door Pierre Toulhoat en in 1967 gegoten in de Monnaie in opdracht van de Club Français de la Médaille; ∅ 120 mm, brons.

2: De Opdracht van het Christuskind in de Tempel
Volgens het Evangelie van Lucas, hoofdstuk 2 vers 22-26 en 36-38.
Toen de tijd aanbrak, waarop zij volgens de Wet van Moses gereinigd moesten worden, brachten zij het Kind naar Jerusalem om het aan de Heer op te dragen, volgens het voorschrift van de Wet des Heren: 'Elke eerstgeborene van het mannelijk geslacht moet aan de Heer worden toegeheiligd' en om volgens de bepaling van de wet des Heren een offer te brengen, namelijk een koppel tortels en twee jonge duiven. Nu leefde er in Jerusalem een zekere Simeon, een wetgetrouw en vroom man, die Israëls vertroosting verwachtte en de H. Geest rustte op hem. Hij had een Godsspraak ontvangen van de H. Geest, dat de dood hem

niet zou treffen, voordat hij de Gezalfde des Heren zou hebben aanschouwd. Hij nam het Kind in zijn armen en verkondigde Gods lof. Tot Maria sprak hij 'Uw eigen ziel zal met een zwaard doorboord worden'. Er was ook een profetes Anna, een dochter van Fanoeël uit de stam van Aser. Zij was een weduwe van vierentachtig jaar. Op dit ogenblik kwam zij naderbij, dankte God en sprak over het Kind tot allen, die de bevrijding van Jerusalem verwachtten.

Op de voorzijde van de zilveren Jaarpenning (of Scudo) staat in het midden Simeon, die het Kind uit de handen van Maria ontvangt. Vóór hem rechts staat Maria, daarnaast Josef, die in de linkerarm een korfje met twee duiven draagt. Links staat de profetes Anna. Het omschrift luidt LUMEN AD REVELATIONEM GENTIUM (= Een licht tot openbaring aan de heidenen); in de afsnede ROMA.

Op de keerzijde een borstbeeld van Paus Gregorius XVI, datum 1831.

Médailleur Nic. Cerbara; ∅ 38 mm, zilver.

3: De aanbidding van het Kind Jesus door de Drie Koningen

Volgens het Evangelie van Matteüs, hoofdstuk 2 vers 1.

Toen dan Jesus te Betlehem in Juda geboren was ten tijde van koning Herodes, kwamen er te Jerusalem Drie Koningen (eigenlijk Wijzen) uit het oosten en vroegen: waar is de pas geboren koning der Joden? want wij hebben zijn ster in het oosten gezien en zijn gekomen om hem onze hulde te brengen. Toen koning Herodes dit hoorde, werd hij verontrust en heel Jerusalem met hem. Hij riep alle hogepriesters en schriftgeleerden van het volk bijeen en legde hun de vraag voor waar de Christus moest geboren worden. Zij antwoordden hem: Te Betlehem in Juda. Toen ontbood Herodes in het geheim de Drie Koningen en vroeg hun nauwkeurig naar de tijd waarop de ster verschenen was. Daarop zond hij hen naar Betlehem met de opdracht: Gaat een zorgvuldig onderzoek instellen naar dat Kind, en wanneer gij Het gevonden hebt, bericht het mij dan, opdat ook ik het hulde kan gaan brengen. Na de koning aanhoord te hebben vertrokken zij. En zie, de ster die zij in het oosten gezien hadden ging voor hen uit totdat ze boven de plaats waar het Kind zich bevond bleef stil staan. Zij gingen het huis binnen, zagen er het Kind met zijn Moeder Maria en op hun knieën neervallend betuigden zij Het hun hulde. Zij haalden schatten te voorschijn en boden Het geschenken aan: goud, wierook en mirre.

Op deze zijde van de penning is de Aanbidding door de 3 Koningen afgebeeld. In het midden zit Maria met kroon en nimbus op een troon met het Kind Jesus op haar schoot. Links van hen knielt de oudste koning Melchior, die zijn geschenk – een kistje met goud – voor zich heeft staan. Rechts knielt Baltasar met een vaas met wierook en achter hem staat Caspar met een urn met mirre. Achter de Koningen staat aan beide kanten een groepje van vier dienaren met een banier. Op de linker staat een zes-puntige ster, op de rechter een man met een vlag. Op de rugleuning van de troon zitten twee duiven met gespreide vleugels. Omschrift bovenaan in gotische letters ANBETUNG DER HL. DREI KÖNIGE. In de afsnede DOMBILD ZU KÖLN. Dat is het grote schilderstuk door Stephan Lochner (ca 1450) in het transept van de Dom.

Op de niet afgebeelde keerzijde staat de zuidkant van de voltooide Dom, omschrift DER DOM ZU KÖLN; in de afsnede een cartouche met BEGONNEN 1248 – VOLLENDET 1880. Op de voor- en achterzijde staat langs de rand de naam van de médailleur Drentwett.

Geslagen, ∅ 51 mm, tin.

4: Het kind Jesus in de Tempel te midden van de Leraren

Volgens het Evangelie van Lucas, hoofdstuk 2 vers 41 en volgende.

Zijn ouders reisden ieder jaar, bij gelegenheid van het Paasfeest, naar Jerusalem en overeenkomstig het gebruik bij dit feest gingen zij opnieuw daarheen toen hij twaalf jaar geworden was. Maar na afloop van die dagen bleef het Kind Jesus, terwijl zij terugkeerden, in Jerusalem achter zonder dat zijn ouders het wisten. In de mening dat Hij zich bij de karavaan bevond, gingen zij een dagreis ver en zochten Hem toen onder familieleden en bekenden. Omdat zij Hem niet vonden keerden zij al zoekende naar Jerusalem terug. Pas op de derde dag vonden zij Hem in de tempel, waar Hij te midden van de leraren zat, naar wie Hij luisterde en aan wie Hij vragen stelde. Zijn moeder zei tot Hem: Kind waarom hebt Ge ons dit aangedaan? Denk toch eens, met wat een pijn uw vader en ik naar U hebben gezocht. Maar Hij antwoordde: Wat hebt ge toch naar Mij gezocht? Wist ge dan niet, dat Ik in het huis van mijn Vader moest zijn? Zij begrepen echter niet wat Hij daarmee bedoelde.

Op deze zijde van de penning staat in het midden Christus, als kind met een nimbus om het hoofd. Hij staat naast een krukje en heeft in de rechterhand een opengeslagen boek. De linkerhand houdt Hij omhoog. Rondom Hem zitten op krukjes zeven leraren, die naar Hem luisteren. Het omschrift luidt IL ÉTAIT AU MILIEU DES DOCTEURS. Onderaan: R. Joly.

Op de niet afgebeelde keerzijde staat een symbolische voorstelling van het heelal. Het omschrift luidt ET TOUS CEUX QUI L'ÉCOUTAIENT ÉTAIENT RAVIS DE SA SAGESSE ET DE SES RÉPONSES.

De penning is ontworpen door Raymond Joly en geslagen in 1950 door de Monnaie te Parijs; ∅ 68 mm, brons.

5: Doop van Christus in de Jordaan

Volgens het Evangelie van Matteüs, hoofdstuk 3 vers 13-17.

In die tijd kwam Hij uit Galilea naar de Jordaan tot Johannes om Zich door hem te laten dopen. Maar Johannes wilde Hem tegenhouden met de woorden: Ik heb ùw doopsel nodig, en Gij komt tot mij? Jesus antwoordde hem: Laat het nu zijn; want zo past het ons al wat is vastgesteld te volbrengen. Toen liet hij Hem toe. Nadat Jesus gedoopt was, steeg Hij terstond uit het water. En zie daar ging de hemel open en Hij zag de Geest Gods neerdalen in de gedaante van een duif en over Zich komen; en een stem uit de hemel sprak: Dit is mijn Zoon, mijn veelgeliefde, in wie Ik welbehagen heb.

Op deze zijde van de penning staat links, tot aan Zijn middel in het water van de Jordaan, Christus met een nimbus om het hoofd. Rechts staat Johannes de Doper, tot zijn kuiten in het water. Om zijn middel draagt hij een kemelharen kleed. Met zijn rechterhand laat hij water over het hoofd van Christus lopen. Boven Christus daalt een stralende duif naar beneden. Op de achtergrond staat aan beide zijden een palmboom met een badend figuurtje er onder.

Op de niet afgebeelde kant staat in de bovenhelft een baby, die op twee handen wordt gedragen. Rechts een inkomende wijde mouw, van waaruit een hand komt, die met een schelp doopwater over het hoofdje van het kind uitstort.

Op de beide zijden de letters RJ, monogram van de médailleur Raymond Joly. De penning is geslagen in brons, ∅ 77 mm, door de Monnaie te Parijs, om als geschenk bij een doop te dienen. De benedenhelft van de keerzijde is glad, waardoor ruimte is om de naam van de dopeling en de datum van de doop er in te laten graveren.

6: De roeping van Petrus

Volgens het Evangelie van Matteüs, hoofdstuk 4 vers 18-22.

Eens toen Hij zich bij het meer van Galilea op-

hield, zag Hij twee broers – Simon die Petrus wordt genoemd en diens broer Andreas – bezig het net uit te werpen in het meer; zij waren n.l. vissers. En Hij sprak tot hen: Komt, volgt Mij; Ik zal u vissers van mensen maken. Terstond lieten zij hun netten in de steek en volgden Hem. Iets verder zag Hij nog twee broers, Jakobus, de zoon van Zebedeüs, en diens broer Johannes; met hun vader Zebedeüs waren zij in de boot de netten aan het klaarmaken. Hij riep hen en onmiddellijk lieten zij de boot en hun vader achter en volgden Hem.

Op deze zijde van de penning staat Christus, die de hand vasthoudt van de visser Simon, die zojuist uit het bootje is gestapt. Op de vraag van Christus om Hem te volgen, werpt hij het net weer in de boot en volgt Christus. Om de beeltenis een 4 mm brede rand met de inwaartse tekst RELICTIS OMNIBVS SECVTI SVNT EVM (= Met achterlating van alles zijn zij Hem gevolgd.)

Op de niet afgebeelde keerzijde: in zeer hoog reliëf de links gewende kop van Paus Paulus VI (1963-1978), omschrift in verhoogde letters en cijfers PAVLVS VI PONT MAX ANNO X.

Jaarpenning geslagen in 1973. ∅ 45 mm, brons; medailleur Antonio Berti.

7: De storm op het meer

Volgens het Evangelie van Lucas, hoofdstuk 8 vers 22-25.

Op zekere dag stapte Hij met zijn leerlingen in een boot en zei tot hen: Laten we het meer oversteken. Ze staken van wal en onder het varen viel Hij in slaap. Toen een hevige storm op het meer losbarstte, maakten ze water en verkeerden in nood. Ze liepen dan ook naar Hem toe en maakten Hem wakker met de uitroep: Meester, Meester, wij vergaan! Hij stond op, richtte Zich met een dwingend woord tot de wind en het woeste water; ze bedaarden en het werd stil. En Hij sprak tot hen: Waar is uw geloof? Ze werden door vrees bevangen en vol verbazing zeiden ze tot elkaar: Wie is Hij toch, dat Hij zelfs aan de winden en het water bevelen geeft en dat ze Hem gehoorzamen?

Op deze zijde van de penning, waaraan waarschijnlijk later een oog is gemaakt, is afgebeeld het scheepje in de golven op het Meer van Genezareth. Christus slaapt en een van de apostelen maakt Hem wakker, omdat de golven over de rand van de boot dreigen te slaan. Omschrift langs de bovenrand: IN TEMPESTATE SECURITAS (= veiligheid in de storm).

Op de niet afgebeelde keerzijde staat Sint Joris als ridder te paard in strijd met een draak.

Geslagen, ∅ 43 mm, zilver. Deze penning is een moderne versie van een eeuwenlang in allerlei formaten en uitvoeringen geslagen talisman voor reizigers per schip of te paard, inclusief soldaten.

8: De opwekking van het dochtertje van Jaïrus

Volgens het Evangelie van Lucas, hoofdstuk 8 vers 40-42 en 49-55.

Toen Jesus bij zijn terugkeer door het volk werd ontvangen, omdat iedereen Hem verwachtte, trad er een man naar voren, die Jaïrus heette en overste van de synagoge was. Hij viel Jesus te voet en smeekte Hem naar zijn huis te komen, want hij had maar één kind, een dochter van een jaar of twaalf, en deze lag op sterven. Terwijl Hij er heen ging, raakte Hij door de opdringende menigte bekneld. Nog was Hij niet uitgesproken of daar kwam iemand uit het huis van de overste van de synagoge met de boodschap: Uw dochter is gestorven; val de Meester niet langer lastig. Maar Jesus, die het hoorde, zei tot Jaïrus: Wees niet bang, maar heb geloof, dan zal zij gered worden. Toen Hij aan het huis kwam, liet Hij niemand mee binnengaan behalve Petrus, Johan-

nes en Jakobus, en de vader en de moeder van het kind. Allen waren luid aan het wenen als rouwklacht over haar. Maar Hij sprak: Weent niet; ze is niet gestorven, maar slaapt. Ze lachten Hem uit, omdat ze wisten, dat ze gestorven was. Hij pakte haar bij de hand en riep: Meisje, sta op! Haar levensgeesten keerden terug en onmiddellijk stond ze op. Hij gaf opdracht haar te eten te geven.

Deze zijde van de penning toont het ogenblik, dat Christus de hand van het meisje in de Zijne neemt en haar zegt op te staan. Het meisje ligt op een rustbed en komt overeind. Christus staat bij het voeteneind, achter Hem staat een standaard met een vlam. De achtergrond is een in plooien opgenomen gordijn. Hierbovenuit komt een deel van een stralenkrans, waarbinnen een kruis. In de afsnede een uitvoerige latijnse tekst. Op de niet afgebeelde keerzijde staan behalve een tekst de wapens van de Nederlandse bisdommen, die bij het Herstel van de Bisschoppelijke Hiërarchie in 1853 als zodanig bevestigd werden. De penning is als herinnering hieraan gemaakt.
Geslagen, ∅ 60 mm, brons; medailleur Leopold Wiener.

9: Het Laatste Avondmaal

Volgens het Evangelie van Lucas, hoofdstuk 22 vers 7-20.

Toen de dag van het ongedesemde brood gekomen was, waarop men het paaslam moest slachten, stuurde Hij Petrus en Johannes uit met de opdracht: Gaat voor ons voorbereidselen treffen opdat wij het paasmaal kunnen eten. Toen zij Hem vroegen: Waar wilt Gij dat wij het gereedmaken? antwoordde Hij: Als ge de stad binnen gaat zult ge een man tegenkomen die een kruik water draagt; volgt hem tot in het huis waar hij binnengaat. Daar moet ge aan de eigenaar van het huis zeggen: De Meester laat U vragen: Waar is de zaal, waar ik met mijn leerlingen het paasmaal kan houden? Hij zal U dan een grote bovenzaal laten zien met rustbedden: maakt daar alles klaar. Zij vertrokken, bevonden alles zoals Hij het hun gezegd had en maakten het paasmaal gereed. Toen de tijd aangebroken was, ging Hij met de apostelen aan tafel aanliggen. Hij sprak nu tot hen: Vurig heb ik verlangd, eer ik ga lijden, dit paasmaal met u te eten. Want ik zeg U: Ik zal het niet meer eten, totdat het zijn vervulling vindt in het Rijk Gods. Daarop nam Hij een beker, sprak een dankgebed uit en zei: Neemt die beker en deelt hem samen. Want Ik zeg U: Van dit ogenblik af drink Ik niet meer van wat de wijnstok voortbrengt, totdat het Rijk Gods is gekomen. Daarop nam Hij het brood, sprak een dankgebed uit, brak het en gaf het hun met de woorden: Dit is mijn Lichaam, dat voor U gegeven wordt; doet dit tot een gedachtenis aan Mij. Evenzo gaf Hij de beker, na de maaltijd, terwijl Hij sprak: Deze beker is het Nieuwe Verbond in Mijn bloed, dat voor U wordt vergoten.

De voorzijde van deze penning vertoont in het midden een ronde tafel, waarop in het midden een schaal met brood staat, tussen de letters Alpha en Omega. Christus met een nimbus om het hoofd en met een beker in de rechterhand, zit aan het hoofd van de tafel met aan beide zijden zes Apostelen. De laatste rechts is Judas, die de beurs met het bloedgeld achter zich verborgen houdt. Het omschrift luidt JE NE SUIS PAS VENU ABOLIR MAIS ACCOMPLIR; rechts binnen het omschrift: W. Schiffer.

Op de niet afgebeelde keerzijde staat in het midden de kop van Mozes tussen de stenen tafelen en het omschrift LA BIBLE, HISTOIRE DE L'HOMME SOUS LA MAIN DE DIEU (SUGER).

Geslagen in 1979, ∅ 81 mm, brons.

Suger was abt van St. Denis 1081-1151, raadsman van Lodewijk VI en bestuurder van het rijk tijdens de kruistocht van Lodewijk VII.

wordt vervolgd

Een merkwaardige 'Oranje-penning'

door A.J. Bemolt van Loghum Slaterus

Het is alweer enige tijd geleden dat de heer Schulman mij een penning toonde, die zo zeide hij, mij wel zou interesseren. Waarom hij dit zei was mij niet dadelijk duidelijk. De penning had geen Nederlands uiterlijk en de taal op de voorzijde was mij geheel onbekend, maar ging gelukkig vergezeld van een vertaling: MUNICIPALITY OF ASMARA. En aangezien Asmara een Ethiopische stad is zal de penning een Ethiopische moeten zijn.

De penning vertoont op de voorzijde een geëmailleerd gemeentewapen tussen korenaren en gedekt door een gouden keizerskroon. Omschrift in de landstaal en in het Engels. De keerzijde heeft een gegraveerd opschrift: PRESENTED ON H.M. QUEEN JULIANA STATE VISIT 30-1-69. Zilver, 28 mm. De keerzijde heeft twee merken, één waarschijnlijk van de Italiaanse fabriek Bertoni te Milaan, waar volgens het bijbehorende doosje de penning vervaardigd is. Een lint is er niet bij.

De penning is een herinneringspenning aan het bezoek dat de koningin in 1969 aan Ethiopië heeft gebracht en waarbij zij op 30 januari Asmara bezocht. Ik vermoed dat de penning een erepenning van de stad is met op de keerzijde plaats voor een speciale inscriptie. Ik wou graag

wat meer over de penning te weten komen, maar dat bleek uiterst moeilijk te zijn. In *Juliana Regina* 1969 staan een aantal foto's van het bezoek, maar over de penning is niets te vinden. De heer Schulman kon mij er niets van vertellen. Hij kocht de penning van een familie De Beaufort. Het Kon. Penningkabinet kende de penning niet en ook bij het Kon. Huisarchief kwam ik niet verder. Maar bij het Museum van de Kanselarij van Nederlandse Orden wel. De conservatrix mevrouw Van Zelm van Eldik-Kuneman, was zo vriendelijk mij het een en ander te vertellen, waarvoor ik haar hier mijn dank betuig. Het Kanselarijmuseum heeft ook een exemplaar, van verguld zilver. De Nederlandse diplomaten, die in Ethiopië geaccrediteerd waren, hebben een dergelijke penning ontvangen. Jhr. de Beaufort was in 1969 kamerheer i.b.d. – waarschijnlijk heeft hij het staatsbezoek meegemaakt. Nadere informatie bij de Nederlandse Ambassade te Addis Abeba bracht geen nieuwe gegevens.

Muntennieuws

door J.C. van der Wis

ARGENTINIË

50 Pesos 1985; koper-aluminium ∅ 23 mm; 4,9 gram.

Het betreft hier een aanvulling op de circulatiereeks, waarvan de onderdelen van 5 en 10 Pesos al werden vermeld in 'De Beeldenaar' sept./okt. 1985, pag. 180. Het 50-Pesosstuk is gewijd aan het 50-jarige bestaan van de nationale bank. Afb. 1.

Afb. 1

CUBA

1 Pesos 1985; koper-nikkel; ∅ 30 mm; 13,3 gram (4 stuks).

Er zijn vier nieuwe 1-Pesostukken uitgegeven, drie ten behoeve van de Natuurbescherming en één ter herdenking van de wereldkampioenschappen voetbal, die deze zomer in Mexico worden gehouden. Naar verluidt zou het hier om circulatiemunten gaan. Afb. 2 t/m 5.

Afb. 2

Afb. 3

Afb. 5

DUITSLAND - BONDSREPUBLIEK
5 Mark 1985; magnimat; ∅ 29 mm; 10,0 gram. Oplage 8,35 miljoen.
5 Mark 1986; magnimat; ∅ 29 mm; 10,0 gram. Oplage 8,35 miljoen.
Het betreft hier herdenkingsmunten, waarvan de eerste geslagen is ter herdenking van 150 jaar spoorwegen in Duitsland en de tweede ter herdenking van de 200-ste sterfdag van Frederik II de Grote (24/1/1712-17/8/1786). Afb. 6 en 7.

Afb. 6

Afb. 7

ENGELAND
1 Pond 1985; koper-aluminium-nikkel (virenium); ∅ 22,5 mm; 9,5 gram.
Bij de afbeelding van een nieuw 1-Pondstuk in 'De Beeldenaar' sept./okt. 1985, pag. 181 werd een verkeerde tekst geplaatst. Op de voorzijde van de munt staat een nieuw portret van koningin Elizabeth II en op de keerzijde het wapen van Wales. Afb. 8.

Afb. 8

FRANKRIJK
10 Francs 1985; koper-nikkel-aluminium; ∅ 26 mm; 10 gram.
Een in een oplage van 10 miljoen exemplaren geslagen herdenkingsmunt op de 100-ste sterfdag van de dichter Victor Hugo met beeldmotieven uit zijn romans 'Les Misérables' en 'Nôtre Dame de Paris'. Voor verzamelaars is ook een speciale uitvoering in zilver vervaardigd. Afb. 9.

Afb. 9

ISRAËL
1 Agora 1985; koper-nikkel-aluminium; ∅ 17,0 mm; 2,0 gram.
5 Agorot 1985; koper-nikkel-aluminium; ∅ 19,5 mm; 3,0 gram.
10 Agorot 1985; koper-nikkel-aluminium; ∅ 22,0 mm; 4,0 gram.
½ Sjekel 1985; koper-nikkel-aluminium; ∅ 26,0 mm; 6,5 gram.
1 Sjekel 1985; koper-nikkel; ∅ 18 mm; 4,0 gram.
100 Sjekel 1985; koper-nikkel; ∅ 29 mm; 10,8 gram.
Het betreft hier een nieuwe serie circulatiemunten, waarvan de 100-Sjekel Ze'ev Jabotinski herdenkt. Afb. 10 t/m 15.

Afb. 10

Afb. 11

Afb. 12

Afb. 13

Afb. 14

Afb. 15

Boekbespreking

Coin Hoards, Volume VII (1985)

Deze sinds 1975 min of meer jaarlijks verschijnende uitgave komt tot stand onder auspiciën van de Royal Numismatic Society. De doelstelling ervan is het melden van nieuwe muntschatvondsten en het samenstellen van een overzicht van hetgeen in het voorafgaande jaar over oude en nieuwe muntschatvondsten gepubliceerd is. Een greep uit de inhoud van dit onlangs verschenen deel: een inventaris van Romeinse munten uit Alexandrië in schatvondsten, een 3de eeuwse muntschat uit de Balkan en een midden 4de eeuwse uit Turkije, schatvondsten van de Indo-Parthen en Kushaniden en een 20ste eeuwse schat uit Sussex in Engeland.

J. Radstaat

K.A. JACOB *Coins and Christianity* (London 1985) 95 pag., vele illustraties; *f* 30,50.

Met aarzeling formuleer ik een bespreking van dit boekje. Een aarzeling die voortkomt uit de verschillende wijzen waarop men tegen dit boekje kan aankijken. In de eerste plaats ter informatie. Het betreft hier een tweede druk, omgewerkt en zeer uitgebreid – ook veel fraaier uitgegeven – van een in 1959 onder dezelfde titel eveneens bij Seaby uitgekomen brochure.
In het voorwoord zegt de schrijver dat dit boek over munten eerder geschreven is voor de algemene lezer dan voor de muntenverzamelaar, student of numismaat. Wanneer we aan deze bedoeling vasthouden kunnen we zeggen dat het een aardig, vlot geschreven veel wetenswaardigs bevattend boekje is. Het voert ons via een algemene inleiding over het ontstaan van munten en over munten uit de tijd van de bijbelse geschiedenis van 600 voor Christus, af, naar de in de bijbel genoemde munten. Vervolgens wordt aandacht geschonken aan de erkenning van het christendom door Constantijn en de gevolgen hiervan voor de muntslag. De laatste vier hoofdstukken tekenen de ontwikkeling in oost en west van het gebruik van bijbelteksten en religieuze spreuken op munten met, begrijpelijk, sterke nadruk op het Verenigd Koninkrijk. Een literatuurlijst en lijst met verwijzingen naar bijbelteksten zijn opgenomen.
De moeilijkheid bij de beoordeling van dit boekje begint wanneer je uitgaat van de titel. Onder *Coins and christianity* verwacht je meer. De munten uit de bijbel en de inleiding nemen 36 pagina's van de 95 in beslag. En over de munten uit de bijbel en de 'bijbelse tijden' is ook wel door anderen gepubliceerd! In het hoofdstukje onder de titel: Enter England, worden we op pag. 66 ineens geconfronteerd met opmerkingen over munten bij de Parthen en over de opkomst van de Islam en de numismatische gevolgen ervan. Interessant, maar hier m.i. niet erg ter zake. Het spreekt vanzelf dat een schrijver, die onder deze titel wil publiceren, een keuze moet maken. Aan volledigheid is ook bij benadering niet te denken. Maar bijzondere aandacht voor de munten uit de tijd van de Reformatie en ik denk ook van de contra-reformatie zou op zijn plaats zijn. Ook zou gewezen kunnen worden op de verschillende 'soorten' spreuken op munten. Bijbelteksten, leerstellige formuleringen (bij voorbeeld de Catechismusdaalder van Ernst de Vrome, 1671), gebeden (b.v. Domine dirige me, Parma 1815), enzovoort. Ik denk hierbij aan het niet in de literatuurlijst opgenomen boekje van ALLAN en ZIMMERMAN dat reeds in 1911 verscheen en in 1950 in een beperkte oplage herdrukt werd. In dat boekje (overigens 184 pag. groot) worden allerlei rubrieken aangebracht.
De schrijver zegt aan het eind van de inleiding dat hij geen enkele poging heeft aangewend om christelijke propaganda in het boek te verwerken. Dat zou, dunkt me, ook onbehoorlijk zijn. Maar misschien had eens iets critischer tegen enkele opschriften kunnen worden aangekeken. Bij voorbeeld dat in het jaar waarin Hitler aan de macht komt ook de Lutherherdenkingsmunt uitkomt met: Een vaste burcht is onze God. De rand in Zuid-Afrika heeft als opschrift: Soli Deo gloria, Alleen Gode de eer. Men denke zich eens even in dat deze geldstukken voortdurend tussen zwart en blank uitgewisseld worden.
Een literatuurlijstje bij een dergelijk, toch klein, boekje kan niet te uitgebreid zijn. Toch hadden, dunkt me, MADDEN *History of the Jewish coina-*

ge uit 1864 maar herdrukt in 1967 en DAVENPORT *German church and city talers* niet moeten ontbreken. Het boekje is overigens keurig uitgegeven en de afbeeldingen zijn in het algemeen goed leesbaar. De schrijver heeft vooral uit zijn eigen collectie geput. In het voorwoord onderstreept hij dat iedereen voor een bescheiden bedrag een aantal aardige stukken kan aanschaffen waaraan hij veel plezier kan beleven. Dat kan de lezer ook met dit boekje, inclusief de critische opmerkingen.

A. de Haan

C.J. HOWGEGO *Greek imperial countermarks. Studies in the provincial coinage of the Roman Empire* (London 1985), Royal Numismatic Society, Special Publication 17.
312 pag., 33 pl., 36 krtn.; *f* 168,—.

Niet vaak krijgt men een boek in handen dat ertoe leidt dat men zijn verzameling opnieuw moet ordenen, omdat een groot aantal toeschrijvingen onjuist bleek en waarbij men tegelijkertijd een aantal munten, dat tot dusver ondanks alle moeite en inspanning ongedetermineerd bleef, dank zij zo'n boek wèl kan thuis brengen. HOWGEGO *Greek imperial countermarks* is zo'n boek.

Tijdens het Romeinse Keizerrijk werden bijna alle gouden munten geslagen op gezag van de keizerlijke regering. In het westelijk deel van het Rijk was dat ook het geval voor de meeste zilveren munten. Maar in het oostelijk deel van dat rijk voorzagen ook vele locale en provinciale munthuizen in de behoefte aan dergelijke munten. Bronzen en koperen munten werden eerst voor vaak Rome en Italië, maar na Nero voor het westelijk deel van het Rijk geslagen op gezag van de senaat. Daarentegen gaf men in het oostelijk deel van het Rijk de voorkeur aan koperen munten afkomstig van locale en provinciale munthuizen. (MATTINGLY pag. 188 e.v.) Wat men in de literatuur aanduidt met de term griekse keizerlijke munten heeft betrekking op de zilveren, maar vooral koperen munten van meer dan 500 steden, provinciale munthuizen en vazallen in het oostelijk deel van het Keizerrijk gedurende de eerste drie eeuwen van zijn bestaan. Die vele muntautoriteiten in dat oostelijke deel verwerkten vele aanleidingen en motieven in hun muntslag. Zoals MATTINGLY opmerkt, is deze muntslag een van de belangrijkste bronnen van kennis omtrent de locale geschiedenis van dit deel van het Rijk (p. 209). Ook HOWGEGO merkt op dat de griekse keizerlijke munten sinds lang een belangrijke bron vormen van onze kennis omtrent kunst en architectuur, mythe en geloof, en van de locale geschiedenis van dit deel van het Rijk, maar ook van de geschiedenis van het gehele Rijk. Die munten zijn dan ook een uiterst interessant verzamelgebied. Daarentegen is er zoals HOWGEGO opmerkt, nog onvoldoende inzicht omtrent de economische betekenis van deze muntslag. Door de bestudering van de vele en veelvuldig voorkomende kloppen op deze munten kan onze kennis wat dat betreft worden verruimd.

Zoals door vele moderne auteurs wordt betoogd, zijn muntvondsten voor de kennis van het geldwezen in vroeger tijden van groot belang; naarmate men over meer muntvondsten uit dezelfde tijd beschikt, is het daaruit afgeleide beeld van de muntcirculatie uit die tijd betrouwbaarder. Juist uit de systematische analyse van muntvondsten heeft prof. Van Gelder zoveel conclusies kunnen trekken over de samenstelling van de muntcirculatie in een bepaald tijdvak in ons land. Zoals door hem reeds in zijn artikel 'Het geld van den Tachtigjarige Oorlog' uit 1948 is opgemerkt, blijkt uit de kloppen van Holland en Zeeland (1573/1574) dat de aldus geklopte munten 'in dien tijd in omloop waren'.
Kloppen geven aan wat er met een munt is gebeurd nadat zij in circulatie is gebracht. Vanaf de late Middeleeuwen zijn er vaak schriftelijke stukken zoals verordeningen, plakkaten, beeldenaars e.d. Over vele kloppen op griekse en romeinse munten is er echter geen andere bron dan de munt zelf. Toch kan men ook dan nog een eind komen. In zijn dissertatie *Katalog der Bithynischen Münzen der Sammlung des Instituts für Altertumskunde der Universität zu Köln,* gebruikt WEISER b.v. ook de conditie van de geklopte munten om tot een meer nauwkeurige schatting te komen van de mogelijke datum waarop een bepaalde klop is aangebracht. Wanneer b.v. van oudere keizers de geklopte munten sterk zijn afgesleten, de conditie van geklopte munten van latere keizers iets beter is en de munt van de laatste keizer waarop de klop voorkomt nauwelijks is afgesleten, dan is het vermoeden gerechtvaardigd dat het kloppen heeft plaatsgevonden vrij spoedig nadat die laatste munt in circulatie is gebracht. En wanneer de ene klop wel eens over een andere klop voorkomt – en nooit andersom – dan weet men de relatieve volgorde van de twee klopacties. Kortom een losse munt met een bepaalde klop zegt niet zoveel. Een systematische analyse van alle met een bepaalde klop geklopte munten (soort munt, periode c.q. datum, plaats van herkomst, gewicht, conditie) levert veel informatie op. HOWGEGO laat b.v. via 36 kaarten zien wat de herkomst is van de munten die van een bepaalde klop zijn voorzien.

Hoewel ik de verdienste van de dissertatie van

WEISER bepaald niet wil onderschatten, is mijn bewondering voor het boek van HOWGEGO veel groter. HOWGEGO geeft n.l. de eerste systematische catalogus van de kloppen op griekse keizerlijke munten. Meer dan 850 verschillende kloppen op ca. 10.000 (!) munten zijn verwerkt. Een titanenarbeid, waaraan hij jaren heeft gewerkt.
Het eerste hoofdstuk behandelt de kloppen vanuit numismatisch gezichtspunt: door wie werden kloppen aangebracht, waarom geschiedde dat en wanneer? Het tweede hoofdstuk behandelt de door het leger aangebrachte kloppen (3e, 6e, 10e, 12e en 15e legioen) en de gevolgen van de militaire handelingen van die tijd op de muntcirculatie. Het derde hoofdstuk gaat over de bewegingen van goederen en personen die kunnen worden afgeleid uit de herkomst van de munten die op een bepaald tijdstip in een bepaalde plaats zijn geklopt.
Het vierde hoofdstuk gaat in op de achteruitgang van het gewicht van de munten (inflatie) en de daaruit resulterende kloppen met waardeaanduidingen. Dat is een thema dat HOWGEGO beknopt en helder uiteen zet. WEISER – wiens boek ik eigenlijk en passant mee bespreek – gaat hier wat gedetailleerder op in. Dit boek, dat zich goed naast het boek van HOWGEGO laat lezen, bereikte HOWGEGO te laat om nog in zijn boek te verwerken. HOWGEGO heeft het nog wel gezien, maar kon er slechts marginaal op in gaan. HOWGEGO merkt op dat de door WEISER behandelde kloppen van de Bithynische munten aanwezig in de verzameling in Keulen geen wezenlijk nieuwe informatie bevatten ten opzichte van het door hem verwerkte materiaal, behalve dan het feit dat de munten in Keulen afkomstig zijn uit een muntvondst. Dat betekent dat er twee waarnemingen zijn met betrekking tot deze munten, n.l. één tot aan de klop en één daarna tot het moment van het begraven van de schat.
In het vijfde hoofdstuk brengt HOWGEGO alle lijnen bij elkaar. Het vormt de afsluiting van dit deel van HOWGEGO's boek. Dit deel dat 100 pagina's omvat is helder en aangenaam geschreven en geeft veel inzicht in deze boeiende problematiek.
Daarna komt de eigenlijke catalogus. De 850 verschillende kloppen worden stuk voor stuk beschreven en nagenoeg allemaal afgebeeld. Het boek bevat 33 platen met goede foto's waarop de desbetreffende kloppen goed tot zeer goed zijn te onderscheiden. Per klop wordt aangegeven op welke munten zij voorkomen, zowel per plaats als per keizer e.d. en steeds met vermelding van de aantallen munten die HOWGEGO in de door hem onderzochte collecties heeft gezien. Door dat laatste krijgt men een zekere indikatie omtrent relatieve schaarsten/zeldzaamheden. Daarbij moet men echter wel bedenken, dat er ook vele munten zijn die niet in openbare collecties voorkomen en dat er nog regelmatig munten worden gevonden.
Doordat HOWGEGO de kloppen onderverdeelt in rubrieken, kan men een bepaalde klop betrekkelijk snel vinden. Als men het systeem eenmaal doorheeft – en dat is niet moeilijk – dan is het zeer toegankelijk, zeker als men ook de twee indexen weet te benutten. Vaak komen deze kloppen voor op afgesleten munten waarbij het moeilijk is te zien onder welke keizer en in welk munthuis de geklopte munten zijn geslagen. Via de vermelding van zowel de mogelijke keizers als de mogelijke plaatsen bij elke klop komt men er, als er nog enig ander herkenningspunt op de munt is, vaak wel uit.
Voor kloppen waar ik mee zat kwam ik er, dank zij HOWGEGO en via de onvolprezen PLANT *Greek coin types and their identification* en via het bekende boek van SEAR *Greek imperial coins and their values. The local coinages of the Roman empire* uit. Maar dat was dan voor de echte 'krengen' in mijn collectie, die zonder HOWGEGO in de lade onbekende kloppen op onbekende munten lagen.
Het 'thuisbrengen' van die dubbel-onbekenden was boeiend en heeft mijn bewondering voor het boek van HOWGEGO doen stijgen. Dat wil niet zeggen dat ik nu geen probleemgevallen meer heb: er zijn toch nog steeds kloppen die ik niet precies kan determineren. Dat komt ook door het feit dat van diverse instempelingen een groot aantal varianten bestaat. De ponsoenen waarmee geklopt werd sleten namelijk snel, zodat er nogal eens exemplaren bijgemaakt zullen zijn. Bovendien kunnen er eigentijdse valse instempelingen onder zitten. HOWGEGO rept hier niet over, maar er kan gerust aangenomen worden dat er naast het kloppen door de overheid ook (ongeoorloofd) particulier initiatief bestond. Valse munten uit de oudheid zijn bekend – het aanbrengen van een valse klop is nog gemakkelijker dan het fabriceren van een valse munt. (Helaas is het daardoor ook nu nog vrij eenvoudig om authentieke munten door middel van een nagemaakte klop 'interessanter' te maken).
Waar dat mogelijk was geeft HOWGEGO ook de reden waarom de klop is aangebracht. Daarin is hij terecht terughoudend. Wat niet voldoende zeker is, wordt niet 'verzonnen'. Terecht, want aan nieuwe verdichtsels gebaseerd op 'originele' gedachten, die maar beperkt plausibel zijn, hebben wij niets.

Het boek is uitgegeven door de Royal Numismatic Society als Special Publication nr 17. Dit standaardwerk is goed verzorgd en deugdelijk ingebonden. Dat laatste mag ook wel want het is

een boek om lang en veel te gebruiken. Kortom: warm aanbevolen!

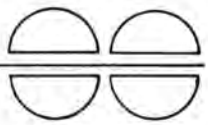
J.W. van der Dussen.

Literatuur:

J. VAN KUYK/H.E. VAN GELDER *De penningen en het geld van den Tachtigjarigen Oorlog* (Den Haag 1948).
H. MATTINGLY *Roman coins from the earliest times to the fall of the western empire* (London 1977)
R. PLANT *Greek coin types and their identification* (London 1979) [Hèt boek voor het helpen oplossen van probleemgevallen]
D. SEAR *Greek imperial coins and their values. The local coinages of the Roman empire* (London 1982).
W. WEISER *Katalog der Bithynischen Münzen der Sammlung des Institus für Altertumskunde der Universität zu Köln, I: Nikaia. Mit einer Untersuchung der Prägesysteme und Gegenstempel* (Opladen 1983).

Dit boek is een publikatie van 263 munten die zijn geslagen in de stad Nikaia in Bithynië. Daarvan zijn er 64 geklopt. Het gaat dus over een veel beperkter gebied. Het bevat echter nuttige informatie die niet in Howgego te vinden is. Daarom kan ik de echte liefhebber van dit gebied aanraden om ook van dit boek kennis te nemen. 370 pagina's, 36 platen – nog beter dan in het boek van Howgego met enige vergrotingen van de kloppen –, ingenaaid.

Van en voor de kringen

Bloembollenstreek:
De muntendag wordt gehouden op 14 juni, 10.00-17.00 uur, toegang gratis.

Twente:
In juni wordt een excursie georganiseerd naar het Landesmuseum in Münster. De datum wordt per convocatie bekend gemaakt.

Vergadering van de voorzitters van numismatische kringen en het bestuur van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde

Op 15 maart j.l. kwamen in het Kon. Penningkabinet in Den Haag de voorzitters van de Numismatische Kringen bijeen, samen met het bestuur van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de redactie van *De Beeldenaar*. Van de volgende Kringen was de voorzitter of een andere vertegenwoordiger aanwezig: De Baronie-Breda, Utrecht, Amsterdam, Limburg, N.O.-Polder, Bloembollenstreek, Hoogeveen, Kennemerland, Den Haag, Rotterdam en Twente. Aan de orde kwamen:

1 Teruglopend bezoek aan de Kringavonden; wat kunnen we daar aan doen?
Op vragen over de terugloop in ledental en opkomst, werd geantwoord dat dit vooral een gevolg was van tijdgebrek; te weinig ruilmogelijkheden en verminderde interesse waren andere oorzaken. Enkele Kringen waren niet ontevreden, omdat het ledental min of meer constant bleef – alleen de Kring Lisse kon een groot en nog groeiend ledental melden.
De ekonomische teruggang bleek geen bijzondere rol te spelen. Een excursie naar b.v. 's Rijks Munt was meestal een trekpleister evenals avonden met een veiling. Sommige Kringen houden maandelijks veilingen (Lisse) terwijl er ook altijd handelaren aanwezig zijn (Lisse, Middelburg). Ook worden er soms tombola's en loterijen gehouden om de opkomst te vergroten. De heer Van der Dussen ziet het gezelligheidselement als een belangrijke factor.
De lidmaatschapscontributie is in 't algemeen rond de *f* 20,— t.w.:

Amsterdam	*f* 20,—
's-Gravenhage	*f* 10,—
Hoogeveen	*f* 25,—
Groningen	*f* 25,—
N.O. Polder	*f* 20,—
Limburg	*f* 20,—
Rotterdam	*f* 20,—
Utrecht	*f* 20,—
Baronie Breda	*f* 20,—
Twente	*f* 17,50
Bloembollenstreek e.o.	*f* 17,50

A. Pol vraagt aandacht voor regionale samenwerking tussen Kringen, denkt daarbij b.v. aan N.O. Polder, Kampen en Zwolle. Volgens de voorzitter blijkt toch de afstand vaak een bezwaar. Verplaatsing van b.v. de vergaderplaats van Hengelo naar Enschede gaf wijzigingen in de opkomst van de diverse leden. Een geringe opkomst maakt het moeilijk om sprekers te vragen. A. Pol geeft de suggestie om meer jongeren in het bestuur op te nemen.

2 Vervolgens werden de resultaten besproken van de enquête die op de Holland Coin Fair '86 gehouden is. Van deze enquête zal in een komend nummer van De Beeldenaar nog verslag gedaan worden.

3 *De Beeldenaar* en de rubriek 'Nieuws van en voor de Kringen'.
Daar *De Beeldenaar* een twee-maandelijks tijdschrift is, dient het programma voor bovenvermelde rubriek tijdig ingeleverd te worden; de data zijn bij de voorzitters van de Kringen bekend. Opmerkingen worden gemaakt m.b.t. de vaak late verschijningsdatum van *De Beeldenaar*. Het vorige nummer was op tijd, doch t.a.v. de aan-

kondiging van de Coin Fair te laat. De redaktie verwacht dat men nu op schema zit. Hr. Platzer heeft de indruk dat de Beeldenaar een mooi blad voor penning-verzamelaars is (dec. '85 was geheel gewijd aan penningen ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan van de Vereniging van Penningkunst). Het omgekeerde zal ook vaak het geval zijn, aldus de voorzitter, en is inherent aan het feit dat het een gezamenlijke uitgave is van het Genootschap en de Vereniging voor Penningkunst.

4 Norm voor beloning van sprekers op Kringavonden.
Na enige discussie blijkt dat meestal ingeval van openbaar vervoer reiskosten 2e klas + een aardigheidje (b.v. in de vorm van een boekenbon à *f*25,—) wordt gegeven; bij eigen vervoer geeft men *f*0,20 à *f*0,25 per kilometer. Het verdient aanbeveling van te voren met de uit te nodigen spreker afspraken te maken m.b.t. de vergoeding van de te maken reiskosten.

5 De sprekerslijst.
Koning ontvangt van bijna alle Kringen de convocaties, aan de hand waarvan hij aan het eind van het seizoen een sprekerslijst samenstelt. Deze lijst voldoet, doch v.d. Dussen geeft de suggestie dat de sekretarissen van de betreffende Kringen op de convocatie, die zij aan de voorzitter van de Werkgroep Kringen zenden, aangeven of de daarin aangekondigde spreker bereid c.q. geschikt is om ook voor andere Kringen te spreken.

6 Rondvraag.
– Mevr. Vermeer merkt op dat *De Beeldenaar* nogal centraal staat op deze vergadering van Kringvoorzitters. Koning beaamt dit, doch gezien de geschiedenis van dit blad is e.e.a. onvermijdelijk. Vroeger was er een Federatie van Kringen die het blad *De Florijn* uitgaf. De Federatie is ter ziele gegaan en dus ook het blad *De Florijn*. De aktiviteiten m.b.t. de Kringen zijn door het Genootschap overgenomen en door samengaan met *De Geuzenpenning* (uitgave Genootschap en Penningkunst) is toen *De Beeldenaar* ontstaan.
– In 1992 bestaat het Genootschap 100 jaar. Lingen speelt met de gedachte om bij die gelegenheid musea met numismatische collecties bij dit jubileum te betrekken. Hiervoor is een nauwkeurige inventarisatie van die musea nodig. Lingen heeft hiervan een eerste opzet gemaakt en verzoekt de aanwezigen hierop eventuele aanvullingen of opmerkingen te geven en deze via de voorzitter van de Werkgroep Kringen retour te zenden.
– Van de uitnodiging van de Num. Kring Bloembollenstreek e.o. wordt dankbaar gebruikt gemaakt om de volgende bijeenkomst in Lisse te houden. De datum van deze volgende vergadering is zaterdag 14 maart 1987.
Met dank aan het K.P.K. dat deze vergadering in deze, voor velen zo vertrouwde, omgeving gehouden kon worden sluit de voorzitter de vergadering, waarna een ieder zich naar de expositieruimte beneden begaf voor de lezing van de heer F. Sevenhuysen met als titel 'Munten anders bekeken'. De lezing werd geïllustreerd met een tentoonstelling met duidelijke toelichting.

Verenigingsnieuws

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

secretariaat: Van der Meystraat 1, 1815 GP Alkmaar, 072-120041, giro 96820
penningbestellingen: Mollenburgseweg 60, 4205 HD Gorinchem, 01830-26543.

Penninguitgifte
De penningen 1985-1 *Niels Holgersson* van Marianne Letterie, 1986-1 *Vrij ontwerp* van Niko de Wit en 1986-2 *Piet Esser* van Wilfried Put zijn in bewerking.

Penningverkoop in 1985
In totaal werden 217 Verenigingspenningen verkocht. In onderstaand overzicht zijn de penningen genoemd waarvan méér dan vijf exemplaren verkocht werden.

1962-1 Geboortepenning, Christine Nijland 16
1981-1 Geboortepenning, Jet Schepp 10
1971-1 Hoekig-rond, Fried. C.J. Wevers 9
1974-1 Le couple, Fons Bemelmans 9
1977-1 Zonder titel, Ger Zijlstra 9
1984-1 Willy the naughty cat, Carla Klein 8
1959-1 Carnaval, Niel Steenbergen 7
1963-1 Frank Lloyd Wright, Eric Claus 7
1967-2 Leda en de zwaan, Fred Carasso 7
1972-2 Herder met schapen, Christl Seth-Höfner 7
1976-2 Naaktstrand, Guus Hellegers 7
1964-1 Shakespeare, V.P.S. Esser 6
1967-1 Ruiter te paard, Arthur Spronken 6
1976-1 Alice in wonderland, Marianne Letterie 6
1980-1 Vierkant met cirkel, Lysbeth Teding van Berkhout 6
1980-2 A bird in the hand, Theo van de Vathorst 6
1984-2 De bot, Frank Letterie 6

HBU

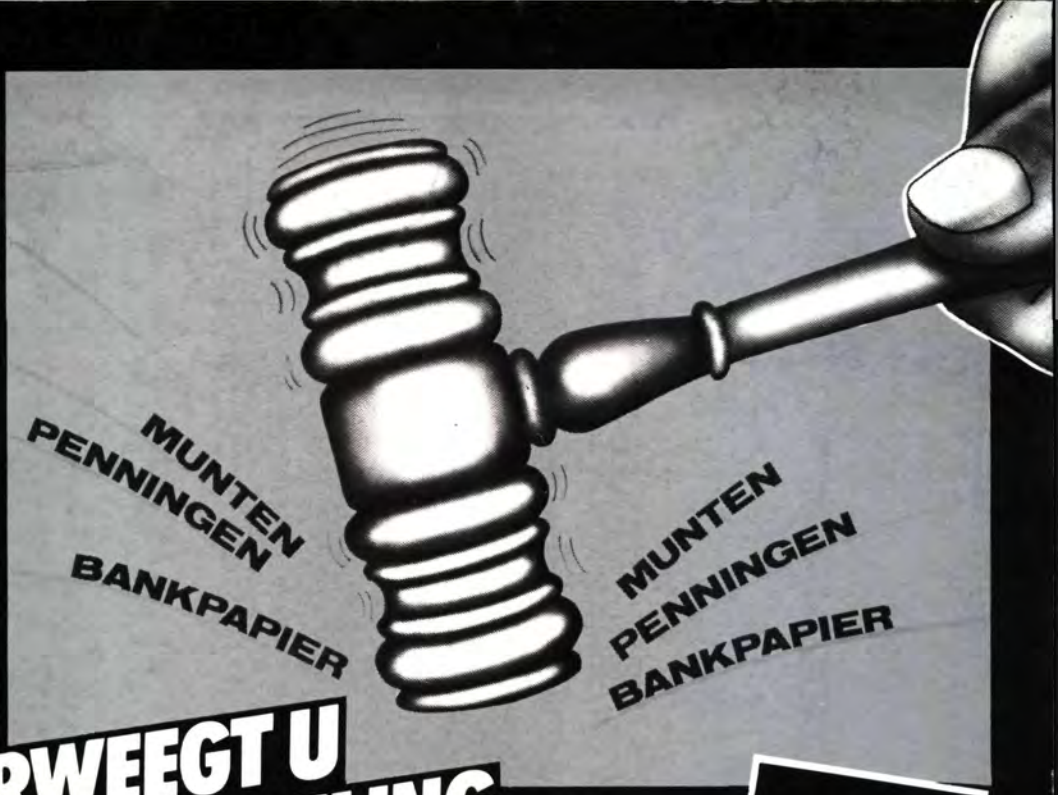
HOLLANDSCHE BANK-UNIE N.V.

Herengracht 434-440
1017 BZ Amsterdam

Bestellingen: (020) - 298012

BM 46	BRABANT: ½ Filipsdld. 1571 kl.Zeeuws w. D.51	ZF-	600,-
BM 47	BRABANT: Dukaton 1750 D.375	ZF-	550,-
BM 48	GELDERLAND: ½ Reaal z.j. met PHS D.628	ZF-	700,-
BM 49	GELDERLAND: Dubb. Stuiver 1785 in goud D.--	ZF	4.950,-
BM 50	GELDERLAND: ½ Dukaat 1765 bloemrand D.998	ZF	500,-
BM 51	NIJMEGEN: 30 Stuiver 1565 D.640	ZF-	950,-
BM 52	HOLLAND: ½ Gouden Schild z.j. D.739	ZF-	2.450,-
BM 53	HOLLAND: Dubb. Gouden Dukaat 1765 D.773	ZF+	2.000,-
BM 54	HOLLAND: Gouden Rijder 1750/49 D.782	ZF-	2.050,-
BM 55	HOLLAND: ½ Gouden Rijder 1750/49 D.783	ZF	1.100,-
BM 56	HOLLAND: ½ Gouden Rijder 1760 D.783	ZF	950,-
BM 57	HOLLAND: Scheepjessch. 1738/36 in goud D.816	ZF-	1.250,-
BM 58	HOLLAND: 10 Stuiver 1682 D.1196	ZF-	425,-
BM 59	WEST-FRIESLAND: Zilveren Dukaat 1791 D.971	ZF	275,-
BM 60	ENKHUIZEN: Leeuwenschelling 1676 V.72-2	ZF-	1.250,-
BM 61	ZEELAND: ¼ Zilveren Dukaat 1766 D.1008-A	ZF-	200,-
BM 62	ZEELAND: Dukaton 1746 D.1028	ZF	475,-
BM 63	ZEELAND: Dukaton 1753 D.1028	ZF-	425,-
BM 64	UTRECHT: St. Jansgoudgulden z.j. D.929	ZF	1.350,-
BM 65	UTRECHT: Gouden Dukaat 1714 D.963	ZF	900,-
BM 66	UTRECHT: Gouden Dukaat 1743 D.963	ZF+	900,-
BM 67	UTRECHT: Gouden Rijder 1760 D.970	ZF	1.300,-
BM 68	FRIESLAND: Ned. Rijksdld. 1611-CONCODIA D.947	ZF	600,-
BM 69	KAMPEN: Dubb. Gouden Dukaat 1657 D.1116	ZF-	3.000,-
BM 70	KAMPEN: Arendsrijksdaalder 1597 D.700	ZF-	525,-
BM 71	KAMPEN: Florijn 1680/8-0 oversl. onb. D.1113	F-ZF	550,-
BM 72	GRONINGEN: ½ Gouden Rijder 1761 D.1162	ZF-	1.250,-
BM 73	BAT. REP.: Gouden Dukaat 1798-Utr. Sch.34	ZF-	650,-
BM 74	BAT. REP.: Gulden 1797-HOL:X/West-Fr. Sch.92A	ZF	350,-
BM 75	BAT. REP.: 3 Gulden 1795 - Westfr. Sch.85A-1	ZF	225,-
BM 76	KNYPHAUSEN: 9 Grote 1807 Sch.163	ZF-	600,-
BM 77	KONINKRIJK: 10 Gulden 1818-Utr. Sch.174	ZF+	4.750,-
BM 78	KONINKRIJK: 10 Gulden 1839-Utr. Sch.188	ZF	1.400,-
BM 79	KONINKRIJK: Zilveren Dukaat 1816 Sch.235	F-ZF	2.450,-
BM 80	KONINKRIJK: ½ Negotiepenning 1851 Sch.548	ZF	2.850,-

Alle vrijblijvende verkoopprijzen zijn incl. verzendkosten en B.T.W.

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Vraag onze gratis veiling catalogus

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.
Tel. 020-230261
242380

"voor klinkende munt"

DE NEDERLANDSCHE MUNTENVEILING

Rokin 60 – Amsterdam-C. – Tel. 020-230261/242380
Postadres: Postbus 3950 – 1001 AT Amsterdam

Beëdigd Makelaars en Taxateurs

munt- en penningkundig nieuws

juli/augustus 1986
10e jaargang no. 4

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✽

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448 — 1016 GD Amsterdam
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21 — Postgiro 9922

de beeldenaar

Tweemaandelijks tijdschrift voor numismatiek, voor Nederland en België. Publikatie van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Redactie
N. Arkesteijn
W. K. de Bruijn
F. Letterie
A. Pol
J. van Wessem
J. C. van der Wis

Redaktieadres
Postbus 11028
2301 EA Leiden

Uitgever
Vonk/Uitgevers b.v.
Postbus 420, 3700 AK Zeist
Telefoon 03404-52292
Postgiro 3808080, t.n.v. 'De Beeldenaar' te Zeist.

Abonnementsprijzen
Inclusief BTW en franco per post bij vooruitbetaling per jaar:
Nederland, België, Suriname en Ned. Antillen: *f* 30,—.
Overige landen: *f* 55,—.
Losse nummers: *f* 5,50 (inclusief portokosten).

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, indien niet vóór 1 december een opzegging is ontvangen.

Advertentie-exploitatie
Inlichtingen en tarieven:
Bureau Nassau
Jan van Nassaustraat 18
2596 BT Den Haag
Telefoon 070-249500
U kunt ook uw advertenties direct inzenden aan de uitgever, Postbus 420, 3700 AK Zeist.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk/Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

Op de voorplaat:
Stater van Seleucus, met een leeuw en als bijteken een anker.

inhoud

Het anker op de munten van Seleucus I 359
De Gulikse noodmunten van 1621: een hypothese ... 364
De gouden ducaat 1951 366
Het Nederlandse Bankbiljet, een chronologisch overzicht 368
Franz Liszt-penning van Jos Reniers 371
Het leven van Christus 373
Het voorlichtingscentrum van De Nederlandsche Bank 377
Penningnieuws 380
Boekbespreking 385
Verenigingsnieuws 386
Van en voor de kringen 387
Muntennieuws 388

Van de redactie

De redactie is verheugd u een extra-dik nummer aan te kunnen bieden dankzij de goede samenwerking tussen het Koninklijk Penningkabinet, Vonk/Uitgevers bv en *De Beeldenaar*. Wederom kon namelijk een publikatie van het Penningkabinet worden opgenomen in dit tijdschrift. Na *Muntvondsten in Nederland* (1983) is het nu de beurt aan *Ex libris numismaticis*, een boekje over numismatische exlibris geschreven ter gelegenheid van het internationale exlibriscongres dat in augustus in Utrecht wordt gehouden. De in dit boekje afgebeelde exlibris zullen overigens gedurende de maanden augustus en september in 's Rijks Munt in natura te zien zijn (op werkdagen, 14.00-16.00 uur).

Het anker op de munten van Seleucus I

door Paul Krenning

Inleiding
Het rijk van Seleucus I, de laatste der diadochen, bereikte ruim vier decennia na de dood van Alexander de Grote zijn grootste territoriale omvang. In het jaar 281 v.Chr., kort voordat hij door moordernaarshand zou vallen, wist Seleucus zich de architect van een rijk, dat zich uitstrekte van de Kaukasus tot de Perzische Golf en van de Egeïsche Zee tot India. Het kon in geografisch opzicht de enig ware opvolger van Alexanders imperium genoemd worden. Maar ook anderszins leefde de geest van Alexander voort. Zo volgde het muntwezen de lijn van zijn vernieuwingen: het kende eenzelfde gewichtsstandaard en eenzelfde voorkeur voor het zilver als belangrijkste muntmetaal. Ook liet Seleucus in de beginjaren van zijn regeringsperiode de aanmaak van de munttypen die ten tijde van Alexander gangbaar waren, onverminderd voortgaan.

Een nieuw en opvallend element was echter het anker, dat al spoedig op de keerzijde van de munten verscheen. Deze vernieuwing vond na de terugkeer van Seleucus in Babylon in 312 plaats, terwijl als *terminus ante quem* 305 mag gelden, het jaar waarin Seleucus zich tot koning uitriep.[1] Babylon, het eerste steunpunt van Seleucus, had daarbij waarschijnlijk de primeur, gevolgd door de overige oostelijke bezittingen van het eerste uur: Susa, Ecbatana en Seleucia aan de Tigris. Wat is de betekenis van het anker op de munten van Seleucus? Voor de oplossing van dit probleem beschikken we over de volgende aanknopingspunten: de levensloop van Seleucus, de overeenkomst van het anker op de munten met de scheepsankers van die tijd, de antieke bronnen en de resultaten van het moderne historisch onderzoek.

Babylon, stater ca 306-281;
het anker is op het dijbeen van de leeuw geplaatst

De levensloop van Seleucus

Geboren tussen 358 en 354 v.Chr., wellicht in het Macedonische Europus, vergezelde Seleucus als jeugdig volwassene Alexander de Grote op diens oosterse veldtocht in 334.[2] Bij de verdeling van de satrapieën, die volgde op Alexanders dood in de zomer van 323, verkreeg Seleucus geen eigen provincie maar verwierf hij een hoog commando als bevelhebber van het elite-cavalerieregiment der Gezellen. Bovendien trad hij op als de rechterhand van Perdiccas, de regent voor de beide troonopvolgers. Daarmee had Seleucus de royalistische zaak tot de zijne gemaakt. Tijdens een militaire expeditie tegen Ptolemaeus, die als satraap van Egypte in de voetsporen der farao's was getreden, veranderde Seleucus op drastische wijze van koers. Hij behoorde tot het driemanschap dat de regent om het leven bracht.[3] Perdiccas' voortijdig verscheiden had in 321 een tweede verdeling van het grondgebied tot gevolg. De satrapie Babylonië viel Seleucus ten deel en binnen een jaar – na het hardhandig verwijderen van Docimus, een zetbaas van Perdiccas – nam hij zijn thuisbasis in bezit. De daaropvolgende vredige periode werd in 316 ruw onderbroken door de dreigende opmars van Antigonus, de satraap van Frygië, opperbevelhebber van het Macedonische leger in Azië en onbetwist de machtigste der diadochen. Seleucus was zo verstandig een confrontatie te vermijden en vluchtte naar Ptolemaeus. Als reactie op het gevaar, dat Antigonus voor allen vormde, ontstond een alliantie der minder machtigen. Deze alliantie van Ptolemaeus met zijn beschermeling Seleucus, Lysimachus, de satraap van Thracië en Cassander, de sterke man in Macedonië, zou in de komende jaren twee maal geactiveerd worden en uiteindelijk de ondergang van Antigonus betekenen. In 312 zond Antigonus zijn zoon Demetrius naar Egypte om zich in de rug gedekt te weten bij zijn voorgenomen offensief tegen Cassander. Te Gaza werden de troepen van Demetrius gestuit door een Egyptisch leger onder bevel van Ptolemaeus en Seleucus. Voor zijn aandeel in de overwinning die werd bevochten en voor zijn jarenlange dienstbaarheid als vlootvoogd, gaf Ptolemaeus zijn wapenbroeder Seleucus de beschikking over een klein contingent voetvolk. Met grote voortvarendheid voerde Seleucus zijn oorlog: nog in hetzelfde jaar 312 heroverde hij Babylonië en annexeerde hij de satrapieën Susiana en Medië. Er volgden jaren waarin de grenzen van Seleucus' rijk in oostelijke richting verschoven tot aan het subcontinent India, jaren die in de bronnen slechts door een stilzwijgen worden weerspiegeld. Pas in 304 duikt Seleucus weer op, verwikkeld in onderhandelingen met de Indiase vorst Chandragupta. Terwijl de oostgrens veilig was gesteld dreigde er nieuw gevaar vanuit het westen. Door een overwinning op Ptolemaeus te Salamis had Demetrius het overwicht ter zee verworven en zag hierin voldoende aanleiding om zich, te zamen met zijn vader, de koningstitel aan te meten. In 305 volgden de verbondenen prompt dit voorbeeld. Hoewel Seleucus al vanaf de jaren 309-308 'koning van Babylon' was, had deze titel alleen een lokale betekenis. Pas vanaf 305 droeg hij de diadeem, de linnen voorhoofdsband die het symbool der koningsmacht was.[4] Spoedig werd de kracht van de alliantie opnieuw beproefd. Een reeks van omslachtige troepenverplaatsingen en talrijke schermutselingen leidde in 301 tot een beslissende ontknoping in de slag bij Ipsus. Antigonus viel op het slagveld, Demetrius vormde

Babylon, stater ca. 306-281;
het anker is boven de leeuw geplaatst

geen bedreiging meer en Seleucus kon beginnen aan de uitbreiding van zijn rijk in westelijke richting.

Het anker

De vorm van het anker op de munten van Seleucus was betrekkelijk constant. De onderdelen van het zeer compleet uitgevoerde anker – de schacht, armen, stok en één of meerdere ringen – waren vrijwel altijd herkenbaar aanwezig. Om een zo volledig mogelijke weergave te verkrijgen werd de ankerstok in de lengteas van de armen gedraaid. Kunnen we in de wereld van de antieke scheepvaart het voorbeeld vinden voor het gestyleerde anker op de munten? Volgens CASSON bestonden er drie soorten scheepsankers: het houten, het metalen en het stenen anker.[5] Het stenen anker had de vorm van een trapezoïde blok, dat aan de smalle bovenzijde doorboord was. Het metalen anker was het meest geavanceerde. De schacht en armen waren van ijzer, de afneembare stok meestal van lood. Het gehele anker kon een houten bekleding hebben. Het metalen anker, dat met behoud van het noodzakelijk gewicht weinig ruimte innam, schijnt vooral in zwang te zijn geweest op oorlogsbodems. Het meest gangbare anker was echter het houten. Zowel de schacht als de soms door metalen punten bekroonde armen waren van hout. De stok was van steen of lood. De opbouw in onderdelen – schacht, armen, stok en ringen om de ankerkabel te bevestigen – was bij het houten en het metalen anker dezelfde. Daardoor leken de beide soorten bijzonder veel op elkaar, vooral als het metalen anker met hout was bekleed. Deze basisvorm, die sterk afwijkt van de eenvoudige lijnen van het stenen anker, vinden we terug op de munten van Seleucus. De conclusie kan geen andere zijn dan dat de houten en metalen scheepsankers uit de dagen van Seleucus heel goed model hebben kunnen staan voor het anker op de munten.

Seleucia a/d Tigris, tetradrachme ca. 297-296; het anker is rechts boven het schild geplaatst

Antieke bronnen

In de Romeinse keizertijd treffen we de vroegste schriftelijke testimonia, die iets te melden hebben over het anker van Seleucus: de geschiedverhalen van APPIANUS en JUSTINUS. De te Alexandrië geboren historicus APPIANUS voltooide kort voor zijn dood omstreeks het jaar 160 n.Chr. zijn *Romaica*, een geschiedenis van Rome in vierentwintig boeken.[6] De passage die voor ons van belang is, vond in het elfde boek een bescheiden plaats in een reeks van orakelspreuken en wonderverhalen, die door de auteur veiligheidshalve in een 'men zegt' vorm zijn gegoten. In de vertaling van WHITE luid de passage als volgt:

It was said (...) also that his mother saw in a dream that whatever ring she found she should give him to wear, and that he should be king at the place where he should lose the ring. She did find an iron ring with an anchor engraved on it, and he lost it near the Euphrates. It is said also that at a later period, when he was setting out for Babylon, he stumbled against a stone which, when dug up, was seen te be an anchor. When the soothsayers were alarmed at this prodigy, thinking that it portended delay, Ptolemy, the son of Lagos, who accompanied the expedition, said that an anchor was a sign of safety, not of delay; and for this reason Seleucus, when he became king, used an engraved anchor for his signet-ring.[7]

Tussen 200 en 250 n.Chr., enkele tientallen jaren na de *Romaica*, verscheen de *Historiae Philippicae* van JUSTINUS. JUSTINUS' inspanning betrof vooral het samenvatten van een origineel van de hand van POMPEIUS TROGUS. TROGUS schreef zijn wereldgeschiedenis in de periode tussen 14 en 30 n.Chr., hetgeen deze oorspronkelijke versie van de *Historiae* ruimschoots ouder maakt dan de *Romaica*.[8] Wie van de beide schrijvers het volgende fragment optekende weten we niet. In de door SEEL verzorgde uitgave klinkt de tekst aldus:

(...) sein Mutter Laodike (...) hatte im Schlaf ein Traumgesicht, als habe sie mit Apoll Verkehr gehabt und habe dabei ein Kind empfangen, und da sie nun schwanger war, habe sie von dem Gott als Geschenk für ihre Hingabe einen Ring bekommen, auf dessen Stein ein Anker eingraviert war; und dabei sei ihr befohlen worden, sie solle ihn dem Sohn geben, den sie gebären werde. Wunderbar aber machte diese Traumerscheinung erst ein Ring, welcher am nächsten Tage mit der gleichen Gravierung in ihrem Bette gefunden wurde, und das Zeichen eines Ankers, das an dem Schenkel des Seleukos schon im Augenblick der Geburt des Knäbleins festgestellt wurde. Deshalb gab Laodike den Ring dem Seleukos in dem Augenblick, in dem er mit Alexander dem Großen zum persischen Kriegzug auf-

brach, wobei sie ihn über seinen Ursprung aufklärte.[9]

In de beide teksten vinden we achterenvolgens: een zegelring met een anker en een stenen scheepsanker, wederom een zegelring met een anker en een figuurtje op de dij van Seleucus in de vorm van een anker, maar géén munten met een anker. De veronderstelling ligt echter voor de hand, dat het anker dat eens Seleucus' zegelring sierde en het anker op zijn munten, hetzelfde teken zijn.
De passage uit de *Romaica* bestaat uit twee gedeelten, die beide beginnen met de formule 'it was (is) said'. In het eerste deel wordt het koningschap van Seleucus voorspeld, een ijzeren ring met een anker gevonden en vervolgens verloren bij de Eufraat. De betekenis van het anker wordt niet verklaard. De datering van de gebeurtenissen blijft vaag. Zo kan Seleucus zijn ring op drieërlei tijdstip verloren hebben: in 331, het jaar waarin Alexander de Grote Babylon bereikte; bij de verdeling van de satrapieën te Babylon na Alexanders dood in 323 en tenslotte in 321-320 toen Seleucus voor de eerste keer zijn satrapie in bezit nam. Over het tijdstip waarop Seleucus zijn ring in ontvangst nam, rept APPIANUS met geen woord. JUSTINUS is mededeelzamer: Seleucus kreeg de ring aan het begin van Alexanders oosterse veldtocht, in 334. In het tweede deel van zijn verhaal is APPIANUS evenzeer onduidelijk over de datering. De keuze is er hier een tussen 321 en 312, het jaar waarin Seleucus zijn heerschappij over Babylonië definitief zou vestigen. In elk geval geeft dit tweede deel een verklaring voor de keuze van het anker: het is een teken van veiligheid, zekerheid! Dat de ongunstige uitleg van de waarzeggers werd verworpen, klinkt heel overtuigend. Welke legeraanvoerder zou niet met beide handen een gunstige interpretatie aangrijpen, om zijn mannen een hart onder de riem te steken? Rest nog het struikelblok, de steen die een anker bleek te zijn. Zoals we zagen verschilde het stenen anker radicaal van het houten en het metalen anker, die eenzelfde vorm hadden als het anker op de munten. Als we aannemen dat het anker op de munten en het anker op de zegelring gelijkvormig waren, wekt het bevreemding dat het anker op de ring en het andersoortige stenen anker in een adem genoemd worden. Tenzij de symbolische lading van deze ankers dezelfde was en veel zwaarder woog dan het verschil van vorm. Er is nog een andere mogelijkheid: Seleucus struikelde over de stenen stok van een houten anker.
In het fragment uit de *Historiae* ontbreekt de voorspelling van het koningschap. Maar JUSTINUS voegt iets veel fraaiers toe: een goddelijke afkomst. De ring met het anker en de ankervormige figuur op de dij van Seleucus zouden het vaderschap van Apollo moeten symboliseren. Apollo zou later inderdaad de beschermer van de dynastie der Seleuciden worden. Maar noch dat beschermheerschap, noch de goddelijke afkomst verklaren de betekenis van het anker. Waarom werd er juist voor het anker gekozen en niet voor bijvoorbeeld een lier, boog of dolfijn?

Antiochia a/d Orontes, dubbel koperstuk ca. 300-286; het anker is onder het schild geplaatst

Moderne theorieën
De passage uit de *Romaica* en de *Historiae* wekken sterk de indruk Seleucus' gewelddadige usurpatie van de macht achteraf te willen legitimeren: door de voorspelling van het koningschap bij APPIANUS; door de goddelijke investituur bij JUSTINUS. Volgens INSTINSKY passen dergelijke vertelsels goed in de sfeer van de toenmalige legendevorming rond de persoon van de vorst.[10] Zoals Alexander de Grote de zoon was van Zeus, zo maakte Seleucus aanspraak op Apollo als goddelijk vader. Met deze overweging in het achterhoofd, verdient het aanbeveling het waarheidsgehalte van de bronnen met argwaan te bezien.
Met het zicht op de latere glansrijke loopbaan van Seleucus, zouden we bijna vergeten dat het anker al op de munten verscheen toen Seleucus slechts een betrekkelijk onbelangrijk satraap was. BEVAN maakt hieruit op dat het anker een familiesymbool was, waarvan de betekenis helaas in het duister van het verleden verloren gaat.[11] NEWELL laat tevens nog de mogelijkheid open, dat Seleucus zelf koos voor het anker – naar zijn idee is het anker een persoonlijk embleem van Seleucus – maar dat verklaart evenmin als BEVANS familiesymbool de betekenis van het anker.[12] Met de bijdrage van BOUCHÉ-LECLERQ komen we in de maritieme sfeer. Volgens hem was het anker een Babylonisch embleem, waarschijnlijk een herkenningsteken van de schippers van de Eufraat, dat door Seleucus werd overgenomen toen hij de stad in bezit nam.[13] Helaas wordt deze veronderstelling door geen enkel argument geschraagd, terwijl het op zijn minst verrassend is, dat de Babyloniërs zelf nooit op het idee zijn gekomen – en daarvoor hadden ze ruimschoots de tijd – het anker op hun munten te plaatsen. Niettemin is de gedachte het anker in verband te

brengen met de scheepvaart, een logische. Het anker is tenslotte een onderdeel van een schip. Kunnen we in de loopbaan van Seleucus een opvallende maritime prestatie ontdekken, belangrijk genoeg om door het anker op de munten gememoreerd te worden? In de jaren 315 tot 312, vanaf zijn vlucht naar Ptolemaeus tot de slag bij Gaza, voerde Seleucus het bevel over een Egyptische vloot.[14] Volgens het verhaal van de Griekse historicus Diodorus Siculus kunnen we Seleucus in 315 aantreffen voor de Fenicische kust. Diodorus beschrijft de machteloosheid van Antigonus, die in zijn kampement in de nabijheid van Tyrus, werkeloos moest toezien hoe Seleucus met een uitstekend toegeruste vloot langs zeilde.[15] Daarna vinden we Seleucus achtereenvolgens in de Egeïsche Zee, verwikkeld in een landoorlog op Cyprus, in 314 wederom in de Egeïsche Zee en tenslotte in 313 voor de kust van Carië. Erg succesvol schijnt dit alles niet te zijn verlopen. In de periode van zijn admiraalschap lijkt Seleucus geen overwinning te hebben bevochten, die de moeite van het herdenken waard was.
Overigens schijnt het anker – los van elke gedachte aan oorlogvoering en zegepraal – in een vage reuk van heiligheid te hebben gestaan. Ankerstokken droegen soms vrome inscripties, terwijl het anker, dat als laatste redmiddel werd uitgeworpen, 'heilig anker' werd genoemd. MOLL tenslotte, concludeert in zijn schets van de geschiedenis van het anker, dat het anker op de Griekse munten 'standvastigheid en een stevig houvast' symboliseert.[16]

Apamea, dubbel koperstuk ca. 300-280; het anker is onder de paardekop geplaatst

Conclusie

Het bronnenmateriaal, dat melding maakt van het anker van Seleucus, is uitermate schaars en spijtig genoeg van een twijfelachtig waarheidsgehalte. De korte passages, die we vinden in APPIANUS' *Romaica* en de *Historiae* van JUSTINUS, dienen om drieërlei redenen met voorzichtigheid te worden benaderd. De gebeurtenissen uit de tijd van Seleucus worden pas eeuwen nadat ze hebben plaatsgevonden door de beide Romeinse historici opgetekend. Voorts vertonen de episoden uit Seleucus' leven alle kenmerken van een rechtvaardiging achteraf van de door hem geüsurpeerde heerschappij. Het lijkt alsof er een politiek doel mee wordt beoogd. Tenslotte mogen we de teksten niet zonder meer gebruiken om de betekenis van het anker op de munten te verklaren. Immers, APPIANUS en JUSTINUS reppen met geen woord over munten met een anker.
Zo we van de betrouwbaarheid van de bronnen niet veel mogen verwachten, ook de inhoud stelt teleur. De enige werkelijk bruikbare zinsnede danken we aan APPIANUS, die het anker 'een teken van veiligheid noemt'. Een interpretatie die goed past bij het idee van MOLL, dat het anker op de Griekse munten 'standvastigheid en een stevig houvast' betekent. De symboliek, die het embleem volgens APPIANUS en MOLL aankleeft, wekt de indruk te zijn afgeleid van de functie, die het scheepsanker in de praktijk van het dagelijkse leven heeft. Het anker dient het schip stevig op zijn plaats te houden en de veiligheid van de bemanning te garanderen. De vormgeving van het anker op de munten staat evenzeer dicht bij de praktijk. De houten en metalen ankers uit de periode hebben uitstekend als voorbeeld kunnen dienen voor het anker op de munten. De volgende gedachtengang lijkt nu een logische: het scheepsanker bezit een aantal hoog gewaardeerde eigenschappen, die voor een zeeman van levensbelang zijn. Dezelfde goede eigenschappen worden door het anker op de munten, dat qua vormgeving zo lijkt op het scheepsanker, geïncorporeerd en overgedragen op de vorst die de munten laat slaan. Het klinkt aantrekkelijk: Seleucus die door het anker op zijn munten wordt afgeschilderd als een 'standvastig' heerser, die de 'veiligheid' garandeert en een 'stevig houvast' is in stormachtige tijden.

Noten:

1. E. BABELON *Les rois de Syrie, d'Arménie et de Commagène* (Paris 1890) viii
   E.R. BEVAN *The house of Seleucus* II (London 1902 = 1962) 276
   E.T. NEWELL *The coinage of the western Seleucid mints from Seleucus I to Antiochus III* (New York 1941 = 1977) 193 noot 4
   C. SELTMAN *Greek coins. A history of metallic currency and coinage down the fall of the Hellenistic kingdoms* (London 1955^2) 227
2. BEVAN (1902/1962) I, 321
3. N. DAVIS/C.M. KRAAY *The Hellenistic kingsdoms. Portrait coins and history* (London 1973) 143
4. H. BENGTSON *Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die römische Kaiserzeit* (München 1960^2) 368
   BEVAN (1902/1962) I, 57
5. L. CASSON *Ships and seamanship in the ancient world* (Princeton NJ. 1972^2) 250-258

6. M. GRANT *Greek and Latin authors 800 B.C.-A.D. 1000* (New York 1980) 28
7. H. WHITE *Appian's Roman history* (London/Cambridge M. 1922=1955: Loeb Classical Library 2) XI. 56
8. O. SEEL *Pompeius Trogus Weltgeschichte von den Anfängen bis Augustus. Im Auszug des Justin* (Zürich/München 1972) 17/21
9. *Ibidem* XV 4
10. H.U. INSTINSKY Die Siegel des Kaisers Augustus *Deutsche Beiträge zur Altertumwissenschaft* 16 (1962) 13-22, aldaar 18
11. BEVAN (1902/1962) II, 276
12. E.T. NEWELL *The coinage of the eastern Seleucid mints from Seleucus I to Antiochus III* (New York 1938=1978) 112
13. A. BOUCHÉ-LECLERCQ *Histoire des Séleucides, 323-64 avant J.-C.* (Paris 1913) 610
14. *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* II zweiter Reihe (Stuttgart 1923) 1211-1212
15. M.G. RUSSEL *Diodorus of Sicily* (London/Cambridge M. 1947: Loeb Classical Library 9) XIX. 58
16. CASSON (1972) 252/255
F. MOLL The history of the anchor *The Mariner's Mirror. The Journal of the Society for Nautical Research* 13 (1927=1970) 293-332, aldaar 302/305

JEAN ELSEN

Tervurenlaan, 65 – bus 1
B - 1040 BRUSSEL
Tel.: 02/734.63.56

Munten – Penningen
Boeken
Maandelijkse prijslijsten
Schriftelijke Veilingen
Oudheid
Middeleeuwen
Nederlanden

De Gulikse noodmunten van 1621: een hypothese

door H. Enno van Gelder

Tijdens de Tachtigjarige Oorlog zijn in verschillende belegerde vestingen noodmunten uitgegeven. Doordat dit steeds onder buitengewone omstandigheden gebeurde, is de schriftelijke documentatie meestal erg onvolledig. Toch is in het algemeen de gang van zaken wel duidelijk. Als er in de stad een muntbedrijf bestond, konden door vakmensen met de geëigende outillage munten van normaal uiterlijk gemaakt worden, zij het in goedkoop vervangingsmateriaal, zoals in Deventer en in Maastricht gebeurd is. Was er geen munthuis, dan moest de stadsregering een beroep doen op zilversmeden en tinnegieters, die zonder ervaring en zonder speciale apparatuur voor tijdelijk gebruik bestemde geldstukken moesten maken: men kon zich toen geld in de vorm van papieren bonnetjes nog moeilijk voorstellen. Als er nog goud of zilver beschikbaar was, werd dat gebruikt; anders moest men zijn toevlucht nemen tot koper, tin of zelfs karton, zoals in Leiden. Resultaat waren gewoonlijk eenvoudige rechthoekige plaatjes, gewaarmerkt met betrekkelijk kleine, simpele stempels.

Een geheel van het normale patroon afwijkende bewerking vertonen echter de noodmunten die in 1621 in de stad Gulik zijn uitgegeven. Deze belangrijke vesting was sedert 1610 door Staatse troepen bezet, om de Republiek tegen een omtrekkende troepenbeweging te beschermen. Maar na afloop van het Twaalfjarig Bestand sloot het Spaanse leger de stad in en het Nederlandse garnizoen moest na een verzet van 5 maanden op 2 februari 1622 onder beding van vrije aftocht capituleren.

Tijdens dit beleg zijn in opdracht van de Staatse commandant Frederik Pithaen hoogst curieuze noodmunten vervaardigd. Zij vallen uiteen in drie groepen:

a) ronde zilveren munten met het gewicht van 1, ½ of ¼ daalder, voorzien van één stempel die het monogram van de bevelhebber FP en de tekst 1621 IN GUL(ik) BELEG(erd) bevat;
b) kleine stukjes zilver met onregelmatige vorm, waarop een stempeltje met weer het monogram FP en een waardeduiding 2 S of 4 S;
c) ronde zilveren munten met het gewicht van ¼ daalder waarop in het midden de stempel van serie a, langs de rand een aantal malen de stempeltjes van serie b zijn afgeslagen.

Deze stempels zijn echter niet, zoals gebruikelijk

kwart daalder (serie a)

afgeslagen op plaatjes gemaakt van versmolten zilveren voorwerpen, maar steeds op bestaande munten, nadat eerst de beeldenaar door plathameren min of meer onzichtbaar gemaakt was. Soms is de oorspronkelijke munt nog te identificeren, meestal is wel te zien dat het een munt geweest is; ook de kleine stukken van serie b zijn als uit munten geknipt te herkennen.

De intrigerende vraag komt dan ook op waarom – terwijl er kennelijk nog gemunt geld beschikbaar was – men de voorradige munten aan die moeizame bewerking, eerst plathameren, daarna stempelen, of zelfs enige malen stempelen, heeft onderworpen en daarna opnieuw in het verkeer gebracht. Tot nu zijn geen schriftelijke bronnen bekend geworden die op deze vraag een antwoord geven, zodat we slechts kunnen proberen uit de overgeleverde munten zelf een plausibele veronderstelling af te leiden.

Eigenlijk kan maar één afdoende reden bedacht worden om deze arbeidsintensieve behandeling te verklaren: het moet gediend hebben om de nominale waarde van de beschikbare munten te verhogen. We kunnen ons voorstellen dat het militair gezag de in de kassen aanwezige munten zo heeft laten bewerken en ze daarna tegen een veel hogere – bij proclamatie bekend gemaakte – koers opnieuw heeft uitgegeven. Ook zal het gewone munten tegen de oude koers aangenomen hebben en na bewerking tegen de hogere waarde weer uitgegeven. Door het plathameren en stempelen waren de munten van oude en nieuwe waarde gemakkelijk te onderscheiden.

Omdat de grotere munten geen waardeaanduiding vertonen, weten we niet hoeveel die verhoging bedroeg: verdubbeld, verdriedubbeld? De kleine stukjes bevatten wel een waarde, maar die is niet geheel duidelijk. Tot nu toe werd steeds aangenomen dat 4 S en 2 S – omdat het om een Nederlands garnizoen gaat – uitgelegd moet worden als 4, resp. 2 stuiver. Evengoed kan echter gedacht worden aan de in de stad gebruikelijke rekeneenheid, de Rijnlandse schilling (of halve albus).

Omdat de muntjes van 4 S een gewicht van 1.6 à 2.0 gram hebben, mag verondersteld worden dat een daalder in 16 stukjes gekapt werd. Bij tarifiering in stuivers zou een daalder van 48 stuiver dan 16 × 4 = 64 stuiver opgeleverd hebben, een verschil dat nauwelijks de moeite waard lijkt. Een bevredigender verklaring geeft waardering in schillinge: een daalder van 26 schilling levert dan 16 × 4 = 64 schilling dus meer dan het dubbele, wat een redelijk resultaat voor de gedane moeite lijkt.

Hiermee is echter nog niet de meest ongewone serie c verklaard, waarvoor drie arbeidsgangen nodig waren: eerst plathameren, daarna de grote middenstempel aanbrengen en tenslotte – op enkele exemplaren is deze volgorde goed te constateren – de reeks stempeltjes langs de rand. Die reeks kleine stempeltjes met 4 S en 2 S is tot nu toe als een – wat rebusachtige – waardeaanduiding beschouwd. Het is echter absurd aan te nemen dat de gebruiker van deze, even grote en even zware munten telkens de waarde moest vast stellen door deze stempeltjes te lezen, te tellen en door vermenigvuldiging het totaal te berekenen. Er komen nl. allerlei combinaties voor: 4 of 5 maal 4 S, 4, 5, 6, 7 of 8 maal 2 S en zelfs op een stuk 4 × 4 S + 4 × 2 S! Zo iets ingewikkelds is in de praktijk toch wel uitgesloten. De stempeltjes kunnen niet als waardeaanduiding gediend hebben, maar moeten een andere functie hebben gehad.

4 S en 2 S (serie b)

4 × 4 S (serie c)

Weer kan ik me geen andere nuttige functie indenken dan een verhoging van de waarde in het verkeer. Het lijkt niet onaannemelijk te veronderstellen dat de munten van serie a, waarvan de waarde door middel van de grote middenstempel

6 × 2 S en 8 × 2 S (serie c)

verhoogd was, nog eens werden ingetrokken en wederom na bewerking voor een ten tweeden male verhoogde koers in omloop zijn gebracht. Ook dit maal werd om het verschil goed in het oog te laten vallen een stempeling uitgevoerd, waartoe heel goed de nog in de werkplaats liggende stempeltjes van serie b – waarvan de waardeaanduiding inmiddels achterhaald was – te gebruiken waren.

Samenvattend kunnen we de volgende gang van zaken denken: Eerst werden bestaande munten op twee manieren tegen een hogere koers in het verkeer gebracht. Zij werden deels in stukken geknipt en van de waarde 4, resp. 2 schilling voorzien, deels platgehamerd en met een grote stempel gemerkt, waarbij de nieuwe waarde onzeker blijft. Of deze beide bewerkingen tegelijk of na elkaar zijn uitgevoerd, is niet te achterhalen. Later werden de grote munten nog eens gestempeld om ze ten tweeden male in waarde te verhogen. Ik moet toegeven dat voor deze hypotheses geen enkel concreet bewijs is aan te voeren, maar ik ken nog steeds geen betere hypothese om de geconstateerde verschijnselen zinnig te verklaren.

Literatuur

A. NOSS *Die Münzen von Berg und Jülich-Berg*, II (München 1929) 44-61

H.E. VAN GELDER *De Nederlandse noodmunten van de Tachtigjarige Oorlog* ('s-Gravenhage 1955) 57-59

H. NEUMANN *Die Jülicher Notklippen von 1543, 1610, 1621/22; ein Katalog* (Jülich 1974)

De gouden dukaat 1951

door Arent Pol

De Nederlandse gouden dukaat bestaat dit jaar vier eeuwen. Het bekende muntje met de ridder op de voorzijde en het tekst-vierkant op de keerzijde werd in 1586 ingevoerd om gebruikt te worden in de Nederlandse handel op de Oostzeegebieden. Deze nieuwe munt steunde bij zijn introduktie op voorbeelden uit het Duitse Rijk en Hongarije – de dukaat was daar al een bekende muntsoort. De Nederlandse versie bleek al spoedig succesvol en werd in grote aantallen aangemunt en geëxporteerd. Ook in het binnenlandse verkeer werd hij wel gebruikt. Behalve naar het Oostzeegebied, ging men de dukaat ook uitvoeren naar de Levant en naar Azië. De Levant bleek op den duur geen belangrijk afzetgebied te zijn. Oost-Europa daarentegen nam tot het laatst van de 18de eeuw gigantische hoeveelheden ervan op. De nabootsing van de Nederlandse dukaat door de Russen vanaf ca. 1770, vormde een zeer geduchte concurrentie voor de Nederlandse munthuizen. In de 19e eeuw nam de produktie af. In deze en de volgende eeuw kwam de dukaat in Nederland zelf niet voor in de circulatie.
Bij de verminderende vraag vanuit Oost-Europa werd Azië's aandeel steeds belangrijker. Uit de *Muntverslagen* (vanaf 1854) kan in veel gevallen de Indische bestemming van nieuw geslagen dukaten worden afgelezen. De dukaat was in Nederlands-Indië populair geworden bij de inlandse bevolking als spaarmunt. Dit hing samen met het hoge gehalte en daardoor goede bewerkbaarheid van het metaal: goudsmeden gebruikten de dukaten graag als grondstof. Bovendien maakte het betrekkelijk geringe (en steeds gelijke!) gewicht van de dukaten deze 'baartjes' aantrekkelijker voor de kleinverbruikers, dan de normale goudbaren.[1] In de eerste decennia van deze eeuw werden te Utrecht aanzienlijke aantallen dukaten geslagen; de laatste aanmaak vond plaats in 1937. Na de Tweede Wereldoorlog werd ook in de Muntwet 1948 voor de dukaat weer een plaats ingeruimd, maar tot een aanmunting is het op het einde van het koloniale tijdperk niet meer gekomen. Dat de behoefte aan deze munten er nog steeds was, blijkt uit een particulier initiatief uit 1951. In dat jaar zijn namelijk dukaten gemaakt voor of door een firma Noor & Co te Djakarta. Twee versies zijn mij bekend.
De voorstelling van de dukaten uit Utrecht is nauwkeurig gevolgd – zelfs munt- en muntmeestertekens zijn gecopieerd – en alleen de teksten zijn aangepast. Met de aanduiding NOOR & CO DJAKARTA is de herkomst aangegeven, 23½ KT staat voor het gehalte van de munt, terwijl de

bestemming ervan wordt weerspiegeld in PERHIASAN MAS (of kortweg PERHIASAN). Deze Indonesische woorden betekenen namelijk 'gouden juweel'. Hieruit leid ik af dat Noor & Co waarschijnlijk een edelmetaalhandel geweest is, mogelijk ook een affinagebedrijf. Ondanks navraag bij dergelijke bedrijven in Nederland en Singapore, bij de Waarborg en bij de Indonesian Trade Office heb ik hierover geen duidelijkheid kunnen verkrijgen. Ook over de oplage is niets bekend; het schijnt evenwel dat deze dukaten niet vaak voorkomen.

Overigens is de behoefte aan dergelijke kleine 'goudbaartjes' met deze dukaten niet verdwenen: in 1952 introduceerde de Indonesische overheid een gouden spaarmunt voor haar bevolking.[2]

De dukaat 1951 was de laatste van de handelsmunten onder de Nederlandse dukaten, zij het een onofficiële. De latere officiële dukaten hebben het karakter van betaal- of oppotmiddel geheel en al verloren. De in 1960 en 1972 te Utrecht geslagen dukaten moesten een 'gouden tintje' geven aan de jubilea van de opdrachtgevende banken, de daaropvolgende zijn speculatieobjecten geworden. Nu met de recente wetswijziging de aanmaak door partikulieren niet langer mogelijk is, zal het karakter van de dukaat opnieuw veranderen. Verzamelobject zal deze o.a. door zijn achtergrond aantrekkelijke muntsoort voorlopig wel blijven.

Noten

1. J. SCHOLTEN *De munten van de Nederlandsche gebiedsdeelen overzee, 1601-1948* (Amsterdam 1951) vermeldt op pp. 112-113 onder de nummers I, II en III (plaat X) enkele andere gouden handelspenningen en op p. 176 onder nummer 1456 een zilveren exemplaar.
2. geslagen te Utrecht, naar ontwerp van L.O. Wenckebach en aansluitend bij de serie munten van 10, 25 en 50 sen 1951-1957: C.L. KRAUSE/C. MISHLER *Standard catalog of world coins* (Iola 1985[12]) p. 1450 = Indonesia KM/M1, 25 rupiah.

Ons atelier giet voor u in brons, tin of aluminium:

Familiewapens
Emblemen
Naamplaten
Penningen

Deurknoppen
Ornamenten
Haardplaten

Restaureren van antieke bronzen en tinnen voorwerpen.

Specialiteit: Gieten van tinnen schalen 36 cm ∅, met familie of stadswapen (ook met tekst).

DECOGRAPHICA

HAAGSEMARKT 22 POSTBUS 9540 4801 LM BREDA TEL.: 076-132153

Het Nederlandse Bankbiljet

EEN CHRONOLOGISCH OVERZICHT

door J.J. Grolle

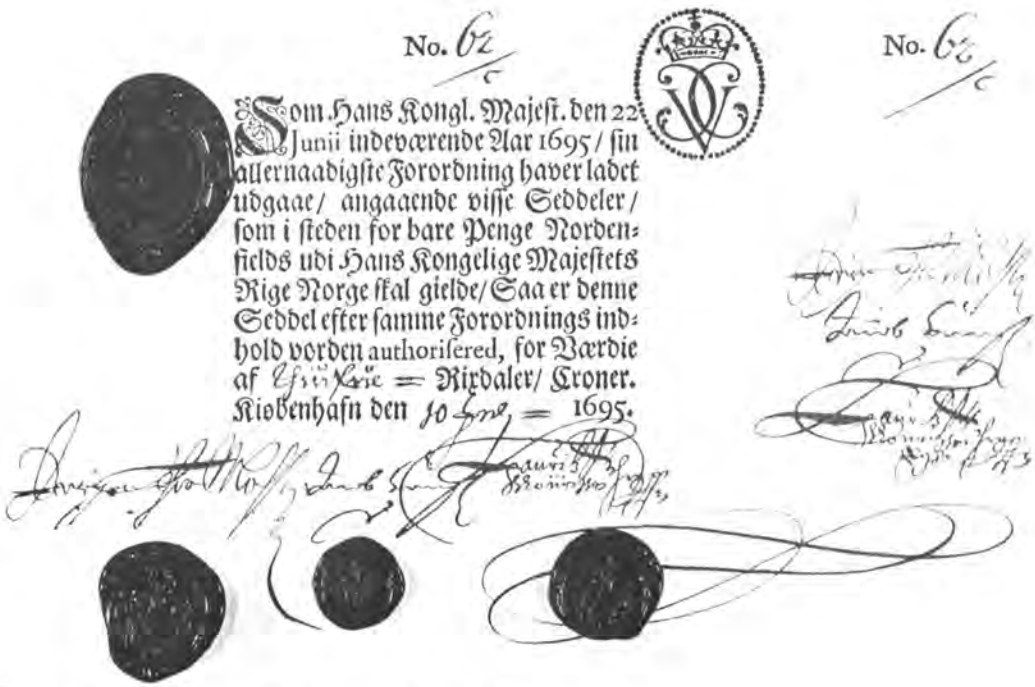
2. De Koopmansrepubliek

In verhouding tot andere landen heeft Nederland tamelijk laat het bankbiljet ingevoerd. Dateren de eerste Zweedse bankbiljetten reeds uit 1661, in 1695 gevolgd door Engelse en Noorse, in Nederland deed het oudste bankbiljet zijn intrede pas in 1814.

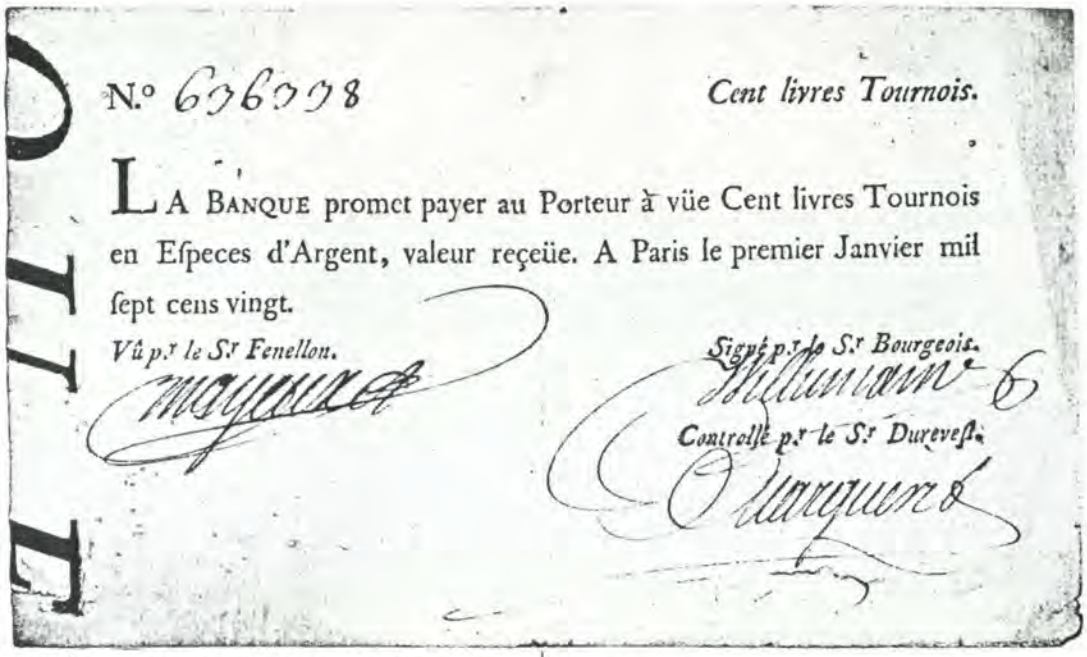
Voor ons die gewend zijn dagelijks met bankbiljetten om te gaan, lijkt dat verwonderlijk. In de 18de eeuw was Amsterdam immers al uitgegroeid tot een financieel centrum met universele allures. De Nederlandse geldeenheid, de gulden gold toen zelfs als internationale valuta. Waar Nederland zo'n leidende rol speelde in de wereldhandel en het internationale geldwezen zou het voor de hand hebben gelegen als zij gelijke tred hield met de ontwikkelingen van dat geldwezen. Maar de realiteit was anders.

Bankbiljetten waren produkten van instellingen die doorgaans slechts kunnen opereren op gezag van een hoge centrale overheid. Een octrooi tot uitgifte van bankbiljetten werd makkelijker verkregen in een monarchie met een eenhoofdige overheid, waarbij de persoonlijke belangen van de koning doorslaggevend waren, dan in een republiek met een veelhoofdig gezag, waarbij de statenleden elkaar het botvieren van privébelangen probeerden te ontzeggen. Wat hem in de Republiek als stadhouder nooit gelukt zou zijn, lukte Willem III als koning van Engeland daar dan ook wel: in 1694 richtte hij de Bank of England op, een emissiebank die hem fondsen verschafte voor 'zijn' oorlog tegen Lodewijk XIV en de burgeroorlogen in Ierland en Schotland.

Willems tegenstanders, de Tories, verweten hem om het hardst dat *banks and kings never exist together*. Zij doelden daarbij op banken als in Venetië en Amsterdam, maar vergaten dat dit wissel- en girobanken waren ter bevordering van de handel en geenszins emissiebanken ter spekking van de koninklijke schatkist. Ook zagen zij Stockholms Banco en de bank van Jörgen thor Möhlen over het hoofd die hun overigens korte bestaan te danken hadden aan Karel X van Zweden en Christiaan V van Denemarken-Noorwegen. Hun verwijt hield dan ook een bevestiging in van een ander verschijnsel: *issue-banks and kings never exist together*. Er was sprake van een verstrengeling van het pre-industriële kapitalisme met het absolutistisch-monarchale bewind, waardoor de centrale eenheidsstaten in Europa zich konden ontwikkelen[1],

Bankbiljet van Jörgen thor Möhlen, 1695; 22×16,5 cm

N.° 636078

Cent livres Tournois.

LA BANQUE promet payer au Porteur à vüe Cent livres Tournois en Eſpeces d'Argent, valeur reçeüe. A Paris le premier Janvier mil ſept cens vingt.

Vû p.r le S.r Fenellon.

Signé p.r le S.r Bourgeois.

Controllé p.r le S.r Dureveſt.

Bankbiljet van de Banque Royale, 1720; 10×6,5 cm

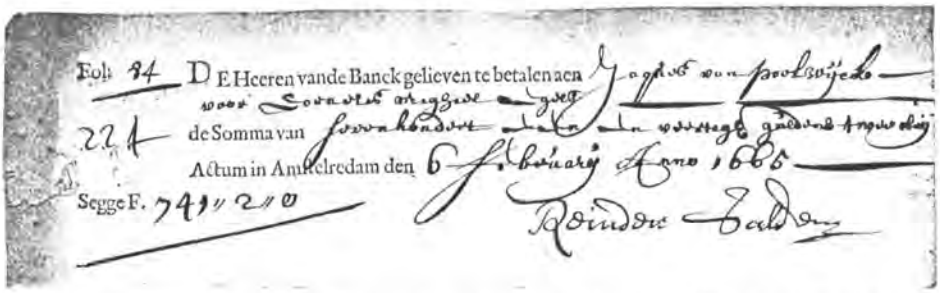
en waardoor anderzijds ook centrale kredietinstellingen konden ontstaan en het emissiebedrijf kon uitgroeien. Het bankbiljet had derhalve qua oorsprong een 'koninklijk karakter' en kon daarom in de Hollandse koopmansrepubliek nauwelijks een kans hebben.

Niet alleen het politieke, ook het psychologische klimaat in de Republiek was het bankbiljet onwelgezind. De Hollandse vasthoudendheid en degelijkheid accepteerden geen beloften. De Nederlander eiste waar voor zijn geld en geld voor zijn waar: dus munten met een deugdelijke en gegarandeerde intrinsieke waarde. Geen papiertjes waaraan in naam wel een waarde was toegekend, maar waarvan het nog te bezien stond of die waarde ooit geëffectueerd kon worden. Dergelijk fiduciair geld met slechts een nominale waarde was toen nog een te grote wissel op de fantasie van onze voorouders. De op zekerheid spelende materialistische Hollandse mentaliteit stond de geboorte van een Nederlands bankbiljet in de weg.

En men leek zelfs gelijk te krijgen. Bankbiljetten waren veroorzakers van moeilijkheden. Reeds in 1688 had Stockholms Banco de uitgifte van haar biljetten moeten staken wegens wanbeleid van haar oprichter Johan Palmstruch. Ook de Noorse biljetten van Jörgen thor Mölen circuleerden slechts kort. En hoe vaak niet heeft de Bank of England in moeilijkheden verkeerd omdat haar concurrenten, de Londense goudsmeden, op een ongelegen moment allen tegelijk hun bankbiljetten kwamen verzilveren? Het grootste debâcle vond uiteindelijk plaats in Frankrijk toen de biljetten van de Banque Royale in 1720 van de ene dag op de andere hun waarde verloren en letterlijk in rook op gingen. Hun geestesvader John Law moest ijlings naar Venetië vluchten om het vege lijf te redden.

Bovendien ontbrak in Nederland aanvankelijk een economische noodzaak tot invoering van het bankbiljet. De kooplieden van de Republiek hadden in de Gouden Eeuw met hun goederenhandel enorme kapitalen vergaard. De volgende eeuw was een eeuw van tegenspraak. Zij was een afgaand getij wat handel en industrie betreft, maar hun rijkdommen stelden de kooplieden in staat over te stappen van een tanende goederenhandel naar een bloeiende geldhandel zodat men tevens van een opgaand getij kon spreken. In tegenstelling tot andere landen waar het kapitaal zich concentreerde rond de immer in financiële nood verkerende kroon was dit in Nederland in handen van rijk geworden burger-kooplieden die altijd wel liggende gelden hadden om anderen krediet te geven. Voor kredietschepping had men helemaal geen bankbiljetten nodig.

Op monetair gebied was het echter in de Republiek aanvankelijk slecht gesteld, maar ook dat zou uiteindelijk geen reden geven om bankbiljetten in omloop te brengen. Door de opstand tijdens Filips II was de eenheid in het Nederlandse muntwezen verloren gegaan. Daarom waren de deelnemende gewesten in artikel 12 van de Unie

Afschrijfbriefje of assignatie van de Amsterdamsche Wisselbank, 1665; 20,5 × 6,5 cm. In 1683 werden deze biljetten overdraagbaar en gingen ze als betaalmiddel functioneren.
(Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam, 5077 archief Wisselbank: 113)

van Utrecht (1579) overeengekomen zich met elkaar *te conformeren int stuck van der munte*. Pas in 1586 zou de toenmalige gouverneur van de Verenigde Nederlanden, de graaf van Leicester, een poging in die richting wagen. Doch na zijn vertrek in 1587 hanteerde de Staten van de gewesten hun muntrecht weer naar eigen goeddunken. Uiteindelijk wisten de Staten-Generaal in 1606 door middel van een ordonnantie de eenheid in het Nederlandse muntwezen te herstellen en trachtten zij tevens een einde te maken aan de wantoestanden die zich voordeden bij de wisselaars en kassiers, *daeronder groot bedrogh is schuylende*.

In hun streven hebben zij veel profijt gehad van de Amsterdamsche Wisselbank die in 1609 werd opgericht door het stadsbestuur van Amsterdam. De doelstelling van deze bank was alle *confusie in het stuk van der Munte te weeren ende den luyden die eenige speciën inde Coopmanschappen van doen hebben te gheryven*.[2] Het particuliere wisselbedrijf werd verboden en door de Wisselbank overgenomen. Tevens kreeg zij het alleenrecht op de handel in alle belangrijke wissels, zodat ook het kassiersbedrijf werd gesaneerd. Hierdoor waren de kooplieden gedwongen hun zaken via de Wisselbank te regelen. Zij hielden bij haar een rekening aan en betalingen geschiedden meer en meer door overboeking van de ene rekening naar de andere, waardoor de Amsterdamsche Wisselbank uitgroeide tot de grootste girobank van Noord-Europa. Ook door dit girale geldverkeer was de invoering van bankbiljetten minder noodzakelijk geworden. Tot uitgifte van bankbiljetten werd de Wisselbank dan ook niet gemachtigd. Wel kreeg zij in 1683 het recht specie te belenen en werden haar *recepissen* (ontvangstbewijzen) en de *assignaties* (betalingsopdrachten) van haar klanten verhandelbaar waardoor die als ruil- en betaalmiddel, dus als geld konden functioneren.

In deze *billiëtten*[3] kan men, zo men wil, de Nederlandse voorlopers van het bankbiljet zien. Zij waren gedeeltelijk voorbedrukt en dienden gedeeltelijk met de hand te worden ingevuld. Recepissen betreffende het deponeren van specie in de Amsterdamsche Wisselbank zijn, voorzover bekend, niet bewaard gebleven. De tekst daarvan is ons slechts overgeleverd in een boek van Isaäc le Long[4] en luidde:

Anno (*jaar*) den (*datum*) heeft (*naam inbrenger*) in Banco gebracht (*hoeveelheid en muntsoort in letters*) à (*tegenwaarde in bankgulden per stuk in cijfers*), met die conditie, dat hij gehouden sal zijn dezelve binnen den tijdt van ses maanden daar wederom uyt te haalen, mits betaalende aan de Bank ... percento, ofte dat die andersints naar expiratie van voorsz. tijdt sullen verstaan werden ten voorsz. prijse aan de Bank vervallen te zijn.
f (*totale waarde in cijfers*) (*handtekening van de kassier der Wisselbank*)

Deze recepissen waren verlengbaar, in principe zelfs onbeperkt.[5] Afschrijfbriefjes of assignaties zijn echter wel bewaard gebleven. De Gemeentelijke Archiefdienst te Amsterdam beschikt over een tiental van deze formulieren, gedateerd van 1658 tot 1723. Zij zijn alle ongeveer gelijkluidend. Het bedrag wordt steeds voluit in letters geschreven en onderaan in cijfers herhaald. Op elk briefje worden bovendien de rekeningnummers van de betrokken rekeninghouders vermeld.

wordt vervolgd

noten

1 P.W. KLEIN De eerste eeuw van het Nederlandse bankbiljet *Bank- en Effectenbedrijf* (jan/feb 1986) 12
Zie ook: W.C. MEES *Proeve eener geschiedenis van het bankwezen in Nederland* (Rotterdam 1838) 253
2 Weldra werden ook wisselbanken opgericht in Middelburg (1616), Delft (1621) en Rotterdam (1635)
3 J.G VAN DILLEN *Bronnen tot de geschiedenis van de Wisselbanken* ('s-Gravenhage 1925) 699 en 1400.
4 I. LE LONG *De koophandel van Amsterdam* (Amsterdam 1727)
5 MEES (1838) 95

Franz Liszt-penning van Jos Reniers

door Geer Steyn

Een muzikale penning

Nederland staat dit jaar in het teken van Franz Liszt en niet alleen in Utrecht gedurende het muziekconcours. Jos Reniers heeft een penning van hem gemaakt. Het is in vele opzichten een muzikale penning geworden (9 cm). De voorzijde laat het portret, naar rechts gewend, op gevorderde leeftijd zien. De achterzijde vermeldt de naam van de componist. De Liszt-penning is zwaar van karakter maar geenszins log.

Voorzijde: verbeelde klank

Het portret is groot opgezet op een welvend vlak. Het haar is rustig en massaal gehouden, hetgeen sterk contrasteert met de licht-donker werking in de rechter gezichtshelft. Fraai is de mond- en kaakpartij uit zigzag vormen opgebouwd. De contouren van het portret zijn belangrijk. Door de heftige vormafwisseling in het gezicht wordt het haar wit van expressie. Met een zeker gevoel voor humor heeft Jos Reniers de pukkels op één lijn met het oog geplaatst, gebruikmakende van het gegeven dat Liszt er vele en hele grote gehad schijnt te hebben. Er zijn vele afbeeldingen van de componist bekend, maar meestal zijn die pukkels verdoezeld of weggelaten. Pukkels als muzieknoten, als punten op de 'i', wanneer we in vormentaal blijven spreken. Het oog is eenvoudig geboetseerd, qua vorm niet veel meer dan één van die puisten, maar van expressie duidelijk: het kijkt helder naar buiten, maar ziet vooral een innerlijke wereld. Een grote neus, borstelige wenkbrauwen, een voorhoofd dat op een interessante manier in het vlak overgaat, de haargrens die zich juist scherp van het vlak afbakent.
Liszt schijnt een vriendelijke man geweest te zijn, bereid tot ondersteuning van vele collega's. Zo heeft hij het Beethovenmonument in Bonn gefinancierd, maakte Wagner beroemd en herschreef vele stukken voor piano. Op latere leeftijd trad hij enigszins terug uit het openbare leven en wijdde zich geheel aan het componeren.
Los van de overigens goede gelijkenis is het Liszt-portret een boeiende vorm geworden, waarbij de fysionomie en het karakter van de muziek op gelijkwaardige wijze als uitgangspunt voor de penning hebben gediend.

De keerzijde

De achterkant vermeldt de naam FRANZ LISZT. Er straalt een zwierige verwarring uit de tekst. Het duurt even voordat we de logica ontdekken. Verhoogde en verdiepte letters, beide zijn aanwezig, zowel in de voornaam als in de achternaam. De F is verdiept, RANZ verhoogd. De L is verhoogd, ISZT verlaagd. Het levert een chiastisch beeld op,

verantwoordelijk voor de uitdrukking van gecompliceerde gebondenheid. Als de doppen van een walnoot omvatten de F en de L de resterende letters. Alleen al in de wijze van belettering geeft Jos Reniers een visie op Liszt. Ik breng de Hugo de Groot-penning in herinnering, hoe stil en rechtlijnig de letters HUGO GROTIUS gecomponeerd zijn.
De Frans Liszt-penning is een pittige penning geworden. Mens en muziek op een bijzondere manier verbeeld. In dit Liszt-jaar mocht er geen penning van hem ontbreken. Jos Reniers heeft ervoor gezorgd dat een contemplatief kunstwerkje in de verzameling van vele geïnteresseerde leden van de Vereniging terecht kan komen.

Bestellingen
Van deze penning is een beperkte oplage gemaakt en deze is te bestellen door leden van de Vereniging voor Penningkunst door storting van *f* 137,50 + *f* 5,50 portokosten = *f* 143,— op giro rek. 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst, Alkmaar, waarna toezending omgaand zal geschieden.

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-61322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR.
DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG
GROOTHANDEL CATALOGUS BOEKEN, ETC. VOOR DE OFF. MUNTHANDEL

GROOTHANDEL – KLEINHANDEL – UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

Het leven van Christus

Een klein deel van een uitzonderlijke verzameling

door H. Tijssen

Zoals in de vorige aflevering ook al vermeld, is het mijn bedoeling om de aandacht van verzamelaars te richten op een onderwerp waaraan in ons land, voor zover mij bekend, weinig aandacht wordt geschonken. Het gaat om het verzamelen van beeldenaren op penningen, munten, médailles, zegelafdrukken, onderscheidingen en papiergeld met afbeeldingen van Christus, van Maria en van door de Katholieke Kerk heiligverklaarde personen. Aan de hand van teksten uit de vier Evangeliën, wil ik trachten voor de afbeeldingen op enkele penningen uit mijn verzameling, die betrekking hebben op het leven van Christus, uw belangstelling te wekken. Bij de Bijbelcitaten is gebruik gemaakt van de vertaling door de Katholieke Bijbelstichting Sint Willibrord (1961).

10: Christus als Man van Smarten
Volgens het Evangelie van Johannes, hoofdstuk 18 vers 39-40 en hoofdstuk 19 vers 1-6.
[Pilatus zei:] Er bestaat onder u de gewoonte dat ik met Pasen iemand vrijlaat. Wilt gij dus dat ik U de koning der Joden vrijlaat? Toen begonnen ze opnieuw te schreeuwen: Neen, Die niet, maar Barabbas! Barabbas was een rover.
Toen liet Pilatus Jesus geselen. De soldaten vlochten een kroon van doorntakken, zetten Hem die op het hoofd en wierpen Hem een purperen mantel om. Ze traden op Hem toe en zeiden: Gegroet, koning der Joden! En zij sloegen Hem in het gezicht. Pilatus ging weer naar buiten en zei tot hen: Ziehier, ik breng Hem naar buiten om U te doen weten, dat ik volstrekt geen schuld in Hem vind. Jesus kwam dus naar buiten, terwijl Hij nog de doornenkroon en de purperen mantel droeg. Pilatus zei tot hen: Ziehier de mens. Maar toen de hogepriesters en hun dienaars Hem zagen, schreeuwden ze: Kruisigen, kruisigen!
Op de voorzijde van de penning staat Christus met alleen een lendendoek aan, die Hij met zijn handen vast houdt. Om de hals heeft Hij een strop, die tot op zijn voeten afhangt. Omschrift S S CHRIS DEL SOCORR DEL ANIM DEL PVRGAT (= Heilige Christus van de hulp aan de zielen in het vagevuur), in de afsnede ROMA.
Op de niet afgebeelde keerzijde staan zielen in het vagevuur, die hun handen smekend opheffen naar een kelk met hostie, die in de wolken zweeft.
Geslagen; ∅ 40 mm, messing; medailleur onbekend.

11: Christus aan het kruis genageld
Volgens het Evangelie van Markus, hoofdstuk 15 vers 33 en volgende.
Vanaf het zesde uur viel er een duisternis over het hele land, tot aan het negende uur toe. En op het negende uur riep Jesus met luider stem: Eloï, Eloï, lama sabaktani? dit is vertaald: Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij Mij verlaten? Enkelen uit de omstanders die het hoorden, zeiden: Hoor, Hij roept om Elias. Een van hen ging een spons halen, drenkte die in zure wijn, stak hem op een rietstok en bood Hem te drinken, terwijl hij zei: Laat me begaan! We willen eens zien of Elias Hem er af komt halen.
Jezus slaakte een luide kreet en gaf de geest. Toen scheurde het voorhangsel van de tempel van boven tot onder in tweeën. De honderdman die tegenover Hem post had gevat en zag dat Hij onder zulke omstandigheden de geest had gegeven, riep uit: Waarlijk deze mens was een Zoon van God.
Op de voorzijde van deze penning is in hoog re-

liëf afgebeeld Christus hangend aan het kruis, met onderaan links het halfbeeld van de Apostel Johannes en rechts dat van Maria. Op de achtergrond bergen en wolken.
Op de niet afgebeelde keerzijde knielt Maria met de handen samengevouwen voor het Christuskind. Rechts achter Maria is de kop van de ezel zichtbaar, boven het Kind de kop van de os.
Geslagen in 1977 door de Monnaie te Parijs; ∅ 86 mm, brons; medailleur P. Belmondo.

12: De lijdenswerktuigen van Christus
Volgens het Evangelie van Mattëus, hoofdstuk 27 vers 26, 29, 30, 34, 35, 48.
Daarop liet Pilatus omwille van hen Barabbas vrij, maar Jesus liet hij geselen en gaf hem over om gekruisigd te worden.
Ook vlochten ze een kroon van doorntakken, zetten die op Zijn hoofd en gaven hem een rietstok in de rechterhand.
Ze bespuwden Hem, pakten de rietstok en sloegen Hem op het hoofd. Ze gaven Hem met alsem gemengde wijn te drinken; Hij proefde ervan maar wilde niet drinken. Nadat ze Hem gekruisigd hadden, verdeelden ze Zijn kleren onder elkaar door er om te dobbelen. Een van hen ging een spons halen en drenkte die in zure wijn, stak ze op een rietstok en bood Hem te drinken.
Op de voorzijde van de penning zijn de lijdenswerktuigen afgebeeld van links naar rechts:
- de rietstok, die Hem in de hand werd gegeven;
- de spons met zure wijn op een rietstok;
- de lans, waarmee een van de soldaten de zijde van Christus doorstak;
- het kruis (gedeeltelijk);
- de doornenkroon;
- de drie kruisnagels;
- de doek van Veronica;
  Volgens een middeleeuwse legende, werd door een der vrouwen die Hem volgden op de weg naar Golgota, Veronica geheten, een doek aangeboden om Zijn gelaat van bloed en vuil te reinigen. Toen zij de doek terugkreeg, was hierop het gelaat van Christus afgedrukt.
- twee dobbelstenen, om Zijn klederen te verdelen;
- een hamer, om de nagels in het kruishout te slaan;
- een nijptang, om het dode lichaam van het kruis af te kunnen nemen;
- een zwaard en een oor;
  Bij de gevangenneming van Christus sloeg (volgens Lucas 22, v. 50) Petrus de knecht Malchus van de hogepriester een oor af, maar Christus genas de man.
- een beker, waaruit Christus met alsem gemengde wijn te drinken werd aangeboden.

Op de niet afgebeelde keerzijde staat de Passiebloem met bladeren, twijgen en ranken. Omschrift bovenaan PASSIEFLORA COERULEA.
Geslagen in 1980 door de Monnaie te Parijs voor de Club Français de la Médaille; koper, ∅ 71 mm; medailleur René Quivillic.

13: Pietà (Ital.), Nood Gods (Ned.) of Vesperbild (Duits)
Dat het Lichaam van Christus na de afneming van het kruis op de schoot van Maria zou zijn gelegd, berust niet op een Evangelietekst, maar komt in de 14e eeuw reeds voor als een vrome legende en als een uiting van het medelijden met Christus en Maria. Het oudst bekende (houten) beeld bevindt zich te Coburg, Duitsland. De Pie-

tà van Michelangelo in de Sint Pieter te Rome (1498/99) is de meest bekende.

Op de voorzijde van de penning zit Maria, met het dode lichaam van Christus op haar schoot en de onderbenen op de grond, met haar handen ondersteunt zij het bovenlichaam en de linkerarm. Omschrift TVAM IPSIVS ANIMAM PERTRANSIBIT GLADIVS (= Uw eigen ziel zal met een zwaard doorboord worden); zie de voorspelling van Simeon bij de opdracht van het Kind in de tempel. De keerzijde van de penning is glad.
Geslagen in 1968 door de Monnaie te Parijs, ∅ 72 mm, brons; medailleur W. Hochard, 1914-1944.

14: De Verrijzenis van Christus
Volgens het Evangelie van Lucas, hoofdstuk 23 vers 50-55, hoofdstuk 24 vers 1-6.
Nu was er een zekere Josef, lid van de Hoge Raad, een welmenend en rechtschapen man. Deze ging naar Pilatus en vroeg om het Lichaam van Jesus. Na het van het kruis genomen te hebben wikkelde hij het in een lijkwade. Vervolgens legde hij Hem in een graf, dat in steen was uitgehouwen en waarin nog nooit iemand was neergelegd. Het was voorbereidingsdag en de sabbat brak aan. De vrouwen, die uit Galilea met Hem meegekomen waren, volgden en bekeken het graf en zagen toe hoe Zijn lichaam werd neergelegd. Teruggekeerd maakten ze welriekende kruiden en balsem klaar, maar op de sabbat namen ze de voorgeschreven rust in acht. Op de eerste dag van de week gingen zij zeer vroeg in de morgen naar het graf, met de welriekende kruiden die zij klaargemaakt hadden. Zij vonden de steen weggerold van het graf, gingen naar binnen maar vonden er het lichaam van de Heer Jesus niet. Terwijl zij niet wisten wat daarvan te denken, stonden er plotseling twee mannen voor hen in een stralend wit kleed. Toen zij van schrik bevangen het hoofd naar de grond bogen, vroegen de mannen haar: Wat zoekt ge de levende bij de doden? Hij is niet hier, Hij is verrezen.
De voorzijde van de penning toont in het midden de uit het graf opstijgende Christus met uitgespreide armen en de wapperende lijkwade om zich heen. Achter hem een nimbus en een stralend kruis. Links van het open graf zit een engel met vleugels en de linkerarm opgeheven. Rechts van het graf liggen drie wachters, die zich met hun armen en schild beschermen, rechts op de achtergrond de Calvarieberg met drie kruisen. In de afsnede 19 CENTENARIO 1933.
De niet afgebeelde keerzijde heeft in het midden links de kop van Paus Pius XI en de 4 Titelkerken in Rome; omschrift ANNO SANTO ROMA 1933.
Aluminium médaille, rond met oog, rand glad, ∅ 40 mm. Geslagen 19 eeuwen na de dood van Christus.

15: Het Gelaat van Christus
Gedurende de vele eeuwen na het begin van onze jaartelling doken telkens weer hardnekkige geruchten op over het bestaan van een doek, waarop de afdruk te zien zou zijn van een mannenlichaam met alle kenmerken van marteling en kruisiging. Deze berichten waren echter zo vaag en tegenstrijdig, dat ze in de toenmalige geschiedschrijving nauwelijks de aandacht trokken. Plotseling echter, na zo'n 1300 jaar alleen maar een vermoeden te zijn geweest, duikt in 1357 in een armzalig houten kerkje in het Franse dorpje Lirey een doek op dat zo'n afbeelding vertoont. Het kleed was eigendom van de weduwe van Godfried I van Charny, een ridder die eerder op het slagveld van Poitiers gevallen was. Hoe deze in het bezit van het kleed is gekomen, heeft men nooit met zekerheid kunnen vaststellen. Vanaf het allereerste moment waarop het openbaar werd, heeft deze Lijkwade grote scharen vrome bedevaartgangers aangetrokken. Na aanvankelijk

voor onenigheid onder de kerkelijke hiërarchie gezorgd te hebben, erkende rond 1470 Paus Sixtus IV als eerste Paus dit kleed als de Lijkwade van Christus. Het Kleed kwam na vele omzwervingen en intriges in 1502 in de kerk van Chambéry terecht. In 1578 werd de Lijkwade overgebracht naar Turijn, waar deze gedurende vele jaren één dag per jaar te bezichtigen was. Om het te sparen werd het gaandeweg steeds minder vaak in het openbaar getoond, in de 19e eeuw maar vijf maal. Sedertdien zijn met behulp van de meest moderne fotografische technieken onderzoekingen gedaan, die onomstotelijk hebben bewezen, dat de lijkwade echt en onvervalst is, maar men heeft nog nooit kunnen bewijzen dat het hier een afdruk is van het Lichaam van Christus.
[Met toestemming overgenomen uit *Natuur en Techniek* 49 (1981) 104-125.]
Op de voorzijde van de penning staat in reliëf het gelaat van Christus, zoals dat langs fotografische weg is gemaakt van de Lijkwade van Turijn. Achter het hoofd een krans van doornen. Bovenaan IHS (= verkorting van JHESUS).
De hier niet afgebeelde keerzijde toont in het midden de uit het graf verrijzende Christus en het omschrift: DEVOTION AU SAINT-SUAIRE.
Geslagen in 1980 door de Monnaie te Parijs; brons, ∅59 mm; medailleur E.H. Becker.

16: Christus en de Emmaus-gangers
Volgens het Evangelie van Lucas, hoofdstuk 24 vers 13-19 en 25-31.
Op de dag, dat de leerlingen het graf ledig hadden gevonden, waren er twee van hen op weg naar een dorp, dat Emmaus heette en zestig stadiën van Jerusalem lag. Zij spraken met elkaar over alles wat was voorgevallen. Terwijl zij zo aan het praten waren en van gedachten wisselden, kwam Jesus zelf op hen toe en liep met hen mee. Maar hun ogen werden verhinderd Hem te herkennen. Hij vroeg hun: Wat is dat voor een gesprek dat gij onderweg met elkaar voert? Met een bedrukt gezicht bleven ze staan. Een van hen, die Kleofas heette, nam het woord en sprak tot Hem: Zijt Gij dan de enige vreemdeling in Jerusalem, dat Gij niet weet wat daar dezer dagen gebeurd is? Hij vroeg hun: Wat dan? Ze antwoordden: dat met Jesus de Nazarener! Nu sprak Hij tot hen: O onverstandigen, die zo traag van hart zijt in het geloof aan alles wat de profeten gezegd hebben! Beginnend met Moses, verklaarde Hij hun uit al de profeten wat in al de schriften op Hem betrekking had. Zo kwamen ze bij het dorp waar ze heen gingen, maar Hij deed alsof Hij verder moest gaan. Zij drongen bij Hem aan: Blijf bij ons, want het wordt al avond en de dag loopt ten einde. Toen ging hij binnen om bij hen te blijven. Terwijl Hij met hen aanlag, nam Hij het brood, sprak de zegen uit, brak het en reikte het hun toe. Nu gingen hun ogen open en zij herkenden Hem, maar Hij verdween uit hun gezicht.
Op de voorzijde van de penning zit aan de linkerkant Christus aan een tafel. Tegenover Hem zitten twee van zijn leerlingen, die met samengevouwen handen naar hem opzien. Omschrift L SACERDOTI CELEBRANS NATALEM – OMNE BONUM NOBIS CHRISTUS EST (= de vijftigste verjaardag van zijn priesterschap vierend – Christus is al het goede voor ons). Tussen de gedeelten twee visjes.
Op de niet afgebeelde keerzijde staat het borstbeeld van Paus Paulus VI.
Jaarpenning VIII, geslagen in 1971; ∅ 44 mm, brons; médailleur E. Manfrini.

17: De Hemelvaart van Christus
Volgens Handelingen, hoofdstuk 1 vers 6-11.
Terwijl zij eens bijeengekomen waren stelden zij Hem de vraag: Heer, gaat Gij in deze tijd voor Israël het koninkrijk herstellen? Maar Hij gaf

hun ten antwoord: Het komt u niet toe dag en uur te kennen, die de Vader in zijn macht heeft vastgesteld. Maar gij zult kracht ontvangen van de heilige Geest die over u komt, om mijn getuigen te zijn in Jerusalem, in geheel Judea en Samaria en tot het einde der aarde. Na deze woorden werd Hij ten aanschouwen van hen omhooggeheven en een wolk onttrok Hem aan hun ogen. Terwijl zij Hem bij zijn hemelvaart gespannen nastaarden stonden opeens twee mannen in witte gewaden bij hen, die zeiden: Mannen van Galilea, wat staat ge naar de hemel te kijken? Deze Jesus, die van U is weggenomen naar de hemel, zal op dezelfde wijze wederkeren als gij Hem naar de hemel hebt zien gaan.

Op de voorzijde van deze ovale penning is afgebeeld, dat Christus ten hemel vaart vanaf het plein vóór een gothische kerk. Op de voorgrond knielen Maria met de twaalf apostelen. In het midden staat een rots en wolken omringen hen. Op de hier niet afgebeelde keerzijde staan de negen décors, die gebruikt werden bij een der mysterie-spelen in de middeleeuwen, 'Le vray mystère de la Passion'.

Geslagen in 1980; ∅ 81×91 mm, brons; médailleur Jean-Philippe Roch.

'400 jaar Leicester-placaet'

Cupro/nikkel à ..... **f 6,50**
Zilver à ..... **f 50,—**

Tot en met f 26,—: verzendkosten f 3,50, daarboven f 7,50.
Te bestellen door overmaking op giro 516 of bankrek.: 55.55.55.518 t.n.v. J. v. Koningsbrugge.
Bij bestelling van een zilveren ex. ontvangt u (zolang de voorraad strekt) GRATIS een fragmentische herdruk van het MUNTPLAKKAAT, die ook bij de beurs verkrijgbaar was.

MUNTENHANDEL PHOENIX

Joan F. J. v. Koningsbrugge
Merwedestraat 18 - 9406 RM Assen
Telefoon 05920-52045/52517
K.v.K. Meppel nr. 25842 - giro 72244

VERKOOP AAN HUIS NA AFSPRAAK
Gratis prijslijst op aanvraag

Het voorlichtingscentrum van De Nederlandsche Bank

door N.A. van Horn

De Nederlandsche Bank, opgericht in 1814, houdt zich als hoedster van de gulden op verschillende manieren met ons geld bezig. Ze reguleert de omvang van de totale geldhoeveelheid in Nederland (zowel giraal als chartaal). In dit kader verzorgt ze de omloop van de bankbiljetten en (thans) de distributie van rijksdaalders en guldens. Alle reden om eens wat meer aandacht te besteden aan de verschijningsvorm van het bankbiljet, zo redeneerde men een paar jaar geleden binnen de Bank. Dit artikel geeft een indruk van wat tot nu toe werd gerealiseerd.

Het hoofdkantoor van de Bank is gelegen aan het Frederiksplein in Amsterdam. In de directe nabijheid daarvan ligt de Achtergracht, waaraan ondermeer dertien pakhuizen staan. Deze pakhuizen, rond 1723 voltooid, werden gebouwd in opdracht van een bewindhebber van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Ze zijn thans in handen van de Bank, die er een deel van de archieven heeft ondergebracht naast ruimtes voor personeelsactiviteiten zoals leslokalen, een biljartkamer en een filmzaaltje. Op de zolders, onder de hanebalken, is de laatste jaren het voorlichtingscentrum van de Bank annex bedrijfsmuseum gegroeid.

Nopens het werk

Van de vier permanente tentoonstellingen is de expositie 'Nopens het werk' de oudste. De titel van de tentoonstelling werd ontleend aan de vroeger zo zwaarwichtige taal van de Bank. In vier kabinetten krijgt de bezoeker een indruk van de Bankwerkzaamheden in 1814, 1864, 1914 en 1964, door middel van documenten, historische voorwerpen, poppen in oude kledij en geluidsfragmenten. Het kabinet-1814 toont ons de eerste president van de Bank, P.I. Hogguer, die in zijn werkkamer de bankbiljetten persoonlijk ondertekent. In het volgend kabinet is een geëmployeerde bezig, staande achter zijn schrijflessenaar, de boekhouding van de Bank op orde te brengen. Vijftig jaar later in 1914 breekt de eerste wereldoorlog uit: het publiek bestormt de kantoren van de Bank en verlangt 'uitbetaling' van de bankbiljetten in goud of zilver.

Het laatste kabinet, 1964, is gewijd aan de nieuwbouw van de Bank aan het Frederiksplein. De bancaire taken en het aantal personeelsleden waren in de loop der jaren dusdanig gegroeid,

dat nieuwbouw noodzakelijk was. Zo ziet de bezoeker in vier 'doorkijkjes' de ontwikkeling van een bank, die begon in 1814 met 17 man en waar nu 1550 mensen werken. Uiteraard zijn de kabinetten voorzien van de nodige achtergrondinformatie omtrent de economische ontwikkeling van Nederland.

Mannen van hooge beginselen
Op enige aparte panelen worden de figuren van de vijftien presidenten van de Bank belicht. In woord en beeld kan de bezoeker een indruk krijgen van de dagelijkse werkzaamheden van de president vanaf 1814. Deze tentoonstelling draagt een tijdelijk karakter.

Gedrukt en geslagen
Deze expositie gaat over de ontwikkeling van ons betaalmiddel vanaf de Franse tijd. Allereerst wordt ruimte gegeven aan de assignaten uit die tijd. De slechte ervaringen hiermee belemmerden de snelle acceptatie van bankbiljetten na 1814. Het eerste bankbiljet wordt getoond, alsmede de oude munten die in de eerste decennia van het Koninkrijk circuleerden zoals dukatons, drieguldenstukken, guldens, florijnen enz. We zien in de volgende vitrines het bankbiljet langzamerhand een professionelere aanblik krijgen ondermeer door de toepassing van meerkleurendruk, watermerk en het drukken van handtekeningen.
Ook de munten van na 1847 passeren de revue. Hierbij, net als bij de bankbiljetten, is geput uit de rijke numismatische collecties van de Bank. Rond 1860 pas begint het bankbiljet populairder te worden in Nederland. De levensstandaard stijgt, er komt meer geld per hoofd van de bevolking in omloop en de vestiging van het filialennet van de Bank (de agentschappen en correspondentschappen) draagt er toe bij dat het biljet tot in de verste uithoeken van Nederland doordringt. Een tiental jaren later, wanneer Nederland de gouden standaard als basis voor het geldstelsel aanneemt, kunnen gouden tientjes vrijelijk aangemunt worden. De Muntwet van 1901 poogt in te spelen op de nieuwe ontwikkelingen binnen het muntwezen.
In 1904 krijgen de biljetten eindelijk de status van wettig betaalmiddel. Tevens verschijnt het eerste biljet van *f* 10,— dat door zijn opvallende blauwe kleur snel ingeburgerd raakt. Een voorbeeld daarvan: in 1927 brengt de Bank een biljet van *f* 25,— in omloop dat blauw is. Het publiek protesteert: een biljet van *f* 25,— is rood, een biljet van *f* 10,— is blauw. Het blauwe biljet van *f* 25,— verdwijnt snel uit de roulatie.

Naast bankbiljetten circuleerden of circuleren in Nederland ook muntbiljetten en zilverbons die weliswaar door de Staat worden uitgegeven, maar toch een plaats hebben gekregen binnen de expositie. Voorts zijn ook exemplaren te zien van noodgeld, dat tijdens de beide Wereldoorlogen door gemeentes of ondernemingen in omloop werd gebracht.

Na de Tweede Wereldoorlog, de geldzuivering en het nieuwe bankpapier (ondermeer het tientje van Lieftinck) gaf de Bankdirectie opdracht aan J.F. Doeve een complete serie bankbiljetten te ontwerpen. Dit kwam de stijleenheid en herkenbaarheid ten goede. De traditie van Doeve is in de jaren zeventig voortgezet door R.D.E. Oxenaar die met zijn visie op de 'erflaters' een geheel eigentijdse versie van het bankbiljet leverde. De drie nieuwe biljetten (snip, zonnebloem en vuurtoren) sluiten in wezen aan bij de 'erflaters' van Oxenaar. De Bank, die zelf de vorm en het uiterlijk van de biljetten bepaalt, houdt meer en meer rekening met de wensen van het publiek en probeert tevens de frauduleuze handelingen met het bankbiljet voor te zijn. Een complete serie thans gangbare betaalmiddelen besluit deze expositie.

Echt of namaak
De vierde tentoonstelling geeft in 27 vitrines een beeld van de omgang met bankbiljetten door het publiek, door kunstenaars en door vervalsers en namakers.

De invloed van vuur, water, dieren en machines op bankbiljetten kan slecht uitwerken. Op de

Bank is een speciale sectie die zich bezighoudt met de reconstructie van 'geheel' of gedeeltelijk verloren gegaan bankpapier. Uit snippertjes, as, etensresten, muizenestmateriaal en dergelijke proberen deze mensen bankbiljetten te reconstrueren. Vergoeding (overigens niet verplicht) vindt plaats naar rato van het herkenbare oppervlak. De werkzaamheden van deze sectie worden toegelicht door middel van een video-presentatie 'Opgelet met het bankbiljet'.
Daarnaast bestaat er moedwillige vernieling of verminking van bankbiljetten. Sommige biljetten komen voorzien van leuzen, opschriften en beschilderingen terug in de Bankkluizen. Pogingen tot splitsing van biljetten komen voor, evenals biljetten waarvan delen ontbreken. Dit laatste kan een vorm van valsemunterij zijn. Sommige biljetten zijn zo toegetakeld met pleisters of plakband dat het geheel nauwelijks meer een geloofwaardige indruk maakt. Deze biljetten worden uiteraard, wanneer ze terugkeren in de kluizen van de Bank, niet meer in omloop gebracht.

Het publiek dat deze tentoonstelling bezoekt, krijgt de raad op zijn hoede te zijn bij de ontvangst van gehavende bankbiljetten of biljetten die voorzien zijn van plakband. Ook is het verstandig bij betaling de biljetten geheel uit te vouwen, het komt voor dat halve biljetten worden geaccepteerd.
Het blijft niet alleen bij goede raad: de echtheidskenmerken van de Nederlandse bankbiljetten worden uitvoerig belicht, zodat u na een rondgang door de tentoonstelling zelf kunt zien of uw biljetten echt of namaak zijn. Eenvoudige hulpmiddelen als een vergrootglas voor de microteksten op het biljet, het 'voelen' van diepdruk, blindentekens en watermerk en de wat ingewikkelder methode met het ultraviolette licht komen alle aan bod. Deze tentoonstelling geeft ook de mogelijkheid om het verschil te zien tussen valse en echte biljetten: u mag hier de voorwerpen aanraken!

De Bank hanteert strikte regels met betrekking tot de reproductie of afbeelding van biljetten. Uiteraard gelden deze regels voor de handhaving van het vertrouwen in dit papiergeld. De laatste jaren zijn de strenge regels iets versoepeld, maar het is niet toegestaan om biljetten op ware grootte of in de juiste kleuren af te beelden. Het auteursrecht is en blijft voorbehouden aan de Bank. Een groot aantal voorwerpen is uitgestald die alle bankbiljetten tonen: op handdoeken, portefeuilles, speelkaarten, sleutelhangers, tassen, spaarpotten maar ook reclamebiljetten die teveel op echte bankbiljetten lijken, carnavalsgeld, drukwerken die biljetten toonden zonder toestemming vooraf van de Bank enz.

Voorlichting
De bezoekers aan het voorlichtingscentrum krijgen folders en informatie over de Bank zelf, over de geschiedenis van de Bank en over de biljetten. Daarnaast bestaat de mogelijkheid een diasonoserie 'hoedster van de gulden' te zien, waarin de taken en de activiteiten van de Bank worden belicht. De uitvoering van de diasono-serie werd, evenals de uitvoering van de tentoonstellingen, in handen gelegd van professionals. De inbreng echter is van de Bank zelf gekomen. Het valt te begrijpen dat met name de Bankbiljettensector en de Secretarie, waaronder de historici van de Bank en de numismatische sectie ressorteren, een overwegende inbreng hebben gekregen bij de samenstelling van de tentoonstelling en de presentatie van de voorwerpen en de gegevens.

De afdeling Externe betrekkingen en voorlichting 'exploiteert' het geheel. Tot hen (020-5243809) kunt u zich wenden voor een afspraak. Het is helaas niet mogelijk individuele bezoekers rond te leiden. Bezoeken vinden plaats door groepen (scholieren, beleggingsclubs, numismatische kringen enz.). In de zomermaanden zijn de tentoonstellingen gesloten, maar vanaf september kunt u weer terecht.

A. G. van der Dussen B.V.

Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht
Telefoon 043-215119

Ja, wij zenden nog steeds prijslijsten uit. Deze zijn echter thans meer 'gericht'. Wij kunnen u toezenden:

(a) Supplement No. 3 op onze Literatuurlijst 1985;
(b) eventueel de hele Numismatische Boekenlijst 1985;
(c) een lijst moderne munten (nieuwtjes);
(d) een lijst romeinse munten;
(e) een lijst griekse munten (wordt nog aan gewerkt).

Penningnieuws

door Frank Letterie

Nieuw werk van medailleurs, nieuwe uitgaven, tentoonstellingsactiviteiten en bijzondere aanwinsten van verzamelaars. Goed reproduceerbare foto's met gegevens sturen aan F. T. S. Letterie, Hamminkweg 1, 7251 RB Vorden, tel 05752-2697
Geïnteresseerden kunnen zich voor nadere inlichtingen over de hieronder besproken penningen tot de samensteller van de rubriek richten.

Van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie in Den Haag, kreeg ik het verzoek, de inzenders van fotomateriaal voor deze rubriek te vragen of ze hun foto's, na gebruik door de redactie van 'De Beeldenaar', aan het bureau zouden willen afstaan. Indien u hiertoe bereid bent, verzoek ik u vriendelijk mij hiervan bij inzending op de hoogte te stellen.

– – – – – –

Penningen van Louk van Meurs
De beeldhouwster Louk van Meurs, gevestigd in Egmond aan Zee, is opgeleid aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag. Haar leraar was Dirk Bus. Ze is reeds 30 jaar in 't vak actief. Ze voerde vele opdrachten uit en haar beelden zijn geplaatst in binnen- en buitenland. Bijvoorbeeld een koperplastiek in Tokio, voorstellende 'De Liefde' het eerste schip uit Rotterdam, dat Japan in 1600 bereikte. Sinds 10 jaar maakt ze ook penningen.

Bep bedankt
Deze penning heeft Louk van Meurs gemaakt voor Bep Reyers-Weyand, weduwe van de beeldhouwer Willem Reyers. Bep Reyers, 'gastvrouw' van het kunstenaars Centrum Bergen (K.C.B.), kreeg de penning aangeboden ter gelegenheid van haar afscheid en als dank voor het vele werk dat zij daar verzette. Het is een bronzen gietpenning, diameter 60 mm uit 1983.
Voorzijde: Bep aan de piano, tekst K.C.B. BEP BEDANKT
Keerzijde: Een 'kunstwerk' in de zaal van het K.C.B., tekst MOET DAT NOU? (karakteristieke uitroep van Bep).

Juta Penning
Gemaakt ter herdenking van de eerste schipper van het zeilschip 'De Eendracht' in opdracht van de Stichting 'Het zeilend zeeschip'. De penning wordt uitgereikt aan mensen die zich verdienstelijk hebben gemaakt voor deze Stichting. Een bronzen gietpenning uit 1985 (diameter 75 mm).
Voorzijde: Het portret van de Schipper, met in het omschrift diens naam en periode van gezagvoering.
Keerzijde: Het schip 'De Eendracht'.

Scheepvaartmuseum Amsterdam
Deze bronzen gietpenning uit 1984 (diameter 60 mm) is vervaardigd in opdracht van de Vereeniging Nederlandsch Historisch Scheepvaartmuseum en wordt uitgereikt als blijk van erkentelijkheid voor aan de vereniging bewezen diensten.
Voorzijde: Zeilschip op de spiegel gezien met als tekst de naam van de vereniging.
Keerzijde: Een hoge golf met de tekst UIT ERKENTELIJKHEID

Penning G.J. 60 jaar
Brons, diameter 60 mm, gemaakt in 1986 ter gelegenheid van de 60e verjaardag van Louks man, de schilder-beeldhouwer Geert Jan van Meurs. De vorm van de penning is afgeleid van een 'tsuba', Japanse zwaardplaat. Geert Jan heeft grote bewondering voor Japanse kunst en cultuur.
Op de voorzijde is behalve de tekst: VASTHOUEN, AFHOUEN, BEELDHOUWEN, het getal 60 te zien en de signatuur g.j. zoals deze op zijn werk te vinden is.
Op de keerzijde zijn twee 'werkmanskruikjes' afgebeeld, die hij veelvuldig in zijn stillevens gebruikte.

N.V. Industrieele Maatschappij

Deze bronzen gietpenning is ontworpen door Jan Paul Kruimel en heeft een diameter van 76 mm. De NV. Industrieele Maatschappij, oorspronkelijk een dochter van Van Wijk en Heringa N.V. te 's Gravenhage, heeft de moedermaatschappij overgenomen. Deze gebeurtenis wordt in de gecompliceerde vormgeving van de penning tot uitdrukking gebracht. Twee penningen vormen samen één.

Het reliëf van de keerzijde van penning 1 (positief gemodelleerd) past in het reliëf van de keerzijde van penning 2 (negatief gemodelleerd) en vormen zo een eenheid. Het einde van de fa. Van Wijk en Heringa is aangegeven door de vermelding ervan op het binnenste gedeelte. In 'gesloten toestand' is alleen de tekst N.V. INDUSTRIEELE MAATSCHAPPIJ zichtbaar.

Twee portretpenningen van Toky Bautz
Toky Bautz uit Moerkapelle ontving haar opleiding aan de Rotterdamse Academie bij Jaap Kaas en later bij Piet Esser in Amsterdam op de Rijksacademie.

Jan Rutte
Brons, gietpenning, diameter 80 mm.
Op de voorzijde het portret
Op de keerzijde is een distilleerketel met koelvat afgebeeld, hetgeen slaat op het beroep van de geportretteerde.

Louis
Brons, gegoten, diameter 60 mm.
Voorzijde: portret
Keerzijde: kleine korenaar, als symbool van de materiële voorwaarden voor het menselijk bestaan; omschrift LOUIS.

Boekbespreking

The Arthur S. Dewing Collection of Greek Coins, edited by Leo Mildenberg and Silvia Hurter (New York 1985)
$120,— (2 delen).

In de serie *Ancient Coins in North American Collections* verscheen kortgeleden als zesde deel de publicatie van de *Arthur S. Dewing Collection of Greek Coins*. Deze verzameling bevat 2797 exemplaren en bestrijkt de periode vanaf de vroegste Griekse munten in de beginjaren van de 6e eeuw v. Chr. tot in het begin van het Romeinse keizerrijk.

Dewing wist in de loop van een lang leven – hij werd 91 jaar oud en stierf in 1971 – deze collectie van uitzonderlijk goede kwaliteit en variëteit bijeen te brengen. Zijn voorkeur ging daarbij uit naar het Griekse zilvergeld van Zuid-Italië en Sicilië. Koperen munten hadden zijn belangstelling in het geheel niet. Van de nog altijd uiterst zeldzame en veelgezochte dekadrachmen van Syracuse treft men maar liefst 58 exemplaren aan, waaronder één die als de echte Demareteion mag worden beschouwd. Alleen al door dit gedeelte is de Dewing collectie van uitzonderlijk belang, maar er is nog zoveel meer aan zeldzaamheden en uitzonderlijk fraaie stukken te bewonderen.
De collectie werd opgebouwd tijdens veelvuldige reizen door het Mediterrane gebied, en anderzijds door frekwente contacten met velerlei handelaren in de Verenigde Staten, maar ook daarbuiten.
Deze catalogus is samengesteld door een tiental deskundigen, die ieder de beschrijving van een gedeelte van de collectie voor hun rekening hebben genomen. Hierbij zijn meestal de nieuwste inzichten op het gebied van datering en toeschrijving verwerkt in de korte inleidingen en literatuur-verwijzingen die aan de beschrijvingen van de munten van iedere stad, vorst of streek vooraf gaan.
In het platendeel wordt iedere munt afgebeeld. De kwaliteit van de foto's is enigszins wisselend, maar in het algemeen zeer goed.
Deze keurig verzorgde publicatie zal voor de bestudering van de Griekse muntslag zeker van grote betekenis blijken te zijn. Voor de particuliere verzamelaars zal de prijs van 120 dollar, naar ik denk, toch een ernstige belemmering vormen.

J.P.A. van der Vin

D. SELLWOOD/P. WHITTING/R. WILLIAMS *An introduction to Sasanian coins* (London 1985).
f 57,—

Na zijn inleiding tot de numismatiek van de Parthen (238 v. Chr.-226 n. Chr.) heeft SELLWOOD een inleiding tot de sasanidische numismatiek (226-642) geschreven*. Met schrijven bedoel ik letterlijk schrijven. Het gehele boek is bedrukt met het handschrift van de heer SELLWOOD: een handschrift dat zeer karakteristiek is, calligrafisch fraai en zich zeer gemakkelijk laat lezen. De auteurs hebben zich laten inspireren door de engelse numismaat W.H. VALENTINE, die in 1921 op eenzelfde wijze een boek over de sasanidische numismatiek schreef. Het is een buitengewoon charmant boek, waarin met achtergronden, vele zeer duidelijke tekeningen, tabellen en stambomen een goed inzicht wordt gegeven in het desbetreffende gebied.

In hun voorwoord stellen de auteurs dat er plaats is voor hun boekje naast het meesterwerk van R. GÖBL *Sasanian numismatics* (1971) en de uitvoerige beschrijving van dat gebied door M. MITCHINER *Oriental coins and their values, I: The ancient and classical world 600 BC-AD 650* (1978). Het opzoeken van een bepaalde munt is via GÖBL en via SELLWOOD c.s. veel gemakkelijker dan via MITCHINER. Eerstgenoemden geven via tekeningen van de specifieke kronen – elke sasanidische heerser had een eigen kroon, die ook op de munten is afgebeeld – betrekkelijk gemakkelijk om uit te zoeken van wie welke munt is. Voor de geschiedkundige achtergrond baseren SELLWOOD c.s. zich op deel III van de *Cambridge History of Iran* (editor E. YAR SHATÉR). Ook GÖBL geeft achtergronden, maar SELLWOOD en de zijnen vond ik wat dat betreft boeiender, zonder dat er in essentie verschillen zijn. Het beknopte inleidende hoofdstuk 'The Sasanian period in Iranian perspective' (7 pg.) is een waardevolle aanvulling.

Mijn oordeel: als aanvulling op GÖBL beveel ik SELLWOOD c.s. aan. Zoals reeds aangegeven, is het een uitermate charmant boekje, een lust voor het oog en zeer leesbaar. Het omvat 178 pagina's plus 16 pagina's foto's met 74 scherpe afbeeldingen van munten en enige aanvullende foto's.

J.W. van der Dussen

---

* D. SELLWOOD *The coinage of Parthia* (London 1980); iedereen die dit boek kent, weet wat hij/zij van het hier besproken werk mag verwachten.

Verenigingsnieuws

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Secretariaat: Van der Meystraat 1, 1815 GP Alkmaar, 072-120041, giro 96820.
Penningbestellingen: Mollenburgseweg 60, 4205 HD Gorinchem, 01830-26543.

Aanvulling prijslijst Verenigingspenningen.
1985-1 *Niels Holgerson*, Marianne Letterie (90 mm, G) *f* 97,50

Penninguitgifte
De penningen 1986-1 *Vrij ontwerp* van Niko de Wit en 1986-2 *Piet Esser* van Wilfried Put zijn in bewerking.

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- PENNINGKUNDE

Najaarsbijeenkomst te Utrecht
Op *donderdag* 25 september 1986 houdt het Genootschap de traditionele najaarsbijeenkomst in het gebouw van 's Rijks Munt te Utrecht. Sprekers zullen zijn: 's Rijks Muntmeester ir. J. de Jong en drs. A. Pol van het Koninklijk Penningkabinet.
Op deze dag bieden wij u vier eeuwen muntgeschiedenis: van de eerste Generaliteitsmunten in 1586 (plakkaat van Leicester) tot de moderne munttechniek zoals 's Rijks Munt die in 1986 toepast. Het ochtendprogramma bestaat uit een korte huishoudelijke vergadering en de voordrachten over het plakkaat van Leicester en het functioneren van 's Rijks Munt nu. In de middag laat de muntmeester u zijn bedrijf in volle activiteit zien. Dit is ook een reden waarom wij deze bijeenkomst op een werkdag houden. Bovendien wordt er tijdens dit bezoek een zilveren penning geslagen, die tegen kostprijs aan onze leden wordt aangeboden.

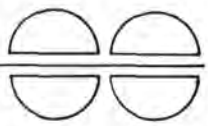
Belgisch-Nederlandse bijeenkomst
Met als thema de Bourgondische muntslag hielden op 19 en 20 april het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek en het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde in Den Haag een gezamenlijke bijeenkomst.
Op zaterdag 19 april heette ir. J. Koning, voorzitter van het Nederlandse Genootschap, een gezelschap van 26 Belgische en 77 Nederlandse deelnemers welkom. Namens de Belgische gasten beantwoordde prof. dr. P. Naster, ere-voorzitter van het Belgische Genootschap, deze begroeting, waarbij hij zijn vreugde uitsprak dat beide Genootschappen na acht jaar weer bijeenkwamen en dankte voor de Nederlandse steun bij het streven in 1991 in Brussel het 11e internationale numismatische congres te houden. Hij memoreerde hierbij, dat als inderdaad dit congres in 1991 in Brussel gehouden wordt, daarbij gevierd kan worden:
- het 150-jarig bestaan van het Kon. Belgisch Genootschap,
- het feit dat 100 jaar geleden het *eerste* internationale congres ook in Brussel gehouden werd,
- dat de Nederlandse deelnemers, lid van het Belgische Genootschap, besloten ook in Nederland een Genootschap op te richten.

In de aula van de Koninklijke Bibliotheek werd daarna een videopresentatie van de Grote of Sint Jacobskerk gegeven. In deze kerk hielden de ridders van het Gulden Vlies in 1456 hun negende kapittel onder de Bourgondische hertog Philips de Goede. Een bezichtiging van de Grote Kerk zelf was niet mogelijk omdat hij gerestaureerd wordt. Als gevolg daarvan waren de wapenschilden van de dertig Vliesridders, die daar in 1456 bijeen waren, niet te bezichtigen. Maar de heer F.R.A. Sandbergen, bestuurslid van de stichting 'De Grote Kerk' was zo vriendelijk geweest één van de dertig schilden, namelijk dat van Reinoud, heer van Brederode, mee te nemen. Bovendien gaf hij een boeiende toelichting op deze bijeenkomst van de Ridders van het Gulden Vlies.
Na de lunch hield Prof. Naster de voordracht *De muntslag onder Maria van Bourgondië*. Deze voordracht was samengesteld door de heer A. van Keymeulen, medewerker van het Penningkabinet van de Kon. Bibliotheek Albert I in Brussel. De heer van Keymeulen was zelf verhinderd de voordracht te houden. Het was een zeer gedegen voordracht, die een kritisch onderzoek weergaf naar de bewaard gebleven muntsoorten geslagen onder Maria van Bourgondië. Er werd veel aandacht geschonken aan het uiterlijk van de munten, de muntmeestertekens, de letter- en cijfervormen, dit alles aan de hand van vele dia's.*
Onder de titel *1486 Maximilianus Rex Romanorum* hield de heer E.J.A. van Beek een boeiende voordracht, waarin aangetoond werd wat de invloed geweest is van Maximiliaan van Oostenrijk op de muntslag in de Nederlanden. Hierbij werd speciaal aandacht besteed aan de verkiezing van Maximiliaan tot Rooms Koning in 1486.*
In de theepauze werden in de tentoonstellingszaal van de Kon. Bibliotheek uit de verzameling van het Kon. Penningkabinet bijzonder mooie stuk-

ken betreffende de besproken periode bezichtigd zoals een gouden reaal en een Bourgondische nobel uit de tijd van Maximiliaan van Oostenrijk, stukken die veel verzamelaars voor het eerst zagen.
Na het diner volgde een bezoek aan het Panorama Mesdag, dat door de langzaam invallende schemering een nog romantischer aanblik bood dan anders. Velen maakten hier nog gebruik van de bijzondere gelegenheid tot een kijkje 'achter de schermen' waar men een indruk kreeg hoe Mesdag en zijn medewerkers het Panorama geschilderd hebben. Aansluitend werden de deelnemers op een voortreffelijke manier ontvangen in het Kon. Penningkabinet. Na een welkom door directeur drs. H.W. Jacobi werd iedereen voorzien van informatie over het kabinet, waarna men nog bijeenbleef onder het genot van een drankje en een hapje verzorgd door medewerkers en aanverwanten: een bijzonder goed slot van deze eerste dag.
Zondag 20 april was gewijd aan museumbezoek. 's Morgens werd het Johan de Witthuis bezocht waar een selectie bijeengebracht was van vooral zeventiende eeuwse schilderijen uit het Mauritshuis. Na een uitstekende Indonesische maaltijd in Scheveningen werd tenslotte een bezoek gebracht aan het Gemeentemuseum waar vooral moderne schilderkunst bezichtigd werd. Onder de afscheidskoffie dankte mr. M. Colaert, voorzitter van het Belgisch Genootschap, voor de ontvangst en beloofde te zijner tijd het Nederlands Genootschap uit te nodigen voor een bezoek in België.

* De voordrachten zullen in *De Beeldenaar* worden gepubliceerd

Van en voor de kringen

De programma's van Kringen voor het seizoen 1985-1986 kwamen in mei of juni ten einde. Zoals ieder jaar is ook dit jaar aan de Kringbesturen weer een lijst gestuurd met een overzicht van de dit seizoen voor de Kringen gehouden voordrachten.

We ontvingen van het bestuur van de Kring Oost-Nederland een brief waaraan we het volgende ontlenen:

25 jaar numismatische kring Oost-Nederland
In juni 1961 ontving een aantal munt- en penningverzamelaars in Oost-Nederland een uitnodiging voor een oprichtingsvergadering van een numismatische kring, ondertekend door L. Mulder en H.A. Vinkenborg. Zij hadden de namen en adressen van de aangeschrevenen gekregen van de bekende Amsterdamse numismaat J. Schulman. Het voorlopige bestuur werd als volgt samengesteld: H.K. Berghuys (voorzitter), W.J.A. de Jong (secretaris/penningmeester) en H.A. Vinkenborg (lid).
Op dit moment bestonden, behalve de landelijke organisaties als het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst, de numismatische kringen Amsterdam, Den Haag, Brabant, Limburg en Groningen.

De eerste vergadering werd op 20 september 1961 gehouden in een ruimte van het Gemeentemuseum te Arnhem, dat eveneens lid was geworden. De vergadering werd geopend door dr. H. Enno van Gelder, directeur van het Kon. Penningkabinet in Den Haag.
A.J. de Lorm, directeur van het museum, verwelkomde de kring zeer hartelijk en stelde voor het museum als 'thuis' voor de kring te beschouwen. Dr. P. Schlemper verwelkomde als voorzitter van het Genootschap de nieuwe loot aan de numismatische stam en dr. A.J. Bemolt van Loghum Slaterus bracht de gelukwensen over van de Kring Amsterdam.
Dr. Van Gelder startte de voordrachten-serie met een referaat over 'De Nederlandse noodmunten uit de 80-jarige oorlog'. Op de laatstgehouden – 189ste – vergadering sloot drs. H. van der Mark uit Emmeloord de serie af met een voordracht 'Het geld van de gewone man in de 17e eeuw'. Ook op de tussenliggende bijeenkomsten gedurende de afgelopen 25 jaar hebben onze vaderlandse munten en penningen veel aandacht gekregen. Andere onderwerpen betroffen de munten van de Griekse en Romeinse oudheid, de pennnigen van de Renaissance, de munten van ons huidige Koninkrijk, muntvondsten en buitenlandse munten en penningen van nu en vroeger. De onderwerpen werden geïllustreerd met exemplaren uit de eigen verzameling dan wel met dia's daarvan. De Kring organiseerde echter niet alleen lezingen maar hield ook veilingen; in sommige kwamen alleen eigen munten en penningen aan bod, in andere werd de veiling gehouden door de heer J. Schulman of door mevrouw M. Holleman-Tas uit Enschede. Andere activiteiten van de Kring, zijn het organiseren van excursies, zoals naar de muntenverzameling van 's Rijks Munt te Utrecht en naar De Nederlandsche Bank te Amsterdam.
Het ledental van de Kring is na de oprichtingsvergadering gegroeid tot ruim 40. Ze wonen gro-

tendeels verspreid langs onze grote riveren in het oosten van het land.
Ieder, die belangstelling heeft voor munten en/of penningen kan lid worden en is van harte welkom. Aanmeldingen gaarne bij de secretaris (A. Rietijk, Deventerweg 164, 7203 AT Zutphen, tel. 05750-13256)
Ons 25-jarig jubileum vieren we op zaterdagmiddag 23 augustus 1986 in Zutphen met een ontvangst in het stadhuis door het gemeentebestuur, een bezoek aan het museum Henriëtte Polak, alwaar munten en penningen uit de verzameling van het museum kunnen worden bezichtigd. Het selecteren en documenteren van de munten en penningen is geschied door leden van onze kring en wel door de heren J. Fortuyn Droogleever en J.C. Flohil. Met allen die de Numismatische Kring Oost-Nederland een goed hart toe dragen willen we gezellig bijeenkomen in Hotel 's Gravenhof te Zutphen.

mr B.J. Vreugdenhil, voorzitter.

De redactie van *De Beeldenaar* wenst het bestuur en de leden van de Kring Oost-Nederland geluk met haar 25-jarig bestaan en hoopt dat de Kring ook in de toekomst veel zal bijdragen aan de Nederlandse numismatiek.

Muntennieuws

door J.C. van der Wis

JERSEY
50 Pence 1985; koper-nikkel; ∅ 30,0 mm; 13,5 gram.
2 Pond 1985; koper-nikkel; ∅ 38,6 mm; 28,5 gram.
Nieuwe circulatiemunten ter herdenking van het beëindigen van de Tweede Wereldoorlog 40 jaar geleden. Afb. 16 en 17.

JOEGOSLAVIË
20 Dinara 1985; koper-nikkel-zink; ∅ 25 mm; 6,5 gram.
50 Dinara 1985; koper-nikkel-zink; ∅ 27 mm; 7,6 gram.
100 Dinara 1985; koper-nikkel-zink; ∅ 29 mm; 8,7 gram.
Het betreft hier drie nieuwe circulatiemunten. Afb. 18 t/m 20.

MEXICO
5 Pesos 1985, koper-nikkel; ∅ 27,2 mm.
Het betreft hier een nieuwe circulatiemunt.
Voorts zijn er ter gelegenheid van de deze zomer in Mexico te spelen wereldkampioenschappen voetbal een aantal zilverstukken geslagen, die alle tot de categorie pseudo-munten gerekend kunnen worden. Afb. 21.

NEPAL
1 Rupee 2041 (1985); koper-nikkel; ∅ 23,2 mm; 4,56 gram.
2 Rupee 2041 (1985); koper-nikkel; ∅ 26,1 mm; 6,91 gram.
5 Rupee 2041 (1985); koper-nikkel; ∅ 28,9 mm; 8,44 gram.
Het betreft hier een aantal circulatiemunten, die de geboortebeperking onder de aandacht moeten brengen. Afb. 23.

RIETDIJK bv

Gespecialiseerd in het veilen van Numismatische collecties

★ De commissie bedraagt 15% (incl. btw en verzekering) van de opbrengst en *f* 2,— kavelgeld.

★ Op grotere objekten is reductie mogelijk en worden eventueel renteloze voorschotten verstrekt.

Inzendingen zijn mogelijk ten kantore van maandag t/m zaterdag van 10.00-16.00 uur, of per aangetekende post. (Grotere collecties kunnen desgewenst afgehaald worden).

RIETDIJK bv

(Dir. M.M.A. Lichtendahl)
Noordeinde 41 (schuin t/o het Paleis)
Den Haag
tel. 070-647831, b.g.g. 647957

een kwestie van vertrouwen sinds 1919

INTERNATIONAL ASSOCIATION OF PROFESSIONAL NUMISMATISTS
ASSOCIATION INTERNATIONALE DES NUMISMATES PROFESSIONNELS

Ruim 110 van 's werelds oudste, meest gerenommeerde en uiterst vakkundige firma's staan met hun ongeëvenaarde kennis klaar om u te helpen bij de opbouw van uw verzameling. De leden van deze vereniging in de Benelux zijn:

Albert Delmonte, 4, avenue Jette, 1080 Bruxelles.
Jean René De Mey, 6, rue du Culte, 1000 Bruxelles.
Jean Elsen, Avenue de Tervuren 65, 1040 Bruxelles.
B. Franceschi & Fils, 10, rue Croix-de-Fer, 1000 Bruxelles.
Pierre Magain, Rue de Lennery 17B, 6430 Walcourt.

Jacques Schulman B.V., Keizersgracht 448, 1016 GD Amsterdam.
A. G. van der Dussen B.v., Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht.
J. B. Westerhof, Hoogend 18, 8601 AE Sneek.

Lux Numis (R. Probst), 20, rue J. P. Kommes, Oberanven.

Een gratis lijst met de specialiteit van ieder lid is verkrijgbaar bij deze leden of het secretariaat:

The Secretariat, I.A.P.N., Löwenstrasse 65, CH-8001 Zurich, Switzerland

muntenhandel Groningana

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
9712 EL Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, oude effecten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

INLEVEREN KAN OOK PRETTIG ZIJN!!

Zoals nu wel bekend, veilen wij numismatica van alle windstreken naar alle windstreken.

U kunt vanaf heden inleveren voor onze pré-Sint Nicolaasveiling op 1, 2 en 3 december.

Wij garanderen u een goede, vakkundige behandeling en een prompte, correcte en aangename financiële afwikkeling.

Hieronder volgen onze adressen:

A. G. van der Dussen b.v.
Beëdigd taxateur
Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht
tel. 043-215119

J. B. Westerhof
Gediplomeerd veilinghouder
Hoogend 18, 8601 AE Sneek
tel. 05150-17198

(P.S. Niet al te lang wachten a.u.b.)

C. J. G. SCHUURMAN-RIJNHOLT

Emmastraat 13, 7075 Etten-Gelderland
Telefoon 08350-27781

AMERICAN NUMISMATIC ASSOCIATION ANA
120692

lid Ned. Vereniging van Munthandelaren

Specialiteit:
Moderne buitenlandse munten,
Ned. Antillen en Suriname.

THE CANADIAN NUMISMATIC ASSOCIATION MEMBER
14654

HBU

munt uit door de juiste kwalificaties

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Vraag onze gratis veiling catalogus

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.
Tel. 020-230261
242380

"voor klinkende munt"

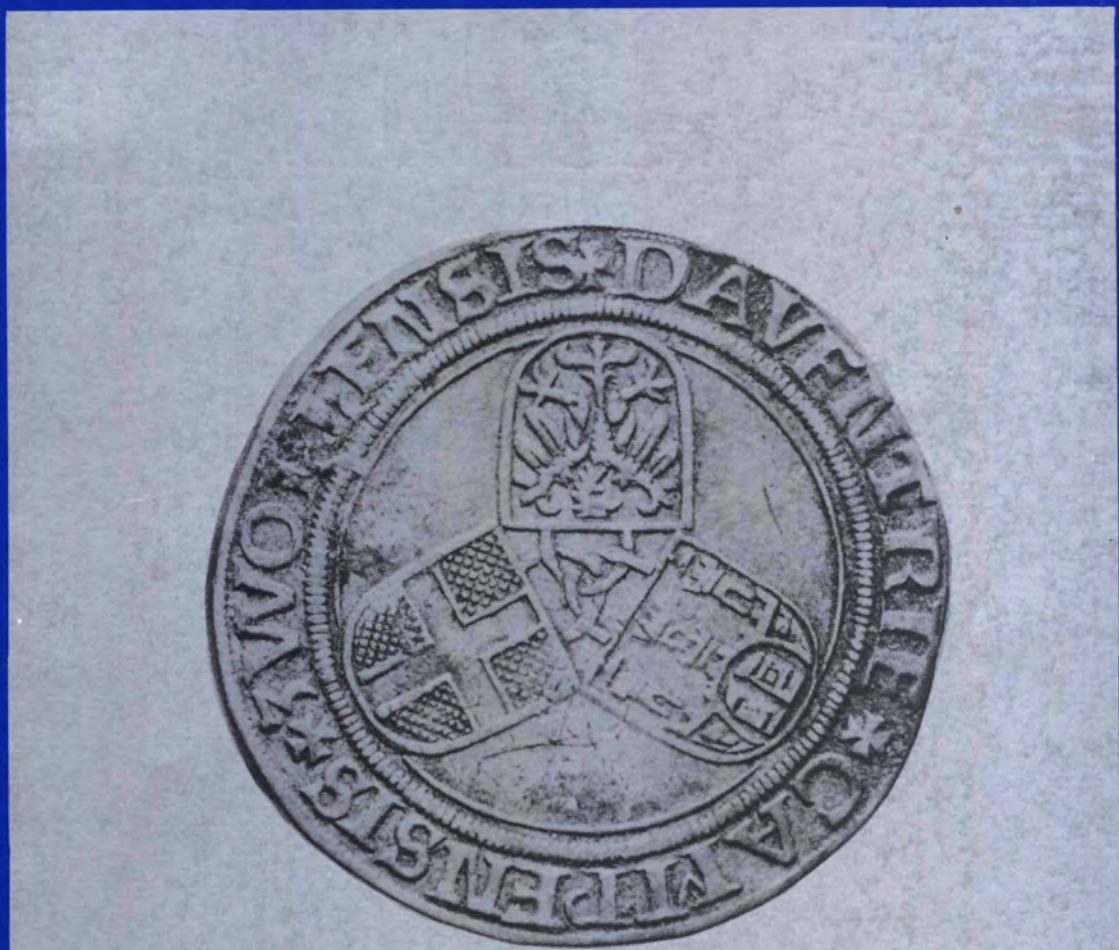
DE NEDERLANDSCHE MUNTENVEILING

Rokin 60 – Amsterdam-C. – Tel. 020-230261/242380
Postadres: Postbus 3950 – 1001 AT Amsterdam

Beëdigd Makelaars en Taxateurs

munt- en penningkundig nieuws

september/oktober 1986
10e jaargang no. 5

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMIS-
MATIQUES - VENTES PUBLIQUES -
ARCHEOLOGIE

✽

MUNTEN - PENNINGEN -
NUMISMATISCHE
BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448 — 1016 GD Amsterdam
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21 — Postgiro 9922

50 Gouden jaren. De Gouden en Zilveren florijn.

Het 50-jarig huwelijksfeest van prinses Juliana en prins Bernhard.

Gouden florijn
Aantal: 50 stuks. (Alleen bij telefonische reservering). Goud 14 krt., kwaliteit fleur de coin, gewicht 18 gram, diameter 30 mm, met genummerd certificaat van echtheid. Prijs: f **1.250,-**.
(Gouden collier f **350,-** *extra.)*

Zilveren florijn.
Aantal: 15.000 stuks. Zilver eerste keur 999/1.000, kwaliteit fleur de coin, gewicht circa 12 gram, diameter 30 mm, met certificaat van echtheid. Prijs f **77,50.** *(Zilveren collier f* **35,-** *extra.)*
(Losse hanger/muntrand f **20,-** *extra.)*

De belangstelling voor het 50-jarig huwelijksfeest van prinses Juliana en prins Bernhard is ongekend groot. Radio en televisie gaven al verscheidene malen een bescheiden voorproefje van wat één der grootste feesten uit onze vaderlandse geschiedenis zal worden. Daarom verdient deze gouden bruiloft terecht een tastbare herinnering. Een aandenken aan 50 gouden jaren. De Gouden en Zilveren florijn is dan ook de meest unieke uitgifte van de twintigste eeuw. Een uitgave die ruime aandacht kreeg in gerenommeerde media. De belangstelling voor beide 'Oranje-munten' is nu al overweldigend. Door de beperkte oplage is het raadzaam reserveringen snel te plaatsen.

Garantie
Natuurlijk zijn er factoren waar wij als nuchtere mensen rekening mee dienen te houden. Daarom hebben wij dit project verzekerd zodat u altijd uw geld terug kunt krijgen. Wij kunnen u daarom ook, zwart op wit, zekerheid bieden. Na overmaking van uw bedrag krijgt u van ons een reserveringspolis waarop wij u schriftelijk garanderen dat uw geld onder bijzondere omstandigheden automatisch teruggestort wordt. De Gouden en Zilveren florijnen worden u omstreeks de grote feestdag in januari gratis thuisbezorgd.

Inlichtingen en reserveringen
Voor inlichtingen en reserveringen kunt u telefonisch contact opnemen via **05123-2066/1502.**
Bestelwijze: Gouden of Zilveren florijnen kunt u bestellen door overmaking op 44 83 08 509 van de Nederlandse Muntcentrale (Amro Leeuwarden) of via het gironummer van de Amrobank te Leeuwarden no 80 30 49. Zet in de mededelingenhoek van uw giro of bankoverschrijving bovenstaand banknummer en uw bestelling. Na betaling wordt u automatisch een reserveringspolis toegezonden.

voorzijde

UNIEKE INWISSELBARE SPOORMUNTEN

EENMALIGE UITGIFTE TER VIERING VAN:

Het 50-jarig bestaan als NV (1937-1987)
en
150 jaar spoorwegen in Nederland (1839-1989)

achterzijde

afbeeldingen op het werkelijke formaat van 50 mm

SPECIFICATIE

1/ *ZILVEREN 150-ZILVERSTUK*, kwaliteit PROOF, diameter 50 mm, gewicht ca. 50 gram, dikte 2 mm, eerste klas sterlingzilver (925/000).
Nominale waarde *f* 150,—. Wereldwijde oplage: 10.000 st. De prijs van deze officiële uitgifte bedraagt *f* 275,—.

2/ *BRONZEN 50-BRONSSTUK*, kwaliteit, grootte en dikte zijn hetzelfde als van de zilveren 150-zilverstuk.
Nominale waarde *f* 50,—. Wereldwijde oplage: 10.000 st.
De prijs van deze officiële uitgifte bedraagt *f* 85,—.

3/ *GOUDEN 2000-GOUDSTUK*, idem als de bronzen en zilveren herdenkingsmunt, maar dan met een goudgehalte van 14 karaat met een gewicht van ca. 60 gram.
Nominale waarde *f* 2.000,—. Wereldwijde oplage 150 st.
De prijs van deze officiële uitgifte bedraagt *f* 3.500,—.

Het boeiend vervoersbedrijf, de NV Nederlandse Spoorwegen, dat in onze samenleving niet meer weg te denken valt, zal op 2 augustus 1987 zijn 50-jarig bestaan herdenken als NV en op 20 september 1989 zijn bestaan vieren van 150 jaar spoorwegen in Nederland.
Alleen gedurende deze periode van 2 augustus 1987 t/m 20 september 1989 hebben deze officiële herdenkingsmunten een nominale waarde van:
Goud : *f* 2.000,— (Zegge: Tweeduizendgulden)
Zilver : *f* 150,— (Zegge: Honderdvijftiggulden)
Brons : *f* 50,— (Zegge: Vijftiggulden)

GARANTIE

De nominale c.q. inwisselbare waarden van deze voor Nederland unieke beleggingsmunten worden ten alle tijden door Munt-verzendhuis 'DE DAALDER' gedurende bovenstaande periode gegarandeerd. Bij een eventuele retourzending door u van de herdenkingsmunt(en) tijdens bovenstaande periode naar Munt-verzendhuis 'DE DAALDER', wordt de gegarandeerde nominale waarde binnen 14 dagen uitgekeerd op uw rekening, bij welke bankinstelling (Postbank, AMRO, RABO, ABN etc.) dan ook.

Al deze herdenkingsmunten gaan vergezeld van een officieel genummerd certificaat van echtheid en een gratis luxe opbergcassette.

Levertijd: binnen 90 dagen gratis door de PTT thuisbezorgd.

Bestelwijze: Deze inwisselbare herdenkingsmunten kunt u bestellen door overmaking van uw bedrag op girorekening 38.92.756 (Postbank) of op bankrekening: 10.42.98.235 (Rabo-Rotterdam) van Munt-verzendhuis 'DE DAALDER', Postbus 3362 te 3003 AJ Rotterdam.
Zet in de mededelingshoek van uw giro- of bankoverschrijving uw bestelling. Na ontvangst van uw betaling wordt u een reserveringsbewijs toegezonden.

INLICHTINGEN EN RESERVERINGEN

MUNT-VERZENDHUIS

'De Daalder'

Soetendaalsestraat 29d – 3036 EE Rotterdam
Postbus 3362 – 3003 AJ Rotterdam
Telefoon: 010-4833311
Bank: Rabobank, rek. nr. 10.42.98.235
Giro 3892756
K.v.K. Rotterdam 146669

de beeldenaar

Tweemaandelijks tijdschrift voor numismatiek, voor Nederland en België. Publikatie van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Redactie
N. Arkesteijn
W. K. de Bruijn
F. Letterie
A. Pol
J. van Wessem
J. C. van der Wis

Redaktieadres
Postbus 11028
2301 EA Leiden

Uitgever
Vonk/Uitgevers b.v.
Postbus 420, 3700 AK Zeist
Telefoon 03404-52292
Postgiro 3808080, t.n.v. 'De Beeldenaar' te Zeist.

Abonnementsprijzen
Inclusief BTW en franco per post bij vooruitbetaling per jaar:
Nederland, België, Suriname en Ned. Antillen: *f* 30,—.
Overige landen: *f* 55,—.
Losse nummers: *f* 5,50 (inclusief portokosten).

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, indien niet vóór 1 december een opzegging is ontvangen.

Advertentie-exploitatie
Inlichtingen en tarieven:
Bureau Nassau
Jan van Nassaustraat 18
2596 BT Den Haag
Telefoon 070-249500
U kunt ook uw advertenties direct inzenden aan de uitgever,
Postbus 420, 3700 AK Zeist.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk/Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

Op de voorplaat:
Halve carolusdaalder 1538-1542 Driesteden, met de wapens van Deventer, Kampen en Zwolle.

inhoud

Wel en wee van de driestedenmuntslag 397
Onbekend maakt onbemind. Munten in de wereld van de Islam 402
Het chronogram als versieringselement op penningen 407
Het Nederlandse bankbiljet 422
Nieuwe Nederlandse munten 426
Een maagd van achtentwintig 428
Niels Holgersson, Penningkunstpenning 1985 – I 429
Personalia 430
Penningnieuws 431
F.I.D.E.M. 433
Internationale Numismatische Commissie 434
Boekbespreking 434
Van en voor de Kringen 435
Verenigingsnieuws 435
Muntennieuws 436

Wel en wee van de driestedenmuntslag

door J. Fortuyn Drooglever

De driestedenmuntslag, of de gemeenschappelijke muntslag van Deventer, Kampen en Zwolle van 1479 tot 1588, is tot stand gekomen om economische redenen. Zowel de eerste serie van deze muntslag in 1479, waaraan i.p.v. Zwolle de stad Groningen deelnam, als de tweede serie in 1488 waren op deze motieven gegrondvest. Maar bij de uitgifte van de derde serie munten van de Driesteden, in 1534, speelden andere redenen een rol. Men vreesde toentertijd in Overijssel de centraliserende tendens van de keizerlijke regering in Brussel, ook op het gebied van de muntslag en men meende dat een combinatie van steden beter kon optreden tegen beperkingen van de stedelijke rechten, opgelegd door de landsheer of diens gemachtigde, dan een enkele stad afzonderlijk. Al spoedig bleek dat deze vrees gegrond was, en dat de centrale regering te Brussel een in Overijssel niet gewaardeerde belangstelling had voor de plaatselijke muntslag. De overeenkomst tussen de stedelijke regeringen van de drie steden en hun muntmeester Willem van Viersen om een nieuwe serie driestedenmunten te slaan, was nauwelijks getekend in 1534, of landvoogdes Maria van Hongarije informeerde via stadhouder Schenck bij de regering van Deventer naar haar plannen om stedelijke munten te slaan en op welk recht deze muntslag was gevestigd. Tevens gelastte zij, 'voorzover men tot het slaan dier penningen aanstalte maakte, dit te doen ophouden totdat, na kennisneming van zaken, daarin anders zou zijn beslist'.[1] Deventer antwoordde dat 'alle drie IJsselsteden van diverse Keizeren en Koningen geprivilegeerd waren om goud en zilver te munten, welke privilegien door alle vroegere Landsheeren, en ook door Zijne Majesteit [Karel V] zijn geconfirmeerd en geapprobeerd... Wij hebben boven menschen memorie goud en zilver geslagen'.[2] Deze beweringen waren

echter alleen juist voor Kampen, dat inderdaad meer dan honderd jaar voordien het muntrecht had ontvangen van de landsheer. Zwolle bezat het muntrecht pas sinds ruim veertig jaar en Deventer had het recht om zilveren munt te slaan nimmer ontvangen maar in 1466 geüsurpeerd toen het zich de te Deventer bevindende bisschoppelijke munt toeëigende en de revenuen in de stedelijke kas liet vloeien. Deventer had dus, juridisch gezien, geen enkel recht op hetgeen zij in haar antwoord beweerde en waar de landvoogdes uitsluitend geïnformeerd had naar het Deventer muntrecht kan het zojuist weergegeven antwoord misleidend genoemd worden. Toch schijnt de landvoogdes door het schrijven uit Deventer te zijn geïmponeerd, want zij liet de zaak rusten, althans tot 1539.

Omdat echter nu gebleken was dat de centrale regering in de muntslag van de Overijsselse steden was geïnteresseerd, zal deze wetenschap er ongetwijfeld toe hebben bijgedragen dat de steden hun plannen voor een gezamenlijke muntslag met grote snelheid hebben uitgevoerd en in korte tijd niet minder dan 15 verschillende munten hebben laten maken. Zo werden in 1534 geslagen: twee verschillende goudguldens, drie dubbele gosselers, een enkele gosseler, een halve gosseler, een plak en een halve plak. In 1535 werd nogmaals een plak geslagen, in 1538 een goudgulden en vier verschillende daalders en tenslotte nog een halve daalder.

13. goudgulden 1534; op vz. wapenschild van Deventer – soortgelijke stukken zijn geslagen met het wapenschild van Kampen (14)*

* De nummers van de afgebeelde munten zijn ontleend aan de catologus in het door schrijver dezes samengestelde boekje over dit onderwerp: J. FORTUYN DROOGLEEVER *De driesteden muntslag 1479-1588 van Deventer, Kampen en Zwolle* (s.l. 1986).

17. dubbele gosseler 1534; op vz. wapenschild van Deventer – soortgelijke stukken zijn geslagen met wapenschild van Kampen (18) en wapenschild van Zwolle (19)

20. gosseler 1534

21. halve gosseler 1534

22. plak 1534

23. halve plak 1534

25. goudgulden 1538

27. daalder 1538; op vz. St. Nicolaas – soortgelijke stukken zijn geslagen met St. Lebuinus (26) en met St. Michael (28)

29. carolusdaalder 1538-1542

30. halve carolusdaalder 1538-1542

In 1539 ging de landvoogdes tot actie over en zij gaf in een schrijven aan Burgemeesters, Schepenen en Raden van Deventer, Kampen en Zwolle te kennen dat zij 'wenschende orde te stellen op de evaluatie der munten in den Lande van Overijssel... verlangde dat eenigen van de Regeringen [der steden], daertoe gemachtigd, bij haar worden gezonden om voorts door haar te worden geordonneerd, zooals zij zal bevinden te bekomen'.[3] In deze brief liet Maria dus met nadruk merken dat de stedelijke regeringen haar gehoorzaamheid verschuldigd waren. Zowel de Raad van Kampen, als die van Zwolle zagen klaarblijkelijk tegen een dergelijk gesprek op, want beide verzochten aan de Raad van Deventer 'eenige van haar Raatsvrienden des verstaend hebbende mytten Muntmeester uit naem der drie steden af te vaardigen'.[4] Zwolle voegde aan dit verzoek nog toe 'Soe U.E. daer mercklicken an gelegen is ende wij niemant bij ons hebben verstandigh van der munt wesende'.[5] Deventer dat, zoals reeds vermeld werd, het minste recht van spreken had, werd dus afgevaardigd en haar Raatsvrienden hebben hun opdracht goed uitgevoerd want het resultaat van de bespreking met de centrale regering was dat Maria vrijwel terstond toestemming gaf om één gouden en twee zilveren munten van een precies voorgeschreven gehalte te laten slaan.[6]

Zoals boven vermeld werd, waren op dat ogenblik reeds 11 driestedenmunten in omloop, maar na 1539 heeft men zich aan de toestemming van 1539 gehouden en tot 1559 hebben de driesteden zich beperkt tot het slaan van één gouden munt en twee zilveren munten, maar zij hebben deze munten wel in een zo groot mogelijke hoeveelheid laten vervaardigen. De gouden munt is de goudgulden van 1546, de minst zeldzame van alle driestedenguldens, en de zilveren munten zijn de hele en halve daalders. Aan daalders werd van 1539 tot 1557 voor 45.000 mark geslagen, d.i. 380.000 stuks, of gemiddeld 21.000 stuks per jaar. Van de verkregen toestemming werd dus een zeer ruim gebruik gemaakt.

32. goudgulden 1546

34. daalder 1553

35. halve daalder 1555

37. daalder 1555

Latere klachten van de Generaalmeester van de Munt over een te laag zilvergehalte van de driestedenmunten werden beantwoord met de mededeling dat '2 Essayeurs daervan een op de Munt Zijner Majesteit als zodaenig had gediend en de ander er ook verstand van had, de munten bevonden te hebben 13 karaat zodat de muntmeester dacht dat de Generaalmeester valsche, slechte of gewasschen stukken te hebben gehad'.[7] De stedelijke regeringen bliezen dus nogal hoog van de toren. Met dergelijke argumenten zag men ook in latere jaren telkens weer kans het dreigende en soms ook uitgesproken verbod van muntslag af te wenden en met enkele korte tussenpozen ging de driestedenslag ongehinderd door de centrale regering voort. Niet alleen door Brussel werden moeilijkheden in de weg gelegd, ook uit het Oosten kwamen bezwaren tegen de driestedenmuntslag binnen. Niet zozeer tegen de muntslag zelf, maar wel tegen het soms te lage zilvergehalte. Overijssel lag in de 16de eeuw op de grens van twee werelden. Staatkundig gezien behoorde het bij het Spaanse Rijk, maar de handel was voor een belangrijk gedeelte gericht op het Oosten, met name het Duitse Rijk. De Duitse voorschriften en bepalingen inzake de muntslag werden daarom meer au serieux genomen dan die van de regering te Brussel. Bovendien waren Deventer, Kampen en Zwolle van oudsher (Duitse) Rijkssteden, aan wie muntprivileges verleend zouden zijn en daarom werden hun munten als Rijksmunten beschouwd. Hieruit vloeide de verplichting voort zich aan de verordeningen van het Duitse Rijk te houden. Afgevaardigden van de IJsselsteden, evenals die van Nijmegen en de heren van Bergh werden op de Rijksdagen te Spiers en te Neurenberg genodigd om zich voor hun muntslag te verantwoorden.[8] In 1563 gaf deze verantwoording moeilijkheden, daar velen ervan werden beschuldigd op andere dan de Rijksmuntvoet van 1559 te hebben gemunt, soms zelfs met 20-25% te laag zilvergehalte.[9] Zeven rechtsgeleerden van het keizerlijke Reichskammergericht werden aangewezen als verdedigers van de driestedelijke muntrechten. Bovendien werd het Deventer raadslid Scharff naar Spiers gezonden met de taak 'naarstiglijk uit te zoeken wat in dezen met een eerlijk geschenk zou kunnen worden uitgevoerd', naar COST JORDENS schrijft.[10] Noch dit eerlijk geschenk, noch het pleidooi van de zeven rechtsgeleerden schijnt enig succes te hebben gehad, want de muntslag van de driesteden werd verboden door de Rijksdag te Spiers en tot 1567 bleef het munthuis gesloten. Klaarblijkelijk was in Overijssel de economische macht van de Rijksdag groter dan de staatkundige macht van Brussel. In mei 1567 verzochten de IJsselsteden evenwel aan de Duitse keizer Maximiliaan II hen niet

langer tot de gesuspendeerde steden te rekenen, welk verzoek bijna vier maanden later zonder meer werd ingewilligd. Mogelijk heeft in dit geval de eensgezindheid van de in die tijd voor de handel nog zeer belangrijke IJsselsteden een rol gespeeld.

Was tot dusverre sprake van een eensgezind optreden van de drie steden tegenover de buitenwereld, onderling bestonden er soms ernstige meningsverschillen, zoals uit het volgende zal blijken. In 1583 werd in verband met de kans dat Deventer door de Spaanse troepen zou worden bezet (hetgeen inderdaad enkele jaren later, in 1588, geschiedde), het munthuis van de driesteden overgebracht naar Kampen. In augustus 1585 dienden de voormalige Deventer waardijnen Ter Loe en Van Essen, een klacht in tegen de muntmeester Balthasar Wyntgis, en wel dat deze te lichte en te slechte daalders had geslagen.[11] Even later trok Ter Loe zich terug, omdat hij naar hij verklaarde 'er geen verstand van had.' Vervolgens ontving de Deventer Raad bericht van de Raad van Kampen, dat men daar overtuigd was van de ongegrondheid van de klacht en 'dat Klaas van Essen verzocht werd zich van verdere blamatie te onthouden'.[12] Het schijnt dat de Raad van Deventer inmiddels eigenmachtig de muntmeester in Kampen bevolen had de muntslag te staken – al kon ik geen afschrift van dit bevel in het Deventer archief vinden, en evenmin in dat te Kampen – want de Raad van Kampen en van Zwolle schreven 'de muntslag niet te doen ophouden en de munt van deze zoo gezochte en gewilde rijksdaalders voortgang te doen hebben, waarop Deventer vasthield aan het gedane verbod van het slaan van daalders.[13] Twee weken later verzond de Raad van Deventer aan de muntmeester Wyntgens persoonlijk een schrijven 'tot gehoorzaamheid aan het gebod om het muntwerk te staken'.[14] Kampen en Zwolle schreven aan Deventer dat 'houdende dat Deventer de zaak alleen wilde afdoen, waarmede zij niet konden instemmen, uithoofde zij de drie Steden te zamen aanging en de een zonder de ander daarin niet konde beslissen.'[15] Reeds twee dagen daarna berichtte Deventer 'dat de twist ging tusschen twee burgers der stad [Deventer] daar justiciabel, dat het geding reeds begonnen was en dus daarmede niet kon worden gesupercedeerd, vermits de bevoegdheid tot het slaan van munt aan de stad alleen en op zich zelve toekwam, krachtens regaal of possessie'.[16] Met dit snelle, en achteraf gezien ondoordachte antwoord beging Deventer een kapitale blunder want, naar de Raad van Kampen schreef, ging het om een daalder, die in Kampen was geslagen door een muntmeester, die sinds 1583 in Kampen woonde![17] Er kon dus geen sprake zijn van een 'twist tusschen twee burgers van Deventer, die aldaar justiciabel zouden zijn'. Met deze feiten geconfronteerd haalde Deventer nu bakzeil en stelde voor de gewraakte munten te laten keuren op de Münzapprobationstag te Keulen. Met dit voorstel eindigt de briefwisseling – de muntslag in Kampen blijft normaal in werking tot 1588 en na verloop van tijd worden de betwiste daalders door de Münzapprobationstag te Keulen in alle opzichten goedgekeurd!

85. de betwiste, in Kampen geslagen daalder*

Als we alles overzien, kunnen we vaststellen dat zowel de aanklacht als de genomen maatregelen van de Deventer stadsregering geheel ten onrechte waren getroffen. Men heeft zich in Deventer kennelijk laten opstoken door de onlustgevoelens van de oud-waardijn Van Essen, die mogelijk veroorzaakt zijn omdat hem in 1583 zijn functie van waardijn was ontnomen. Ongetwijfeld zal de herinnering aan deze quaestie en het bevoogdende gedrag van Deventer mede een reden geweest zijn voor Kampen en Zwolle om – toen in 1591 door Deventer werd voorgesteld de driestedenslag op de oude wijze te hervatten – hiermede niet accoord te gaan, maar aan een eigen stedelijke muntslag de voorkeur te geven. Hierdoor is een einde gekomen aan de enige gemeenschappelijke muntslag in de Noordelijke Nederlanden.

noten

1 18 oktober 1534: Gemeentelijke Archiefdienst Deventer (GAD), Middeleeuws Archief 6-1534-(887)-1. De in dit artikel weergegeven citaten zijn ontleend aan W.H. COST JORDENS Catalogus van stukken be-

treffende de munt in het Deventer archief *Inventaris van het Deventer archief* (Deventer 1870).
2 20 december 1534: GAD, MA 6-1534-(887)-3.
3 11 augustus 1539: GAD, MA 6-1539-(887)-7.
4 GAD, MA 6-1539-(887)-8.
5 GAD, MA 6-1539-(887)-9.
6 27 augustus 1539: GAD, MA 6-1539-(887)-10.
7 12 augustus 1548: GAD, MA 6-1548-(887)-19.
8 J. FORTUYN DROOGLEEVER De driesteden muntslag, een merkwaardige Overijsselse overeenkomst in de XVde en XVIde eeuw *Overijsselse Historische Bijdragen* 94 (1979) 71-84, speciaal p. 80.
9 F.B.M. TANGELDER *Muntheer en muntmeester. Een studie over het Berghse muntprivilege in de tweede helft der zestiende eeuw* (Arnhem 1955: diss. Nijmegen).
10 H.W. COST JORDENS Bijdragen tot de geschiedenis der Deventer Munt *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren* 19 (1854) 1-77, speciaal p. 67.
11 12 augustus 1585: GAD, MA 6-1585-(892)-1.
12 21 september 1585: GAD, MA 6-1585-(892)-2.
13 11 en 12 oktober 1585, reaktie 20 oktober 1585: GAD, MA 6-1585-(892)-4.
14 7 november 1585: GAD, MA 6-1585-(892)-8.
15 4 december 1585: GAD, MA 6-1585-(892)-11.
16 6 december 1585: GAD, MA 6-1585-(892)-12.
17 9 december 1585: GAD, MA 6-1585-(892)-13.

'400 jaar Leicester-placaet'

Cupro/nikkel à ..... *f* **6,50**
Zilver à ..... *f* **50,—**

Tot en met *f* 26,—: verzendkosten *f* 3,50, daarboven *f* 7,50.
Te bestellen door overmaking op giro 516 of bankrek.: 55.55.55.518 t.n.v. J. v. Koningsbrugge.
Bij bestelling van een zilveren ex. ontvangt u (zolang de voorraad strekt) GRATIS een fragmentische herdruk van het MUNTPLAKKAAT, die ook bij de beurs verkrijgbaar was.

MUNTENHANDEL PHOENIX
Joan F. J. v. Koningsbrugge
Merwedestraat 18 - 9406 RM Assen
Telefoon 05920-52045/52517
K.v.K. Meppel nr. 25842 - giro 72244
VERKOOP AAN HUIS NA AFSPRAAK
Gratis prijslijst op aanvraag

Onbekend maakt onbemind. Munten in de wereld van de Islam

2: Europa ziet de Halve Maan opkomen

door L. Boezelijn

Zoals reeds in het eerste artikel aangegeven, ging Mohammeds religieuze en wereldlijke macht over op Aboe Bekr, één van zijn schoonvaders, die de eerste kalief van de Staat van Medina zou zijn (632-634). Tot Mohammeds dood in 632 was de Islam, zowel in godsdienstig als in staatkundig opzicht, een zaak geweest van de bewoners van het Arabische schiereiland zelf, dus van nogal beperkte omvang: wat zich in dit woestijnland afspeelde, lag nogal ver verwijderd van de interesse-sfeer van de vorsten van het Byzantijnse resp. Sassanidische Rijk. Dit zou echter snel anders worden. Wat de werkelijke reden geweest zal zijn van de tomeloze energie waarmee de Arabieren buiten hun natuurlijke grenzen braken, is niet zomaar in een paar woorden weer te geven. Een kombinatie van faktoren zal de werkelijkheid het dichtst benaderen: 1° religieus vuur - het geloof in de enige god Allah moet ook naar de ongelovigen buiten Arabië worden overgebracht, 2° uitlaatklep voor de energie, die vroeger verloren ging bij de ontelbare roofovervallen tussen de nomadenstammen onderling - Mohammed had hiertegen duidelijk stelling genomen, en 3° uiteraard de kansen op buit uit de te veroveren rijke gebieden, 'krijgsmanseer' en dus maatschappelijk aanzien.
Het grote probleem waarmee de Arabische wereld van toen behept was en nog is nl. de onderlinge verdeeldheid (kennelijk voortspruitend uit hun hooggewaardeerde stammenverband), tekende zich overigens al direkt af bij de verkiezing van Aboe Bekr. Ali eiste als neef van Mohammed, diens geadopteerde zoon en echtgenoot van Mohammeds dochter Fatima het erfelijke kalifaat op voor de direkte afstammelingen van de Profeet. Aboe Bekr bleek zich echter als een zeer krachtig en praktisch leider te ontpoppen. Zijn plan, de onderwerping van het Arabische schiereiland, werd gerealiseerd mede dankzij bekwame legeraanvoerders als Amr ibn al-As en Chalid ibn al-Walid, bijgenaamd 'het Zwaard van Allah': in 633 was de rust in Arabië hersteld na de Slag van Jamana en verbitterde gevechten in Oost-Arabië. Nog vóór de 'uitvalsbasis' gereed was, trok Chalid in maart 633 Irak binnen en een jaar later was het hele Tweestromenland bezet. Hij koos

Hira, de oude koningsstad van de Lachmidendynastie als residentie en voerde nieuwe Islamitische bestuursvormen in. Deze maatregelen bleken verrassend mild, de bevolking werd niet gedwongen zich te bekeren – alleen belasting moest worden betaald.
Het is begrijpelijk dat daarna een begerig oog werd geslagen op de rijke Middellandse Zeekustlanden: bloeiende steden als Antiochië, Aleppo, Homs, Damascus en Beiroet binnen het Byzantijnse Rijk. Dankzij vermetel en snel opereren slaagde men er in bijna geheel Syrië en Palestina te veroveren. In september 634 gaf Damascus zich over en alleen Jeruzalem en de havensteden aan de Libanese kust waren toen nog in handen van de Romanaeën (de naam Byzantijnse Rijk is door latere historici uitgevonden, de tijdgenoten spraken van Romania).
Ondertussen was Aboe Bekr overleden en opgevolgd door de puriteinse Omar ibn al-Khattab (634-644); onder diens bewind werden de veroveringen met kracht voortgezet, zowel in Westelijke als in Oostelijke richting. Syrië en Palestina gingen definitief voor keizer Heraclius verloren. In 638 trok Omar Jeruzalem binnen en liet op de Tempelberg een houten gebedshuis oprichten, dat later werd vervangen door de prachtige Rotskoepelmoskee. Caesarea ging als laatste Palestijnse vesting in 640 door verraad in Islamitische handen over.

De Rotskoepelmoskee zoals afgebeeld op een bankbiljet van het Britse mandaatgebied Palestina, 1939

Ten Oosten van Irak lag het uitgestrekte Rijk der Sassaniden: dit land werd echter door innerlijke machtsconflicten verscheurd, terwijl de strijd tegen Byzantium het rijk naar buiten had verzwakt. Zo was koning Xusro II door de aristocraten van de troon gestoten toen keizer Heraclius voor de hoofdstad Ktesiphon verscheen (628). Hoewel de Sassaniden er in slaagden grote troepenmachten op de been te brengen, bleek het Rijk niet in staat de Arabische schokgolven te weerstaan: na de verovering van Mosoel in 641 werd opgerukt naar Armenië en Azerbaidjan en nog verder naar het Oosten tot dicht bij Samarkand. De middelste legereenheid bereikte in 643 de grens met India na een jaar tevoren Xusro's opvolger Yazdgard te hebben verpletterd in de slag bij Nihawand. In 651 was geheel Perzië onderdeel van het alsmaar uitdijende Islamitische Rijk geworden.
Nu Syrië en Palestina waren veroverd, lag Egypte – voor Byzantium nog slechts over zee te bereiken – open. Generaal Amr marcheerde in 642 de rijkste stad van de Byzantijnen Alexandrië binnen en weer verder ging het, naar Nubië in het Zuiden en Carthago in het Westen van Noord-Afrika. In 711 was het dan zover. Legeraanvoerder Tarik ibn-Saïd landde met zijn troepen op de bekende rotspunt in het Zuiden van Spanje, die sindsdien zijn naam draagt: Dzjebel al-Tarik, beter bekend als Gibraltar. Het Rijk van de Halve Maan was niet langer meer een uitsluitend Aziatisch-Afrikaanse aangelegenheid.

Iets over de stijl van het schrift
De bedoeling van deze artikelenreeks is bij de lezer interesse voor de Islamitische muntslag op te wekken: de kennis volgt dan vanzelf. Daarbij doet zich het probleem voor dat het merendeel van deze munten 'gelezen' moet kunnen worden. Hiermee wordt bedoeld dat voor- en keerzijde bijna uitsluitend tekst weergeven en dus geen afbeeldingen laten zien die 'houvast' kunnen bieden ten behoeve van de determinatie.
Aanleren van het gebruikte schrift is voor de meesten van ons teveel gevraagd, zodat het slechts voor de echte onderzoekers weggelegd blijft zich te verdiepen in (om te beginnen) het lastige Arabische alfabet. Ik ben daarom van mening dat het voor de geïnteresseerden zinvoller is om zich meer visueel te oriënteren om via die weg sneller tot een globale determinatie te kunnen komen. Zoals u ziet zijn de onderstaande afgebeelde zilveren munten alle toch duidelijk van elkaar te onderscheiden, waarbij de stijl van het schrift de leidraad vormt om te weten te komen dat wij hier te maken hebben met achtereenvolgens:

Omajjaden, dirhem geslagen te Wasit (Syrië) in 96 H = 714 AD

Abassiden, dirhem geslagen te Samarra in 331 H = 942 AD

Seldsjukken, dirhem geslagen te Konya in 652 H = 1254 AD

Khalji sultans, tanka geslagen te Delhi, 689-95 H = 1290-95 AD

Ottomaans keizerrijk, 2 piasters geslagen te Constantinopel in 1143 H = 1730 AD

Mogul keizerrijk, roepie geslagen in Shahjahanabad in 1142 H = 1729 AD

De hier afgebeelde typen zult u – ieder op z'n tijd – in deze afleveringen zien terugkomen, waarbij er nu al op gewezen wordt dat heel goed is te zien dat ook het Arabisch schrift in de loop der tijden aan veranderingen onderhevig is geweest.

De muntslag in de overgangsperiode

De verovering van de gebieden buiten Arabië was zeer snel verlopen en dus zal het geruime tijd hebben geduurd voordat het staatsapparaat in het verafgelegen Medina zich had aangepast aan de veranderde omstandigheden. De veroverde gebieden waren reeds eeuwen lang bewoond en bestuurd geweest en als na de bezetting geen verwoesting was gevolgd, was het lokale bestuursapparaat ook in stand gebleven: alleen nieuwe meesters traden er op. Dit alles zal de nodige tijd hebben verschaft om de schok-ervaringen om te buigen naar wet- en regelgeving door de nieuwe centralistische staat. Zodoende heeft het jaren geduurd voordat echte Islamitische munten in de omloop verschenen. Uit de zojuist beschreven periode van aanpassing kennen we daarom overgangsvormen in de muntslag, nl. de groep van de Arabo-Byzantijnse en die der Arabo-Sassanidische munten.

In het Byzantijnse Rijk gebruikte men gouden en koperen munten, slechts weinig zilveren. De kwaliteit van de muntslag van hun koperstukken was dikwijls minderwaardig, zeker als we die vergelijken met wat de Romeinen op dit gebied presteerden. In alles, ook wat dit betreft, lijken de Arabo-Byzantijnse munten op hun voorgangers: het enige dat ze daarvan onderscheidt, is een enkel regeltje Arabische tekst. Als voorbeeld onderstaand de afbeeldingen van voor- en keerzijde van een fals (uit Damascus), een koperen munt waarvan de naam is afgeleid van de Romeinse follis en de beeldenaars van de Byzantijnse munten van de zevende eeuw. Aan de voorzijde is in het Grieks de naam van de muntplaats Damaskos toegevoegd, aan de keerzijde vinden we de naam in het Arabisch. Dit type is vooral bekend van muntplaatsen in Syrië (Damascus, Homs, Baälbek) en toont aan de voorzijde de staande Byzantijnse keizer of zijn buste met kruisstaf en globe met crucifix en aan de keerzijde een grote letter M, de waardeaanduiding voor 40 (nummia = 1 follis).

Iets latere uitgiften, die tussen 670 en 700 worden gedateerd, geven een wat meer Islamitisch beeld te zien: deze munten tonen aan de voorzijde een staande figuur zonder uiterlijke Christelijke kentekenen: vandaar de benaming 'Standingh Caliph type' in de (schaarse) literatuur.

Koperen fals geslagen te Aleppo rond 695 AD

Vermoedelijk is dit geld slechts van beperkte lokale betekenis geweest, bedoeld als noodzakelijke aanvulling op het langzamerhand schaarser wordende Byzantijnse kleingeld.

De andere groep die van de Arabo-Sassanidische munten is bijna geheel geslagen in zilver, hetgeen niet verwonderlijk is omdat de standaardmunt der Sassaniden de bekende zilveren drachme is; koperen en gouden munten zijn zeer zeldzaam. Ook hier eenzelfde wijze van aanpassing: de oorspronkelijke beeldenaar wijzigt nauwelijks. De meest opvallende verandering is de toevoeging van een stukje omschrift op de brede, wat lege randen van deze grote dunne muntplaatjes.

Zilveren dirhem van Abd Allah bin Hazim, goeverneur van Chorasan 64-73 H = 683-692 AD

Vaak luidt de toevoeging بسم الله (bismi'llāh), wat 'in de naam van God' betekent. Hieraan wordt soms toegevoegd ربي (rabbi, 'mijn Heer') of woorden in het lokale schrift van dit gebied, het Pahlevi. Op de keerzijde blijft de aloude beeldenaar van twee staande figuren (wachters of priesters) naast een vuuraltaar gehandhaafd. In de literatuur wordt de Arabo-Sassanidische muntslag uitvoerig beschreven: D. WALKER *A Catalogue of the Arab-Sassanian Coins* (London 1967) en H. GAUBE *Arabosasanidische Numismatik* (Braunschweig 1973). Deze munten zijn tot het jaar AH 85 (AD 704) geslagen door een groot aantal muntheren, waarvan de gouverneurs van Koefa en Basra de belangrijkste waren. Een goede datering van de Arabo-Sassanidische munten werd pas mogelijk toen in AH 41 de Omajjaden-kalief Moe'āwiya het initiatief nam zijn eigen naam en die van zijn gouverneur in Basra 'Abdallāh bin 'Amir op de munten te zet-

Het Islamitische Rijk bij de aanvraag van de dynastie der Omajjaden (661)

ten, een goede gewoonte die sindsdien werd gevolgd, door voor- èn tegenstanders. Als belangrijke muntplaatsen kunnen we noemen Basra, Bishapur, Darabsjird en een plaats in Seistan; op de munten vinden we die in Pahlavi-schrift naast de rechterfiguur op de keerzijde.

Zojuist hadden wij het in het voorbijgaan over een Omajjaden-kalief, waarmee wij wat in de tijd vooruit liepen. Voor een goed begrip van de gebeurtenissen pakken wij daarom de draad weer op bij kalief Omar. Hem stond een geheel en al aan de Islam gewijde strijdmacht voor ogen, een leger dat zich door niets of niemand zou laten afhouden van het grote doel. Daartoe verordende hij dat de soldaten gelegerd moesten zijn in grote, alleen voor hen en hun gezinnen bestemde kampementen. Om die reden werd in AH 14 Basra en drie jaar later, ongeveer 350 km verder, Koefa gesticht. Het lag voor de hand dat deze uitgestrekte garnizoenssteden tevens bestuurscentra werden. In het algemeen kan men stellen dat vanuit Koefa de Noordelijker gelegen gebieden als Armenië en Azerbaidjan werden bestuurd, terwijl de gouverneur van Basra de zaken regelde met betrekking tot Perzië en nog Oostelijker liggende streken. Omar kwam in 644 op gewelddadige wijze om het leven: een ontevreden Perzische slaaf stak hem neer in de moskee van Medina. De ongeveer 70 jaar oude Osman ibn-Affan volgde hem op en de veroveringen – tijdelijk stopgezet door Omar – werden weer voortgezet. In het Noorden werd opgerukt tot aan de hellingen van de Kaukasus, terwijl in het Oosten Kaboel en de Indus-rivier werden bereikt. Bovendien werd een begin gemaakt met de bouw van een vloot. Cyprus viel spoedig, bijna zonder bloedvergieten.

Osman was een telg uit de aristocratische familie der Omajjaden. Het merendeel van hen had destijds de Profeet vervolgd, maar toen bleek dat de Islam de overwinning had behaald, vonden zij het nuttig om de bakens te verzetten. Er was toch al ongenoegen bij de strijders van het eerste uur toen zij zagen dat voormalige tegenstanders carrière maakten; nu werden allerlei ambten toegekend aan vele familieleden en vrienden van Osman, die daarmee een steeds onrustiger situatie schiep. Een zoon van de Omajjade Aboe Soefyān Moe'āwiya was onder kalief Omar reeds opgeklommen tot gouverneur van het zo belangrijke Syrië; een andere zoon, Marwan was benoemd tot leider van de kanselarij: ook het beheer van de financiën kreeg de familie in handen. De generaal Amr Ibn-al-As, zo succesvol in Egypte, werd opzij gezet ten behoeve van Osman's halfbroer, terwijl een andere halfbroer werd benoemd tot gouverneur van Koefa. Langzamerhand raakte de maat vol en in 656 sloeg de vlam in de pan. Vanuit het Egyptische legerkamp Fostat trokken 500 man op naar Medina om bij de kalief een duidelijk protest te laten horen, terwijl ook vanuit Koefa en Basra muitende soldaten naar de hoofdstad kwamen. In Moe'āwiya's machtsgebied bleef alles rustig: hij had de zaken daar goed onder kontrole. Volgens de meest waarschijnlijke lezing zou Osman aan de militairen beloofd hebben hun klachten te onderzoeken, maar overreed door zijn familie veegde hij hen in de vrijdagspreek in de moskee openlijk de mantel uit. Woedend over dit verraad belegerden en bestormden zij het huis van de kalief: met de Koran in de handen vond hij de dood, vermoord door een moslim. Het hek was nu van de dam en de stad Medina werd door de rebellen geplunderd. De dood van Osman was het begin van een ongelukkige periode van burgeroorlogen. Zijn opvolger Ali ibn Aboe-Talib (de neef en geadopteerde zoon van Mohammed, die nu eindelijk kalief werd) besloot het kwaad bij de wortel aan te pakken en wilde de Omajjadische gouverneurs ontslaan. In Basra lukte dat, al nam de afgezette commandant maar meteen de kas mee. Koefa weigerde een nieuwe gouverneur toe te laten en Moe'āwiya liet helemaal blijken zich niets van de kalief aan te trekken, want pas na een maand stuurde hij als reactie op de ontvangen ontslagbrief een leeg blad papier terug. Ook in Mekka gistte het, want de Omajjaden gaven de strijd niet op en zo kon het gebeuren dat een strijdmacht vandaaruit oprukte naar Basra. Hoewel Ali's troepen in de 'Kamelenslag' van december 656 de overwinning behaalden, verbood hij grootmoedig iedere wraakactie. In het midden van het jaar daarop vond een treffen plaats in de Syrische woestijn bij Siffin tussen de legers van Ali en Moe'āwiya, elk ongeveer 50.000 man sterk. Door een list van generaal Amr – nu aan de zijde van Moe'āwiya – was Ali gedwongen een regeling te accepteren, waarbij een jury zou uitmaken wie de rechtmatige kalief zou zijn. Door listig optreden van Moe'āwiya's medestander generaal Amr viel de 'keus' op Moe'āwiya, maar deze jury-uitspraak veranderde verder weinig aan de situatie. Men bleef verdeeld, zodat de wapenen gingen beslissen. Generaal Amr bezette andermaal Egypte, zodat kalief Ali nog slechts kon steunen op Perzië en de omgeving rond Koefa, zijn residentie. Bovendien werd Ali's machtsgebied nog geterroriseerd door de zgn. Charidjieten: deze fanatieke 'ten strijde trekkenden' hadden wraak gezworen toen Ali met de benoeming van de jury had ingestemd. Zij die de goddelijke onaantastbaarheid van Mohammed's erfopvolging hadden besmeurd, Moe'āwiya, Amr en Ali dus, moesten uit de weg worden geruimd. Het heeft weinig gescheeld of zij waren in hun opzet

geslaagd: Moe'āwiya werd neergestoken in de moskee van Damascus, maar de dolk miste net zijn hart, Amr ontsprong de dans omdat een plaatsvervanger voorging in de moskee van Fostat, echter alleen bij Ali lukte de toeleg in Koefa in 661. Door deze moord was de weg tot het kalifaat vrij voor de Omajjade Moe'āwiya; het tijdperk van de 'rechtgeleide kaliefen' was voorbij. Vanaf 661 was het Rijk der Islamieten een echt werelds rijk geworden onder leiding van kaliefen uit de dynastie der Omajjaden: een luisterrijke periode waarin cultuur en wetenschap bloeiden met als middelpunt de nieuwe residentie Damascus.

(wordt vervolgd)

Het chronogram als versieringselement op penningen

door B. Grothues*

In dit artikel wil ik uw aandacht vragen voor het chronogram, het speciale omschrift dat u op sommige penningen tegenkomt. De – meestal onbekende – chronogrammist brengt in zijn spreuk of gedicht niet alleen een historisch feit of een bepaalde gedachte tot uitdrukking, hij vermeldt hierin tevens op vindingrijke wijze een versluierd jaartal. Dat jaartal kan men ontdekken door de getalswaarden van de in de tekst voorkomende meinse cijferletters op te tellen. Hierbij dient opgemerkt te worden dat in de tekst geen andere romeinse cijferletters gebruikt mogen worden dan die, welke voor het jaartal nodig zijn. Om de lezer te helpen bij het opsporen van het jaartal worden de romeinse cijferletters gewoonlijk als hoofdletters weergegeven.

Hoewel het latijn voor het jaartalvers het meest geëigend is, blijft het goed mogelijk deze jaarschriften te maken in het nederlands of in een andere moderne taal. De latijnse naam voor jaartalvers is *chronicum,* letterlijk 'tijd-schrift'. De algemene naam is *chronogram.* Dit woord werd als zodanig voor het eerst gebruikt in gedichten opgedragen aan de koning van Polen in 1575. Men spreekt ook wel van incarnaties, het (zoveelste) jaar na (de menswording van) Christus. Een jaartalvers van meer regels, die tevens rijmen, noemt men naar analogie van het klassieke latijn *distichon* of *chronostichon.* Een jaartalvers is op zijn best, wanneer in elk woord minstens één romeinse cijferletter voorkomt. De chronogrammist zal altijd daarnaar streven, hoewel het in berijmde nederlandse chronogrammen soms zeer moeilijk is. De desbetreffende cijferletters met hun getalwaarden zijn:

M	=	1000
D	=	500
C	=	100
L	=	50
X	=	10
W = VV	=	10
U = V	=	5
Y = IJ = II	=	2
J = I	=	1

Wanneer de eerste penning met een chronogrammatisch op- of omschrift is verschenen, kan niet precies achterhaald worden. Het is in het verleden vaak voorgekomen, dat het chronogram op een herdenkingspenning een retrospectieve beschouwing was.
Van de exact 17.146 in mijn verzameling geregistreerde chronogrammen, die voorkomen op gevels van gebouwen, op klokken en grafstenen, op munten en penningen én in boeken, zijn er meer dan 10.000 ontstaan en geschreven in de Barok, de periode van 1600 tot 1750.
In die tijd nam het dynamisch golvend lijnenspel in alle takken van kunst naast de vorm de belangrijkste plaats in. Het is daarom niet zo verwonderlijk dat de wijze waarop men gevoelens tot uitdrukking bracht meer dan overdadig was. Ook in de penningkunde is dat te zien. Hoe uitbundig de uitbeelding en de versiering, hoe interessant de symboliek in het rondschrift van de penning ook is, de ontwerper voegt in de Barok er nog een dimensie aan toe met een chronogram, dat enerzijds de decoratie op de penning door de typische cijferletters vergroot en anderzijds de penning ook nog een raadselachtig karakter geeft. Hieronder volgt een aantal voorbeelden.

* Schrijver is Jos Linssen pr. zeer erkentelijk voor het geleverde commentaar op en de vertalingen van de besproken Latijnse chronica in dit artikel.

Antony van Stralen op last van Alva onthoofd (Van Loon I, 123.1)
Deze penning is waarschijnlijk – door een onbekende medailleur – gemaakt in het begin van de 18e eeuw, terwijl de afbeelding betrekking heeft op een historische gebeurtenis in de 16e eeuw. In het jaar 1568 werden op 5 juni op de grote markt te Brussel de graven Egmond en Horne onthoofd, nadat Alva de Raad van Beroerten had ingesteld. 'De rompen, gekist, bleven op het schavot, de hoofden verbeiden die twee uren op staken en ijzere pennen aldaar geplant tentoon stonden', aldus een fragment uit 'De dood van Egmond en Horne' genomen uit de *Nederlandse Historiën* van Pieter Corneliszoon Hooft.
Eenzelfde lot trof Antony van Stralen op 11 augustus 1568 in Vilvoorde. Op bevel van Alva werd hij na eerst gemarteld te zijn aldaar terechtgesteld. Op- en omschrift van deze penning herinneren ons aan een markant figuur uit het begin van de Tachtigjarige Oorlog: ANTONII A STRALE DOMINVS DE MERXEM ET DAMBRUGGE (Antony van Stralen, heer van Merxem en Dambrugge) en het chronogram ANTONIVS A STRALE CONSVL ANTWERPIENSIS INIVSTA ALBANI GVBERNATORIS SENTENTIA PRO IVRE PATRIAE VILVORDIAE DECOLLATVS FVIT [= 1568] (Antony van Stralen, burgemeester van Antwerpen, is door een onrechtvaardig vonnis van de landvoogd Alva in Vilvoorde onthoofd voor de gerechtigheid van het vaderland).

De verovering van Sluis en de overgave van Oostende (Van Loon II, 15.1)
Oostende was rond 1600 de enige stad in het zuiden, die nog niet in Spaanse handen was. In *Les délices des Pays-Bas; Description des VII provinces belgiques,* een historisch-geografisch werk van de rechtsgeleerde J.B. Christyn (Brussel 1697), beschrijft de auteur hoe de verovering van Oostende door Spinola precies 3 jaar, 3 maanden, 3 weken en 3 uur na het beleg van de stad geschiedde. Hij vermeldt tevens twee chronogrammen. Het ene geeft als uitkomst 1601: OSTENDE NOBIS PACEM (Toon ons vrede), de datum van aanvang van het beleg van de stad. Het andere, OSTENDAM INITIA PACIS [= 1604] (Ik zal het begin van vrede laten zien), duidt op de uiteindelijke overgave. In beide jaarschriften is een toespeling gemaakt op de naam Oostende. In het Latijn betekent *ostendere* 'laten zien, openbaren, tonen'. Met betrekking tot deze ge-

beurtenis is indertijd ook een penning met chronogram geslagen door een onbekende medailleur. Op de keerzijde zien we in het hart van de penning de stad Sluis met de omliggende wateren, eilanden en steden. Op de voorzijde trekken de Spaanse benden het verlaten Oostende binnen. Hieromheen staat het chronogram ITANE FLANDRIAM LIBERAS IBER? [=1604] ΧΡΤΣΕΑ ΧΑΛΚΕΙΩΝ (Spanjaard, bevrijd je op die manier Vlaanderen en verander je goud in koper?) Met andere woorden: zullen de Spanjaarden in plaats van voorspoed armoe brengen? Letterlijk betekent de griekse tekst 'gouden dingen tot koper omsmedend'. Het is een citaat uit Homerus' *Ilias,* waar Diomedes, Glaucus de overste der Lyciërs ontmoette en hem overreedde zijn gouden wapens, die honderd ossen waard waren, te ruilen voor de koperen wapens van Diomedes, die slechts een waarde hadden van negen ossen.

De ontmoeting tussen prins Maurits en de markies De Spinola (Van Loon II, 46.6)
Op 9 april 1609 werd te Antwerpen het Twaalfjarig Bestand een feit. Een nieuwe periode brak aan met eindelijk vrede aan de grenzen, maar met een groeiende binnenlandse onrust. Allerlei conflicten die door de oorlogstoestand sluimerend waren geweest, kwamen nu in alle hevigheid aan de oppervlakte. In het wapenstilstandsverdrag werd de Republiek voor 12 jaar als zelfstandige macht erkend, zonder dat Spanje afstand deed van zijn rechten op de landsheerlijke macht. Beide partijen behielden aan grondgebied wat ze op het moment van sluiten van het bestand bezaten. Op de voorkant van deze penning, gemunt in Middelburg, zien we prins Maurits en Spinola elkaar de hand geven, ter bevestiging van het gesloten bestand. Hun helmen en ijzeren handschoenen hebben ze afgelegd. In een wolkje staat de naam van de Heer en in de rand dit omschrift: NEC ARMA NEC INDVCIAE SED DEVS PROTEGIT SVOS (Niet de wapens, noch een bestand, maar God beschermt de zijnen). Rond het wapenschild van Zeeland leest men op de andere zijde het chronogram: ET DOMINVS PERFICIET PRO EIS 9 APRILIS [=1609] (En de Heer zal het in hun plaats tot stand brengen). Bedoeld zijn de vredesbesprekingen, welke vooraf gingen aan het Twaalfjarig Bestand in 1609. Ze zijn door toedoen van Van Oldenbarneveldt tot stand gekomen tegen de zin van prins Maurits, die liever bleef strijden. Uit de tekst CALCVLUS CAMERAE RATIONUM ORDINVM ZELANDIAE kunnen we concluderen dat het een 'legpenning van de Rekenkamer der Staten van Zeeland' betreft.

De Vrede van Münster (Van Loon II, 320.3)
De Vrede van Münster maakte een eind aan de Dertigjarige Oorlog, voor de Nederlanden aan de Tachtigjarige Oorlog. Op 30 januari 1648 werd het Verdrag van Westfalen gesloten tussen de Nederlandse Republiek en Spanje. De volledige onafhankelijkheid van de Verenigde Nederlanden werd erkend. De Zuidelijke Nederlanden bleven onder de souvereiniteit van Spanje.
Op de voorzijde van een penning van E. Kettler zien we boven de stad Münster twee cherubijnen met olijf- en palmtakken. Een engeltje verkondigt vrede met een trompet, daarboven staat het rondschrift HINC TOTI PAX INSONAT ORBI (Van hieruit klinkt de vrede de hele wereld toe), eronder MONASTERIUM WESTPHALIAE (Münster, Westfalen). Op de keerzijde zien we twee gestrengelde

rechterhanden, die boven verschillende wapens en tussen twee overvloedshorens een olijftak vasthouden. Het geheel wordt bestraald door het hemellicht met daarbij het jaarschrift CAESARIS ET REGVM IVNXIT PAX AVREA DEXTRAS 24 8BRIS [= 1648] (Een gouden vrede heeft de rechterhanden van keizer en koningen verenigd, de 24e oktober). Volgens het tractaat van 1635 met Frankrijk had de Republiek geen afzonderlijke vrede met Spanje mogen sluiten. Tussen Frankrijk en Spanje bleef de oorlog voortduren tot de Vrede van de Pyreneeën in 1659.

De geboorte van Philips, erfprins van Spanje (Van Loon II, 429)

Gerard van Loon registreerde in deel II van zijn *Nederlandsche Histori-penningen* een opmerkelijke rekenpenning, geslagen in het jaar 1657. Deze rekenpenning is erg slecht bewaard, waardoor de foto onduidelijk is geworden. Maar dankzij Van Loon hebben we de juiste tekst op de penning weten te achterhalen. De penning heeft betrekking op de geboorte van Philips Prosper, de erfprins van Spanje. Met de geboorte van Philips hoopte men dat de oorlog binnenkort een eind zou nemen. Ter gelegenheid hiervan werd een zilveren gedenkpenning uitgegeven door de Spaanse gezant en voor het eerst verstrekt in Den Haag aan de leden van de Algemene Staten en aan Spaanse gunstelingen aldaar.

Op de voorkant schrijft een hand, die uit een wolk te voorschijn komt op de stam van een olijfboom een onzichtbare tekst. Daarboven zweeft een wimpel met de spreuk CRESCENTE HAC PAX AVREA CRESCET (Zoals deze groeit zal de gouden vrede groeien) en het jaarschrift DABIT POPVLIS PACEM ANNO MDCLVII (Hij zal aan de volkeren de vrede geven in het jaar 1657). Geen afbeelding op de achterkant, maar een wens die de Spaanse afgezant bij de kennisgeving van de geboorte aan de Staten-Generaal had gedaan: NATO FELICITER HISPANIARum PRINCIPE PHILIPPO PROSPERO HISPANOS INTER ET BATAVOS CONTINVANDAE PACIS VOTVM PVBLICAEque PROSPERITatis AVGVRIVM (De wens voor een bestendige vrede tussen Spanjaarden en Hollanders en de voorspelling van een algemene voorspoed, op de gelukkige geboorte van Philips Prosper, erfprins van Spanje).

Leopold aartshertog van Oostenrijk (Van Loon II, 412.1)

Leopold Willem, aartshertog van Oostenrijk, landvoogd van de Spaanse Nederlanden, was de tweede zoon van keizer Ferdinand II. Hij werd achtereenvolgens benoemd tot bisschop van Passau, Straatsburg, Halberstadt, Olomouc en Breslau, maar vóór alles was hij militair. Als zodanig hebben we hem leren kennen als landvoogd in de Nederlanden van 1647 tot 1656. Met succes streed hij tegen de Fransen maar moest nadien vooral wegens geldgebrek en manschappen de voor Philips IV gewonnen steden prijsgeven. Begin 1656 werd Leopold Willem door Juan van Oostenrijk vervangen. Het is waarschijnlijk bij die gelegenheid dat enkele magistraten van Brussel en in het bijzonder Frederik van Marselaer opdracht hebben gegeven tot het aanmaken van een speciale jeton, waarop drie chronica voorkomen.

Op de voorzijde staat het borstbeeld van de aartshertog, omringd door het chronogram LEOPOLDO PROREGI BELGARVM [= 1656] (Aan Leopold, onderkoning van de Zuidelijke Nederlanden) en een olijf- en lauwertak. Op de andere zijde zien we tussen twee gevleugelde hoeden een Mercuriusstaf en een Lictorenbundel kruislings op elkaar liggen; erboven een open oog en eronder de aartsengel Michaël in gevecht met de draak. Het geheel wordt omrand met een dubbelchronogram MARS DEVOTO E LARE PACIS [= 1656] FIDELI MILITIA ET LEGATIONE [= 1656] (Moge Mars ver van onze huiselijke vrede geweerd blijven, door de trouw van ons leger en ons gezantschap).

Opmerkelijk is dat de woorden Mars en Lare voorkomend in de spreuk, samen de familienaam vormen van Willem Frederik van Marselaer, de burgemeester van Brussel in 1623, 1625, 1630, 1640, 1643 en 1651. Van Marselaer was een letterkundige in het college van schepenen van de stad Brussel. Hij overleed in 1670 op 87-jarige leeftijd. Het is niet ondenkbaar dat hij een aandeel in het chronogramontwerp heeft gehad.

Het huwelijk van Karel II van Spanje en Anna van Neuburg (Van Loon III, 464.1)
Philippe Roettiers is de medailleur van de fraaie gedenk- en legpenning, ontworpen bij gelegenheid van het huwelijk van de ziekelijke en zwakke Karel II van Spanje en Anna van Neuburg, in 1689. Het was zijn tweede huwelijk, na eerder in 1680 gehuwd te zijn geweest met Maria Louise van Orléans. Het huwelijk werd ingezegend door patriarch Antoni Bananides in de kerk van St. Peter te Alcantara. De confrontatie van beiden op de penning laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Het chronogram bevestigt nog eens de gebeurtenis. CAROLVS REX HISPANIAE DVXIT ANNAM NEOBVRGIAE [= 1689] (Karel koning van Spanje is met Anna van Neuburg getrouwd). De andere kant toont ons twee cupido's die de koninklijke kroon ondersteunen, met de vorstelijke wapenschilden. In de rand het omschrift: INFANTES MARI ANNA DABIT QVOD GANDA PRECATVR (Anna zal haar echtgenoot kinderen schenken; daarvoor bidt Gent). Hieruit blijkt dat de penning op last van de stad Gent is gemunt. Dat gegeven is tevens te vinden onder het wapenschild op het piedestal, waarop Senatus PopulusQue Gandavensis (De raad en het volk van Gent) staat.
De dood van Karel II heeft later aanleiding gegeven tot de Spaanse Successie-oorlog.

De slag bij Doornik (Van Loon IV, 566.4)
Een opmerkelijke vierkante penning afkomstig van de Duitse medailleur G.F. Nürnberger laat ons zien dat het chronogrammeren niet alleen in het latijn goed mogelijk is. Het chronogram HILFT GOTT: SO KAN MAN IEZT BEI DORNEN FRISCHE TRAVBEN LESEN [= 1709] (Als God hulp geeft kan men nu verse druiven van doornen vergaren) is omgeven door doorntakken met trossen druiven. Tekst en afbeelding zinspelen op de Slag bij Doornik. De tempel op de voorkant is omringd door palmbomen op de top van een berg. De voet is eveneens met doorntakken bedekt en ook hier verwijst het randschrift DIE BAHN ZVM SIEG VND FRIED IST DORNICHT (De weg die leidt naar overwinning en vrede is doornig) naar de plaats Doornik.

Voorbereidingen tot de Vrede van Utrecht (Van Loon IV, 636.2)
Telkens weer wekt het verwondering als we zien hoe groot de uitbeeldings- en zeggingskracht is van sommige penningontwerpers uit het verleden en hoe zij deze gave demonstreren op relatief kleine penningen. Chr. Wermuth is zo'n ontwerper. In 1712 maakte hij een penning met als onderwerp de voorbereidingen tot de vrede van Utrecht. Zowel de tekst als de afbeeldingen schilderen ons een uitgebreid verhaal over de situatie in die tijd.
De stad Utrecht is zichtbaar onder een brede regenboog, gekozen als zinnebeeld van de vrede vanwege haar veelkleurigheid. In een segment onder de stad lezen we: CONGREGATIO XII JANuarii CONVENTVI LEGATIONVM EUROPAEAE PACIS STABILIS SVASOR Dedit Dicavit Dedicavit (De aanbeveler van een duurzame Europese vrede heeft deze de 12e januari aan de verzamelde afgezanten gegeven, opgedragen en toegewijd). In een halve boog boven de stad staat het chronogram SI IVBET ANNA NIMIS NON FIDIT BELGA COLORI [=1712] (Als koningin Anna van Engeland hardnekkig blijft volhouden, vertrouwt de Nederlander de kleur niet). De spreuk is een hexameter, de klassieke versvoet uit de Griekse oudheid. Op de keerzijde deelt een brede middellijn waarop LONDINI (Londen) staat de voorstelling in twee afzonderlijke delen. Op de ene helft treffen we in de linkerhoek aan een Nederlandse leeuw onder het Trojaanse paard, waarvóór een gewapende vos zit. Daar tegenover zit een wijndrinkende aap op een wip, waarvan de balk rijkelijk is voorzien van wijnflessen. De wip rust op een aardbol. Op het andere einde kraait een Franse haan vrede. In zijn poten houdt hij een Ierse harp en de aangeboden vredestak. Daarboven het chronogram IMBELLES FRVSTRA SVADENT BELLA [=1711] (Tevergeefs sporen de lafaards tot oorlogen aan). Op de wederhelft van dezelfde zijde kraait een andere haan. Hierop steekt een Engels luipaard ook een vredestak uit, waarop TORRIS – d.w.z. de politieke partij van de Tories – staat vermeld, doch waarvan een ander roofdier eveneens met een vredestak met het woord WICHS – d.w.z. de Whigs – zich afzijdig toont. Ook hier weer een chronogram: RIGIDVS NON MITIS PACIFICATOR [=1711] (De onbuigzame, niet de zachtmoedige is de vredestichter).

De inhuldiging van Karel VI als graaf van Vlaanderen (Vervolg Van Loon, 134)
De volgende drie penningen zijn eveneens interessant vanwege het typische jaartalvers. Op nog een penning van Philippe Roettiers wordt hulde gebracht aan Karel VI als graaf van Vlaanderen.

(lees verder op pagina 421)

INTERNATIONALE VERZAMELAARS JAARMARKT

zaterdag 15 en zondag 16 november 1986
beide dagen van 10-17 uur

Alles over verzamelen bijeen in de Jaarbeurs te Utrecht.

In nauwe samenwerking met vele landelijke verenigingen waaronder de "verzamelaar" vindt u 550 stands met de meest uiteenlopende verzamelobjecten, collecties en nog veel meer.

Welkom op een gezellige jaarmarkt en doe dè ontdekking van een verzameling!

Toegangsprijs *f* 7,50 per persoon

Inlichtingen:
Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs
Postbus 8500 3503 RM Utrecht
Tel. 030-955 911

JAARBEURS UTRECHT/HOLLAND

NIEUW

ZOJUIST VERSCHENEN

In fraai kleurenomslag. 640 pagina's met ruim 7300 munten, penningen en bankpapier der Nederlanden.
Luxe reuzen-paperback, formaat 17,7×25,5 cm.

Tevens verkrijgbaar bij de boekhandel onder nr. ISBN 90.6177.002.5.

Voor de vakhandel:
Mevius Numisbooks Int. B.V.

f 39.-

JAARBOEK MUNTEN EN PENNINGEN DER NEDERLANDEN 1987

zal jaarlijks worden uitgegeven. De eerste uitgave bevat een overzicht van wat verkocht is bij de veilinghuizen in Nederland en het buitenland in het tweede halfjaar 1985 en het eerste halfjaar 1986. Alle verkochte stukken zijn afgebeeld en voorzien van de beschrijving, opbrengstprijs en de vermelding van het veilinghuis. U treft er munten, penningen, papiergeld der Nederlanden (ook Zuidelijke Nederlanden) en voormalige overzeese gebiedsdelen. Middeleeuwse munten, provinciale en stedelijke munten, de Bataafse Republiek. Het Koninkrijk Holland onder Lod. Napoleon, De Nederlanden ingelijfd bij het Franse Keizerrijk onder Napoleon I, het Koninkrijk der Nederlanden, Nederland onder Duitse bezetting, munten door de Nederlandse regering in Amerika geslagen, het Koninrijk der Nederlanden na 1945. Alles is overzichtelijk gerubriceerd.

WAAROM DEZE UITGAVE?

Alhoewel er al diverse boeken zijn met prijsindicaties is na een onderzoek gebleken, dat er behoefte bestaat aan systematische gegevens van prijzen, welke munten, penningen en bankbiljetten in een bepaalde periode opbrengen. Dankzij de medewerking van de veilinghuizen, zijn wij in staat deze uitgave te maken. Wij hopen met dit boek een waardevolle bijdrage te leveren bij het samenstellen en uitbreiden van uw verzameling.

Een onmisbaar boek voor iedere verzamelaar en handelaar van munten, penningen en bankbiljetten. Bestel nu – stuur de bestelstrook op of bel 033-10501.

STUURMAN & PARTNERS

Thorbeckeplein 8 – 3818 JL Amersfoort – tel. 033-10501 / 02155-14751

Bestelstrook opsturen in envelop aan:
STUURMAN & PARTNERS
Antwoordnummer 1083, 3800 WB Amersfoort
(geen postzegel nodig)

Ja, zend mij het Jaarboek Munten en Penningen der Nederlanden 1987.
Voor de prijs van *f* 39,—. Géén extra kosten voor verzending binnen België en Nederland. Na ontvangst van de bestelstrook zenden wij u een acceptgirokaart. Direckt na ontvangst van uw overmaking ontvangt u uw bestelling.

☐ Wanneer u dit vakje eveneens aankruist, ontvangt u automatisch ieder jaar het JAARBOEK MUNTEN EN PENNINGEN.
Opzeggen is mogelijk tot 2 weken voor verschijnen van elk nieuw boek.

HANDTEKENING: .....

NAAM: .....

ADRES: .....

POSTCODE/PLAATS: .....

BATAVIA lijst 19

Classical Coins & Banknotes

Zoutmanstraat 32
2518 GR Den Haag
Nederland
Tel.: 070-451772

lid nederlandse vereniging van munthandelaren

De echtheid van alle aangeboden munten wordt gegarandeerd. De prijzen zijn in guldens en gelden, tenzij anders aangegeven, per stuk. De verzendkosten zijn voor rekening koper. De prijzen zijn inclusief BTW.

Geopend dinsdag t/m zaterdag van 10.00 tot 17.30 uur.

Romeinse munten

1. **Aes Grave As.** 222-205 v.Chr.
   vz. Januskop.
   kz. Voorsteven van schip.
   S.47 Zfr+ 2500,–

2. **Q. Minucius Rufus** (ca. 122 v.Chr.)
   vz. Hoofd Roma naar rechts.
   kz. De Dioscurie.
   S. Minucia 1. Zfr– 145,–

3. **Q. Thermus M.f.** (ca. 103 v.Chr.)
   vz. Hoofd van Mars naar links.
   kz. Twee vechtende soldaten.
   S. Minucia 19. Zfr. 250,–

4. **L. Rutillius Flaccus** (ca. 77 v.Chr.)
   vz. Hoofd van Roma naar rechts.
   kz. Victoria in biga.
   S. Rutillia 1. Zfr. 195,–

5. **M. Nonius Sufenas** (ca. 59 v.Chr.)
   vz. Hoofd van Saturnus naar rechts.
   kz. Roma gekroond door Victoria.
   S. Nonia 1. Zfr. 225,–

6. **C. Coelius Caldus** (ca. 51 v.Chr.)
   vz. Hoofd van Roma naar links.
   kz. Victoria in biga.
   S. Coelia 2. Zfr. 165,–

7. **Augustus** 27 v.Chr.-14 n.Chr.
   vz. altaar
   kz. altaar
   As. gesl. door Tiberius
   B.M.C. 145 Zf– 250,–

8. **Claudius** 41-54 n.Chr.
   vz. hoofd naar links
   kz. Mars tussen S C
   As. R.I.C. 66 Pr. 525,–

9. **Nero** 50-68 n.Chr.
   vz. Uil op altaar
   kz. P.M.TRP.IMP.PP.SC.
   Quadrans. B.M.C. 288 Zfr.– 85,–

10. **Domitianus** 81-96 n.Chr.
    vz. hoofd naar rechts
    kz. Virtus staande
    As. B.M.C. 468 Zfr.+ 225,–

11. **Hadrianus** 117-138 n.Chr.
    vz. hoofd naar rechts
    kz. staande Fortuna
    Sestertius Pr.– 495,–

12. **Faustina** vrouw van M. Aurelius
    vz. hoofd naar rechts
    Kz. Concordia
    Sestertius B.M.C. 2173 Zf.– 165,–

13. **Julia Domna** vrouw van Sept. Severus
    vz. hoofd naar rechts
    kz. Pudicitia zittend
    Denarius B.M.C. 617 Zf.– 95,–

14. **Septimus Severus** 193-211 n.Chr.
    vz. hoofd naar rechts
    kz. Victoria
    Denarius. B.M.C. 51 Zf.+ 185,–

15. **Geta** 198-212 n.Chr.
    vz. hoofd naar rechts
    kz. staande Minerva
    Denarius B.M.C. 446 Zf. 195,–

16. **Geta** 198-212 n.Chr.
    vz. hoofd naar rechts
    kz. Geta met trofee
    Denarius B.M.C. 234 Pr.– 275,–

17. **Carracalla** 211-217 n.Chr.
    vz. hoofd naar rechts
    kz. Apollo
    Denarius B.M.C. 107 Zfr. 160,–

18. **Macrinus** 217-218 n.Chr.
    vz. hoofd naar rechts
    kz. Annona
    Denarius B.M.C. 44 Zf.+ 435,–

Griekse munten

19. **Dyrrhachium.** 250-200 v.Chr.
vz. Koe
kz. vierkant drachme
S.1900 zilver Zfr. 185,–

20. **Boeothia, Thebes** 371-338 v.Chr.
vz. Schild
kz. Herakles obol
S.2401 zilver Zfr– 395,–

21. **Italië, Thourioi** 300-268 v.Chr.
vz. Artemis
kz. Apollo AE 16
S.642 Zfr– 65,–

22. **Thrace, Kardia** 400-350 v.Chr.
vz. leeuw
kz. vierdelig vierkant met stippen
hemidrachme
S.1602 zilver Zfr./Pr. 225,–

23. **Mysia, Lampsakos** 390-330 v.Chr.
vz. Janusachtige vrouwenkop
z. Athena diobol
S.3892 zilver Zfr./Pr. 500,–

24. **Cappadocia. Ariobarzanes III** 52-42 v.Chr.
vz. Ariobarzanes III
kz. Staande Athena drachme
S.7304 zilver Pr. 350,–

25. **Sicilië, Syracuse** 344-336 v.Chr.
vz. Athene
kz. twee dolfijnen AE Litra
S.1189 Zfr.+ 425,–

26. als voorgaand
kz. gevleugeld paard AE trias
S.1193 (stukje uit de rand) Zfr. 145,–

27. **Sicilië, Alaisa**, ca. 340 v.Chr.
vz. Griffioen
kz. paard AE 22
S.1048 Zfr. 195,–

28. **Sicilië, Kamarina** 413-405 v.Chr.
vz. Gorgon
kz. Uil AE Onkia
S.1064 var. Zfr. 185,–

29. als voorgaand. AE Trias
S.1062 Pr. 250,–

30. **Sicilië, Kamarina.** vz. Athena
kz. Uil AE Trias
S.1063 ZF– 145,–

31. **Phalagonia, Sinope** 365-322 v.Chr.
vz. Sinope
kz. zeearend met dolfijn drachme
S.3696 zilver Zfr. 395,–

32. **Syrië, Seleukis & Pieria.**
vz. Zeus
kz. Zeus op troon AE 20
S.5860 Pr. 85,–

33. **Syrië. Aulus Sabinus** 57-55 v.Chr.
vz. Hoofd Philip naar rechts.
kz. Zeus op troon.
Tetradrachme S.7214 450,–

34. **Syrië. Alexander I** 150-145 v.Chr.
vz. Hoofd naar rechts.
kz. zittende Apollo.
Drachme S.7035 Zf 195,–

35. **Syrië. Antiochus IX** 113-95 v.Chr.
vz. Hoofd Athene naar rechts.
kz. Voorsteven van schip.
AE 15 S.7175 Fr 40,–

36. **Syrië. Antiochus VIII** 121-96 v.Chr.
vz. Hoofd naar rechts.
kz. Staande Tyche.
AE 16 S.7157 Zfr. 75,–

37. **Syrië. Antiochus VI** 145-142 v.Chr.
vz. Hoofd naar rechts.
kz. Staande Apollo.
AE 21 (gekartelde rand) S.7082 Zfr. 75,–

38. **Syrië. Demetrius I** 162-150 v.Chr.
vz. Hoofd Apollo naar rechts.
kz. Drievoet met tekst.
AE 25 (gekartelde rand) S.7026 Zfr. 95,–

39. **Syrië. Seleukos III** 226-223 v.Chr.
vz. Hoofd van Artemis naar rechts.
kz. Zittende Apollo.
AE 14 S.6929 Zfr– 35,–

40. **Syrië. Antiochus IV** 175-164 v.Chr.
vz. Hoofd naar rechts.
kz. Adelaar met tekst.
AE 27 S.6989 Zfr. 125,–

41. **Macedonië. Philips II** 359-336 v.Chr.
vz. Apollo. Gouden stater.
kz. biga.
Sear: 6663 Zfr.+ 2750,–

42. **Egypte. Ptolemaes X** 101-88 v.Chr.
vz. Ptolemaes I. Tetradrachme.
Kz. Adelaar.
S.7940 Zfr. 275,–

Munthandel BATAVIA Zoutmanstraat 32 Den Haag

Byzantijnse munten

43. **Anastasius** 491-518
vz. Hoofd naar rechts.
kz. Grote M. (Constantinopel).
Follis. S.14 Fr+ 75,—

44. **Anastasius.** 491-518
vz. Hoofd naar rechts.
kz. Grote M. (Constantinopel)
Follis. S.22 Fr+ 95,—

45. **Justinus II** 565-578.
vz. Monigram.
kz. Grote E. (Nikomedia).
Pentanummium. S.371 Zfr+ 45,—

46. **Justinus II** 565-578.
vz. Buste en face.
kz. Grote M. (Antiochië).
Follis. S.378 Zfr— 150,—

47. **Justinus II** 565-578.
vz. Hoofd naar rechts.
Kz. I + B. (Alexandrië).
12 Nummi. S.389 Fr— 20,—

48. **Tiberius II** 578-582.
vz. Buste en face.
kz. Grote M. (Constantinopel).
Follis. S.429 Zfr. 50,—

49. **Mauricius Tiberius** 582-602.
vz. Buste en face.
kz. Grote M. (Antiochië).
Follis. S.532 Zfr. 40,—

50. **Mauricius Tiberius** 582-602.
vz. Buste en face.
kz. Grote XX. (Antiochië).
½ Follis. S.534. Zfr+ 50,—

51. **Focas** 602-610.
vz. Buste en face.
kz. Grote X. (Constantinopel).
Decanummium. S.646 Zfr. 45,—

52. **Nicephorus I** 802-811.
vz. Bustes van Nicephorus en Stauracius.
kz. Grote M. (Constantinopel).
Follis. S.1607 Zfr+ 95,—

53. **Theophilus** 829-842.
vz. Buste en face.
kz. Tekst. (Constantinopel).
Follis. S.1667 Zfr— 45,—

54. **Leo VI** 886-912.
vz. Buste en face.
kz. Tekst. (Constantinopel).
Follis. S.1729. Zfr. 50,—

55. **Romanus I** 920-944.
vz. Buste en face.
kz. Tekst.
Follis. S.1760 Zfr— 45,—

56. **Johannes I** 969-976.
vz. Buste van Christus.
kz. Tekst. (klasse A1).
Follis. S.1793 Zfr— 30,—

57. **Basillius II** 976-1025.
vz. Buste van Christus.
kz. Tekst. (klasse A2).
Follis. S.1812 Zfr. 35,—

58. **Constantinus VIII** 1025-1028.
vz. Buste van Christus.
kz. Tekst (Klasse A3).
Follis. S.1818 Zfr— 30,—

59. **Constantijn X** 1059-1067.
vz. Staande Christus.
kz. Eudocia en Constantijn.
Follis. S.1853 Fr+ 30,—

60. **Nicephorus III** 1078-1081.
vz. Buste van Christus.
kz. Kruis. (klasse I).
Follis. S.1889 Zfr. 40,—

61. **Alexius I** 1081-1118.
vz. Buste van Christus.
kz. Buste van Alexius I.
Tetarteron Nomisma. S.1895 Fr. 150,—

62. **Alexius I** 1081-1118.
vz. Buste van de Maagd Maria.
kz. Buste van Alexius I.
Follis. S.1901. Fr+ 35,—

63. **Alexius I** 1081-1118.
vz. Kruis.
kz. Tekst.
Follis. S.1911 Fr. 45,—

64. **Johannes II** 1118-1143.
vz. Staande Christus.
kz. Johannes II.
AE Tetarteron. S.1945 Fr+ 40,—

65. **Manuel I** 1143-1180.
vz. Maagd Maria op troon.
kz. Staande Manuel.
Biljoen Trachy. S.1965 Zfr— 65,—

66. **Isaac II** 1185-1195.
vz. Maagd Maria op troon.
kz. Isaac II staande.
Biljoen Trachy. S.2003 Zfr. 45,—

Munthandel BATAVIA Zoutmanstraat 32 Den Haag

Kruisvaarders

prinsen van Antiochië

67. **Tancred** 1104-1113
vz. buste Petrus; kz. tekst
Schlumberger. II, 6 F+ 75,—

68. als voorgaand F 55,—

69. **Tancred** 1104-1112
vz. buste van Tancred; kz. kruis en tekst
Schl: II, 7 F+ 75,—

70. als voorgaand F 50,—

71. **Tancred** 1104-1112
vz. buste van Christus; kz. kruis en tekst
Schl: II, 8 ZF 225,—

72. als voorgaand ZF– 175,—

73. als voorgaand F+ 75,—

74. **Tancred** 1104-1112
vz. tekst; kz. kruis en tekst
Schl: XX, 1 F– 100,—

75. **Roger** 1112-1119
vz. buste van Christus; kz. kruis en tekst
Schl: II, 10 F+ 125,—

76. als voorgaand F 65,—

77. **Roger** 1112-1119
vz. staande Christus; kz. tekst F 55,—

78. **Roger** 1112-1119
vz. George te paard; kz. tekst
Schl: II, 12 ZF– 145,—

79. als voorgaand F– 50,—

80. **Bohemond II** 1119-1130
vz. buste van Christus; kz. kruis met tekst
Schl: II, 14 ZF– 125,—

81. als voorgaand F+ 100,—

82. als voorgaand F 70,—

Klein Armenië (zilver)

83. **Levon I.** 1199-1266
vz. Christus en Levon
kz. twee Leeuwen
Tram zfr 75,—

84. **Levon I.** 1199-1226
vz. Koning op troon
kz. Leeuw met kruis
Tram zfr+ 150,—

85. **Levon I.**1199-1226
vz. Koning op troon
kz. Twee leeuwen
Tram Pr– 125,—

86. **Hetoum I.** 1226-1271
vz. Hetoum en Zabel
kz. Leeuw
Tram zfr+ 85,—

87. **Hetoum I.** 1226-1271
vz. Hetoum te paard
kz. Tekst
Tram zfr+ 350,—

88. **Hetoum I.** 1226-1271
vz. Hetoum en Zabel
kz. Leeuw
½ Tram zfr– 175,—

89. **Levon II.** 1270-1289
vz. Koning te paard
kz. Leeuw
Tram zfr 75,—

90. **Levon II.** 1270-1289
vz. Koning te paard
kz. Leeuw
Tram zfr– 65,—

91. **Hetoum II.** 1289-1306
vz. Portret
kz. Kruis
Takvorin zfr 325,—

92. **Levon III.** 1301-1307
vz. Koning te paard
kz. Leeuw
Tram fr+ 85,—

93. **Oshin.** 1308-1320
vz. Koning te paard
kz. Leeuw
Takvorin zfr 195,—

94. **Levon V.** 1374-1375
vz. Portret
kz. Kruis
Takvorin zfr 275,—

Munthandel BATAVIA Zoutmanstraat 32 Den Haag

AUKTION 69

20. und 21. Oktober 1986

Wir versteigern Münzen aus

Belgien, Frankreich, Deutschland und der Schweiz
sowie eine Serie Islam

Verlangen Sie bitte kostenlos den illustrierten Katalog mit 913 Nummern bei

MUENZEN UND MEDAILLEN AG BASEL

Malzgasse 25 – Postfach 3647 d – CH-4002 Basel/Schweiz –
Tel. 061 23 75 44

Ons atelier giet voor u in brons, tin of aluminium:

Familiewapens
Emblemen
Naamplaten
Penningen

Deurknoppen
Ornamenten
Haardplaten

Restaureren van antieke bronzen en tinnen voorwerpen.

Specialiteit: Gieten van tinnen schalen 36 cm ∅, met familie of stadswapen (ook met tekst).

DECOGRAPHICA

HAAGSEMARKT 22 POSTBUS 9540 4801 LM BREDA TEL.: 076-132153

Herdenkingspenning

100 jaar 3 October-vereeniging Leiden

voorzijde: een man in vreugde de hutspot dragend, en 2 blije, dansende vrouwen met brood en haring
keerzijde: de Leidse sleutels met rondschrift:
Haec Libertatis Ergo 1886 3 October 1986

maat	: rond ∅ 65 mm
oplage	: beperkt
brons	: *f* 97,50
verz. brons	: *f* 125,—
sterling zilver	: *f* 395,—

Uitgave: Lucas van Leyden Juwelier
(J.H.J. Mentink)
Breestraat 75, 2311 CJ Leiden
tel. 071-142350

ontwerp: Ineke van Dijk

(vervolg van pagina 412)

De voorzijde toont ons het portret van de graaf met het excellente chronogram LAETANTER INAVGVRATVR COMES FLANDRIAE [=1717] (De graaf van Vlaanderen wordt met blijdschap ingehuldigd). Op de andere kant is de stedemaagd van Gent afgebeeld met in haar rechterhand het wapenschild van Vlaanderen, erachter een leeuw en in haar linkerhand de vlag van Gent met daarbij het jaarschrift DEDICAT VOVETQVE GANDA CAESARI [=1717] (De stad Gent wijdt zich plechtig toe aan de keizer).

De geboorte van prinses Frederica Louise Wilhelmina (Vervolg Van Loon, 444)
Op de penning van een onbekende medailleur naar aanleiding van de geboorte van prinses Frederica Louise Wilhelmina, treffen we in het geheel geen chronogram aan. Het gedichtje DIT'S EEN GESCHENK VAN 'S HEMELS HAND TOT HEIL VAN 'T VRYE NEDERLAND is geen jaartalvers. Dankzij *Vervolg Van Loon* weten we dat het chronogram gezocht moet worden in de namen van de prinses. Bij een nader onderzoek blijkt deze informatie inderdaad juist te zijn, want na het optellen van de cijferwaarden in: FRIDERICA LOVISA WILHELMINA is de uitkomst 1770. Hiermee is tevens duidelijk dat de penning betrekking heeft op Frederica Louise Wilhelmina (1770-1819), de dochter van Willem V en Frederica Sophia Wilhelmina van Pruisen en *niet* op Frederica Louise Wilhelmina van Hohenzollern (geboren in 1774) prinses van Pruisen en koningin der Nederlanden, de moeder van de latere koning Willem II.

Nieuwjaarspenning (Vervolg Van Loon, 260)
De laatste van de hier besproken penningen met een chronogram is een nieuwjaarspenning van Nicolaas van Swinderen. De tekst van het jaarschrift is over beide kanten verdeeld. Het bestaat uit een hexameter op de voorzijde en een pentameter op de keerzijde. Samengevoegd is het een klassiek distichon, tevens een fraai voorbeeld van een excellent chronogram: BELLO NVLLA SALVS ACIES CESSATE CRVENTA AVREA PAX PEDIBVS DISIICE TELA TVIS [=1746] (In oorlog is geen heil; houdt op, bloedige legers in slagorde. O gouden vrede, trap de wapens weg met uw voeten).
Het chronogram wordt visueel uitgebeeld door een vrouw met een palmtak in de rechterhand (vrede) en in haar linkerhand het anker als symbool van de hoop, en door vaandels, trommels, speren en kanonnen die door haar vertrapt worden. Op de voorzijde zien we verschillende legers die uit de stad worden gedreven. Op de voorgrond zit Mars op een puinhoop in moedeloze houding, het zwaard omgekeerd tussen de benen, het strijden moe.

Zoals ik in het begin van mijn artikel reeds opmerkte, komen de meeste jaarschriften op penningen voor in de 17e en 18e eeuw. Merkwaardig is dat daarna het chronogrammatisch rondschrift op de penning is verdwenen. Noch een 19e noch een 20e eeuwse penning met een chronogram heb ik persoonlijk kunnen vinden. Is het jaarschrift op een penning dan niet interessant meer of is het toch een tijdgebonden verschijnsel geweest? Is het technisch te moeilijk om zo'n typische dichtregel te vermelden? Zijn er geen chronogrammisten meer? Op alle vragen moet ontkennend geantwoord worden. Leden van numismatische verenigingen, munthandelaren, direkteuren

van banken en penningfabrieken, kortom alle instanties die eens een bijzondere penning met een exclusief chronogram voor een herdenking of jubileum willen uitgeven, kunnen vrijblijvend contact opnemen met het secretariaat van het Chronicatorium, Weijenbergstraat 34, 6431 AL Hoensbroek (tel. 045-214063) voor nadere inlichtingen over een toepasselijk jaarschrift op een penning.

Een voorzetje wil ik graag even geven voor het volgend jaar. In 1987 zal het 100 jaar geleden zijn dat Multatuli stierf. Een uitstekende gelegenheid dus om een gedenkpenning uit te geven. Pastoor Jos Linssen, voorzitter van het Chronicatorium, heeft hiervoor al een chronogram geschreven. Het luidt: MVLTATVLI sCrIPTOR SORTI POPVLI INSVLINDAE APERIENS OCVLOS VATES [= 1987] (Schrijver Multatuli, een profeet die de ogen opende voor het lot van het volk van Insulinde). Het kan ook in het nederlands, vandaar mijn voorstel: IN BALLINGSCHAP HEB IK VEEL GELEDEN EN EEN GEESTELIJK ZWAAR JUK GETORST. MULTATULI [= 1987].

De zin is ontleend aan het 4e boek van Ovidius' *Treurzangen,* waarin de naam Multatuli voorkomt in een van de dichterlijke brieven van Ovidius aan zijn vrienden in Rome, vol zelfbeklag over een verbanningsdecreet van de keizer: 'Ipsa multa tuli non leviora fuga' ('In mijn ballingschap heb ik veel zware dingen geleden' of 'Ik heb veel dingen doorstaan, die niet minder zwaar waren dan ballingschap zelf').

Mocht inderdaad deze oproep leiden tot de uitgifte van een penning met chronogram, dan kunnen we spreken van een unicum in deze eeuw.

Literatuur

B. GROTHUES *Het excellente chronogram* (Lelystad 1977) AO-reeks 1694.

B. GROTHUES *Anna sust Susanna. Een verzameling palindromen, chronogrammen, anagrammen, calembours en kabbala's* (Maasbree 1979).

Het Nederlandse bankbiljet

EEN CHRONOLOGISCH OVERZICHT

door J.J. Grolle

3. Een nationale bank

Toen het opgaand getij overging in een nabloei en de Amsterdamse geld- en kapitaalmarkt enkele klappen kreeg te incasseren, liet het ontbreken van een centraal geleid bankwezen zich duidelijk voelen. Steeds weer had men geen direct antwoord op de crises en moesten particulieren per geval plannen ontwikkelen.

In 1763 deed zich de eerste grote crisis voor door het failleren van bankiershuis De Neufville en enkele andere firma's. Daardoor groeide een algemeen *mistrouwen,* zodat de rijke burger *op zijn geldkist bleef zitten* en de kredietverlening stagneerde.[1] Om de geldmarkt te verruimen maakte men toen ijlings plannen tot oprichting van een disconto- en beleenbank onder de naam van *Bank van Credit, Negotie-Cas* of *Bank Courant ter Beleening.* Hoewel de uitgifte van bankbiljetten niet eens werd overwogen, bleef het bij een plan: men wilde er niet aan en inmiddels herstelde het krediet 'vanzelf' door steun van Engelse collega-bankiers via de Amsterdamsche Wisselbank. Een heviger crisis ontstond eind 1772 met het faillissement van firma George Clifford en Zoonen, waardoor velen in moeilijkheden kwamen. Wederom werd terstond een *Project* ontworpen *tot Faciliteering der Circulatie van Penningen* (munten) *...moetende strekken tot Maintiën van het Crediet.* Een 'societeyt' zou voor *f* 3 miljoen kwitanties aan toonder moeten uitgeven

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-61322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR.
DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG
GROOTHANDEL CATALOGUS BOEKEN, ETC. VOOR DE OFF. MUNTHANDEL

GROOTHANDEL – KLEINHANDEL – UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

ten einde dezelve Quitantiën tijdelijk *als contant geld te doen circuleeren zonder interest.* Deze kwitanties vonden geen genade in de ogen van het publiek en men eiste in hun plaats *gereede Penningen... tot behulp der in nood zijnde braave reëele Handelaren.* Dit leidde in januari 1773 tot oprichting van het *Fonds tot maintiën van het publiek crediet,* een particulier initiatief van kooplieden waarvoor *f* 2 miljoen aan muntgeld uit de Amsterdamse stadskas beschikbaar was voor belening van effecten en goederen. Slechts een kwart van dit bedrag werd inderdaad voor kredietverlening gebruikt en in december van hetzelfde jaar werd het Fonds al geliquideerd: de kredietmarkt had zich andermaal hersteld.
Inmiddels had de Republiek belangstelling getoond voor de opstandige Engelse koloniën in Amerika. Niet omdat de Nederlanders zo sympathiek stonden tegenover een volk dat zijn vrijheid bevocht, maar vanwege *verwachtingen van kooplieden die dachten dat dit hun groote winst zoude aanbrengen.*[2] Inderdaad leefde Hollands handel enigszins op door contrabande via de 'Gouden Rots' Sint Eustatius. In 1778 werd te Aken zelfs een geheim handelsverdrag gesloten tussen Amsterdam en Amerika. Maar toen Engeland daar in 1780 achter kwam, verklaarde zij de Republiek de oorlog waardoor de Nederlandse handel geheel kwam stil te liggen. Ook op de Amsterdamse beurs ontstond nu ten derde male een gevoelige geldschaarste en in 1781 werd daarom een voorlopige *Stads Beleening Cas* opgericht, een particuliere onderneming met een 'gemeentegarantie'. De acute kredietbehoefte bleek nu permanenter dan voorheen en in 1782 reeds nam de stad de Beleeningcas over onder de naam *Stads Beleening Kamer.* Deze werd na een kwakkelend bestaan in 1807 geliquideerd en opereerde overigens op dezelfde voorwaarden als het Fonds uit 1773. Uitgifte van bankbiljetten was haar niet toegestaan, hoewel aan haar gerichte betalingsopdrachten ook wel 'aan Thoonder' waren gesteld, waardoor ze in principe als betaalmiddel konden circuleren. Deze biljetten mogen we daarom eveneens tot de voorlopers van het bankbiljet rekenen. Een centrale kredietinstelling was de Stads Beleening Kamer overigens niet: het economische klimaat was daarvoor nog steeds niet rijp.
Na de *Fluwelen Revolutie* in januari 1795 waardoor de Bataafse Republiek tot stand kwam, ontstond echter een *fiscaal klimaat* waarin een centraal geleide bankinstelling wel kon ontstaan. De provinciale schatkisten waren leeg en de vraag naar krediet kwam niet alleen van kooplieden, maar nu ook van overheidswege. En omdat de monetaire situatie bedroevend was door gebrek aan *contante penningen,* werd door het provincie-bestuur van Holland een reeks maatregelen genomen die begon met een uitvoerverbod van goud en zilver (2 februari 1795), gevolgd door de verplichte inlevering van ongemunt goud en zilver ten behoeve van de muntproduktie (26 maart). Daarna (11 juni) werd de bevolking uitgenodigd in te schrijven op een vrijwillige geldnegotiatie – een soort staatslening – die wegens het geringe succes op 17 juli werd omgezet in een verplichte lening, de zogenaamde *buitengewoone geldligting of geforceerde geldnegotiatie*[3] van 6% op alle bezittingen. Ten behoeve van deze lening werd per 1 juli 1795 de *Generaale Bank van Beleening* in Amsterdam opgericht voor de tijd van drie jaar. De bank zou *ten dienste van alle onze Ingezetenen* van Holland tegen onderpand kwitanties op naam uitgeven. Deze kwitanties op naam werden bankbiljetten genoemd en konden evenals de ontvangstbewijzen van de voorgaande

Betalingsopdracht aan de Stads Beleening Kamer ten gunste van 'Thoonder' gedateerd 30 mei 1787. In principe kon zo'n biljet als betaalmiddel circuleren. Blijkens aantekening op de keerzijde werd het biljet op 24 juli 1787 reeds verzilverd. (Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam, 5043 Stads-Beleningskamer.)

Ontfangen by de Commissie van wegen de Municipaliteit van Maasſluis uit handen van Pieter Koumbroos.

de Somma van Dertig Gulden S.

wegens 't geen dezelve volgens Publicatie van de Proviſioneele Repreſentanten van 't Volk van Holland, in dato 17 July 1795 in de geforceerde Geld Negotiatie heeft gefourneert in mindering of voldoening van den eerſten Termyn, verſchee-nen 15 Auguſtus 1795.

Maasſluis den 31 Auguſtus 1795.

Specie . . . . . f 13: 11:-
Quitantien van de vrywillige
Geld Negotiatie . . . . f
Dito van opgebragt Goud
en Zilver. . . . . f 16-9:-
Recepisſen . . . . . f
Bankbiljetten . . . . . f

Comt f 30:-:-

Ontvangstbewijs van de eerste termijn van de geforceerde geldnegotiatie van een inwoner van Maassluis met specificatie van de ontvangen soorten geld. (Gemeente-archief Maassluis, Oud-Stadsarchief 565.)

negotiatie en die van het opgebrachte goud en zilver, dienen ter betaling van de in 1795 en latere jaren uit te geven obligaties. Wel waren ze overdraagbaar en kwamen ze – zij het kort – als betaalmiddel in circulatie, maar daaraan werd in oktober 1795 reeds paal en perk gesteld. Slechts een derde mocht nog door middel van endossering eenmalig worden overgedragen tegen betaling van ¼% provisie. Hierdoor werd dit beleenbankgeld zeer impopulair en deed het zelfs disagio, hoewel het rentedragend was. Deze zogenaamde 'bankbiljetten' waren daarom ten dode opgeschreven, ook al werd in 1798 het politieke klimaat voor bankbiljetten gunstiger. Op 22 januari van dat jaar, vlak voor de expiratie van de Generaale Bank van Beleening, vond namelijk een staatsgreep plaats die een einde maakte aan de soevereiniteit van de provinciën. De Bataafse Republiek werd van federatie tot centrale eenheidsstaat en de Generaale Bank van Beleening werd omgezet in de *Nationale Beleenbank*[4] ten behoeve van de betaling van een nieuwe heffing van 4% over bezittingen in 1798. Nederland had haar centrale kredietinstelling, haar 'nationale bank', maar deze was een tegendeel van succes. Zij functioneerde uitsluitend vanuit fiscaal oogpunt – economische doeleinden waren haar vreemd – en zij moest in 1802 tenslotte roemloos worden geliquideerd.

wordt vervolgd

noten

1 A.M. DE JONG *Geschiedenis van de Nederlandsche Bank van 1814 tot 1914*, I (Amsterdam 1929) 1-23; zie ook JOH. DE VRIES *Een eeuw vol effecten; historische schets van de Vereniging voor de Effectenhandel en de Amsterdamse Effectenbeurs 1876-1976* (Amsterdam 1976) 29-30.

2 Aldus de Rotterdamse koopman Jozua Beefting; zie P.J. VAN WINTER *Het aandeel van den Amsterdamschen handel aan den opbouw van het Amerikaansche Gemeenebest*, I ('s-Gravenhage 1927) 1.

3 A.M. DE JONG *Geschiedenis van De Nederlandsche Bank van 1814 tot 1914, I* (Amsterdam 1929) 14 citeert eerdere auteurs, die deze lening ten onrechte als de zestiende penning betitelen.

4 Ingevolge art. 56 van de *Burgerlijke en Staatkundige Grondregels* van de Staatsregeling 1798: 'Alle [er was er maar één!] zoo genoemde Provinciaale Beleenbanken worden Nationaal verklaard. Het vertegenwoordigend Lichaam doet dezelven ten spoedigste brengen onder eene Nationaale Beheering.'

Rectificatie

In de vorige aflevering van 'Het Nederlandse bankbiljet' staat op p. 368 een storende fout. In de rechterkolom wordt tweemaal het citaat *banks and kings never exist together* gebruikt. De argumentatie van de schrijver is bij het tweede citaat echter precies tegengesteld aan die bij het eerste. De tweede aanhaling had dan ook moeten luiden: *issue-banks and kings* **ever** *exist together*.
Met excuses aan auteur en lezers!

Red.

RIETDIJK bv

Gespecialiseerd in het veilen van Numismatische collecties

★ De commissie bedraagt 15% (incl. btw en verzekering) van de opbrengst en *f* 2,— kavelgeld.

★ Op grotere objekten is reductie mogelijk en worden eventueel renteloze voorschotten verstrekt.

Inzendingen zijn mogelijk ten kantore van maandag t/m zaterdag van 10.00-16.00 uur, of per aangetekende post. (Grotere collecties kunnen desgewenst afgehaald worden).

RIETDIJK bv

(Dir. M.M.A. Lichtendahl)
Noordeinde 41 (schuin t/o het Paleis)
Den Haag
tel. 070-647831, b.g.g. 647957

een kwestie van vertrouwen sinds 1919

PENNING TER GELEGENHEID VAN 100-JARIGE ANNEXATIE DELFSHAVEN - ROTTERDAM 1886 - 1986

Deze penning is vervaardigd door de beeldhouwer Evert den Hartog en heeft een doorsnede van 7 cm. Op de ene zijde staat het wapen van Delfshaven met opschrift, op de keerzijde het wapen van Piet Heyn.
In beperkte oplage, handgegoten, verkrijgbaar à *f* 125,— incl. B.T.W. excl. verzendkosten bij Galerie Aelbrecht.

Galerie Aelbrecht Rotterdam

Aelbrechtskolk 2, tel. 010 - 477 16 37.
open: dinsdag t/m zaterdag van 12.00-18.00 uur
zondags van 13.00-17.00 uur

Nieuwe Nederlandse munten

door Bert van Beek

Nederland krijgt een nieuwe munt van vijf gulden ter vervanging van het huidige briefje van vijf, en de stuiver wordt kleiner. Dat was het belangrijkste nieuws dat de staatssecretaris van Financiën, mr H.E. Koning, bij monde van thesaurier-generaal drs C. Maas, bekend maakte op 20 augustus j.l. bij de officiële slag van de 'Gouden Jubileum-Dukaat 1986' zoals deze verzamelaarsmunt in het persbericht van Financiën genoemd werd. Deze mededelingen kwamen niet geheel onverwacht. Er is al enige tijd geleden onderling overleg geweest tussen het Ministerie van Financiën en De Nederlandsche Bank NV over de vervanging van het snel slijtende briefje van vijf door een steviger metalen vijfje. De omwisseling kon echter pas plaats vinden nadat De Nederlandsche Bank haar oude voorraad biljetten in omloop had gebracht.

De nieuwe munt van vijf gulden wordt kleiner maar dikker dan de huidige gulden en zal waarschijnlijk messing-kleurig worden. Hierdoor sluit de munt aan bij de groep van dikke lichtgekleurde munten met een hoge nominale waarde zoals de Franse tien francs (ingevoerd in 1974), de Belgische twintig frank (1980) en het Engelse pond (1983). De definitieve kleur van de munt staat nog niet geheel vast omdat samenstelling van het muntmetaal nog niet zeker is. Momenteel wordt geëxperimenteerd met een nikkelen kern waarover een messing laag komt, een *coating*. De rand zal, evenals die van het Engelse pond, een verdiept randschrift in een kartelrand krijgen. Hierbij wordt eerst de tekst aangebracht en daarna de kartelrand. De keuze voor een dikke munt in een afwijkende kleur is een logisch gevolg van enerzijds de behoefte aan grote herkenbaarheid van de verschillende denominaties en anderzijds de behoefte om de diameter te beperken. Het alternatief voor het kleine dikke vijfje zou een munt van minstens 35 mm zijn om het verschil met de huidige rijksdaalder voldoende groot te laten wezen. De keuze van messing als muntmetaal voor deze groep dikke munten lijkt samen te hangen met de goudachtige kleur van de legering die een hoge waarde suggereert. Franse en Belgische ervaringen leren echter dat deze munten in het gebruik al spoedig een minder mooie kleur krijgen. Alleen het Engelse pond heeft na drie jaar nog steeds zijn gele kleur behouden.

Na het verdwijnen van de cent was het ook duidelijk dat de stuiver kleiner uitgevoerd kon worden. Er zijn plannen om in 1988 met een veel kleinere stuiver te komen, die vanwege de herkenbaarheid ten opzichte van de nikkelen munten wel weer in brons uitgevoerd zal worden. Over de afmetingen is nu nog niets bekend, maar er zal voldoende verschil in diameter komen tussen het nieuwe vijfje en de nieuwe kleine stuiver. De beeldenaar van de stuiver zal niet veranderen en ook de vijfgulden zal geheel volgens de ontwerpen van Ninaber van Eyben uitgevoerd worden.

De dukaat, die sinds 1985 uitsluitend door de Staat wordt uitgegeven en waarvan dit jaar het feit herdacht wordt dat hij vierhonderd jaar in de Nederlandse muntwetten voorkomt, heeft een enigszins gewijzigde beeldenaar. De ridder is wat forser uitgevoerd en 'he is now again strong enough not only to bear the sword but also to use it in the right way' zoals de thesaurier-generaal het tijdens zijn toespraak noemde toen hij zich vooral richtte tot de aanwezige buitenlandse munthandelaren die dit stukje Nederlandse export in hun eigen land moeten zien te verkopen. Hiermee steunde het Ministerie van harte de pogingen van 's Rijks Munt om de bijzondere produkten ook in het buitenland te verkopen. Dat er inderdaad goede afzetmogelijkheden in het buitenland aanwezig zijn, bleek uit de verkoop van de dukaat 1985, waarvan er 30.000 door buitenlandse handelaren afgenomen zijn. Vanwege het jubileum ontvangt elke besteller van de dukaat 1986 tevens het boekje *De Nederlandse dukaat (1586-1986)* van de hand van Albert A.J. Scheffers, conservator van het museum van 's Rijks Munt.

Het andere numismatische nieuws betrof de aankondiging van twee zilveren vijftigguldenstukken (zelfde specificaties als in 1982 en 1984): één ter gelegenheid van het gouden huwelijk van prinses Juliana en prins Bernhard (1987) en één ter herdenking van koning-stadhouder Willem III (1989). Voor deze uitgiften wordt de staatssecretaris geadviseerd door de voor dit doel gevormde 'Commissie Bijzondere Uitgiften 1987 en 1989'. Hierin hebben zitting: dr M.J.L. Jonkhart (directeur Binnenlands Geldwezen van het Ministerie van Financiën), J.H. Weeda (hoofd Perszaken van het Ministerie van Financiën), ir J. de Jong ('s Rijks Muntmeester), mw. drs J.C. Cramer (plv. hoofd Afd. Beeldende Kunsten en Bouwkunst van het Ministerie van WVC), ir F. Sevenhuysen (vormgever, oud adjunct Rijksbouwmeester), Auke de Vries (beeldend kunstenaar, docent aan de Kon. Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage) en mw. A.G.M. Reuten (docente aan de Academie van Beeldende Kunsten te Rotterdam).
Op advies van deze commissie zijn de volgende kunstenaars uitgenodigd om ontwerpen in te dienen: Anthon Beeke (vormgever te Amsterdam), Eric Claus (beeldhouwer, docent aan de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam), Gerard Hadders (beeldend vormgever te Rotterdam) en René van Raalte (beeldend kunstenaar te 's Gravenhage).

Uit de mededelingen over de nieuwe bijzondere uitgiften valt enigszins de politiek van de huidige staatssecretaris op dit gebied af te leiden.
Het beleid betreffende de bijzondere uitgiften van 's Rijks Munt kan men niet meer passief noemen in de zin van: wij leveren wat de verzamelaars en beleggers graag willen. Men probeert duidelijk een markt te veroveren en men heeft daartoe een wereldwijd dealernet opgezet. Hier is geen enkel bezwaar tegen. Men verkoopt een mooi ogend produkt en een grote omzet komt de continuïteit van het muntbedrijf ten goede. Er is nu al in Utrecht veel minder stilstand dan bijvoorbeeld bij de Koninklijke Munt te Brussel.

Ook over het aangeboden assortiment valt wel wat te zeggen. De dukaat heeft als voordeel boven veel vergelijkbare buitenlandse aanbiedingen in goud, dat hij een prachtige historische achtergrond heeft. Het is echter de vraag of het verhaal achter de dukaat sterk genoeg is om de munt blijvend te kunnen verkopen. Voor belegging is hij niet interessant omdat de koper honderdzeventig gulden betaalt voor honderd gulden goud. Beleggers kunnen beter gouden tientjes kopen. Men zal het dus vooral van verzamelaars en gelegenheidskopers moeten hebben. Het is begrijpelijk dat men het uiterlijk van de dukaat heeft verbeterd om de verkoop te bevorderen, maar dat kan niet elk jaar gebeuren zodat er hoogstens de mogelijkheid van het jaartalverzamelen overblijft, of van incidentele aankopen om als (relatie)geschenk te dienen. Daarom wacht men bij 's Rijks Munt vol ongeduld op de toestemming om ook dubbele dukaten te mogen gaan slaan.
De enige andere bijzondere uitgaven blijven voorlopig de zilveren vijftigguldenstukken, die niet in de huidige muntserie passen en die ook niet in de circulatie zijn terechtgekomen. In de *Nota inzake het Muntbeleid* (Tweede Kamer, zitting 1980-1981) wordt met name nog de volgende mogelijkheid genoemd: 'Wel zal bij bijzondere gelegenheden de uitgifte kunnen plaatsvinden van een circulatiemunt met een bijzondere beeldenaar, zoals ook gebeurd is met de herdenking van de Unie van Utrecht en de inhuldiging van H.M. Koningin Beatrix'. De Commissie Contouren Numismatisch Beleid noemde als mogelijkheden herdenkingsmunten van vijf en tien gulden die in dusdanige aantallen zouden moeten worden aangemunt dat ze ook werkelijk in de circulatie terecht zouden komen. De huidige staatssecretaris is echter van mening dat een bijzondere uitgifte nooit in omloop mag komen omdat er volgens hem 'nimmer een verstorende en/of verwarrende werking mag uitgaan op de reguliere circulatie'. Hij heeft echter niet duidelijk kunnen maken waarom dit gevaar niet aanwezig was bij de emissies van de unierijksdaalder in 1979 en de inhuldigingsmunten in 1980.

Tenslotte nog een opmerking over de nieuwe 'Commissie Bijzondere Uitgiften 1987 en 1989'. Helaas hebben we nu weer een tijdelijke commissie waardoor er weer geen behoorlijke langetermijnpolitiek gevoerd kan worden. Dit ligt niet aan de samenstelling van de commissie – men zal onder de gegeven omstandigheden er wel het beste van proberen te maken – maar de commissie zal haast moeten maken om de uitgifte van 1987 op tijd rond te hebben. Het is jammer dat er niets van het verleden geleerd is. Vergelijkbaar haastwerk maakte het in 1979 zelfs onmogelijk

dat er een fraaie beeldenaar op de unierijksdaalder kwam. Vanwege het tijdgebrek moest men zich toen beperken tot een veld vol met letters. Ook heeft deze tijdelijke commissie geen inspraak in de keuze van de te herdenken gebeurtenissen. Na de merkwaardige 'Bicentennial-munt' (speciaal voor de Amerikaanse markt en daarom uitgevoerd in het in Nederland ongebruikelijke sterlingzilver?), lijken nu alleen gebeurtenissen binnen het Koninklijk Huis de aangewezen onderwerpen op te leveren. Zijn er geen andere gebeurtenissen van nationaal belang te bedenken? Hopelijk komt er na deze tijdelijke commissie een permanente Adviescommissie Bijzondere Uitgiften, zoals voorgesteld in het advies van de Commissie Contouren Numismatisch Beleid. Deze permanente Adviescommissie kan dan zowel de te herdenken gebeurtenissen als de muntontwerpen selecteren en die voorleggen aan de staatssecretaris.

Een maagd van achtentwintig

door Arent Pol

In de *Haagsche Mercurius*, een schandaalblaadje van rond 1700, treffen we het humoristische verhaal aan van een jonge vrouw met een 'levensprobleem'. Het hele stuk lijkt verzonnen – niet ongebruikelijk in dit soort lectuur – maar is toch interessant omdat er wordt gesproken in numismatische termen. Het stukje staat bol van de dubbelzinnigheden en het woordgebruik is zéér plastisch te noemen. De toespelingen op het liefdesleven van de mens zijn duidelijk en ook voor de 20e eeuwse lezer zeer herkenbaar. Qua stijl en niveau is het volkomen vergelijkbaar met de verzameling 17e eeuwse schuine moppen van mr. Aernout van Overbeeke, welke onlangs in de Koninklijke Bibliotheek werd ontdekt. Ik wil u deze numismatische variant niet onthouden. Om te zorgen dat de tegenwoordige lezer niets ontgaat, eerst even wat numismatische feitenkennis – de diepere betekenis van de gebruikte bewoordingen behoeft geen toelichting.

Achtentwintigstukken = florijnen, munten ter waarde van 28 stuivers van diverse provincies en steden; werden in 1693 van een instempeling of klop voorzien waarna circulatie van ongeklopte exemplaren verboden was.
getekend = geklopt.
wit geld van goed allooi = zilvergeld van hoog gehalte.
stempelaar = munter, degene die de beeldenaar op de muntplaatjes aanbrengt.
gedebaucheerde valsemunter = losbandige fabrikant van valse munten.
munt = munthuis, werkplaats waar muntstukken gefabriceerd worden.
kwetsen = waarschijnlijk het op dikte hameren van het muntmetaal.
beslaan = het door hamerslagen aanbrengen van de beeldenaar op het muntplaatje.
witkoken = blancheren, het verwijderen van de zwarte aanslag die zilveren munten tijdens het fabricageproces krijgen vóór zij het munthuis verlaten.
proef = bepaling van het gehalte ter toetsing aan de wettelijke norm.
te licht bevonden = onvolwichtig gebleken en afgekeurd.
stempelteken = klop
broekpistolen = Franse dubbele gouden écu's (van Lodewijk XIII of XIV), in Nederland pistolen genoemd;
NB. de betekenis van de toevoeging 'broek' is onduidelijk.
cruisaden = Portugese gouden cruzados of hier minder juist als zodanig aangeduide andere goudstukken uit dat land.
stukken = muntstukken.

Zeekere jonge Juffrouw van 28. jaren geremarqueert hebbende, dat de agtentwigſtukken, die geſtempeld zyn, meer doen als de ongeſtempelde, heeft zig begeven ten huize van een Galant Muntmeeſter, verzoekende *d'être marque au coin de la Pudeur*, om geteekent te werden met de Keur-teekenen der Schaamte en Getrouwde Perſoonen, die de voorrang boven de Ongetrouwde hebben. Wyders requireerde de Suppliante, te moogen ontfangen wit geld van goed alloy voor 't plaiſier, dat den Stempelaar van haar zou genieten, alles tegen een redelyke dag- of nagthuur; toonende wyders een grooten afkeer van oude of gedebaucheerde valſche Munters. Zy kreeg tot antwoord, dat de Munt dikmaals iemand bezeerd door 't *quetzen*, *beſlaan*, *wit-kooken*, en dat men veeltyds de *proef* niet kan uitſtaan, zonder angſt en vrees van te *ligt* bevonden te zullen worden: dog zoo zy 't waagen wilde; dat men haar 't verzogte ſtempel-teeken zou doen hebben; op die voet, gelyk men de Franſche *Broek-piſtolen*, Portugeeſche *Kruy-zaaden*, en andere conſiderable Stukken gewend is in waardye te verhoogen; waar op zy wagt met ongeduld aan geen zy den Yſſel, en aan dees zy Muſcovien.

uit: Haagsche Mercurius 15 april 1699, no 73, pp. 515-516.

Zoals u ziet is er geen ruimte voor misverstanden. Wat echter het sterkst onze aandacht trekt, is dat de schrijver in 1699 een apert foute voorstelling geeft van de waarde van de florijn. Slechts enkele jaren eerder – in 1693 – waren maatregelen genomen die verdere aanmaak van slechte florijnen moesten dwarsbomen. Verschillende provincies en vervolgens ook de Staten-Generaal besloten alle op zeker moment aanwezige florijnen zonder onderscheid te stempelen en in de roulatie te accepteren en tegelijkertijd ongestempelde uit de circulatie te weren. Er was geen sprake van het creëren van een waardeverschil door instempeling, maar van een circulatieverbod van ongeklopte exemplaren. Waarschijnlijk heeft de anonieme schrijver in de *Haagsche Mercurius* een en ander verward met de vrijwel gelijktijdig spelende sanering van de schellingencirculatie. Hierbij werden namelijk wèl de goede exemplaren van de slechte onderscheiden door een klop, waarna de geklopte een halve stuiver méér deden dan de ongeklopte.

Niels Holgersson

PENNINGKUNSTPENNING 1985-I

VAN MARIANNE LETTERIE

Onlangs hebben de leden van de Vereniging voor Penningkunst de langverbeide Niels Holgerssonpenning toegestuurd gekregen. Het is een bronzen penning met een diameter van 90 mm, gegoten bij de Rijnlandse Kunstgieterij te Leiden. In laag reliëf, typerend voor de kunstenares, is op de ene kant een delicaat gemodelleerde opvliegende gans afgebeeld, en op de andere kant twee van de 14 ganzen die onder leiding van Akka van Kebnekaise over heel Zweden vlogen. De bovenste moet de tamme ganzerik zijn, want het voetje van Niels Holgersson, die op zijn rug meevloog, is nog juist onder zijn vleugel te zien. Selma Lagerlöf schreef Niels Holgersson in het begin van deze eeuw, nadat zij de opdracht had gekregen een leesboek voor Zweedse scholen samen te stellen, waaruit de kinderen kennis konden maken met allerlei aspecten van de Zweedse geschiedenis en cultuur. Het is een klassiek boek geworden, in vele talen vertaald, van hoge literaire waarde, dat nog steeds alle generaties aanspreekt.
Marianne Letterie heeft het volgende commentaar voor het bij de penning gevoegde foldertje geschreven:

Bij dag en bij nacht als we werken en als we slapen van de eerste tot en met de laatste dag van het jaar voltrekt zich een indrukwekkend, ongelofelijk en grotendeels mysterieus verschijnsel, waar overigens maar heel weinig mensen aandacht voor hebben: miljarden levende wezens zijn op het land, in de lucht of in de oceanen voortdurend op weg. Al sinds honderdduizenden jaren weven zij onvermoeibaar rondom onze aardbol het netwerk van hun routes waarvan sommige zich over een lengte van tienduizend of meer kilometers uitstrekken. Deze trekdieren ontplooien

op hun reizen een energie, die dikwijls verbazingwekkend is als we hun afmetingen en zichtbare mogelijkheden in aanmerking nemen. Ze overwinnen daarbij moeilijkheden, die voor de mens, zelfs door machines geholpen, soms een beletsel vormen. Ze beschikken niet over kompassen, zee-

of landkaarten of waarnemingsinstrumenten en toch richten ze zich feilloos naar hun doel. Zowel overdag als 's nachts, bij helder weer en bewolkte hemel, alsof een onzichtbare gids hen leidt. Te zeggen, dat hun instinct de gids is, is een dooddoener: dat woord geeft ook geen antwoord op de vraag waarom deze soorten onweerstaanbaar tot vertrekken gedwongen worden, terwijl andere, verwante soorten, die in bepaalde seizoenen dezelfde streken bewonen, sedentair blijven gebonden aan hun woongebied, op het land of in de zee. Aldus een citaat van Georges Blond uit zijn boek: Het grote avontuur (de trek der dieren).
Selma Lagerlöf (1858-1940) schreef na drie jaren van natuurstudie en onderzoek het alom bekende verhaal van Niels Holgersson. Dit boek met zijn eenvoudige, simpele stijl bevat geliefde, oude verhalen en legenden van Zweden en vertelt over de wonderlijke reis van een in een dwergje veranderde, veertienjarige jongen. Niels en zijn reisgenoot de ontsnapte gans, Ganzerik. Het volgt in vele opzichten de mysterieuze bewegingen van dieren, die trekken en observeert de geheimzinnige wereld van kabouters, verdwenen steden en oeroude landschappen. Velen hebben zich door deze reis laten inspireren en maakten illustraties of films.
De penning 'Niels Holgersson' laat aan de calligrafiekant de stijgende vlucht van een gans zien. De keerzijde toont de groep van Akka, de wildeganzen leidster, waarmee Ganzerik en Niels al hun avonturen beleven.
Amsterdam, 21.3.1986; Marianne Letterie.

G. van der Meer

Personalia

Zilveren Anjer voor dr H.J. van der Wiel

Op vrijdag 27 juni j.l. overhandigde Z.K.H. prins Bernhard aan dr H.J. van der Wiel de Zilveren Anjer voor zijn vele werk voor de vaderlandse numismatiek. De plechtige uitreiking vond plaats in het Koninklijk Paleis te Amsterdam in aanwezigheid van prinses Juliana en een groot aantal genodigden.
De Zilveren Anjer is de onderscheiding die jaarlijks door de prins uitgereikt wordt in zijn hoedanigheid van regent van het Prins Bernhard Fonds aan die Nederlanders die zich – buiten hun beroep – op bijzondere wijze verdienstelijk hebben gemaakt voor de Nederlandse cultuur. Sinds 1946 zijn er 119 zilveren anjers uitgereikt.
In zijn toespraak tot dr v.d. Wiel zei de prins onder andere: *Munten zijn de nog tastbare voetstappen van de geschiedenis, maar wat een gedrang! U hoort tot degenen die met doordringende kennis als ordenaar in die materie optreden; uw indelingen van onder meer de Utrechtse munten gelden als voorbeeldig. Maar ook hebt u voor de niet-specialisten de laden opengetrokken en aan doffe munten een glans gegeven die men er niet in had vermoed.*
Er werden dit jaar ook Zilveren Anjers overhandigd aan H.J. Slijper, beeldend kunstenaar met een internationale reputatie op het gebied van het uitbeelden van vogels, voor zijn werk voor de vogelbescherming en aan Freek Velders, oprichter en dirigent van het Rotterdams Jongerenkoor.
Op Aruba werd tegelijkertijd de Anjer overhandigd aan J.Ch. Lampe vanwege zijn verdienste voor de Antilliaanse cultuur. Na afloop van de plechtigheid konden de aanwezigen de nieuwe dragers van de Zilveren Anjer feliciteren. Namens het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde werd dat gedaan door ondergetekende.

B. van Beek

A. G. van der Dussen B.V.

Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht
Telefoon 043-215119

Ja, wij zenden nog steeds prijslijsten uit. Deze zijn echter thans meer 'gericht'. Wij kunnen u toezenden:

(a) Supplement No. 3 op onze Literatuurlijst 1985;
(b) eventueel de hele Numismatische Boekenlijst 1985;
(c) een lijst moderne munten (nieuwtjes);
(d) een lijst romeinse munten;
(e) een lijst griekse munten (wordt nog aan gewerkt).

Penningnieuws

door Frank Letterie

Nieuw werk van medailleurs, nieuwe uitgaven, tentoonstellingsactiviteiten en bijzondere aanwinsten van verzamelaars. Goed reproduceerbare foto's met gegevens sturen aan F.T.S. Letterie, Hamminkweg 1, 7251 RB Vorden, tel. 05752-2697. Tevens vermelden of foto's na gebruik voor *De Beeldenaar*, beschikbaar gesteld mogen worden aan het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie in Den Haag.
Geïnteresseerden kunnen zich voor nadere inlichtingen over de hieronder besproken penningen tot de samensteller van de rubriek richten.

– – – – – –

Ook in deze aflevering van de rubriek Penningnieuws aandacht voor werk van **Jan Steen.** Hieronder twee vrije ontwerpen van zijn hand.

Buitelaars
Bronzen gietpenning uit 1980, diameter 70 mm, met als onderwerp twee in elkaar verstrengelde, rondbuitelende 'vogelbekdieren'.

Reiziger
Eveneens een bronzen gietpenning, ontworpen in 1982, diameter 75 mm.
De 'reiziger' is een figuur, die zich op een dier laat meevoeren over land (voorzijde) en door water (keerzijde).

Hieronder twee vrije ontwerpen van **Tony Drijvers,** ons bekend van de penning van het nieuwe gebouw van de Academie Minerva in Groningen.

Dominique
Bronzen gietpenning, 70 mm diameter, gemaakt ter gelegenheid van de geboorte van het veulen Dominique.
Voorzijde: Het veulen.
Keerzijde: De tekst 'DOMINIQUE, 7 mei 1985' in hoefijzervorm.

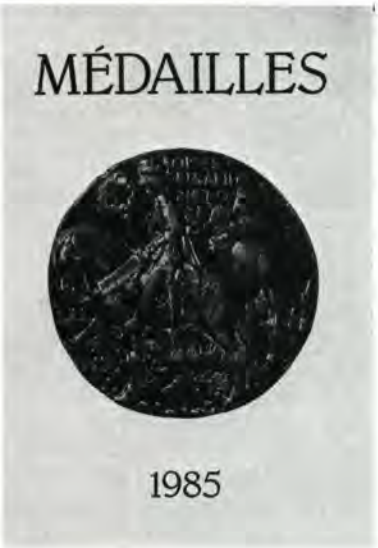

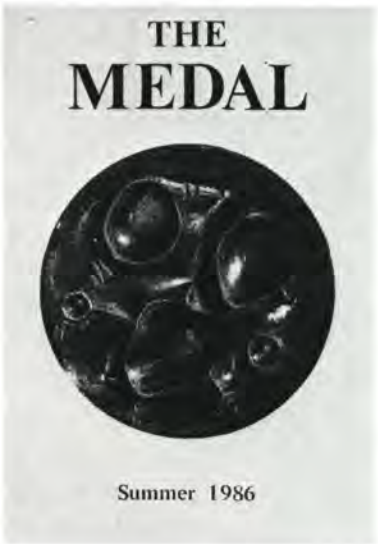

H.J.W. Drijvers
Bronzen gietpenning, diameter 65 mm.
Voorzijde: Portret van H.J.W. Drijvers, echtgenoot van de kunstenares.
Keerzijde: Een afbeelding naar antiek voorbeeld van de Syrische Zuilheilige Simeon de Styliet, een onderwerp waarmee de op de voorzijde geportretteerde zich intensief bezighoudt. De tekst in Syrische lettertekens betekent 'verheven boven de chaos'.

F.I.D.E.M.

In 1987, tussen 11 en 16 september, zal weer een F.I.D.E.M.-congres worden gehouden, gepaard aan een internationale tentoonstelling van moderne penningkunst. Voor het eerst zal dit buiten Europa plaats vinden, nl. in Colorado Springs (Colorado, USA). De stad ligt ca. 100 km van Denver, dat een internationaal vliegveld heeft, en is vandaar ook per vliegtuig te bereiken. Op vrijdagavond 11 september vindt de opening plaats, op zaterdag en zondag zijn lezingen (20 minuten) en workshops gepland, de maandag wordt door een dagexcursie in beslag genomen, terwijl de algemene vergadering en het slotdiner op dinsdag gehouden worden. Tussendoor zijn er nog korte trips, en worden recepties en maaltijden aangeboden. De workshops zijn iets nieuws. De bedoeling is dat penningkunstenaars hun werkwijze aan belangstellenden laten zien, door demonstraties, dia's, of discussies in het Engels of Frans.
De tentoonstelling wordt gehouden in het moderne Museum of the American Numismatic Association, tot het eind van maart 1988. Daarna gaat een selectie van ca. 10% van de inzendingen in de U.S.A. rondreizen naar vier andere musea, gedurende een jaar. Nederland heeft 60 penningen toegewezen gekregen, dus daarvan zullen zes exemplaren voor de rondreizende tentoonstelling worden uitgekozen. De inzending wordt samengesteld door ondergetekende, als gedelegeerde voor Nederland van de F.I.D.E.M., in samenwerking met een van de kunstenaarsbestuursleden van de Vereniging voor Penningkunst. Alle penningen moeten in of na 1980 zijn gemaakt en mogen niet eerder op een F.I.D.E.M.-tentoonstelling geweest zijn. Natuurlijk wordt er weer een mooie catalogus uitgegeven, waarin van iedere deelnemende kunstenaar één ingezonden penning wordt afgebeeld.
In oktober zenden de organisatoren voorlopige programma's en registratieformulieren voor het congres aan ondergetekende toe. Degenen die aan het congres zouden willen deelnemen, wordt verzocht zich zo spoedig mogelijk bij haar te melden, met het oog op het organiseren van een gezamenlijke reis, eventueel met de Engelse deelnemers vanuit Londen.
Na het congres, tussen 16 en 18 september, kan men nog aan een aparte excursie deelnemen, naar Taos en Santa Fe in New Mexico. Degenen die langer in Amerika willen blijven, worden uitgenodigd op 26 en 27 september nog een conferentie met receptie van de American Numismatic Society (New York) over 'The Medal in America' bij te wonen. Zij kunnen dan profiteren van speciale gereduceerde hoteltarieven in New York.

Ook niet-leden van de F.I.D.E.M. kunnen deelnemen aan het congres. Aan leden wordt een reductie gegeven op de inschrijvingsprijs. Bovendien krijgen zij om de twee jaar het blad *Médailles* van de F.I.D.E.M. toegestuurd, en 2 à 3 keer per jaar het prachtige blad *The Medal,* uitgegeven door de British Art Medal Society. Het lidmaatschap van de F.I.D.E.M. kost voor privépersonen Frs. 120,— (ca. *f* 40,—) en voor kunstenaars Frs. 75,— (ca. *f* 25,—). Opgave gaarne aan ondergetekende.

drs G. van der Meer,
gedelegeerde voor Nederland van de F.I.D.E.M.,
Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet,
Postbus 11028,
2301 EA Leiden.

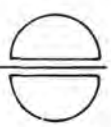
Internationale Numismatische Commissie

Het bestuur van de Commission Internationale de Numismatique hield onlangs in Amsterdam zijn jaarlijkse vergadering. Aanwezig waren R.A.G. Carson (president), P. Berghaus (vice-president), I. Gedai (vice-president), K. Skaare (secretaris), H.A. Cahn (penningmeester) en M. Bates en J.B. Giard (leden).

Blijkens het verslag van de voorzitter over het vorige jaar, heeft het bestuur zich in 1985 vooral bezig gehouden met de voorbereiding van het 10e Internationale Numismatische Congres te Londen in september 1986 en van de daaraanvolgende algemene ledenvergadering van de Commission. Namens het comité dat het Londense Congres organiseert, deelde J.P.C. Kent mee dat er ver over de 200 voordrachten gehouden zullen worden. Op de algemene ledenvergadering te Londen zal beslist moeten worden waar men het volgende congres zal houden. Vier leden hebben een verzoek daartoe ingediend en daarom zal gekozen moeten worden uit Brussel, Boedapest, Madrid en Milaan.
Twee instellingen trokken zich terug als lid van de Commission, vier nieuwe meldden zich aan: Centre de Recherches Numismatiques 'Ernest Babelon' (Parijs), Kuwait National Museum, Dipartimento di Storia della Università degli Studi (Rome), De Nederlandsche Bank NV (Amsterdam). Er zijn nu 110 leden in 33 landen.
H.A. Cahn, de redacteur van de *Newsletter*, deelde mee dat de toestroom van informatie verbetert, maar dat preciezere gegevens over (universitair) onderwijs in de numismatiek wenselijk is. In het *Compte-Rendu* verschenen mededelingen over een reeks van Engelse regionale verzamelingen. Samen met de eerder afgedrukte teksten over de grote collecties in Londen, Oxford, Cambridge en Glasgow beschikt men thans over een goed overzicht van de belangrijkste numismatische verzamelingen van Groot-Brittannië. In de serie *Sylloge Nummorum Graecorum* zagen in 1985 drie nieuwe banden het licht: München 7, Tübingen 3 en Aarhus 1. Diverse banden zijn in druk (Groot-Brittannië, Denemarken, Verenigde Staten) of in bewerking (25 banden in 13 landen). De American Numismatic Society zal in Londen een ontmoeting van de correspondenten van *Numismatic Literature* organiseren.
Buiten de vergaderingen woonde men een voordracht bij van K. Skaare over de Vikingschat van Hón, kregen de deelnemers een rondleiding door het nieuwe dienstgebouw van het Koninklijk Penningkabinet en werden zij tijdens een ontvangst van De Nederlandsche Bank welkom geheten in Nederland door Th.J. Meijer, hoofd van de afdeling Monumenten, Musea en Archieven van het Ministerie van WVC.

P. Berghaus

Boekbespreking

J. CRIBB (ed.) *Money, from cowry shells to credit cards* (London 1986)
Uitgave van British Museum Publications Ltd, prijs £9.95

Dit boekwerk van 192 pagina's met 798 afbeeldingen, waarvan een flink deel in kleur, vormt in feite de tentoonstellingscatalogus van een grote expositie die van 29 mei tot 26 oktober in het Brits Museum te Londen wordt gehouden. Uit de enorm rijke collecties van het museum zijn, naast uiteraard allerlei soorten betaalmiddelen, talrijke voorwerpen tevoorschijn gehaald die op een of andere wijze iets te vertellen hebben over de geschiedenis van het betalingsverkeer gedurende de laatste 4000 jaar. Kleitabletten, papyri, prenten, muurschilderingen en nog veel meer zaken verlevendigen het verhaal dat met munten alleen niet te vertellen zou zijn. Het boek heeft niet de traditionele chronologische indeling in hoofdstukken, maar draait om een zestal grote thema's, die ieder in enkele kleinere hoofdstukken uiteenvallen. Achtereenvolgens komen aan de orde: Wat is geld?, de oorsprong ervan, macht over geld, fabricage, gebruik en misbruik en tenslotte 'van schat tot symbool'.
Het is vanzelfsprekend dat de Engelse en koloniale muntgeschiedenis in een tentoonstelling als deze een wat zwaarder accent krijgen, maar het is zeker niet zo dat er van overheersing sprake is, zoals in een aantal algemene numismatische werken van Britse afkomst het geval is. De redactie onder leiding van Joe Cribb heeft kunnen zorgen voor een goed evenwicht, waarbij ook de Oostersе numismatiek geenszins is verwaarloosd. De foto's zijn op enkele uitzonderingen na van uitste-

kende kwaliteit en meestal vergroot weergegeven. Elk hoofdstukje heeft een korte historische inleiding waarna de onderschriften van een of meer pagina's met afbeeldingen als een min of meer doorlopend verhaal gelezen kunnen worden. Enerzijds zal daarbij vaak sprake zijn van een feest der herkenning, maar ook voor de gevorderde numismaat zal regelmatig een nieuw en misschien zelfs onvermoed aspect opduiken dat de aandacht vraagt. Wie niet zelf naar Londen gaat in deze periode, doet er goed aan de £2 korting die gedurende september en oktober nog wordt gegeven in de wacht te slepen door een van zijn kennissen een extra exemplaar te laten meebrengen. Het is goed voor enkele avonden leesplezier en daarna nog lang om snel een aantal zaken te kunnen naslaan.

N. Arkesteijn

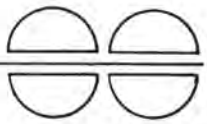
H.J. VAN LIENEN/J.V. SPRONKERS *Meer met munten, een informatief album voor beginners* (Purmerend 1986) Ik Verzamel 3

Uitgave van Muusses, 65 pagina's, prijs *f* 19,95.

Hoewel er op zich nog wel behoefte bestaat aan een eenvoudig inleidend boekje dat kinderen de eerste stappen op het pad van de numismatiek kan begeleiden, is *Meer met munten* bepaald geen aanwinst omdat het al na enkele stappen op dwaalsporen leidt. Dat is vooral het gevolg van het feit dat de auteurs, die zelf duidelijk geen numismaten zijn, zich onvoldoende hebben laten bijstaan door terzake kundigen en zich klaarblijkelijk vrijwel uitsluitend hebben gebaseerd op de bekende wereldcatalogus van KRAUSE/MISHLER. Dit leidt dan weer tot een aantal komische, maar daarom niet minder ernstige fouten, zoals de vermeldingen van het aantal jaartellingen (15) en schrijfwijzen van cijfers (26). Van een tweetal opgenomen alfabetten (het Griekse en het Cyrillische) ontbreken resp. 3 en 4 letters. Denemarken zou eerst in 1849 een koninkrijk zijn geworden, Spanje in 1759 en Portugal in 1777! De eerste Zweedse munten zouden in 1772 zijn geslagen. Een stater van Philips van Macedonië (359-336 vóór Chr.) heet 1650 jaar oud te zijn en geen opschrift te hebben ook al staat zijn naam duidelijk leesbaar op de afgebeelde munt. Het idee van de losbladige (multoband) uitgave waarin plastic muntbladen gevoegd kunnen worden is op zich goed, maar niet nieuw. Na het nogal van niveau wisselende algemene gedeelte van 31 pagina's worden 25 landen in Europa en rond de Middellandse Zee behandeld, waarbij met uitzondering van Nederland afbeeldingen vrijwel uitsluitend van de meest recente circulatiereeks zijn opgenomen. De korte inleiding over het betreffende land gaat echter niet in op de afgebeelde munten, hoewel daar op de meeste pagina's voldoende wit voor beschikbaar is gebleven. Tenslotte zijn de meeste afbeeldingen ook nog matig van kwaliteit door te weinig contrast of doordat ze opnieuw zijn gerasterd waardoor interfentiepatronen ontstonden.
Kortom, vooral voor kinderen van numismaten niet aanbevolen.

N. Arkesteijn.

Van en voor de kringen

Kringen Kampen, N.O.-Polder, Zwolle

Bovengenoemde Kringen houden op maandag 27 oktober om 20.00 uur in de Buitenwacht in Kampen een gezamenlijke bijeenkomst. Doel van de avond: Het zoeken van nieuwe wegen, kennis maken met meer verzamelaars, ruilen en een verloting.

Verenigingsnieuws

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

voorjaarsbijeenkomst te Kampen

Op 24 mei j.l. waren bijna honderd leden en introducé's bijeengekomen voor de traditionele voorjaarsbijeenkomst, die ditmaal te Kampen gehouden werd. De jaarvergadering en de lezingen vonden plaats in de vijftiende-eeuwse Broederkerk. Daarna werden het stadhuis en het Stedelijk Museum bezocht. Tijdens de vergadering werd afscheid genomen van de aftredende voorzitter, ir. J. Koning. Als dank voor zijn werk voor het Genootschap werd hem de erepenning van het Genootschap toegekend. De ledenvergadering benoemde de heer E.J.A. van Beek in zijn plaats.
Na de lunch werden er twee lezingen gehouden door dr J. Fortuyn Droogleever (Liefde en haat tijdens de Driesteden muntslag) en de heer P.J.

Soetens (muntslag te Kampen), waarbij eerstgenoemde het resultaat van recent archiefonderzoek presenteerde en de tweede een zo compleet mogelijk overzicht van de muntslag gaf. Aan beide sprekers is gevraagd hun lezing in *De Beeldenaar* te publiceren; de eerste treft u (onder licht gewijzigde titel) al in dit nummer aan.
Na het bezichtigen van de Schepenzaal en de Oranjeschilderijen in het stadhuis, leidde de heer H.P. ter Avest ons rond in het Stedelijk Museum. Vanzelfsprekend werd daarbij veel aandacht besteed aan de permanente numismatische tentoonstelling die daar door hem is ingericht.

De nieuwe voorzitter overhandigt de heer Koning de erepenning van het Genootschap.

Muntennieuws

MOZAMBIQUE
250 Meticais 1985; koper-nikkel; ∅ 36,6 mm; 28,28 gram.
Een voor de circulatie bestemde herdenkingsmunt op 10 jaren onafhankelijkheid.

OOSTENRIJK
500 Schilling 1985; zilver 925/1000; ∅ 37 mm; 24 gram.
500 Schilling 1985; zilver 925/1000; ∅ 37 mm; 24 gram.
Dit zilverstuk is een herdenkingsmunt op de heiligverklaring vijfhonderd jaar geleden van markgraaf Leopold III (1095-1136), die bekend is vanwege zijn vredespolitiek en sociale instelling. Zijn sterfdag, 15 november, is in Oostenrijk een nationale feestdag. Afb. 24.

PORTUGAL
25 Escudos 1979; koper-nikkel; ∅ 28,5 mm; 11 gram. Oplage 1 miljoen.
Herdenkingsmunt, uitgegeven in november 1985, ter gelegenheid van het Internationale Jaar van het Kind. Afb. 27.

RUSLAND
1 Roebel 1985; koper-nikkel-zink; ∅ 31 mm; 12,5 gram.
Circulatiemunt ter herdenking van het 12e Internationale Jeugdfestival in Moskou (27/7-4/8 '85). Afb. 28.

THAILAND
10 Baht 1985; nikkel; ∅ 32 mm; 15 gram.
Circulatiemunt ter herdenking van de 72e gedenkdag van de stichting van de spaarbank. Afb. 29.

ZUID-AFRIKA
1 Rand 1985; koper-nikkel; ∅ 31,0 mm; 12,0 gram.
Nieuwe circulatiemunt met het portret van de vroegere president Marais Viljoen. Afb. 31.

Oudheid, Middeleeuwen,
Moslims, Moderne Tijden,
Nederlanden, Penningen,
Boeken

MAANDELIJKSE PRIJSLIJSTEN
SCHRIFTELIJKE VEILINGEN

JEAN ELSEN
numismaat

TERVURENLAAN 65, BUS 1,
1040 BRUSSEL – BELGIË
TEL.: 02-734.63.56
PCR.: 000-0831217-24

muntenhandel Groningana

C.I.V. GRONINGA

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
9712 EL Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, oude effecten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

C. J. G. SCHUURMAN-RIJNHOLT

Emmastraat 13, 7075 Etten-Gelderland
Telefoon 08350-27781

AMERICAN NUMISMATIC ASSOCIATION ANA
120692

nvmh
lid Ned. Vereniging van Munthandelaren

Specialiteit:
Moderne buitenlandse munten,
Ned. Antillen en Suriname.

THE CANADIAN NUMISMATIC ASSOCIATION MEMBER
14654

J. B. WESTERHOF

Gediplomeerd veilinghouder
Hoogend 18, 8601 AE Sneek
tel. 05150-17198

A. G. van der Dussen bv

Beëdigd taxateur
Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht
tel. 043-215119

Vele mensen hebben bij ons nog vóór de derde dinsdag in september ingeleverd. Wij bieden u dan ook op onze

pré-Sint Nicolaas veiling, op 1, 2 en 3 december in hotel Ibis te Utrecht

een zeer gevarieerde collectie aan en wel:

Provincie, Koninkrijk, Overzee, Papiergeld, Historiepenningen, Gildepenningen, Jetons; verder Penningen betrekking hebbende op Vrijmetselarij, Luchtvaart, Pausen, Protestantisme; Eretekenen; ook munten van de Zuidelijke Nederlanden, buitenlandse munten en antieke munten.

De catalogus kunt u nu al bestellen door overschrijving van *f* 10,— op postgiro no. 15.38.597 t.n.v. A. G. van der Dussen b.v. (onder vermelding van Catalogus 6).

VAN PANDA* TOT

PRINSENDAALDER

* 1 Gouden Panda 1985
gewicht 31,1035 gr.
23,976 karaat
Uit voorraad leverbaar
tegen dagprijs

HBU

tel. (020) - 298012

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Vraag onze gratis veiling catalogus

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.
Tel. 020-230261
242380

"voor klinkende munt"

DE NEDERLANDSCHE MUNTENVEILING

Rokin 60 – Amsterdam-C. – Tel. 020-230261/242380
Postadres: Postbus 3950 – 1001 AT Amsterdam

Beëdigd Makelaars en Taxateurs

munt- en penningkundig nieuws

november/december 1986
10e jaargang no. 6

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✽

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448 — 1016 GD Amsterdam
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21 — Postgiro 9922

VAN PANDA* TOT

PRINSENDAALDER

* 1 Gouden Panda 1985
gewicht 31,1035 gr.
23,976 karaat
Uit voorraad leverbaar
tegen dagprijs

HBU

tel. (020) - 298012

PENNING TER GELEGENHEID VAN 100-JARIGE ANNEXATIE DELFSHAVEN - ROTTERDAM 1886 - 1986

Deze penning is vervaardigd door de beeldhouwer Evert den Hartog en heeft een doorsnede van 7 cm. Op de ene zijde staat het wapen van Delfshaven met opschrift, op de keerzijde het wapen van Piet Heyn.
In beperkte oplage, handgegoten, verkrijgbaar à *f* 125,— incl. B.T.W. excl. verzendkosten bij Galerie Aelbrecht.

Galerie Aelbrecht Rotterdam

Aelbrechtskolk 2, tel. 010 - 477 16 37.
open: dinsdag t/m zaterdag van 12.00-18.00 uur
zondags van 13.00-17.00 uur

INTERNATIONAL ASSOCIATION OF PROFESSIONAL NUMISMATISTS
ASSOCIATION INTERNATIONALE DES NUMISMATES PROFESSIONNELS

Ruim 110 van 's werelds oudste, meest gerenommeerde en uiterst vakkundige firma's staan met hun ongeëvenaarde kennis klaar om u te helpen bij de opbouw van uw verzameling. De leden van deze vereniging in de Benelux zijn:

Albert Delmonte, 4, avenue Jette, 1080 Bruxelles.
Jean René De Mey, 6, rue du Culte, 1000 Bruxelles.
Jean Elsen, Avenue de Tervuren 65, 1040 Bruxelles.
B. Franceschi & Fils, 10, rue Croix-de-Fer, 1000 Bruxelles.
Pierre Magain, Rue de Lennery 17B, 6430 Walcourt.

Jacques Schulman B.V., Keizersgracht 448, 1016 GD Amsterdam.
A. G. van der Dussen B.v., Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht.
J. B. Westerhof, Hoogend 18, 8601 AE Sneek.

Lux Numis (R. Probst), 20, rue J. P. Kommes, Oberanven.

Een gratis lijst met de specialiteit van ieder lid is verkrijgbaar bij deze leden of het secretariaat:

The Secretariat, I.A.P.N., Löwenstrasse 65, CH-8001 Zurich, Switzerland

de beeldenaar

Tweemaandelijks tijdschrift voor numismatiek, voor Nederland en België. Publikatie van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Redactie
N. Arkesteijn
W. K. de Bruijn
F. Letterie
A. Pol
J. van Wessem
J. C. van der Wis

Redaktieadres
Postbus 11028
2301 EA Leiden

Uitgever
Vonk/Uitgevers b.v.
Postbus 420, 3700 AK Zeist
Telefoon 03404-52292
Postgiro 3808080, t.n.v. 'De Beeldenaar' te Zeist.

Abonnementsprijzen
Inclusief BTW en franco per post bij vooruitbetaling per jaar:
Nederland, België, Suriname en Ned. Antillen: f 30,–.
Overige landen: f 55,–.
Losse nummers: f 5,50 (inclusief portokosten).

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, indien niet vóór 1 december een opzegging is ontvangen.

Advertentie-exploitatie
Inlichtingen en tarieven:
Bureau Nassau
Jan van Nassaustraat 18
2596 BT Den Haag
Telefoon 070-249500
U kunt ook uw advertenties direct inzenden aan de uitgever,
Postbus 420, 3700 AK Zeist.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk/Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

Op de voorplaat:
Penning op de eeuwwisseling, door Ph. H. Müller (1700).

inhoud

Driemaal Vader Tijd 441
Twee bijzondere Siciliaanse munten 445
Een onbekende munt van Trebonianus Gallus uit Tyrus 447
Onder een oude eik 449
Een Leeuwarder plak uit 1491 452
Bouwstoffen voor eene Geschiedenis van het Nederlandsche Geld- en Muntwezen 453
Het Nederlandse bankbiljet 458
Enquête 'Holland Coin Fair 86' 470
Penningnieuws 477
Boekbespreking 481
Van en voor de Kringen 481
Tentoonstelling 482
Indrukken van het 10e Internationale Numismatische Congres Londen 8-12 september 1986 483
Verenigingsnieuws 484

Driemaal Vader Tijd

door G. van der Meer

Aan het eind van de 17e eeuw ontstond er onder de Europese geleerden een strijd over de vraag, of het jaar 1700 het laatste jaar van de 17e eeuw was, of het eerste van de 18e. In Duitsland verscheen een aantal penningen die de spot dreven met dit dilemma.[1] Degenen die in het jaar 1700 leefden zouden niet weten of zij nu 17e-eeuwers waren of 18e-eeuwers. De meeste mensen maakten zich hierover echter niet druk. Men hoopte dat het jaar 1700 aan het begin zou staan van gelukkiger tijden, zonder de vele oorlogen van de 17e eeuw. In het Duitse Rijk zijn enkele penningen geslagen die deze hoop uitdrukken.[2] Een daarvan, gemaakt door de medailleur Philipp Heinrich Müller, betrekt die verwachting speciaal op keizer Leopold I en zijn familie. Hij prijst de deugd en dapperheid van de keizers die in de 17e eeuw geregeerd hebben en spreekt de wens uit dat hun dynastie in alle eeuwigheid door God gezegend zal worden. Müller was een Augsburger, maar hij werkte een aantal jaren in Neurenberg, met vele andere beroemde Duitse medailleurs, voor de penningfabriek van Caspar Gottlieb Lauffer. Ook zijn penning op de eeuwwisseling is door Lauffer uitgegeven.[3] De reden dat deze hier beschreven wordt, is, dat de voorzijde in 1713 tot voorbeeld gediend heeft voor een penning van de Amsterdamse medailleur Willem de Wijs, en dat diens voorzijde op zijn beurt in 1743 is nagegoten en voor een verjaardagspenning is gebruikt door de Amsterdamse zilversmid Cornelis Coutrier. Het verband tussen deze drie penningen is niet eerder gelegd.
Op de voorzijde van Müllers penning zien wij een gevleugelde oude gebaarde man, slechts in een lendedoek gekleed, zittend op een wolk. In zijn rechterhand houdt hij een slangerond (een

1a

1b

slang die in zijn eigen staart bijt) met daarin het cijfer XVII, in zijn linkerhand een zeis. Het omschrift SAECVLO FESTAS REFERENTE LVCES (daar de nieuwe eeuw feestelijke dagen terugbrengt), is ontleend aan het *Carmen Saeculare* van Horatius, waarin eveneens een wens voor de terugkeer van de goede oude tijd werd uitgesproken. In de afsnede staat GLORIA SAECVLI VIRTVS CAESS (de roem van de eeuw is [=berust op] de deugd [of: dapperheid] van de keizers). Daaronder de initialen van de medailleur, Philipp Heinrich Müller. De oude man met een zeis is een van de meest bekende personificaties, nl. van Vader Tijd. Aan deze symbolische figuur heeft Erwin Panofsky een studie gewijd.[4] In het kort komt het erop neer, dat in de klassieke oudheid de Tijd werd afgebeeld in de gedaante van een gevleugelde jonge man, in snelle vaart, als het gunstige moment dat snel aangegrepen moet worden, of, met attributen van kosmische macht, als een symbool van scheppende eeuwigheid. De Griekse naam voor tijd is Chronos en die werd langzamerhand gelijkgesteld aan de Griekse naam voor de god Saturnus, nl. Kronos, de oudste god, beschermer van de landbouw en dus afgebeeld als een oude man met een sikkel. In latere eeuwen werd daaraan een slangerond toegevoegd als symbool van de tijd die alles vernietigt en verslindt. Zijn sikkel, later een zeis, werd daar ook een zinnebeeld van. Aan het eind van de 15e eeuw verschijnt de Tijd met een combinatie van kenmerken van de klassieke personificatie van de Tijd en van Saturnus, nl. oud, gevleugeld, met een zeis, een slangerond, en als nieuwigheid een zandloper. De voorstelling van de Dood, meestal een geraamte met zeis en zandloper, werd later aan dit beeld ontleend. De slang die in zijn eigen staart bijt kon, naast de eeuwigheid, ook een bepaalde periode aanduiden, b.v. een eeuw of een jaar. Dit symbool is op penningen vaak daarvoor gebruikt. Het getal binnen het slangerond gaf dan het aantal eeuwen aan dat verlopen was sinds de gebeurtenis had plaatsgevonden die herdacht werd, of b.v. het aantal huwelijksjaren van een echtpaar. Op beide zijden van Müllers penning van 1700 staat de Tijd afgebeeld, op de voorzijde met zeis en slangerond, op de keerzijde met zeis en zandloper. Op die kant zitten Keizer Leopold I en Rooms-Koning Jozef, de latere Keizer Jozef I, in Romeinse kledij op Romeinse zetels bij een offervuur in een pot, geplaatst op een drievoet. Dit vuur symboliseert de dankbaarheid voor de genade die God in de 17e eeuw aan de beide majesteiten en het hele Heilige Roomse Rijk heeft bewezen. Rechts op de penning knielt de Tijd, die zijn zeis over zijn knie in stukken breekt en zijn zandloper op de grond gegooid heeft, om geen schade toe te brengen aan het keizerlijke Huis, hiertoe aangespoord door de Welvaart, die, met een hoorn van overvloed in de arm, achter hem staat. De Tijd en de Welvaart zijn ook wel uitgelegd als resp. de oude en de nieuwe eeuw.[5] Het omschrift betekent: Aan dezen [Leopold en Jozef] stel ik grens noch tijd. De tekst in de afsnede verwijst naar het jaar waarin de beide vorsten de eeuwwisseling vierden, 1700. Op de kant is met een ring om de stempels een tekst aangebracht, gedeeltelijk als chronogram (zie het vorige nummer van *De Beeldenaar*, p. 407), die luidt SEPTEM SAECVLI XVII IMPERATORES AC REGES SACRI ROMANI IMPERII. ANNVS SAECVLARIS XVII A NATO IESV CHRISTO CVI GLORIA SIT DICENDA IN SAECVLA (zeven keizers en koningen van het Heilige Roomse Rijk uit de 17e eeuw; het zeventiende eeuwfeest na de geboorte van Jezus Christus, aan wie in eeuwigheid eer toegebracht moet worden.) In een cartouche staat de signatuur FK van de chronogrammist. De groot geschreven Romeinse cijfers geven, bij elkaar opgeteld, het jaartal 1700. Het Koninklijk Penningkabinet bezit deze penning in de vorm van een schroefdoosje, met op de kant alleen het chronogramgedeelte van de tekst. Hierin zitten zes kleine penninkjes. Op hun voorzijden staan de portretten van de zes 17e eeuwse keizers Rudolf II, Matthias, Ferdinand II, Ferdinand III,

Ferdinand IV en Leopold, op de keerzijden verschillende emblemen en motto's. Waarschijnlijk hoort hier nog een zevende penninkje met portret van Rooms-Koning Jozef bij, maar dit ontbreekt (ook al in 1923, toen het Penningkabinet dit schroefdoosje verwierf).

2a

2b

In 1713 maakte de Vrede van Utrecht een einde aan de Spaanse Successie-oorlog. Vele penningen zijn ter herinnering aan deze vrede uitgegeven. Een daarvan,[6] gemaakt door Willem de Wijs, zilversmid te Amsterdam, heeft op de voorzijde precies dezelfde voorstelling van de Tijd op een wolk met zeis en slangerond, ditmaal zonder getal, als op Müllers penning. Hij zweeft boven de stad Utrecht, waardoor de ruimte voor de afsnede kleiner is geworden; de tekst daarin en het omschrift zijn aan de omstandigheden aangepast, maar verder is de afbeelding tot in details dezelfde. Het is mogelijk, dat zowel Müller als De Wijs beiden een eventuele zelfde prent als voorbeeld genomen hebben. De manier waarop de compositie is aangepast aan het ronde vlak van de penning, doet echter vermoeden, dat De Wijs de penning van 1700 tot voorbeeld genomen heeft. Hij kan deze zelf gezien hebben, maar ook de afbeelding daarvan in de *Thesaurus Numismatum Modernorum*.[2] Bij hem luidt het omschrift QVAESITAE TEMPORA PACIS EVNT (de tijd van de gewenste vrede komt). In de afsnede staat FOEDERE ICTO (nadat het verdrag gesloten is). Op de keerzijde zijn twee smeden bezig nu nutteloos geworden wapens, een schild en een harnas om te smeden tot ploegscharen, daarbij gadegeslagen door Mercurius. Hij zit op het voetstuk van een obelisk, naast een geldkist waarvan hij het deksel openhoudt. Met zijn andere hand houdt hij een geldbuidel boven de kist. Op de grond liggen nog meer buidels en losse geldstukken. Kennelijk werd een opleving van de handel na de vrede verwacht. Het omschrift betekent: Versmeedt Uw wapens, er is vrede. In de afsnede staat de datum op de Romeinse manier aangegeven: 3e idus van april (= 11 april), 1713. Op beide kanten van de penning staat de signatuur D.WYS.

3a

3b

De voorstelling van de Tijd op een wolk heeft nog een medailleur aangesproken, nl. de Amsterdamse zilversmid Cornelis Coutrier (1702-1749).[7] Zijn merk, een schelp, komt op de kant van een

groot aantal gegoten penningen voor, bijna allemaal familiepenningen van een algemeen type, vooral voor zilveren bruiloften.[8] Ca. 1730 nam hij de gietvormen daarvan over van een onbekende zilversmid, die als merk de letter B op de kant van zijn penningen graveerde. Soms zijn deze nagegoten of geïmiteerd van oudere penningen.
Ook bij een verjaardagspenning uit 1743 heeft Coutrier het zich gemakkelijk gemaakt. Hij heeft de voorzijde van de penning van De Wijs uit 1713 nagegoten, met silhouet van de stad Utrecht en al, waarbij hij het omschrift en de tekst van de afsnede heeft verwijderd. In het slangerond is het cijfer 80 gegraveerd. Dit is de leeftijd die Hendrik Issendorp in 1743 bereikte. Zijn naam en het jaartal staan op de kant gegraveerd, evenals het merk van Coutrier, het wapen van Amsterdam en de jaarletter I. Op de gladde keerzijde heeft Coutrier vers 10 uit Psalm 90 gegraveerd: *onse Leeven Duurt 't zeeventig Jaar: Wanneer het hoog komt: soo zijnt tachtentig Jaar: ende Wanneer 't kostelijk geweest is, soo is het moeyte ende Arbeijd geweest: Want het vaart snel weg, als vloogen Wij Daar van. Psalm 90 vers 10.* Het is mogelijk dat dit type verjaardagspenning ook voor andere personen met eventueel een andere leeftijd en keerzijdetekst is gebruikt, maar daarvan is geen voorbeeld bekend.
Dezelfde afbeelding van Vader Tijd is dus aangepast aan de herdenking van een eeuwwisseling, een vredesluiting en een verjaardag van een particulier persoon. In het eerste geval symboliseerde hij op de voorzijde de voorafgaande eeuwen en op de keerzijde de hoop op gelukkige tijden. Dit laatste was ook het geval op de vredespenning. Bij de derde penning was hij een zinnebeeld van de snel vlietende tijd. Op Müllers penning gaf het slangerond een periode van een eeuw aan, op de verjaardagspenning een periode van 80 jaar, terwijl dit symbool op de penning van De Wijs alleen een attribuut was van de tijd in het algemeen. Deze personificatie is een goede illustratie van de manier waarop de zeventiende een achttiende eeuwse medailleurs de symbolen die ze nodig hadden om abstracte begrippen uit te drukken, telkens weer op een creatieve manier voor verschillende doeleinden geschikt wisten te maken.

4a

4b

Noten

1 G. VAN LOON *Nederlandsche Historipenningen,* IV ('s-Gravenhage 1731) 240-242.
2 *Thesaurus Numismatum Modernorum huius seculi/Historische Gedächtniss-Müntzen des gegenwärtigen Seculi* (Neurenberg 1710) 1-7. Hieraan is de uitleg van de symboliek op de penning ontleend.
3 *Das Laufferische Medaillen-Cabinet* (Neurenberg 1742) 51; *Thesaurus* (zie noot 2), p. 1-2; A. VON FORSTER *Die Erzeugnisse der Stempelschneidekunst in Augsburg und Ph.H. Müllers... und die Augsburger Stadtmünzen* (Leipzig 1910) 100, nr. 707.
4 E. PANOFSKY *Studies in Iconology* (New York 1962); Ned. ed.: *Iconologie,* (Utrecht/Antwerpen 1970) 60-78.
5 A. VON FORSTER (zie noot 3).
6 G. VAN LOON IV, 657.3; *Cat. KPK* nr. 2308.
7 K.A. CITROEN *Amsterdamse zilversmeden en hun merken* (Amsterdam 1975) nr. 1029-1031 en 1086.
8 G. VAN DER MEER Nederlandse algemene familiepenningen in de 17e en 18e eeuw *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 65-66 (1978-79) 108 en 112-119. Op welke individuele familiepenningen zijn merk voorkomt kan men vinden in A.J. BEMOLT VAN LOGHUM SLATERUS *Nederlandse familiepenningen tot 1813* (Zutphen 1981) 225, register.

Twee bijzondere Siciliaanse munten

door H.L. Houtzager

De metalen schijfjes die de lezers van dit blad bestuderen en/of verzamelen, kunnen in twee categorieën ingedeeld worden: munten en penningen. Munten zijn betaalmiddel (geweest), terwijl we onder penningen gelijksoortige voorwerpen verstaan die niet de functie van betaalmiddel hebben of hadden. Penningen laten zich naar hun functie vervolgens weer onderscheiden in siervoorwerpen en gebruiksvoorwerpen.
Penningen worden meestal vervaardigd om een persoon te eren of om de herinnering levendig te houden aan een bijzondere gebeurtenis die, hetzij in het verleden heeft plaatsgevonden, hetzij op dit ogenblik het memoreren waard is. Sommige penningen worden alleen maar uitgereikt aan personen of instellingen om hen te eren voor bepaalde verdienstelijke activiteiten op het gebied van kunsten en wetenschap of omdat men zich voor een land, stad of vereniging verdienstelijk heeft gemaakt. Uit het verleden zijn ons ook penningen bekend, die dienden als toegangsbewijs voor botanische tuinen, zogenaamde hortuspenningen. Uit deze zelfde tijd zijn er de talrijke gildepenningen, die als het ware een bewijsstuk waren van het lidmaatschap van het gilde waartoe men behoorde. Penningen worden echter ook als kleine plastische kunstvoorwerpen in de handel gebracht en als verzamelobject zijn zij zeer gezocht. In tegenstelling tot penningen, worden munten – of het nu antieke of recentere munten betreft – door verzamelaars zelden louter en alleen gekocht vanwege de voorstellingen die erop staan.
Meestal spelen overwegingen uit oogpunt van chronologisch-geografisch bepaald verzamelgebied een belangrijke rol: het bijeenbrengen van series van een stad of land. Dit neemt echter niet weg dat er zeker verzamelaars zijn die onafhankelijk van land of jaartal alleen díe munten verzamelen die één bepaalde voorstelling hebben. Bij het verzamelen van penningen daarentegen kan dit laatste een doorslaggevend argument zijn voor een aankoop. Anders wordt het echter, als de afbeelding op een munt ons informeert over een bepaalde gebeurtenis. In dit geval krijgt de betreffende munt een dimensie toegevoegd, die wij hierboven hebben opgesomd als één van de kenmerken van penningen. De hier te bespreken Siciliaanse munten hebben zulk een kenmerk. Daarnaast zijn zij echter ook van medisch-historische betekenis.

De medisch historicus staan vele bronnen ter beschikking waaruit hij kan putten om zijn kennis te verrijken over de gezondheidszorg, het medisch handelen, de bestrijding van ziekten en de levensloop van zijn collegae uit het verleden. Behalve geschreven en gedrukte bronnen, voorwerpen en afbeeldingen kunnen ook penningen en munten een bijdrage leveren om onze kennis over de *historia medicinae* te vermeerderen.
Op de voorzijde van een ca 465 voor Christus geslagen zilveren tetradrachmon uit de plaats Selinus op Sicilië, staat de boogschietende Apollo op een door zijn zuster Artemis gemende vierspan (fig. 1), terwijl op de keerzijde van deze munt de god van het gelijknamige riviertje de Selinus een plengoffer brengt op een omkranst altaar waarop een haan is afgebeeld, die naar de god van de geneeskunde Asclepius, de zoon van Apollo lijkt te verwijzen (fig. 2). De riviergod Selinus, tevens representerend de stad Selinus houdt een bij reinigingsoffers gebruikelijke lauriertak in de linker hand. Achter hem staat een stiertje.

fig. 1 en 2: tetradrachmon van Selinus, ca. 465 v. Chr.

Het dier wordt soms geïnterpreteerd als de weergave van het dankoffer. Daar de stier echter achter de figuur van Selinus staat en bovendien op een sokkel is geplaatst, kan men ook denken aan een standbeeld van de riviergod, dat in het heiligdom van Asclepius aan wie het altaar is gewijd, staat opgesteld.
De tweede munt is een didrachmon, eveneens uit Selinus afkomstig en in dezelfde tijd geslagen. Op de ene zijde is Herakles afgebeeld in gevecht met de stier, één van de twaalf werken die hij op bevel van Eurystheus, koning van Argos, moest uitvoeren en dat het conflict tussen mens en natuur symboliseert (fig. 3). Op de keerzijde brengt de riviergod Hypsas, de personifiëring van de ri-

fig. 3 en 4: didrachmon van Selinus, ca. 465 v. Chr.

vier de Hypsas, een plengoffer op het altaar van Asclepius. De afbeelding van een slang op de zijkant van het omkranste altaar geeft aan dat het hier om de god der geneeskunde gaat. Achter de offerende Hypsas, die in de linker hand een lauriertak vasthoudt, bevindt zich een watervogel (een reiger?), die zich als het ware van de offerscène afwendt. Mogelijk is deze vogel een embleem dat bij Hypsas behoort, evenals de stier op de tetradrachmon nauw verbonden is aan de figuur van Selinus (fig. 4).
De betekenis van de hierboven beschreven afbeeldingen wordt pas duidelijk als we ons afvragen waarom deze twee Siciliaanse munten in omloop werden gebracht. Ze houdt verband met een stukje medische geschiedenis dat nauw verweven is met de stad Selinus, de meest westelijk gelegen Griekse kolonie op het eiland Sicilië.

De stad, die haar naam ontleent aan de in het wild groeiende selderijplant, werd in het midden van de 7de eeuw voor Chr. door een zekere Pammilos gesticht. De selderijbladen op de keerzijde van de hierboven beschreven munten symboliseren de riviergod die in menselijke gestalte op de tetradrachmon staat afgebeeld (zie fig. 2). Ook op de didrachmon boven de weglopende moerasvogel is zo'n selderijblad afgebeeld (zie fig. 4). Volgens Plutarchus hebben de inwoners van Selinus een blad van de selderijplant, in goud uitgevoerd, naar Delphi gezonden als wijgeschenk voor Apollo.
Diogenes Laërtius, een tijdgenoot van keizer Hadrianus en afkomstig uit Cilicië, heeft ons een verhaal overgeleverd waarmee de afbeeldingen op de twee Siciliaanse munten verband houden. De bewoners van de stad Selinus werden getroffen door een besmettelijke ziekte die zich als een epidemie uitbreidde onder de bevolking. Empedocles (± 450 v. Chr.), medicus en filosoof uit de Pythagoraeïsche school en afkomstig uit Agrigentum op Sicilië, werd te hulp geroepen om de dodelijke ziekte te bestrijden. Deze was van mening dat de kwalijk riekende dampen, afkomstig uit het moeras rond Selinus, de ziekte veroorzaakten en hij besloot de waterloop van twee nabij gelegen riviertjes de Selinus en de Hypsas te verbinden met het stilstaande brakke water rond de stad Selinus. Hierdoor werd het brakke moeraswater gezuiverd met stromend zoet water uit de beide rivieren en werd het evenwicht tussen zout en zoet hersteld. De zich van de offerscene afwendende watervogel (fig. 4) kan ook geïnterpreteerd worden als symbool van de door Empedocles gezuiverde moerasrivier, waarin voor dergelijke vogels geen bestaansmogelijkheden meer aanwezig zijn.
Dit ingrijpen in de waterloopkundige situatie van het landschap, waardoor het stilstaande en besmette moeraswater in beweging werd gezet was enerzijds een staaltje van ingenieurskunst en anderzijds paste deze handeling in de gedachtenwereld van de Pythagoraeïsche kring; het in evenwicht brengen van een verstoorde situatie, stilstaand/stromend en zout/zoet. Volgens de Pythagoraeïsche school was namelijk de evenwichtige verdeling van elementaire krachten, zoals vochtig/droog, koud/warm, zout/zoet etc. een garantie voor een goede gezondheid. Overheersing van één der tegengestelde elementen veroorzaakte ziekten. Niet alleen konden er ziekteprocessen bij de individuele patiënten ontstaan als dit evenwicht in het lichaam verstoord was, maar ook verstoringen in het evenwicht der natuurlijke omstandigheden buiten het lichaam hadden, volgens deze leerstellingen, tot gevolg dat de mens ziek werd. In een tijd dat men nog onbekend was met specifieke ziekteverwekkers, zoals bacteriën, virussen etc. die bij mens en dier het homeostatisch evenwicht uit balans kunnen brengen, getuigt Empedocles' aanpak om op bovengenoemde wijze de epidemie in Selinus te bestrijden van een helder inzicht in de bestaande ongezonde situatie.
De pijlenschietende Apollo (zie fig. 1) symboliseert de epidemische ziekte. Van Apollo is bekend, dat hij enerzijds dood en ziekte verwekt onder de mensen, doch anderzijds ook optreedt als arts en beschermer. 'Lijkend op de Nacht', onzichtbaar, brengt hij de pest onder de mensen. Hij verwekt de ziekte en wendt haar af als zijn toorn is geluwd nadat de noodzakelijke offerrituelen zijn volbracht. Ditzelfde geldt ook voor zijn zuster Artemis, die bekend staat als de beschermster van zwangeren, maar ook verantwoordelijk is voor miskramen en vroeggeboorten. Ook bij Homerus treedt zij soms samen met haar broer op, dood en verderf uitzaaiend onder de mensheid. De aanwezigheid van Artemis op de vierspan kan dan ook in verband worden gebracht met het bericht van Diogenes Laërtius, namelijk, dat tijdens de epidemie veel zwangere vrouwen een miskraam kregen. Het is vooral bij malaria-explosies bekend, dat mede ten gevolge van de recidiverende koortspieken er een verhoogd percentage abortus optreedt. Gezien de locale moerasrijke omgeving van Selinus, lijkt het zeer waarschijnlijk dat er daar sprake is geweest van een malaria-epidemie.
Empedocles' inspanningen beperkten zich niet alleen tot Selinus, ook Akragas, het tegenwoordige Girgenti, riep zijn hulp in. Hier was het niet het stilstaande water dat hij door waterloopkundige veranderingen tot stromen bracht, maar de koortsbrengende nevels in het dal waarin de stad lag bracht hij in beweging. Op zijn advies werd

hiertoe de heuvelkam, die de noordzijde van de stad afsloot, doorgraven, waardoor de noordenwind vrij spel kreeg in de vallei en de nevels deed oplossen en naar zee toe verdreef. Ook hier is er weer sprake van een in evenwicht brengen van de natuurlijke gesteldheid, in dit geval door instroom van 'verse' lucht. In de tweede helft van de zestiende eeuw zou de 'Hollandse Hippocrates' Pieter van Foreest (1522-1597), op soortgelijke wijze een pestepidemie in Delft bestrijden. Hij adviseerde namelijk het stadsbestuur om door het aanleggen van sluizen en het plaatsen van watermolens het stilstaande verontreinigde grachtenwater te verversen. Op deze wijze werden hygiënische omstandigheden in de dicht bevolkte stad verbeterd en kregen de met pestbacillen beladen rattenvlooien geen kans om de burgers van Delft te infecteren.

Enerzijds dienden deze twee Siciliaanse voorwerpen als betaalmiddel en moeten zij dus als 'munt' betiteld worden, anderzijds zijn zij in zekere zin als 'penningen' te beschouwen, die ons herinneren aan een feit dat van grote invloed is geweest op de gezondheidssituatie waarin de bewoners van Selinus verkeerden. De afbeeldingen van goden en heroën op de hierboven beschreven Siciliaanse munten symboliseren het menselijk handelen en bewaren de herinnering aan de bestrijding van een epidemische ziekte in het antieke Selinus.

Literatuur

O. BERNHARD, *Griechische und römische Münzbilder in ihren Beziehungen zur Geschichte der Medizin* (St. Moritz 1926 = Amsterdam 1972).

R. BURRI *Die Delfter Pest von 1557 nach den Beobachtungen von Petrus Forestus* (Zürich 1982) Zürcher medizingeschichtliche Abhandlungen NR 151.

R.A.G. CARSON *Coins of Greece and Rome* (London 1971).

N. DAVIS *Greek Coins & Cities* (London 1967).

H.L. HOUTZAGER *Medicyns, Vroedwyfs en Chirurgyns. Schets van de gezondheidszorg in Delft etc.* (Amsterdam 1979).

G.K. JENKINS *Ancient Greek Coins* (London 1972).

G.K. JENKINS *Coins of Greek Sicily* (London 1976).

M. VAN RAALTE Morbidus aer. Antieke opvattingen over de oorzaak van epidemische ziekten *Hermeneus, tijdschrift voor antieke cultuur* 51 (1979) 105-118.

W. SCHWABACHER *Die Tetradrachmen-Prägung von Selinunt* (München 1925).

W. SCHWABACHER *Griechische Münzkunst* (Mainz 1974).

R.A. TYBOUT Antieke en latere pest in beeld *Hermeneus, tijdschrift voor antieke cultuur* 51 (1979) 81-104.

Een onbekende munt van Trebonianus Gallus uit Tyrus

door E.R. van der Geest

De Phoenicische stad Tyrus is gelegen aan de zuidwestkust van Libanon. Gesticht als kolonie van Sidon, werd zij zelf de moederstad van beroemde steden als Carthago in het huidige Tunesië, Leptis Magna in het tegenwoordige Libië en Cadiz in het zuiden van Spanje. In de oudheid werd zij beroemd door haar scheepsbouw, metaalbewerking en produktie van purper. Verder onderhield zij met haar grote vloot vele handelscontacten over heel het mediterrane gebied. Onder Romeinse heerschappij werd haar aanzien vergroot, doordat zij verheven werd tot Romeinse colonia. Aan deze status van colonia waren voor de inwoners allerlei privileges verbonden zoals beperkt zelfbestuur, belastingvoordelen en beperkt Romeins burgerrecht. Daarnaast werd zij hoofdstad – op de munten metropolis genoemd – van de provincie Syria Phoenice. Vanaf ca. 450 v. Chr. tot aan de Romeinse periode heeft Tyrus eigen munten geslagen, aanvankelijk als autonome stad, vervolgens onder de heerschappij van diverse hellenistische vorsten en vanaf 126 v. Chr. weer als autonome stad. Onder Romeinse heerschappij behield zij het recht om eigen munten te slaan. Daarvan heeft zij vooral in de tweede en derde eeuw gebruik gemaakt. Afgezien van een kleine emissie zilveren munten onder keizer Nero (54-68) waren het uitsluitend koperen munten, bedoeld voor het locale geldverkeer, met op de voorzijde het keizerportret en op de keerzijde een voorstelling die te maken heeft met de locale geschiedenis, godsdienst of mythologie.

Een voorbeeld hiervan wil ik bespreken. Het betreft een geelkoperen munt (diameter 2,5 cm, gewicht 12,3 g) waarvan de voorzijde ons de buste van keizer Trebonianus Gallus (251-253) naar rechts toont, gehuld in kuras en met een over de schouders gedrapeerde mantel. Van het opschrift resteert slechts GALLUS AUG. Waarschijnlijk luidde het in zijn geheel: IMP C G VIBIUS TREBO GALLUS AUG. Zoals dat gebruikelijk is voor Romeinse coloniae in het Griekstalige gebied, is het Latijn i.p.v. het Grieks gebruikt voor het muntopschrift. De keerzijde laat ons het heiligdom van de godin Astarte zien. Het is een zeszuilige tempel met in het midden een boogvormige architraaf. Het gevelveld is onversierd maar nog wel te zien zijn de versieringen op de hoekpunten van het dak. Het hele gebouw staat op een basis van

drie treden. In de tempel zien we het cultusbeeld van Astarte in de voor haar karakteristieke houding. Ze staat naar voren toe gekeerd met haar rechterhand steunend op een trophee, terwijl ze in haar linkerhand een scepter vast houdt. Ze wordt vanaf haar linkerkant bekranst door een kleine Victoria op een zuiltje. Verder draagt ze op haar hoofd een nog nauwelijks zichtbare muurkroon. Van het muntopschrift zijn nog de letters COL....OMETR over. Waarschijnlijk heeft het in zijn geheel geluid: COL TYRO METR (colonia Tyros metropolis). In de afsnede zien we van links naar rechts een palmboom, symbool voor de rijke locale vegetatie, een altaar met daarop een brandoffer en tenslotte een murexschelp. Van de slak van deze schelp werd de kleurstof purper gemaakt, waaraan Tyrus haar rijkdom te danken had.

Munt van Tyrus, geslagen onder Trebonianus Gallus (2× vergroot).

Astarte is van oorsprong een Semitische moeder- en vruchtbaarheidsgodin, die met name in Palestina en Phoenicië vereerd werd. Toen de Phoeniciërs van Sidon Tyrus stichtten, brachten zij ook de cultus van Astarte naar deze stad, waar zij en haar partner Ba'al, ook een vruchtbaarheidsgod, de belangrijkste goden werden. Zij hadden beiden een eigen grote tempel in Tyrus. In het Syro-Palestijnse kustgebied behoorden ook de Israëlieten tot haar vereerders, zoals blijkt uit bepaalde passages in het Oude Testament (1 Kon. 11:5; 2 Kon. 22:13; Recht. 2:13). Haar speciale ster was de planeet Venus, waardoor de Grieken en Romeinen haar gelijk stelden aan respectievelijk Aphrodite en Venus. Haar veelzijdige karakter maakte echter ook een identificatie met andere godinnen als Tyche (Fortuna, godin van het geluk) en Selene (Luna, maangodin) mogelijk. Hier, op onze munt treedt Astarte op als stadsgodin, de beschermster van Tyrus. Dit blijkt uit het feit dat zij een muurkroon draagt.

Bij het determineren van deze munt heb ik de *British Museum Catalogue of Greek coins of Phoenicia* en de *Sylloge nummorum graecorum Copenhagen* gebruikt. Hoewel in beide catalogi het heiligdom van Astarte een veel voorkomend keerzijdetype blijkt te zijn voor Tyrische munten uit de eerste helft van de derde eeuw, kennen zij beide dit type niet op naam van Trebonianus Gallus. Verder heb ik de munt ook niet elders gepubliceerd aangetroffen. Of daarom onze munt uniek is zou ik niet kunnen zeggen, aangezien er nog veel ongepubliceerd materiaal in de grote collecties en bij particulieren aanwezig is. Aan de andere kant zijn dit soort locale emissies niet echt groot geweest en hebben we nog slechts een fractie van het ooit geproduceerde materiaal over. Derhalve is het aannemelijk dat er niet zo veel exemplaren van dit type over zijn. In ieder geval geeft de munt ons een indruk hoe ca. 250 n. Chr. het heiligdom van Astarte in Tyrus, een stad die op dat moment al meer dan duizend jaar oud was, er mogelijk uit heeft gezien. Hoewel de voorstelling bepaald geen fotografische weergave is, mogen we toch in het kader van het locaal chauvinisme aannemen dat het heiligdom zoals afgebeeld op onze munt een redelijk gelijkende weergave is van de tempel in werkelijkheid. Deze keuze voor hun eigen godin maakt duidelijk dat de Phoeniciërs ondanks bijna 500 jaar vreemde heerschappij met niet-Phoenicische goden, trouw zijn gebleven aan de godin Astarte, wier verering in Tyrus is begonnen bij de stichting van de stad.

Onder een oude eik...

door J.P.A. van der Vin

Wie droomt er niet van eens in zijn leven een schat te vinden, en dan liefst een schat van goud. De kans op zo'n vondst is in ons land niet zo groot, maar toch is het ook weer niet volledig onmogelijk. Steeds opnieuw worden er immers losse exemplaren of ook wel partijen munten ontdekt.

Het zoeken met een metaaldetector heeft de laatste jaren geleid tot een enorme toename in het aantal vondsten en vondstmeldingen. Dat bij het lukraak graven de archeologische context van de vondsten geheel en voorgoed verloren gaat, valt bijzonder te betreuren. Anderzijds moet echter worden erkend, dat door het zoeken met behulp van metaaldetectors veel tot nu toe onbekend materiaal tevoorschijn is gekomen; ook bij wetenschappelijk uitgevoerde opgravingen is de detector inmiddels een onmisbaar hulpmiddel gebleken.

Stads- en dorpsuitbreiding, bouwwerkzaamheden, wegenaanleg en ruilverkaveling hebben in onze eeuw eveneens een groot aantal vondsten aan het licht gebracht. Door de grote hoeveelheid materiaal die in de laatste decennia beschikbaar is gekomen, zijn we wel eens geneigd te vergeten dat

1

Solidus van Valentinianus I, geslagen in Antiochië, 364-367 n. Chr. (2× ware grootte)
vz.: keizer-buste met rosettendiadeem r.
kz.: keizer met labarum (veldteken met een kruis erop) en victoria op globe

2

Solidus van Valens, geslagen in Antiochië, 364-367 n. Chr. (2× ware grootte)
vz.: keizerbuste met pareldiadeem r.
kz.: keizer met labarum en victoria op globe

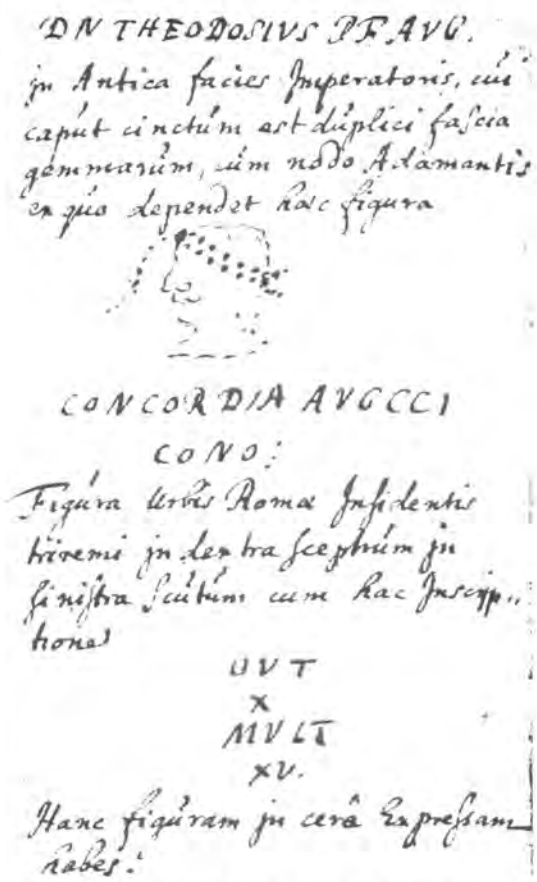
ook in voorafgaande eeuwen geregeld muntvondsten zijn gedaan. Een goede registratie van vondsten bestond toen echter niet, zodat de herkomst van het materiaal in oude collecties – waar de gevonden munten snel in verdwenen zijn – vrijwel altijd in het duister blijft. Men mag er echter zeker van zijn, dat alle antieke munten sinds de oudheid voor kortere of langere tijd in de bodem bewaard zijn geweest, en op een bepaald moment in het verleden weer zijn teruggevonden. Slechts een enkele keer kunnen wij door een gelukkig toeval een vondstmelding uit vroegere eeuwen achterhalen. Meestal gaat het dan om vondsten van een aantal gouden munten; goud heeft door de eeuwen heen steeds vinders en bezitters gefascineerd. Voor dergelijke vondstmeldingen die uitsluitend op papier bestaan, wordt wel de term 'papieren muntvondst' gehanteerd.

Bij mijn onderzoek naar de in Nederland gevonden munten uit de Romeinse tijd, kwam ik een beschrijving tegen van een laat-vierde eeuwse goudschat. In een nu in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag bewaard manuscript (72 C 38, nr. 45 en 46) met een collectie brieven uit de 17e eeuw vond ik een uit 1675 daterende brief van H. Copes aan G. Cuper. Beide heren waren sterk geïnteresseerd in de klassieke oudheid en een kort tevoren gevonden partij van 10 Romeinse solidi krijgt in hun correspondentie dan ook uitvoerig aandacht.

Gijsbert Cuper was sinds 1668 hoogleraar aan het Athenaeum in Deventer na zijn studie in de klas-

sieke talen en oudheidkunde aan de Leidse universiteit. Hij genoot grote faam, ook buiten Nederland, als oudheidkundige en numismaat. Men mag aannemen dat Copes om die reden juist met hem over deze muntschat een briefwisseling voerde. Hendrik Copes was eveneens een erudiet man. Hij was in 1664 in Leiden afgestudeerd als jurist en werkte daarna lange tijd als griffier van de leen- en tolkamer in zijn geboorteplaats 's-Hertogenbosch. Ook hij had een levendige interesse voor de antieke wereld en van hem is bekend dat hij met vele geleerden van zijn tijd schriftelijke contacten onderhield over een breed scala van onderwerpen.

Copes schrijft in zijn brief van 18 augustus 1675 dat hij van een koopman gehoord heeft dat ergens in Limburg in de omgeving van Venlo een aantal munten was gevonden. Letterlijk zegt hij: 'al deze munten zijn van goud en ze zijn gevonden onder een oude eik in een gehucht in de omgeving van Venlo'. Indien Cuper het zou wensen, dan zou Copes nadere inlichtingen, onder andere

schets van de (barbaarse) solidus van Theodosius I, zoals weergegeven in de brief van Copes aan Cuper d.d. 18 augustus 1675

3

Solidus van Arcadius, geslagen in Thessalonica, 384-388 n. Chr. (2× ware grootte)
vz.: keizerbuste met pareldiadeem r.
kz.: zittende Constantinopolis met scepter en globe, aan haar voeten een scheepsboeg

over de naam van het gehucht, kunnen verkrijgen via de koopman, die dan schriftelijk navraag zou moeten doen bij een vriend in Limburg. Deze nadere inlichtingen heb ik tot nu toe niet gevonden, zodat de vondst niet nauwkeuriger kan worden aangeduid dan met 'omgeving Venlo-1675'.

Zeker is dat Copes de munten in handen heeft gehad, want hij geeft er een heel uitvoerige beschrijving van. Bovendien blijkt dat hij minstens één exemplaar in was heeft afgedrukt. Hij besluit zijn brief aan Cuper namelijk met de zin: 'deze afbeelding heb jij – in was afgedrukt – reeds in je bezit.' Het is duidelijk dat aan deze brief reeds een of meer andere over deze goudschat zijn voorafgegaan. Interessant is dat de brief van 18 augustus ook een schetsje bevat van de munt, waarvan Copes de wasafdruk had vervaardigd. Deze munt stelde hem klaarblijkelijk voor problemen en ik meen te begrijpen, waarom hij via een beschrijving, tekening én wasafdruk de hulp van zijn geleerde vriend Cuper inriep. Zowel de beschrijving als de tekening doen mij vermoeden, dat het geen normale solidus van keizer Theodosius I uit Constantinopel betreft, maar een 'barbaarse' imitatie. De kop staat op de tekening naar links, terwijl op normale solidi van die muntplaats de keizer altijd naar rechts kijkt. Bovendien lijkt de stijl van de munt erg slordig en barbaars. Vanzelfsprekend kan dit aan een ge-

brekkige tekenvaardigheid van Copes worden geweten, maar het kan evengoed veroorzaakt zijn door een barbaarse stijl van het origineel. Dit laatste lijkt mij het meest waarschijnlijk, vooral omdat het opschrift op de keerzijde een fout vertoont: in plaats van VOT X MULT XV staat er OVT X MULT XV. Dit soort fouten waarbij letters worden omgewisseld, vindt men geregeld op barbaarse imitaties. Ze werden veelal veroorzaakt doordat de stempelsnijders van de imitaties analfabeet waren en bij het kopiëren wat slordig te werk gingen.
De rest van dit schatvondstje biedt geen problemen bij de identificatie. Het gaat om de solidi van de volgende keizers en muntplaatsen (de verwijzingen naar de *RIC* en naar COHEN zijn op grond van de beschrijvingen gereconstrueerd):

Valentinianus I	Antiochie	364-367 (RIC 2b)
Valens	Antiochie	364-367 (RIC 2d)
Theodosius I	Milaan	383-388 (RIC 8b)
(barbaars)	type van	383-388 of later (vgl.
Theodosius I	Constantinopel	RIC 71b)
Arcadius	Constantinopel	383-388 (RIC 67c of 67d)
Arcadius	Thessalonica	384-388-393 (RIC 50b-c of 64d)
Arcadius	Trier	388-392 (RIC 90c)
Honorius	Milaan	394- (RIC 35c)
Honorius	Constantinopel	395- (vgl. Cohen 7)
Honorius	Ravenna	395- (Cohen 44)

Zonder twijfel is hier sprake van een schatvondst die in de roerige jaren van de ineenstorting van het Romeinse bestuur omstreeks 400 in de bodem moet zijn verborgen. De inhoud van deze muntschat komt sterk overeen met de schatvondst van 17 solidi uit Obbicht, die ik in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 71 (1984) heb gepubliceerd. Ook de schat uit Beilen vertoont een gelijksoortige samenstelling. Deze drie schatvondsten beginnen allemaal met enkele in Antiochië geslagen solidi van Valentinianus I en/of zijn broer Valens uit de periode 364-367, en ze sluiten met solidi van Honorius, die in de jaren na 395 kunnen worden gedateerd. Ook de verschillende munttypen, zoals de staande keizer met labarum en victoria, de twee tronende keizers onder de vleugels van een victoria, de keizer die een tegenstander vertrapt en het type van de zittende stadsgodin van Constantinopel, treft men in deze muntschatten door elkaar aan. Enig verschil kan men zien in de muntplaatsen, waar deze solidi zijn geslagen. De munten uit Obbicht zijn voor een belangrijk deel uit west-europese muntplaatsen, zoals Trier (3), Milaan (3), Rome (1) en Lyon (1), afkomstig, terwijl in de schatvondst Venlo wat meer nadruk valt op de Balkan regio met plaatsen als Constantinopel (3) en Thessalonica (1). In Beilen is de Balkan met 5 solidi uit Thessalonica tegen 17 uit west-europese muntplaatsen eveneens goed vertegenwoordigd. Munten uit de pas in 395 in Ravenna geopende munt ontbreken in Obbicht en Beilen geheel; in Venlo-1675 is er juist nog één exemplaar van te vinden. Grote betekenis mag men aan deze verschillen in herkomst van de goudstukken niet hechten. Alle solidi, waar ook geslagen, waren geldig in het gehele rijk. Als goede gouden munten werden ze overal graag geaccepteerd.

Op het moment dat ik het artikel over de muntschat Obbicht schreef, was de schatvondst Venlo-1675 mij nog niet bekend. De ontdekking ervan is een van de resultaten van het studieverlof dat ik in het najaar van 1985 en het voorjaar van 1986 heb genoten. Toen was ik in de gelegenheid mij gedurende een half jaar uitsluitend bezig te houden met het Romeinse vondstenmateriaal in ons land. In de komende jaren hoop ik dit materiaal, dat ik tijdens mijn verblijf op het Netherlands Institute for Advanced Study in het Humanities and Social Sciences (NIAS) te Wassenaar verzamelde, verder uit te werken. Wellicht vormt dit artikel een stimulans voor de lezers om vondsten die ze in bezit hebben of waarvan ze

4

4

Solidus van Honorius, geslagen in Milaan vanaf 394 (2× ware grootte)
vz.: keizerbuste met pareldiadeem r.
kz.: keizer met labarum en Victoria op globe vertrapt op de grond liggende vijand

kennis dragen, te melden aan het Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet. Iedere melding, hoe klein en onvolledig ook, is welkom, want juist door de samenvoeging van allerlei kleine en op zichzelf onbetekenende gegevens ontstaat een beeld, waaruit numismatische, historische en archeologische conclusies kunnen worden getrokken. Ik ben ervan overtuigd dat in ons land op veel plaatsen wel een oude eik heeft gestaan...

* Bij de afbeeldingen voor dit artikel zijn munten gebruikt (2× vergroot) uit de collectie van Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet. De herkomst van deze munten die in de 19e eeuw in de collectie zijn opgenomen, is niet bekend. Omdat het om relatief zeldzame stukken gaat, valt het niet volledig uit te sluiten dat een of meer van deze munten tot de muntschat Venlo-1675 hebben behoord. Een bewijs valt echter absoluut niet te leveren.

'400 jaar Leicester-placaet'

Cupro/nikkel à ..... *f* 6,50
Zilver à ..... *f* 50,—

Tot en met *f* 26,—: verzendkosten *f* 3,50, daarboven *f* 7,50.
Te bestellen door overmaking op giro 516 of bankrek.: 55.55.55.518 t.n.v. J. v. Koningsbrugge.
Bij bestelling van een zilveren ex. ontvangt u (zolang de voorraad strekt) GRATIS een fragmentische herdruk van het MUNTPLAKKAAT, die ook bij de beurs verkrijgbaar was.

MUNTENHANDEL PHOENIX
Joan F. J. v. Koningsbrugge
Merwedestraat 18 - 9406 RM Assen
Telefoon 05920-52045/52517
K.v.K. Meppel nr. 25842 - giro 72244
VERKOOP AAN HUIS NA AFSPRAAK
Gratis prijslijst op aanvraag

Een Leeuwarder plak uit 1491

door G. Mensonides

In de maand juli van dit jaar is de reeds zeer belangrijke verzameling 'Stedelijke munten van Friesland' in het Fries Munt- en Penningkabinet, uitgebreid met een tot nu toe onbekend muntje van Leeuwarden. De verwerving voor ons museum van deze belangrijke aanwinst werd mogelijk gemaakt door de Stichting Nederlandse Penningkabinetten, die bereid was het gehele aankoopbedrag beschikbaar te stellen.
Deze unieke vondstmunt is onlangs bij Dokkum uit de bodem te voorschijn gekomen en, ook in dit geval, gevonden met behulp van een metaaldetector. Het is een zilveren plak, of 1/6 stuiver, met jaartal 1491, van de stad Leeuwarden.
In zijn artikel over de Friese stedelijke munten in *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 68 (1981) 27-45 geeft PUISTER o.a. aan, dat de Leeuwarder muntslag in de 2de helft van de vijftiende eeuw in twee perioden heeft plaats gehad. Zo onderscheidt hij de emissies van ca. 1475, waarvan de jaren 1471, 1472 en 1473 bekend zijn, en de emissie van ca. 1490, waarvan de jaren 1487, 1491 en 1492 teruggevonden zijn. Het betreft hier alleen zilveren munten, want gouden munten van de stad Leeuwarden zijn (nog) niet bekend geworden.
Van de laatste emissie zijn wij nu in het bezit gekomen van een tot nu toe nog niet teruggevonden denominatie.
Het muntje is, mede door de zorgvuldige behandeling van de vinder, van een goede kwaliteit en vooral aan de voorzijde op enige afstand prima leesbaar, zodat het uitstekend op zijn plaats zal zijn in de betreffende vitrine in de vaste expositie-opstelling van het kabinet in Franeker.

vz: dubbele adelaar met eronder een schuin wapenschildje waarin een klimmende leeuw n.l., omschrift: MON NOV LEWARD
kz: lang kruis met in het hart een wapenschild met een dubbele adelaar, omschrift: AN DNI MCCCCXCI

De munt is geslagen van slecht, sterk koperhoudend zilver; 0,81 g, 19,3 mm.

Bouwstoffen voor eene Geschiedenis van het Nederlandsche Geld- en Muntwezen

EEN HERNIEUWDE OPROEP

door F. Sevenhuysen

Omstreeks de eeuwwisseling deed de redactie van het *Tijdschrift van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde* via een rondzendbrief aan de leden van dat genootschap de vraag uitgaan om de 'bouwstoffen' aan te dragen, waarvan in de titel sprake is. Een ieder werd uitgenodigd om aantekeningen van archiefvondsten voor verlies te behoeden, door ze op te laten nemen in een nieuwe rubriek in het *Tijdschrift*. Het doel dat ermee werd beoogd was, om op den duur te komen tot een handboek, waarin een duidelijk beeld werd gegeven van 'de in ieder tijdvak gebruikelijke muntberekeningen, van de waarde der rekenmunten, uitgedrukt in goud- en zilvergewicht en van de muntstukken zelve'. De rubriek heeft een aantal jaargangen gelopen. Hij werd vooral gevuld door A. SASSEN (muntwaarden in vnl. Brabantse steden), F. CALAND (analyse van diverse muntordonnanties) en mej. M.G.A. DE MAN (aantekeningen uit de Zeeuwse archieven en stadsrekeningen). Ook toen de rubriek niet meer expliciet werd voortgezet kwamen regelmatig de resultaten van studies van verschillende grootte met gegevens voor de dag, die tot die bouwstoffen kunnen worden gerekend. Het 'handboek' waar de redactie indertijd op doelde is niet helemaal ontstaan op de wijze zoals ze zich dat voorstelde. Toch zal dr H. ENNO VAN GELDER zestig jaar na die oproep een aantal van die bouwstoffen als bijdragen tot zijn boek 'De Nederlandse munten' hebben ervaren. Inderdaad is daar het beeld in grote lijnen gegeven van de geschiedenis van ons geld, de manier waarop het gemaakt en gebruikt werd en de wettelijke regels die daaraan ten grondslag lagen. En nog steeds leveren muntvondsten, stadsrekeningen en andere archiefstukken, naar de mate waarin ze bestudeerd en openbaar worden gemaakt, aanvullingen en verfijnende details van dat beeld.

Toch, als men zich wat verdiept in de productie van studerend en publicerend numismatisch Nederland, zoals ik min of meer toevallig onlangs heb gedaan, is er een opvallende merkwaardigheid te noteren. Kennelijk boeit het verre verleden méér dan het nabije. Omstreeks het jaar 1800 lijkt er een soort magische grens te liggen voor wat interessant wordt gevonden om te onderzoeken. Nog niet zo lang geleden kon men achter het begrip 'Numismatique Moderne' de jaartallen 1500-1800, tussen haakjes als een nadere bepaling van dat begrip, aantreffen. Van de 272 bladzijden in het boek van VAN GELDER gaan er 12 over de periode 1806-1964. Blijkens de iedere zes jaar ten behoeve van het Internationaal Numismatisch Congres gemaakte *Survey of numismatic research*, komen studies die als 'bouwstoffen' over die periode kunnen dienen, zeer sporadisch voor. De lacune betreft vooral de 19e eeuwse numismatiek in ons land. Over de 20e eeuw is er iets meer, maar zeker nog altijd niet in enige reële verhouding tot de belangstelling die verzamelaars voor die periode aan de dag leggen. Zeker, we hebben het 'Handboek' van SCHULMAN, maar het smartelijk wachten op de heruitgave drijft die verzamelaars wel naar de handelscatalogi. Al voegt één daarvan er informatieve artikelen aan toe, een inzicht in de samenhang van hun munten en bankbiljetten met de staatkundige, economische, monetaire, maar toch ook de sociale, technische en artistieke omstandigheden rond hun ontstaan, wordt daarmee de verzamelaars niet gegeven.

Er is natuurlijk over de 19e eeuw wel enige literatuur, maar merendeels toch zo oud, dat ze voor de hedendaagse lezer eigenlijk niet goed toegankelijk is. Wat tegenwoordig per T.V. en radio wordt besproken, becommentarieerd en bepleit, daar had de vorige eeuw het middel van de 'Brochure' tot zijn beschikking. Heel wat discussies b.v. rond de keuze voor de gouden, zilveren of dubbele standaard zijn per brochure gevoerd. Er ligt materiaal in om tot een beeld te kunnen komen van de manier van denken en de vooronderstellingen bij degenen die langs die weg aan de opinievorming werkten. Het moet allemaal wel bijeengebracht en bewerkt worden. Ook de Muntverslagen sinds 1851 vormen geen direct toegankelijke materie. Ze moeten trouwens geconfronteerd worden met de gevoerde correspondentie uit de archieven om echt te begrijpen hoe besluiten tot stand zijn gekomen. In de archieven van zowel het Ministerie van Financiën, nu in het Algemeen Rijksarchief, als in het archief van 's Rijks Munt ligt verder alle correspondentie die over het vaststellen van de beeldenaars uit die eeuw is gevoerd, op bewerking te wachten. Het is er nog. We mogen er blijkens berichten van de laatste jaren niet zonder meer van uitgaan dat papieren documenten het eeuwige leven hebben. Belangrijker is, dat het interessant materiaal is,

dat waard is om onderwerp van scripties, monografieën en artikelen in *Beeldenaar* en *Jaarboek* te vormen. Van de bijna 40 jaar durende strijd die het 'Koninkrijksgeld' tegen het Republikeinse geld heeft moeten voeren voor het bij uitsluiting als wettig betaalmiddel kon fungeren, heeft VAN GELDER in de *Geuzenpenning* een overzicht gegeven.[1] Er is een contemporain verslag van dr A. VROLIK over de laatste tien jaren van die periode.[2] KASTELEYN gaf onlangs in dit tijdschrift een interessant voorbeeld van het toegankelijk maken van zo'n stukje 19e eeuwse muntgeschiedenis.[3] Er is ongetwijfeld nog meer materiaal om een voor de huidige lezer belangwekkend verhaal te krijgen over het functioneren van het dagelijks geld in de eerste helft van de vorige eeuw. Het slot van die periode vormde trouwens tevens het begin van de meeste verzamelingen van het geld uit de Republiek, toen dat eindelijk het hoofd te ruste kon leggen.
Het bovenstaande is nog maar een wat spontane en oppervlakkige greep uit wat er voor de 19e eeuwse numismatiek aan werk ligt te wachten. Er zijn kleine 'bouwstoffen' te verzamelen; er is ook behoefte aan een 'skelet' dat een duidelijk overzicht biedt van de met onze Koninkrijksmunten samenhangende problemen, incidenten en merkwaardigheden, die zelfs aan 'jaartalverzamelingen' een tijdsbeeld kunnen hechten. *Bouwstoffen voor eene Geschiedenis...*; een hernieuwde oproep!

Waarom niet de daad bij het woord gevoegd? Zij die zich verdiepen in archieven, stuiten soms op 'stille getuigen' van gebeurtenissen en episodes, die een interessant licht werpen op het gebeuren rond hun onderwerp, maar daar niettemin moeilijk in zijn onder te brengen. Een van de 'topics' waarop ik stuitte bij het bestuderen van de muntslag in het begin van deze eeuw, was de correspondentie die samenhing met de aanstelling bij 's Rijks Munt èn de aanvullende opleiding van degene die al ons vóóroorlogse geld zijn vorm heeft gegeven: de stempelsnijder en medailleur J.C. Wienecke. Het lag net iets vóór de periode die ik behandelde. Toen de redacteur van dit tijdschrift vroeg: 'heb je soms nog wat?', heb ik copieën en aantekeningen nog eens bekeken en daar het volgende relaas uit samengesteld.

Een medailleur wordt opgeleid tot stempelsnijder
Als de Munt in 1899 behoefte krijgt aan een tweede stempelsnijder naast J.P.M. Menger, verwacht men van hem dat hij ook artistieke aanleg zal hebben. Het Muntcollege geeft te kennen dat dáárvoor in de Duitse en Franse bladen moet worden geadverteerd. Het zijn de landen waar op dat moment een aantal internationaal bekende modelleurs werken. Hun penningen worden in de kunst-tijdschriften afgebeeld en zijn op tentoonstellingen te zien. Men wil in dat 'klimaat' speuren naar jong talent. Minister Pierson is daar niet zo zeker van en vraagt het College om de advertentie ook in een of twee in Wenen verschijnende bladen te doen opnemen, alsmede in enkele dagbladen hier te lande.[4] Als hij enkele weken daarover niets heeft vernomen, laat hij merken dat hij ècht belangstelling heeft en vraagt wat korzelig om hem mee te delen in welke bladen de advertentie nu is geplaatst en in welk nummer van de Staatscourant.[5] Nog vóór hij daarop antwoord heeft, schrijft hij er een brief overheen dat in de uitnodiging die aan eventuele sollicitanten wordt verzonden met nadruk ook zal worden gevraagd naar technische bekwaamheden en een grondige bekendheid met de tegenwoordige wijze van vervaardigen van stempels en medailles, naast de in de advertentie uitgesproken wens naar artistieke aanleg.[6] Het Muntcollege antwoordt de Minister op zijn eerdere vraag dat de oproep is geplaatst in: Nieuwe Rotterdamsche Courant, Algemeen Handelsblad, Le Patriote, l'Independence, Nord-Deutsche Algemeine Zeitung, Frankfurter Zeitung, Neue Freie Presse en het Wiener Tageblatt. Twee bladen dus in elk van de vier genoemde landen. Door een misverstand (?) is hij nog niet in de Staatscourant geplaatst. Hoogst-

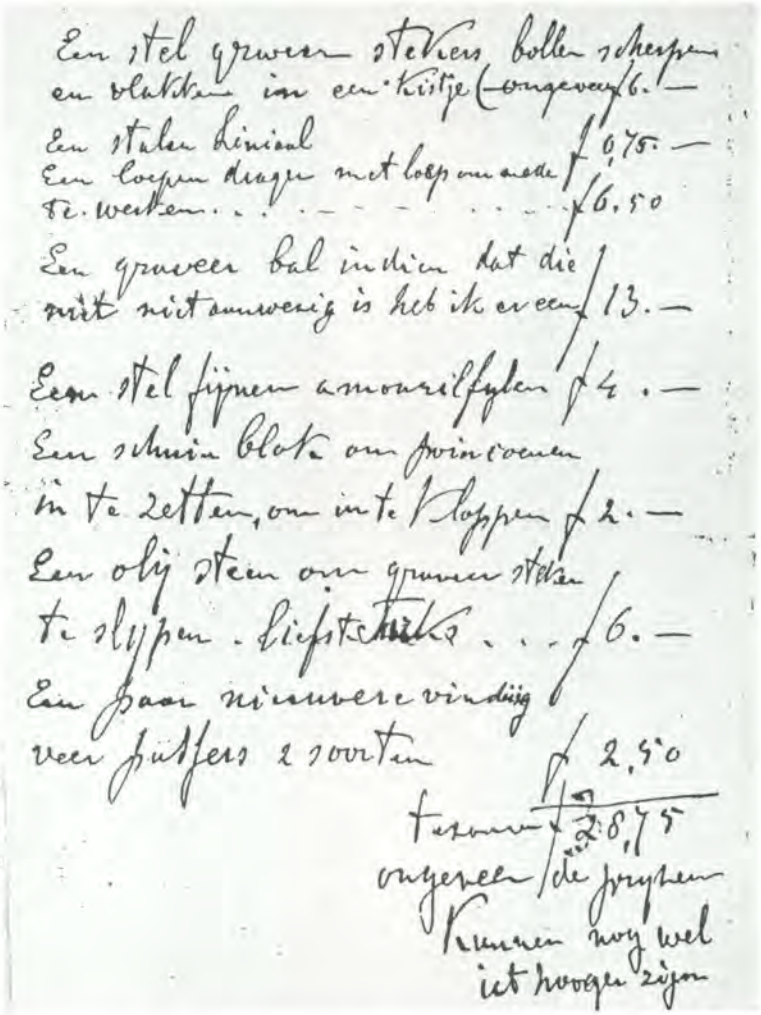
Wienecke in zijn Parijse tijd (zie noot 7).

waarschijnlijk wist de Minister dat ook wel en was zijn vraag een gepolijste vorm om zijn ongenoegen te laten blijken.[7]
Vanuit Parijs solliciteert de medailleur J.C. Wienecke, 27 jaar oud, die zich daar aan enkele 'vrije' academies en aan de Ecole des Beaux-Arts in zijn vak verder bekwaamt. Hij woont er sinds 1895, heeft in 1896 de tweede prijs in de Nederlandse wedstrijd om de Prix de Rome voor beeldhouwkunst behaald en geniet overigens in ons land al een zekere bekendheid door o.a. zijn portretmedaille van Koningin Wilhelmina bij de inhuldiging in 1898. Deze is ook aan het publiek verkocht onder de naam 'Wienecke-Medaille'.
Het lijkt een uiterst aantrekkelijk vooruitzicht aan de Utrechtse Munt een al enigszins gerenommeerd Nederlands kunstenaar te kunnen verbinden die zijn opleiding heeft gehad in wat toen ter tijd het Mekka der penningkunst werd geacht.[8]
Op 3 oktober 1899 schrijft het Muntcollege hem of hij zo spoedig mogelijk wil overkomen voor een gesprek.[9] Al de volgende dag schrijft Wienecke vanaf een ander adres terug, dat hij niet direct kan komen. In verband met enkele nieuwe opdrachten is hij net verhuisd. Hij zal zich melden zodra dat mogelijk is. Het lijkt wat *prima donna*-achtig, maar het wordt wel begrijpelijk als we weten dat het gaat om een opdracht van H.M. de Koningin persoonlijk, die hij door bemiddeling van de Nederlandse gezant in Parijs, de heer De Stuers, heeft gekregen.[10] Het overleg vindt wat later plaats en omvat ook een persoonlijk gesprek met Minister Pierson. Omdat duidelijk is dat precies de kundigheden waar deze om had gevraagd bij Wienecke nog niet ontwikkeld zijn, wordt aan zijn aanstelling de voorwaarde verbonden dat hij zich gedurende 6 maanden aan de Parijse Munt onder leiding van de bekende stempelsnijder Patey nader in het vak van de muntfabricage zal bekwamen. Hem wordt daarvoor een subsidie toegekend. De rest van het jaar heeft Wienecke nog nodig voor het afwerken van zijn medaille voor de Koningin. Het wordt dus in de eerste maand van de 20e eeuw dat hij aantreedt bij de Munt in Parijs, Quai de Conti nr. 11, tussen de Pont Neuf en het Institut de France. In het Muntarchief te Utrecht trof ik enkele brieven en briefkaarten aan uit die leerperiode, gericht aan de Secretaris van het Muntcollege, J.C. van Eelde. Het zijn wat merkwaardige, half persoonlijke half officiële documenten die ons een beetje ooggetuige maken van wat die nadere opleiding op dat moment voor Wienecke heeft betekend en onder welke omstandigheden hij toen verkeerde.

De eerste brief dateert van 1 mei 1900. Blijkbaar heeft Van Eelde hem gevraagd eens iets van zich te laten horen. Wienecke begint met te melden dat hij sedert januari twee maal een kort verslag aan de Minister heeft gezonden, *en meende daarmede ook Ued. geheel op de hoogte te hebben gesteld.* Daar dat kennelijk zo niet werkt geeft hij in het volgende een meer gedetailleerd verslag over waar hij mee bezig is geweest. *Men ontving mij buitengewoon voorkomend aan de Munt, waar ik elken dag werkzaam was op het graveurs atelier waarvan den Heer Patey het hoofd is. De eerste graveur de Heer Breton bemoeide zich dagelijks met mij en daar ik naast hem werk meen ik wel geprofiteerd te hebben.*
In de eerste plaats heb ik mij toegelegd op het letters inkloppen en sedert geruime tijd oefen ik mij in het lettergraveren. Daar ik voor dien tijd geheel onkundig van die behandeling was, waren natuurlijk de eerste graveer resultaten evenals die van het letterinkloppen zeer primitief en geheel niet geschikt om vertoond te worden. Ik vijlde dan na ontvangen correctie het werk dadelijk weer weg om het stuk staal weder te kunnen gebruiken. In de laatste weken raadde de Heer Patey me echter aan om de gemaakte stukken te bewaren en zoo te vergelijken.
Zoo oefende ik mij ook op koper om nl. een stempel te vervaardigen en ik merk zelf wel dat het werktuig mij gemakkelijker in de hand gaat zitten.
Men heeft mij zelfs geheel en al aan de Munt van gereedschap voorzien! Dit wordt hier kosteloos aan iederen werkman verstrekt. Is dit ook zoo in Utrecht? De mij toegestane en later verhoogde subsidie is juist genoeg om mij met mijn gezin van het hoognoodige te voorzien. Hier is alles zeer duur vooral door die tentoonstelling![11]
Het was mij dus onmogelijk om onkosten te maken voor materiaal en werktuigen. Zeer aangenaam vond ik het dus dat de Munt zelf dadelijk die questie zelf oploste. Ik meende niet méér te mogen verlangen en heb dus dien geheelen tijd op het stuk staal gewerkt, dat mij bij het begin verstrekt werd. Door het telkens weer af te vijlen heeft het mij tot nu toe gediend. Nu echter mijne stukken beter worden zal ik die bewaren en U opsturen. Ik ben op het oogenblik bezig om blokletters te graveeren ('batons') en daarna zal ik nog eene proeve maken van letters inkloppen. Wanneer die gedaan zijn zal ik ze U overzenden. Verder werd ik op de hoogte gesteld van het harden en de verdere werkzaamheden die er zooal noodig zijn om een munt te maken. De Medaille welke H. Majesteit mij opdroeg is nu bij den verkleiner Janvier; hij heeft mij beloofd mij te zullen waarschuwen wanneer het model op de machine stond en ik hoop zoo wat meer van die verkleinmachine te weten te komen.
Aan de Munt bestaat er nu ook een. Men heeft

er twee jaar aan gewerkt en de eerste resultaten moeten zeer goed geweest zijn. Ik heb ze echter nog niet kunnen bezichtigen.
Even later vertelt hij: *De Munt alhier exposeert ook op de groote tentoonstelling. De gelegenheid ontbrak mij tot nu toe er heen te gaan doch stellig is er op dit gebied zeer veel te zien. Mijn tijd is kort. In 6 maanden is het zeer moeilijk om een vak, een handwerk te leren. Men heeft dan iederen minuut van noode om tot een toonbaar resultaat te komen. Er is dan zoo weinig gelegenheid om wat te zien van het vak wat toch ook zijn nut kan hebben.*
Eén ding kan ik Ued. verzekeren, nl. dat ik niet met tegenzin de noodige werken zal verrichten. Ik heb mij dagelijks op de hoogte kunnen stellen van de groote nauwkeurigheid die noodig is om die kleinere bewerkingen uit te voeren welke noodig zijn om goede stempels te maken. Het lettertjes inkloppen is mij zelfs aangenaam. Gewoonlijk is het bij de werklui het minst geliefde onderdeel van het vak.
In de hoop dat ik hiermede aan Ued wensch voldaan zal hebben, blijf ik Met Hoogachtiging, van Ued. Heer, de dienstw. Dienaar, Jan C. Wienecke, 73 Rue Dareau.

De tweede brief dateert van 7 juni 1900. Met het oog op zijn aanstaande overeenkomst naar Utrecht herhaalt hij de al eerder gestelde vraag of hij *nog het noodige gereedschap dat de Munt alhier kosteloos verstrekt zelf voor Utrecht moet aanschaffen? Zou het ook overweging verdienen om alhier voor Utrecht eene voorraad gereedschappen van verschillenden aard te koopen? Ik schreef dit ook aan den Minister doch ontving nog geen antwoord.* Weer overgaand op zijn verslag van werkzaamheden, zegt hij een viertal stempels vervaardigd te hebben met gegraveerde en ingeslagen inschriften. *Daar ik zoo spoedig overkom heb ik ze nog niet opgezonden. Zoudt U ze gaarne willen ontvangen...* De zin wordt niet afgemaakt. Kennelijk is zijn hoofd meer bij de volgende mededeling: *De Minister was eenige tijd geleden hier en ik heb een onderhoud met Z.Ex. gehad. Op Z.Ex. raad heb ik mij zeer geinformeerd naar verkleinmachines. Ongelukkig kon ik me alleen van het resultaat op de hoogte stellen, daar Tasset het geheel weigert zijne machines zelfs te laten zien en Janvier het alleen leert aan diegene die eene machine bij hem bestelt.* En weer: *Ik heb mijne onderhandelingen aan den Minister op dit gebied in detail geschreven, doch ontving nog geen antwoord.* Direct aansluitend: *Verder heb ik mij op de Munt bezig gehouden met het maken van enfonçages met behulp van den balancier. De Heer Patey meende dat ik me daarvan op de hoogte moest stellen, daar dit werk te Utrecht in de eerste tijd zeker veel gedaan zal worden, nu de Heer Tasset eindelijk een paar stempels zal afleveren.*[12] *Het komt mij voor dat de Heer Tasset, die hier door zijne gepeperde rekeningen bekend staat, het gouvernement zeer lang heeft laten wachten. Hij had volgens den Minister Z.Ex. uitdrukkelijk beloofd dat hij volkomen bereid was mij op de hoogte te stellen van zijne machines. Toen ik me nu, met een kaartje van Z.Ex. bij hem vervoegde bleek het dat hij daartoe minder dan ooit bereid was. Hij gaf me verder allerlei raad, die mij natuurlijk direct in conflict zou brengen met mijne gegeven belofte nl. om de Munt te Utrecht in alles van dienst te zijn. Hier in de graveurswereld is de Heer Tasset zeer ongunstig bekend, niet zijn werk maar zijne wijze van handelingen. Ik heb dat alles zeer nauwkeurig aan den Minister geschreven. Voor eenige dagen heb ik aan Hare Majesteit het materieel van de Marine medaille toegezonden welke mij opgedragen was. De stempels zijn bij Janvier vervaardigd en de verkleiningen hadden geheel geen retouche noodig. De achterzijde is verkregen door een nikkelgalvano, de voorzijde door een ijzerafgietsel. Het eerste systeem geeft veel betere resultaten en is hier nog niet lang in gebruik. Op mijn medaille ziet men zeer duidelijk het verschil. In geval ik mij eenig belangrijk materieel moet aanschaffen had ik gaarne de daarvoor te besteden som voorgeschoten, daar mijne subsidie in de tegenwoordige omstandigheden geene bezuiniging toe laat. Die tentoonstelling maakt alles duur.*
Uit Utrecht wordt hem inderdaad een lijstje met gereedschappen gestuurd, dat we hierbij reproduceren. Ook wordt hem het gevraagde voorschot verleend. Op 5 juli schrijft hij nog eens uitvoerig over zijn omstandigheden: *Door de drukte van de laatste tijd was het me onmogelijk om anders dan per briefkaart tijding te geven van de ontvangst der 80 francs. Zeer dank ik Ued. voor dit voorschot en reeds heb ik me het noodige daarvoor aangeschaft. Verder was het me tevens geheel onmogelijk om eerder te Utrecht te komen dan bepaald was. Ik had nl. volstrekt geen geld om te verhuizen. De Minister meende hierin niet te moeten voorzien en zoo ben ik genoodzaakt geweest mijn eigen embaleur en expediteur te zijn. Daarbij kwam nog dat het geld waarop ik gerekend had niet aankwam, de betaling nl. van de door mij aan Hare Majesteit geleverde medaille! Dit heb ik nu onlangs ontvangen en dit heeft mij nu vergund om vrouw en kind bij mijne schoonouders te Leuven te brengen.* Omstandig deelt hij mee waarom zijn vrouw niet alleen met de kinderen kan reizen en hij ze in Leuven af moet halen. Ook gaat het zijn middelen te boven om in Parijs alles te verkopen en in Holland

Een stel gewoon stekers bollen schepers
en blaktes in een kistje (ongeveer) f 6.—
Een staalen liniaal f 0,75.—
Een loepen draagt met loep om aande
te werken . . . . . f 6.50
Een graveer bal indien dat die
niet niet aanwezig is heb ik er een f 13.—
Een stel fijnen amourilfyles f 4.—
Een schuin blok om fournoeren
in te zetten, om in te kloppen f 2.—
Een olij steen om gruwen stekers
te slijpen. Liefst Turks . . . f 6.—
Een paar nieuwere vindijs
veer pinsers 2 soorten f 2,50
Tesaam f 28,75
ongeveer die prijsen
kunnen wij wel
iet hoogen zijn

Opgave (van de hand van J.P.M. Menger) van door J.C. Wienecke in Parijs aan te schaffen gereedschappen, 20 juni 1900.

nieuw aan te schaffen.
In Utrecht heeft zijn moeder al 6 weken geleden een huis gehuurd *en is al op orde zoodat we weinig tijd zullen hebben met de installatie. Ik kan dus aanstaande dinsdagmorgen om 9 uur direct aan het werk gaan en blijven en zal zoo wel in staat zijn de nu al verloren tijd in te halen. [...] Aan de Munt heb ik heden afscheid genomen. Men heeft mij daar zeer voorkomend behandeld. De Minister gaf mij last om de werklieden een klein aandenken aan te bieden in den vorm van een kleine som gelds die hun in staat zal stellen de tentoonstelling eenige malen te bezoeken.* Na nog eens te klagen over de weigering van Janvier en Tasset om hem het reduceren te leren en het uitspreken van de overtuiging dat die laatste *door zijne rekening aan de Staat het bewijs zal leveren van zijn alhier welbekende inhaligheid,* eindigt hij: *Spoedig hoop ik het bewijs te leveren dat het mij groote ernst is, mij de toegezegde betrekking waardig te maken en blijf met de meeste Hoogachting Uw zeer dienstwillige Dienaar. J.C. Wienecke*

Tot zover de brieven uit Parijs. Al neemt hij bij wijze van spreken op de goede momenten met een diepe buiging zijn hoed af, het zijn niet de brieven van een nederige leerling. Zijn contacten met Minister Pierson en het handelen namens die Minister worden duidelijk onderstreept. Ze vormen evenals de opdracht van de Koningin, een duidelijk tegenwicht voor de minder glorieuze financiële omstandigheden. Het is heel goed mogelijk dat die ervaring bij hem een verwachtingspatroon heeft opgeroepen over de mate van zelfstandigheid in zijn Utrechtse werkkring, dat bepaald niet is bevestigd. Contacten met de Minister worden door de Muntmeester gevoerd en die bepaalt wat daarvan tot hem doordringt, c.q. wat van zijn overwegingen de Minister bereikt. Dat juist die mate van zelfstandigheid een kernpunt zal vormen in zijn latere conflicten met dr Hoitsema wordt misschien in het licht van die aanloop-periode wat extra begrijpelijk.
We keren terug naar juli 1900. Op de 10e van die maand meldt de Secretaris van het Muntcollege dat Wienecke die ochtend is begonnen en dat men hem werk zal laten maken, om de stand van zijn kundigheden te beproeven.[13] Op 30 juli wordt aan de Minister gemeld dat: 'het uitgevoerde garandeert dat hij, bij gestadige oefening, tot

een verdienstelijk stempelsnijder zich kan ontwikkelen.'[14] Op 21 augustus volgt zijn aanstelling op een tractement van 2000 gulden 's jaars en een nader overeen te komen regeling over de emolumenten die voortvloeien uit zelfstandige opdrachten voor medailles. Nog geen jaar later wordt hij, ten gevolge van de Muntwet van 28 mei 1901 min of meer automatisch rijksambtenaar.

Noten

1 H.E. VAN GELDER Van Republiek tot Koninkrijk *De Geuzenpenning* 18 (1968) 16-18 en 29-31 [=*JMP* 67 (1980) 237-240].
2 A. VROLIK *Verslag van al het verrigte tot herstel van het Nederlandsche Muntwezen van 1842-1851* (Utrecht 1853).
3 P.W. KASTELEYN Mercuriusstaf en morenbuste. De invoering van een welbekend en een miskend teken op Nederlandse Koninkrijksmunten *De Beeldenaar 9* (1985) 3-14.
4 Archief 's Rijks Munt: Brief Generale Thesaurie 29, d.d. 27 mei 1899, Ministerie van Financiën aan Muntcollege. Het is heel goed denkbaar dat Pierson daarmee reageerde op de ontwikkelingen in het Wenen van Otto Wagner, Klimt en de jonge Hoffman, waar de grafische en toegepaste kunsten door de oprichting van de Wiener Sezession in 1897 nieuwe impulsen hadden gekregen. Ook zonder dat was de Weense School van Anton Scharff en prof. Tautenhayn van zodanige kwaliteit dat talentvolle leerlingen verwacht konden worden. Politiek kon hij het natuurlijk niet maken om alléén in het buitenland te adverteren.
5 Archief RM: Brief GTh 89, d.d. 17 juni 1899, Min.v.Fin. aan Muntcoll.
6 Archief RM: Brief GTh 94, d.d. 19 juni 1899, Min.v.Fin. aan Muntcoll.
7 Archief RM: Brief 1121/1020, d.d. 20 juni 1899, Muntcoll. aan Min.v.Fin.
8 Zie b.v. C. SNABILIÉ J.C. Wienecke, medailleur *Elseviers Geïllustreerd Maandschrift* 21 (1901) 3-11.
9 Archief RM: Brief 1531/1392, d.d. 3 okt. 1899, Muntcoll. aan J.C.W.
10 Archief RM: Brief zn. d.d. 4 okt. 1899, J.C. Wienecke aan Muntcoll. De medaille waar het om gaat is de bekronings-medaille van H.M. de Koningin voor de Tentoonstelling van het Zeewezen te 's Gravenhage.
11 Bedoeld is de Wereldtentoonstelling die in dat jaar in Parijs werd gehouden.
12 De stempels nl. die 's Rijks Munt bij Tasset had laten maken naar het model van de beeldhouwer Pier Pander in Rome, de rijksdaalders, guldens en halve guldens van het zg. 'kroningstype'. De stempels voor het kwartje en het dubbeltje werden in Utrecht door Menger gemaakt. Wienecke heeft in 1901 voor het kwartje weer andere stempels gemaakt van dat type.
13 Archief RM: Brief 1222/989, d.d. 10 juli 1900, Muntcoll. aan Min.v.Fin.
14 Archief RM: Brief 1345/1089, d.d. 30 juli 1900, Muntcoll. aan Min.v.Fin.

Het Nederlandse bankbiljet

EEN CHRONOLOGISCH OVERZICHT

door J.J. Grolle

4. De Nederlandsche Bank

Vlak voordat de Generaale Bank van Beleening zou worden genationaliseerd, ontwierp de toenmalige minister van financiën Alexander Gogel een plan tot oprichting van een *Algemeene Nationale Beleen-, Disconto- en Deposito-Bank* waarvoor de Bank of England model stond. Volgens Gogels visie werden daarin de fiscale én economische elementen verenigd en zou de bank dienen om de bijzondere heffing van 1798 te innen, maar ook om de koophandel te bevorderen. Zij zou effecten en goederen belenen, wissels disconteren, geld en geldswaarden in depot nemen, en tevens bankbiljetten uitgeven. Het Bataafse bewind was echter nog teveel bezig zichzelf te organiseren om oog te hebben voor het economische belang. Bovendien kwam Gogel met zijn bankbiljettenproject op een wel zeer ongunstig moment: de bevolking had twee jaar eerder op een rampzalige manier kennis gemaakt met papiergeld. De Franse soldaten die de Republiek in 1795 onder leiding van Charles Pichegru 'bevrijdden', werden namelijk uitbetaald in *assignaten*[1] en omdat de koers ervan in Nederland voor hen zeer gunstig was en omdat zij aan alles gebrek hadden, trachtten de militairen hun soldij zo snel mogelijk te besteden. Deze staatsbiljetten werden in Frankrijk sinds 1790 door de overheid in groten getale uitgegeven en waren oorspronkelijk hypotheekbiljetten met geconfisceerd kerkelijk en koninklijk grondbezit als onderpand. Ze waren renteloos en mochten vrij, d.w.z. zonder endossering en zonder tijdslimiet, circuleren. De Provisionele Representanten van het Volk Holland beperkten echter als eersten hun circulatie reeds in februari 1795 en bepaalden dat ze bij de stadsbesturen konden worden ingewisseld tegen *stedelijke recepissen* (ontvangstbewijzen), die in tegenstelling tot de assignaten wèl mochten circuleren. De bevolking mocht daarmee een gedeelte van haar belastingen betalen.[2] Deze moesten worden omgewisseld voor *provinciale recepissen*, waarmee de bevolking bij de 'Gemeene Lands Comptoiren' haar belastingen mocht betalen. Een hollende inflatie, veroorzaakt door dolgedraaide Franse drukpersen, deed in 1796 de assignaten hun waarde verliezen ten koste van de burgers, die aldus temeer in hun psychologische afkeer van papiergeld waren gestaafd. Ook deze assigna-

C. J. G. SCHUURMAN-RIJNHOLT

Emmastraat 13, 7075 Etten-Gelderland
Telefoon 08350-27781

lid Ned. Vereniging van Munthandelaren

Specialiteit:
Moderne buitenlandse munten,
Ned. Antillen en Suriname.

120692

14654

RIETDIJK bv

Gespecialiseerd in het veilen van Numismatische collecties

★ De commissie bedraagt 15% (incl. btw en verzekering) van de opbrengst en *f* 2,— kavelgeld.

★ Op grotere objekten is reductie mogelijk en worden eventueel renteloze voorschotten verstrekt.

Inzendingen zijn mogelijk ten kantore van maandag t/m zaterdag van 10.00-16.00 uur, of per aangetekende post. (Grotere collecties kunnen desgewenst afgehaald worden).

RIETDIJK bv

(Dir. M.M.A. Lichtendahl)
Noordeinde 41 (schuin t/o het Paleis)
Den Haag
tel. 070-647831, b.g.g. 647957

een kwestie van vertrouwen sinds 1919

muntenhandel Groningana

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
9712 EL Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, oude effecten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

BATAVIA lijst 19

Classical Coins & Banknotes

Zoutmanstraat 32
2518 GR Den Haag
Nederland
Tel.: 070-451772

lid nederlandse vereniging van munthandelaren

De echtheid van alle aangeboden munten wordt gegarandeerd. De prijzen zijn in guldens en gelden, tenzij anders aangegeven, per stuk. De verzendkosten zijn voor rekening koper. De prijzen zijn inclusief BTW.

Geopend dinsdag t/m zaterdag van 10.00 tot 17.30 uur.

Romeinse munten

1. **Aes Grave As.** 222-205 v.Chr.
   vz. Januskop.
   kz. Voorsteven van schip.
   S.47 Zfr+ 2500,—

2. **Q. Minucius Rufus** (ca. 122 v.Chr.)
   vz. Hoofd Roma naar rechts.
   kz. De Dioscurie.
   S. Minucia 1. Zfr– 145,—

3. **Q. Thermus M.f.** (ca. 103 v.Chr.)
   vz. Hoofd van Mars naar links.
   kz. Twee vechtende soldaten.
   S. Minucia 19. Zfr. 250,—

4. **L. Rutillius Flaccus** (ca. 77 v.Chr.)
   vz. Hoofd van Roma naar rechts.
   kz. Victoria in biga.
   S. Rutillia 1. Zfr. 195,—

5. **M. Nonius Sufenas** (ca. 59 v.Chr.)
   vz. Hoofd van Saturnus naar rechts.
   kz. Roma gekroond door Victoria.
   S. Nonia 1. Zfr. 225,—

6. **C. Coelius Caldus** (ca. 51 v.Chr.)
   vz. Hoofd van Roma naar links.
   kz. Victoria in biga.
   S. Coelia 2. Zfr. 165,—

7. **Augustus** 27 v.Chr.-14 n.Chr.
   vz. altaar
   kz. altaar
   As. gesl. door Tiberius
   B.M.C. 145 Zf– 250,—

8. **Claudius** 41-54 n.Chr.
   vz. hoofd naar links
   kz. Mars tussen S C
   As. R.I.C. 66 Pr. 525,—

9. **Nero** 50-68 n.Chr.
   vz. Uil op altaar
   kz. P.M.TRP.IMP.PP.SC.
   Quadrans. B.M.C. 288 Zfr.– 85,—

10. **Domitianus** 81-96 n.Chr.
    vz. hoofd naar rechts
    kz. Virtus staande
    As. B.M.C. 468 Zfr.+ 225,—

11. **Hadrianus** 117-138 n.Chr.
    vz. hoofd naar rechts
    kz. staande Fortuna
    Sestertius Pr.– 495,—

12. **Faustina** vrouw van M. Aurelius
    vz. hoofd naar rechts
    Kz. Concordia
    Sestertius B.M.C. 2173 Zf.– 165,—

13. **Julia Domna** vrouw van Sept. Severus
    vz. hoofd naar rechts
    kz. Pudicitia zittend
    Denarius B.M.C. 617 Zf.– 95,—

14. **Septimus Severus** 193-211 n.Chr.
    vz. hoofd naar rechts
    kz. Victoria
    Denarius. B.M.C. 51 Zf.+ 185,—

15. **Geta** 198-212 n.Chr.
    vz. hoofd naar rechts
    kz. staande Minerva
    Denarius B.M.C. 446 Zf. 195,—

16. **Geta** 198-212 n.Chr.
    vz. hoofd naar rechts
    kz. Geta met trofee
    Denarius B.M.C. 234 Pr.– 275,—

17. **Carracalla** 211-217 n.Chr.
    vz. hoofd naar rechts
    kz. Apollo
    Denarius B.M.C. 107 Zfr. 160,—

18. **Macrinus** 217-218 n.Chr.
    vz. hoofd naar rechts
    kz. Annona
    Denarius B.M.C. 44 Zf.+ 435,—

Griekse munten

19. **Dyrrhachium.** 250-200 v.Chr.
vz. Koe
kz. vierkant drachme
S.1900 zilver Zfr. 185,—

20. **Boeothia, Thebes** 371-338 v.Chr.
vz. Schild
kz. Herakles obol
S.2401 zilver Zfr– 395,—

21. **Italië, Thourioi** 300-268 v.Chr.
vz. Artemis
kz. Apollo AE 16
S.642 Zfr– 65,—

22. **Thrace, Kardia** 400-350 v.Chr.
vz. leeuw
kz. vierdelig vierkant met stippen
hemidrachme
S.1602 zilver Zfr./Pr. 225,—

23. **Mysia, Lampsakos** 390-330 v.Chr.
vz. Janusachtige vrouwenkop
z. Athena diobol
S.3892 zilver Zfr./Pr. 500,—

24. **Cappadocia. Ariobarzanes III** 52-42 v.Chr.
vz. Ariobarzanes III
kz. Staande Athena drachme
S.7304 zilver Pr. 350,—

25. **Sicilië, Syracuse** 344-336 v.Chr.
vz. Athene
kz. twee dolfijnen AE Litra
S.1189 Zfr.+ 425,—

26. als voorgaand
kz. gevleugeld paard AE trias
S.1193 (stukje uit de rand) Zfr. 145,—

27. **Sicilië, Alaisa,** ca. 340 v.Chr.
vz. Griffioen
kz. paard AE 22
S.1048 Zfr. 195,—

28. **Sicilië, Kamarina** 413-405 v.Chr.
vz. Gorgon
kz. Uil AE Onkia
S.1064 var. Zfr. 185,—

29. als voorgaand. AE Trias
S.1062 Pr. 250,—

30. **Sicilië, Kamarina.** vz. Athena
kz. Uil AE Trias
S.1063 ZF– 145,—

31. **Phalagonia, Sinope** 365-322 v.Chr.
vz. Sinope
kz. zeearend met dolfijn drachme
S.3696 zilver Zfr. 395,—

32. **Syrië, Seleukis & Pieria.**
vz. Zeus
kz. Zeus op troon AE 20
S.5860 Pr. 85,—

33. **Syrië. Aulus Sabinus** 57-55 v.Chr.
vz. Hoofd Philip naar rechts.
kz. Zeus op troon.
Tetradrachme S.7214 450,—

34. **Syrië. Alexander I** 150-145 v.Chr.
vz. Hoofd naar rechts.
kz. zittende Apollo.
Drachme S.7035 Zf 195,—

35. **Syrië. Antiochus IX** 113-95 v.Chr.
vz. Hoofd Athene naar rechts.
kz. Voorsteven van schip.
AE 15 S.7175 Fr 40,—

36. **Syrië. Antiochus VIII** 121-96 v.Chr.
vz. Hoofd naar rechts.
kz. Staande Tyche.
AE 16 S.7157 Zfr. 75,—

37. **Syrië. Antiochus VI** 145-142 v.Chr.
vz. Hoofd naar rechts.
kz. Staande Apollo.
AE 21 (gekartelde rand) S.7082 Zfr. 75,—

38. **Syrië. Demetrius I** 162-150 v.Chr.
vz. Hoofd Apollo naar rechts.
kz. Drievoet met tekst.
AE 25 (gekartelde rand) S.7026 Zfr. 95,—

39. **Syrië. Seleukos III** 226-223 v.Chr.
vz. Hoofd van Artemis naar rechts.
kz. Zittende Apollo.
AE 14 S.6929 Zfr– 35,—

40. **Syrië. Antiochus IV** 175-164 v.Chr.
vz. Hoofd naar rechts.
kz. Adelaar met tekst.
AE 27 S.6989 Zfr. 125,—

41. **Macedonië. Philips II** 359-336 v.Chr.
vz. Apollo. Gouden stater.
kz. biga.
Sear: 6663 Zfr.+ 2750,—

42. **Egypte. Ptolemaes X** 101-88 v.Chr.
vz. Ptolemaes I. Tetradrachme.
Kz. Adelaar.
S.7940 Zfr. 275,—

Munthandel BATAVIA Zoutmanstraat 32 Den Haag

Byzantijnse munten

43. **Anastasius** 491-518
vz. Hoofd naar rechts.
kz. Grote M. (Constantinopel).
Follis. S.14 Fr+ 75,–

44. **Anastasius.** 491-518
vz. Hoofd naar rechts.
kz. Grote M. (Constantinopel)
Follis. S.22 Fr+ 95,–

45. **Justinus II** 565-578.
vz. Monigram.
kz. Grote E. (Nikomedia).
Pentanummium. S.371 Zfr+ 45,–

46. **Justinus II** 565-578.
vz. Buste en face.
kz. Grote M. (Antiochië).
Follis. S.378 Zfr– 150,–

47. **Justinus II** 565-578.
vz. Hoofd naar rechts.
Kz. I + B. (Alexandrië).
12 Nummi. S.389 Fr– 20,–

48. **Tiberius II** 578-582.
vz. Buste en face.
kz. Grote M. (Constantinopel).
Follis. S.429 Zfr. 50,–

49. **Mauricius Tiberius** 582-602.
vz. Buste en face.
kz. Grote M. (Antiochië).
Follis. S.532 Zfr. 40,–

50. **Mauricius Tiberius** 582-602.
vz. Buste en face.
kz. Grote XX. (Antiochië).
½ Follis. S.534. Zfr+ 50,–

51. **Focas** 602-610.
vz. Buste en face.
kz. Grote X. (Constantinopel).
Decanummium. S.646 Zfr. 45,–

52. **Nicephorus I** 802-811.
vz. Bustes van Nicephorus en Stauracius.
kz. Grote M. (Constantinopel).
Follis. S.1607 Zfr+ 95,–

53. **Theophilus** 829-842.
vz. Buste en face.
kz. Tekst. (Constantinopel).
Follis. S.1667 Zfr– 45,–

54. **Leo VI** 886-912.
vz. Buste en face.
kz. Tekst. (Constantinopel).
Follis. S.1729. Zfr. 50,–

55. **Romanus I** 920-944.
vz. Buste en face.
kz. Tekst.
Follis. S.1760 Zfr– 45,–

56. **Johannes I** 969-976.
vz. Buste van Christus.
kz. Tekst. (klasse A1).
Follis. S.1793 Zfr– 30,–

57. **Basillius II** 976-1025.
vz. Buste van Christus.
kz. Tekst. (klasse A2).
Follis. S.1812 Zfr. 35,–

58. **Constantinus VIII** 1025-1028.
vz. Buste van Christus.
kz. Tekst (Klasse A3).
Follis. S.1818 Zfr– 30,–

59. **Constantijn X** 1059-1067.
vz. Staande Christus.
kz. Eudocia en Constantijn.
Follis. S.1853 Fr+ 30,–

60. **Nicephorus III** 1078-1081.
vz. Buste van Christus.
kz. Kruis. (klasse I).
Follis. S.1889 Zfr. 40,–

61. **Alexius I** 1081-1118.
vz. Buste van Christus.
kz. Buste van Alexius I.
Tetarteron Nomisma. S.1895 Fr. 150,–

62. **Alexius I** 1081-1118.
vz. Buste van de Maagd Maria.
kz. Buste van Alexius I.
Follis. S.1901. Fr+ 35,–

63. **Alexius I** 1081-1118.
vz. Kruis.
kz. Tekst.
Follis. S.1911 Fr. 45,–

64. **Johannes II** 1118-1143.
vz. Staande Christus.
kz. Johannes II.
AE Tetarteron. S.1945 Fr+ 40,–

65. **Manuel I** 1143-1180.
vz. Maagd Maria op troon.
kz. Staande Manuel.
Biljoen Trachy. S.1965 Zfr– 65,–

66. **Isaac II** 1185-1195.
vz. Maagd Maria op troon.
kz. Isaac II staande.
Biljoen Trachy. S.2003 Zfr. 45,–

Munthandel BATAVIA Zoutmanstraat 32 Den Haag

Kruisvaarders

prinsen van Antiochië

67. **Tancred** 1104-1113
vz. buste Petrus; kz. tekst
Schlumberger. II, 6 F+ 75,—

68. als voorgaand F 55,—

69. **Tancred** 1104-1112
vz. buste van Tancred; kz. kruis en tekst
Schl: II, 7 F+ 75,—

70. als voorgaand F 50,—

71. **Tancred** 1104-1112
vz. buste van Christus; kz. kruis en tekst
Schl: II, 8 ZF 225,—

72. als voorgaand ZF– 175,—

73. als voorgaand F+ 75,—

74. **Tancred** 1104-1112
vz. tekst; kz. kruis en tekst
Schl: XX, 1 F– 100,—

75. **Roger** 1112-1119
vz. buste van Christus; kz. kruis en tekst
Schl: II, 10 F+ 125,—

76. als voorgaand F 65,—

77. **Roger** 1112-1119
vz. staande Christus; kz. tekst F 55,—

78. **Roger** 1112-1119
vz. George te paard; kz. tekst
Schl: II, 12 ZF– 145,—

79. als voorgaand F– 50,—

80. **Bohemond II** 1119-1130
vz. buste van Christus; kz. kruis met tekst
Schl: II, 14 ZF– 125,—

81. als voorgaand F+ 100,—

82. als voorgaand F 70,—

Klein Armenië (zilver)

83. **Levon I.** 1199-1266
vz. Christus en Levon
kz. twee Leeuwen
Tram zfr 75,—

84. **Levon I.** 1199-1226
vz. Koning op troon
kz. Leeuw met kruis
Tram zfr+ 150,—

85. **Levon I.**1199-1226
vz. Koning op troon
kz. Twee leeuwen
Tram Pr– 125,—

86. **Hetoum I.** 1226-1271
vz. Hetoum en Zabel
kz. Leeuw
Tram zfr+ 85,—

87. **Hetoum I.** 1226-1271
vz. Hetoum te paard
kz. Tekst
Tram zfr+ 350,—

88. **Hetoum I.** 1226-1271
vz. Hetoum en Zabel
kz. Leeuw
½ Tram zfr– 175,—

89. **Levon II.** 1270-1289
vz. Koning te paard
kz. Leeuw
Tram zfr 75,—

90. **Levon II.** 1270-1289
vz. Koning te paard
kz. Leeuw
Tram zfr– 65,—

91. **Hetoum II.** 1289-1306
vz. Portret
kz. Kruis
Takvorin zfr 325,—

92. **Levon III.** 1301-1307
vz. Koning te paard
kz. Leeuw
Tram fr+ 85,—

93. **Oshin.** 1308-1320
vz. Koning te paard
kz. Leeuw
Takvorin zfr 195,—

94. **Levon V.** 1374-1375
vz. Portret
kz. Kruis
Takvorin zfr 275,—

Munthandel BATAVIA Zoutmanstraat 32 Den Haag

Oudheid, Middeleeuwen,
Moslims, Moderne Tijden,
Nederlanden, Penningen,
Boeken

MAANDELIJKSE PRIJSLIJSTEN
SCHRIFTELIJKE VEILINGEN

JEAN ELSEN

numismaat

TERVURENLAAN 65, BUS 1,
1040 BRUSSEL – BELGIË
TEL.: 02-734.63.56
PCR.: 000-0831217-24

A. G. van der Dussen B.V.

Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht
Telefoon 043-215119

Ja, wij zenden nog steeds prijslijsten uit. Deze zijn echter thans meer 'gericht'. Wij kunnen u toezenden:

(a) Supplement No. 3 op onze Literatuurlijst 1985;
(b) eventueel de hele Numismatische Boekenlijst 1985;
(c) een lijst moderne munten (nieuwtjes);
(d) een lijst romeinse munten;
(e) een lijst griekse munten (wordt nog aan gewerkt).

Ons atelier giet voor u in brons, tin of aluminium:

Familiewapens
Emblemen
Naamplaten
Penningen

Deurknoppen
Ornamenten
Haardplaten

Restaureren van antieke bronzen en tinnen voorwerpen.

Specialiteit: Gieten van tinnen schalen 36 cm ∅, met familie of stadswapen (ook met tekst).

DECOGRAPHICA

HAAGSEMARKT 22 POSTBUS 9540 4801 LM BREDA TEL.: 076-132153

1793.
Erfprins Willem VI aanvaardt het commando over Zuid-Holland.
Zilver 31 mm.
f 400,—.

J. B. Westerhof

NUMISMAAT
gespecialiseerd in provinciale munten, historie- en moderne penningen van alle landen.

Hoogend 18, 8601 AE Sneek
tel. 05150-17198 - 's maandags gesloten

Een Betrouwbaar Adres
Voor inkoop- verkoop en gratis taxatie

n v m h

Munt en Penningkabinet

De Spaar- en Voorschotbank bezit een unieke collectie munten vanaf de 7de eeuw v. Chr. tot heden.
Tot deze collectie behoren zeer exclusieve munten en penningen, waarvan slechts enkele of zelfs maar één exemplaar bekend is.
Vele van deze munten komen uit de beroemde collecties van o.a. koning Faroek, Ferrari uit Italië en Brand uit Chicago.
Voor taxaties raden wij U aan eerst een afspraak te maken. Dankzij de gespecialiseerde kennis is de bank in staat verzamelaars en beleggers deskundige adviezen te geven om in munten en edele metalen te investeren.

Prijslijst op aanvraag verkrijgbaar.

Bezichtiging van de munten van maandag t/m vrijdag van 9.00-16.00 uur.

Spaar en Voorschotbank

Een degelijk, coöperatief bankiershuis, sinds 1909

Tel. 05124-1925

Torenplein 7 9231 CG Surhuisterveen Telex 46704 SPAVO

DEN HAAG – THE HAGUE

HOLLAND COIN FAIR '87

23 - 24 - 25 JANUARI

INTERNATIONALE NUMISMATISCHE MANIFESTATIE

HOLLAND COIN FAIR '87

onder auspiciën van de

Nederlandse Vereniging van Munthandelaren

in het

NEDERLANDS CONGRESGEBOUW te DEN HAAG

OPENINGSTIJDEN:

23 januari: 18.00-22.00 uur 24 januari: 10.00-17.00 uur 25 januari: 10.00-16.00 uur

AANWEZIG ZULLEN ZIJN:

* Koninklijk Penningkabinet met uitgebreide tentoonstelling en keurings- en determinatie-stand.
* 's Rijks Munt te Utrecht
* Een keur van gerenommeerde munthandelaren en veilinghouders uit binnen- en buitenland
* Fabrikanten van muntbenodigdheden tonen hun volledig assortiment.

DE OFFICIËLE OPENING ZAL WORDEN VERRICHT DOOR

Mr. Dr. J.A.M.H. Luns

voormalig secretaris-generaal van de NAVO

Voor meer informatie kunt u zich wenden tot

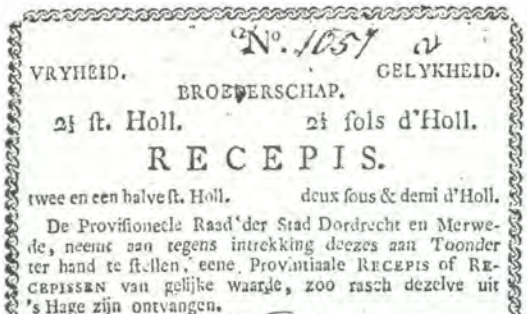
HOLLAND COIN FAIR '87

Postbus 332, 6040 AH Roermond

Frans assignaat uit 1790, nog met het portret van koning Lodewijk XVI, ter waarde van 100 livre ten laste van de Nationale Domeinen; 20,5×11 cm. (coll. DNB)

ten en recepissen kunnen in zekere zin worden beschouwd als voorlopers van het Nederlandse bankbiljet. Het plan Gogel overwoog men dan ook niet eens en het werd begraven tussen de paperassen van een Eerste-Kamercommissie.[3] Later toen het Staatsbewind uitgefilosofeerd leek over constituties en inrichtingen van de Staat, keerde het terug tot de realiteit en kreeg het kennelijk meer oog voor de deplorabele economische toestand van het land – handel, industrie en landbouw behoefden dringend te worden gestimuleerd – en de abominabele geldcirculatie.
De Amsterdamsche Wisselbank had zichzelf al buiten spel gezet toen in 1790 publiek werd dat zij blanco kredieten had verschaft aan de VOC, de Staten van Holland, de stad Amsterdam en ook ten behoeve van de Stads Beleening Kamer. Haar liquide middelen konden nog maar een kwart van de uitstaande kredieten dekken en het bankgeld deed disagio. Een grondige sanering vond in 1802 plaats, maar liquidering leek onvermijdelijk, al zou die pas in 1820 een feit worden.[4] Ook de Stads Beleening Kamer spoedde op haar einde en de dagen van de Nationaale Beleenbank waren in 1802 geteld. Weer klopte men toen in 1802 bij de geniale Gogel aan. Deze, inmiddels afgetreden als minister van financiën, hervatte zijn oude plan en ontwierp na advies van zijn vroegere ambtgenoot van 'nationale economie' Johannes Goldberg een 'corporatie en sociëteit' met de naam: *Praesident en Deelhebberen der Algemeene Bataafsche Beleen-, Discompto- en Deposito-Bank*. Deze was niet meer dienstbaar aan de bijzonder fiscale verlangens van de overheid maar aan de beoogde stimulans der economie en de verbetering van de geldcirculatie.
Behalve handel in muntmateriaal – met inbegrip van aanmunting – zou ze het recht krijgen tot uitgifte van bankbiljetten aan toonder. Na veertien maanden concludeerde een parlementaire commissie tot negatief advies. De Republiek zou haar reputatie van betrouwbaarheid riskeren – alsof ze die nog had – indien zij papiergeld invoerde. Het namaken van biljetten werd wel aangemerkt als valsemunterij, maar hoe zou men dat moeten voorkomen? Enzovoort.
Weldra behoorde Gogel in 1806 echter tot de grote mannen rond koning Lodewijk I van Holland. Ongetwijfeld is zijn plan om een geoctrooieerde nationale bank te vestigen eind 1807 weer ter sprake gekomen. Maar de romantische Lode-

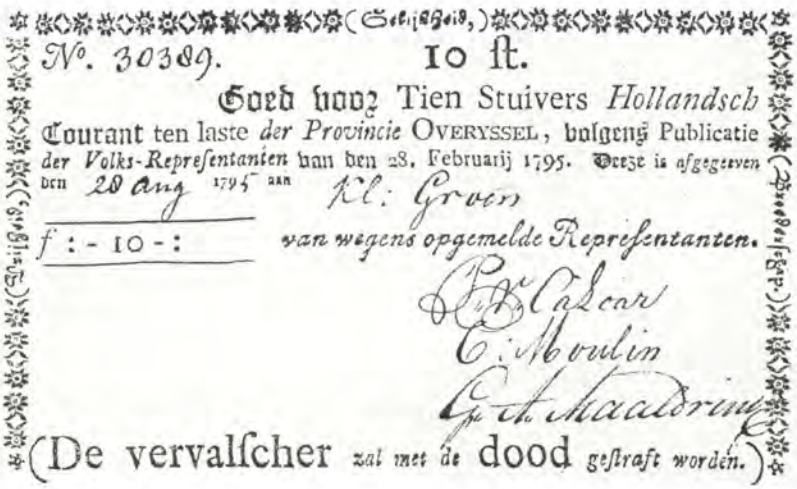
Stedelijke recepis van Dordrecht, d.d. 16 februari 1795, ter waarde van 2½ stuiver; 7,5×7 cm. (coll. DNB)

Provinciale recepis van het Hollandse Committé van Financie uit 1795 ter waarde van f 27,—; 16,5 × 10,5 cm. (coll. KPK)

wijk werkte zo op de zenuwen van de stugge republikein Gogel dat deze in 1809 zijn ontslag nam.[5] Intussen deed Lodewijk alles voor Holland wat een goede koning verschuldigd is te doen. In feite gaf hij ruim baan aan de ontduikers van het Continentale Stelsel om Hollands welvaart op te vijzelen. Dit wekte het keizerlijke ongenoegen en Lodewijks situatie werd onhoudbaar toen Napoleon troepen naar Holland stuurde. Om bloedvergieten te voorkomen deed hij op 1 juli 1810 afstand ten gunste van kroonprins Lodewijk, de groothertog van Berg en Kleef. Napoleon beschikte anders en lijfde Holland op 9 juli bij Frankrijk in bij het decreet van Rambouillet. *Geheel Nederland was uitgedelgd uit de rij der Mogendheden van Europa;*[6] van een 'Nederlandse' bank kon toen geen sprake meer zijn, zij het niet voor lang!

Het tij keerde en op 30 november 1813 landde de Prins van Oranje bij Scheveningen. Op 2 december nam hij de titel *Souverein Vorst der Vereenigde Nederlanden* aan en op 30 maart 1814 volgde zijn inhuldiging en legde hij de eed op de Grondwet af in de Nieuwe Kerk van Amsterdam. Twee dagen later, vanaf 1 april bestond *De Nederlandsche Bank* wel, die op 5 april 1814 haar loketten voor het publiek openstelde. Nauwelijks namelijk had Willem Frederik voet op vaderlandse bodem gezet of de Amsterdamse advocaat mr Jan Bondt pleitte al voor oprichting van een nationale beleenbank om de gebrekkige geldcirculatie te verbeteren. Dit was niet aan dovemansoren gezegd en Willem nam de zaak ter harte. Direct liet Goldberg, op dat moment 'directeur van koophandel', het plan van zijn oude vriend Gogel uit de archieven opdelven, 'moderniseerde' het en

Provinciale recepis van Overijssel op naam van Klaas Groen, d.d 28 augustus 1795, ter waarde van 10 stuiver; 16,5 × 10,5 cm. (coll. DNB)

vulde het op ondergeschikte punten aan in samenwerking met Bondt en de Amsterdamse bankier Paul Iwan Hogguer. Op 10 maart werd het 'Reglement en Octroy' gedurende vier uren met Z.K.H. doorgesproken en op 25 maart kon deze het Soeverein Besluit ondertekenen dat De Nederlandsche Bank in leven riep. Het was nagenoeg gelijk aan Gogels project uit 1802. De kogel was eindelijk door de kerk, maar Gogel zelf was niet van de partij. Deze had als voormalig patriottisch revolutionair, ondanks aandringen, geweigerd onder de Prins van Oranje te dienen. Hoewel elkanders politieke tegenpolen, waren evenwel beiden – Willem Frederik én Alexander Gogel – de geestelijke vaders van de Bank. De eerste omdat op diens uitdrukkelijk verlangen de Bank tot stand kwam, de tweede omdat hij praktisch de ontwerper van haar eerste charter was.[7]

wordt vervolgd

Noten

1 J. LAFAURIE *Les assignats et les papiers-monnaies émis par l'état au XVIIIe siècle* (Paris 1981).

2 N.L.M. ARKESTEIJN, Het Haagse papiergeld van 1795 *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 69 (1982) 111-126;
N.L.M. ARKESTEIJN Gebruik en misbruik van papiergeld te Delft in 1795 *De Beeldenaar* 6 (1982) 207-213;
N.L.M. ARKESTEIJN Een vergeetachtige ambtenaar en de provinciale burocratie *De Beeldenaar* 7 (1983) 102-104.

3 A.M. DE JONG *Geschiedenis van de Nederlandsche Bank van 1814 tot 1914,* I ('s-Gravenhage 1927) 25-45.

4 J.A. VAN HOUTTE *Economische geschiedenis van de Lage Landen 800-1800* (Haarlem 1979) 255-258;
J.G. VAN DILLEN The Bank of Amsterdam *History of principal public banks* (Den Haag 1934) 114-123;
A.M. VAN DE WAAL De Amsterdamsche Wisselbank *Almanak voor beambten van De Nederlandsche Bank* (1923) 64-66.

5 J.G. KIKKERT *Koning van Holland; Louis Bonaparte 1778-1846* (Rotterdam 1981) 82-83 en 130.

6 J.H. VAN DER PALM *Geschied- en redekunstig gedenkschrift van Nederlands herstelling in den jaare 1813* (Amsterdam 1828[2]) v.

7 A.M. DE JONG Isaac Jan Alexander Gogel 1765-1821 *Orgaan van de Ontwikkelings- en Ontspanningsvereniging 'De Nederlandsche Bank'* 9 (nr 6, maart 1956) 6.

Wij wensen onze cliëntèle een Voorspoedig 1987

doorlopend te koop gevraagd

USA 20, 10, 5, 2½ en 1 dollarstukken

Nederland

10 gulden goud 1897,
gouden tientjes gewone jaren,
gouden dukaten,
Juliana zilvergeld.

Bel ons:

Fa. NUMINT

direkteur H. Kattenburg

van Alkemadelaan 201 - Den Haag
Telefoon 070-241389/242233

Enquête onder de bezoekers van 'Holland Coin Fair 86'

door J. Koning

Op 24, 25 en 26 januari 1986 organiseerde de Nederlandse Vereniging van Munthandelaren (NVMH) een internationale muntenbeurs in het Congresgebouw in Den Haag. Deze beurs trok ongeveer 2200 bezoekers. Onder de bezoekers werd door het Kon. Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde een enquête gehouden. In de inleiding stond aangekondigd dat degenen die het enquêteformulier ingevuld zouden inleveren een kleine surprise zouden ontvangen. Deze surprise was een kopie van een aantal bladen van Leicesters muntplakkaat en beeldenaar van 1586.
Er werden 900 formulieren terugontvangen waarvan er 22 niet door verzamelaars ingevuld bleken te zijn. De 878 overigen werden verwerkt. De ingeleverde formulieren werden in de groepen I, II en III verdeeld:

I omvat de verzamelaars die *geen lid* zijn van een vereniging van munt- of penningverzamelaars en die *alleen munten* verzamelen.

II omvat verzamelaars die *geen lid* zijn van een vereniging van munt- of penningverzamelaars, die *niet alleen munten* verzamelen maar daarnaast ook penningen en/of papiergeld, of alleen penningen en/of papiergeld.

III omvat verzamelaars die *wel lid* zijn van een vereniging van munt- of penningverzamelaars, die munten, penningen en papiergeld verzamelen of een deel hiervan.

Groep I omvat 577 personen, groep II 166 personen, groep III 135 personen. Hieruit blijkt dat 85% van alle respondenten geen lid is van een vereniging van munt- of penningverzamelaars, en dat 66% alléén munten verzameld.

Op de volgende pagina's staan de vragen afgedrukt met daaronder een aantal mogelijke antwoorden. Naast de antwoorden staan de *aantallen* personen die voor het genoemde antwoord kozen, verdeeld over de groepen I, II en III. Daarnaast staan de *percentages per groep* I, II en III. Een voorbeeld van de berekening van de percentages: Groep I omvat 577 personen (zie hiervoor); de aantallen antwoorden 260, 231, 114 en 67 zijn resp. 45%, 40%, 20%, 12% van 577. In groep II (166 personen) zijn 77, 67, 39 en 24 resp. 46%, 40%, 23%, 14% van 166. Op dezelfde wijze komen we in groep III (135 personen) tot 20%, 56%, 33%, 19%. Onder *'totaal'* vinden we percentages van het *totaal aantal* ingeleverde formulieren (878 stuks).
Na het resultaat in cijfers volgt een korte toelichting of conclusie.

Hoe weet u dat de Coin Fair wordt gehouden?

	aantallen				percentages			
	I	II	III	totaal	I	II	III	totaal
– door een bericht in de krant (dagblad)	260	77	27	364	45	46	20	41
– door een bericht in een ander tijdschrift	231	67	75	373	40	40	56	42
– via een aankondiging op een beurs van de NVMH (Ned. Vereniging van Munthandelaren)	114	39	45	198	20	23	33	23
– op andere wijze	67	24	25	116	12	14	19	13
								119

Het resultaat is duidelijk, de meeste aanwezigen waren op de hoogte van het houden van Coin Fair door de publicaties in een krant of tijdschrift. 119% antwoorden betekent dat velen de aankondiging van Coin Fair op meerdere wijzen vernamen. Dit zal een gevolg zijn van de uitgebreide propaganda via diverse kanalen. Groep III vernam het vooral via een tijdschrift terwijl in groep I en II de krant op de eerste plaats komt.

Muntenbeurzen van de Nederlandse Vereniging van Munthandelaren (NVMH) heb ik

	aantallen				percentages			
	I	II	III	totaal	I	II	III	totaal
– nooit eerder bezocht	180	54	21	255	31	33	16	29
– een enkele keer eerder bezocht	183	61	45	289	32	37	33	33
– regelmatig bezocht	212	57	67	336	37	34	50	38

Het aantal 'habitué's' dat regelmatig beurzen bezoekt is 38%. 29% bezocht nooit eerder een beurs. Hun aanwezigheid is een aardig succes voor de organisatoren.

Ik ben vooral geïnteresseerd in

	aantallen				percentages			
	I	II	III	totaal	I	II	III	totaal
– munten	575	122	113	810	100	73	84	92
– papiergeld	–	119	21	140	–	72	16	16
– penningen	–	29	37	66	–	17	27	8
								116

Van de invullers verzamelt 92% munten. Niet zo vreemd voor bezoekers van een beurs, die zich zoals uit de naam Coin Fair blijkt, vooral op muntverzamelaars richt. Een aanzienlijk deel van de verzamelaars verzamelt, zoals uit de cijfers blijkt, op meer gebieden. De penningverzamelaars (8%) waren op deze beurs verre in de minderheid, maar van groep III maken zij 27% uit. Zij zijn ook voor een groter deel lid van een vereniging (meer in groep III dan in II).

Bij het verzamelen richt ik mij op de volgende onderwerpen...

Bij deze vraag werd men in de beantwoording vrij gelaten. De antwoorden zijn daardoor niet altijd duidelijk: bijv. wordt met het antwoord 'Holland' de provincie van de Republiek der Verenigde Nederlanden bedoeld, of zoals men in West-Nederland soms doet, het Koninkrijk der Nederlanden?; worden met het antwoord 'Nederland' munten van Nederland sedert de Middeleeuwen of munten van het Koninkrijk bedoeld? Hieronder volgen de meest voorkomende antwoorden met daarachter het aantal malen dat dit antwoord gegeven werd:

Holland	6	België	5
Nederland	168	Frankrijk	10
Koninkrijk	69	Engeland	20
Koninkrijk sedert ± 1900	21	Duitsland	21
Ned. Indië	23	Andere Europese landen	42
Antillen, Suriname	25	United States	7
Nederlands Middeleeuwen	8	Andere landen buiten Europa	32
Nederlands Provinciaal	50	De gehele wereld	37
Oude Griekse munten	8	Motiefverzameling	14
Romeinse munten	20		

Diversen, waaronder verzamelaars van vele soorten penningen 52

In totaal beantwoorden 638 bezoekers deze vraag, waarbij er velen waren die meer dan één verzamelgebied opgaven. Hieruit blijkt dat op vele van de 878 verwerkte formulieren deze vraag onbeantwoord was.

Koopt u bij handelaren in de winkel?

	aantallen				percentages			
	I	II	III	totaal	I	II	III	totaal
– vaak	45	20	24	89	8	12	18	10
– soms	379	109	93	581	66	66	69	66
– nooit	151	39	20	210	26	23	15	24

Koopt u via verkooplijsten?

	aantallen				percentages			
	I	II	III	totaal	I	II	III	totaal
– vaak	23	10	16	49	4	6	12	6
– soms	206	58	89	353	36	35	66	40
– nooit	344	97	30	471	60	58	22	54

Koopt u vaak op beurzen?

	aantallen				percentages			
	I	II	III	totaal	I	II	III	totaal
– vaak	177	54	49	280	31	33	36	32
– soms	295	82	79	456	51	49	59	52
– nooit	106	30	6	142	18	18	4	16

Koopt u vaak op andere wijze, bijv. bij collegaverzamelaars?

	aantallen				percentages			
	I	II	III	totaal	I	II	III	totaal
– vaak	45	17	17	79	8	10	13	9
– soms	224	74	66	364	39	45	49	41
– nooit	306	74	50	430	53	45	37	49

Bij deze vraag is het onderdeel: 'Koopt u vaak op veilingen?' door een samenloop van omstandigheden weggevallen.
Uit de cijfers blijkt dat vooral op beurzen gekocht wordt. Dit is een voor de hand liggend resultaat bij een enquête onder beursbezoekers. Maar ook in de winkel wordt gekocht, al valt vooral 't grote aantal onder 'soms' op. Aankoop via verkooplijsten komt veel minder voor, behalve bij leden van verenigingen (groep III). Zoals boven aangegeven is de vraag: 'Koopt u op veilingen' weggevallen. Maar het betrekkelijk kleine aantal dat 'op andere wijze' koopt, doet vermoeden dat ook op veilingen niet veel gekocht wordt door de ondervraagde groep. Ook blijkt uit de antwoorden, dat vele verzamelaars op verschillende wijzen kopen. Immers het 'nooit' komt slechts bij 'verkooplijsten' boven 50%. Groep III blijkt in verhouding meer via verkooplijsten te kopen dan groep I en II.

Welke van de Nederlandse tijdschriften op het gebied van munten en penningen leest u?

	aantallen				percentages			
	I	II	III	totaal	I	II	III	totaal
– de *Beeldenaar*	20	5	80	105	3	3	59	12
– de *Muntkoerier*	424	115	100	639	73	69	74	73
– ...	6	–	–	6	2	–	–	1

Abonnementen op beide bladen zullen ook voorkomen. Dat betekent dat meer dan 20% van de geënquêteerden geen abonnement heeft. Er blijkt een duidelijke voorkeur voor de *Muntkoerier* boven de *Beeldenaar* te zijn. Mogelijke redenen zijn: maandelijks verschijnen in plaats van tweemaandelijks, meer aansprekende artikelen, minder artikelen over penningen.
De *Muntkoerier* wordt het meest gelezen bij groep I; de *Beeldenaar* in verhouding het meest bij groep III.

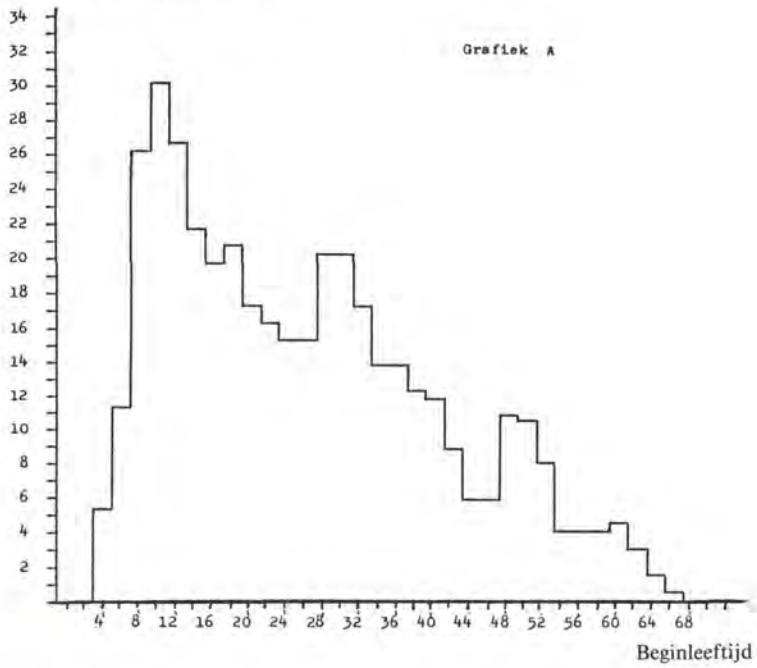
Ik gebruik de volgende boeken:

	aantallen				percentages			
	I	II	III	totaal	I	II	III	totaal
– J. MEVIUS *Catalogus van de Nederlandse munten van 1806 tot heden*	335	80	69	484	58	48	51	55
– J. SCHULMAN *Handboek van de Nederlandse munten van 1795-1975*	115	39	60	214	20	23	44	24
– *Catalogus van de zilveren/koperen munten geslagen door de zeven provinciën der Verenigde Nederlanden 1576-1795* (ed. Zonnebloem)	85	25	40	150	15	15	30	17
– H.E. VAN GELDER *De Nederlandse munten*	89	27	59	175	15	16	44	20
– C.L. KRAUSE/C. MISHLER *Standard Catalogue of World Coins*	121	35	48	204	21	21	36	23
– ...	87	16	39	142	15	10	29	16
– geen boeken	87	8	–	95	15	5	–	11

Onder de een na laatste mogelijkheid werd de *Muntalmanak* van de NVMH verschillende malen genoemd. De som van de percentages van de genoemde boeken is 155%. Vele muntverzamelaars hebben dus meerdere boeken.
Er was geen keuzemogelijkheid: 'Heeft u *geen* boeken'. Degenen die de vraag onbeantwoord lieten zijn verzameld onder: Geen boeken (11%).
Bij groep III heeft iedereen boeken. De mensen zonder boeken zitten bijna geheel onder de muntverzamelaars die nergens lid van zijn. Het boekje van MEVIUS wordt het meest genoemd: 55%.

Hoe oud was u toen u munten, penningen of papiergeld begon te verzamelen? Ik was ongeveer ... jaar.
Deze vraag werd door 835 personen (95%) beantwoord. De resultaten ziet u in bijgaande grafiek A. De opgegeven beginleeftijd is horizontaal uitgezet, het aantal dat de betreffende beginleeftijd opgaf verticaal. Om een overzichtelijker verloop van de grafiek te krijgen is in de grafiek het voortschrijdend gemiddelde over vijf jaar getekend en daarna zijn nog de aantallen voor een even leeftijd en de daarop volgende oneven leeftijd gemiddeld.
N.B. De dalingen in de grafiek betekenen *geen* vermindering van het aantal verzamelaars. Een daling betekent dat in dat levensjaar minder mensen met verzamelen begonnen zijn!

Aantal bezoekers van de opgegeven beginleeftijd

Vraag: Wanneer begon u te verzamelen?
Voortschrijdend gemiddelde over 5 jaar. Samen genomen een even leeftijd en de daarop volgende oneven leeftijd.

Uit de grafiek blijkt dat op alle leeftijden tussen 5 en 70 jaar met verzamelen begonnen wordt, maar er zijn dus leeftijden waarop het aantal nieuwe verzamelaars groter is. Volgens eigen opgave zijn de meeste verzamelaars begonnen tussen hun 7e en 15e jaar. Maar er is ook een grote groep die begint tussen hun 27e en 33e jaar. Tenslotte begint nog een aanzienlijk aantal tussen hun 47e en 53e jaar. Dat velen in hun jeugd op allerlei gebied beginnen te verzamelen is bekend. Het beginnen om het 30e jaar minder. Mogelijk kan dit als volgt verklaard worden: studie is achter de rug, gezin is gesticht, wat meer geld en tijd voor een hobby. De stijging van het aantal beginnende verzamelaars omstreeks

het 50e jaar hangt mogelijk samen met: de studiekosten van de kinderen zijn achter de rug, de kinderen zijn de deur uit, er komt meer tijd voor een hobby.

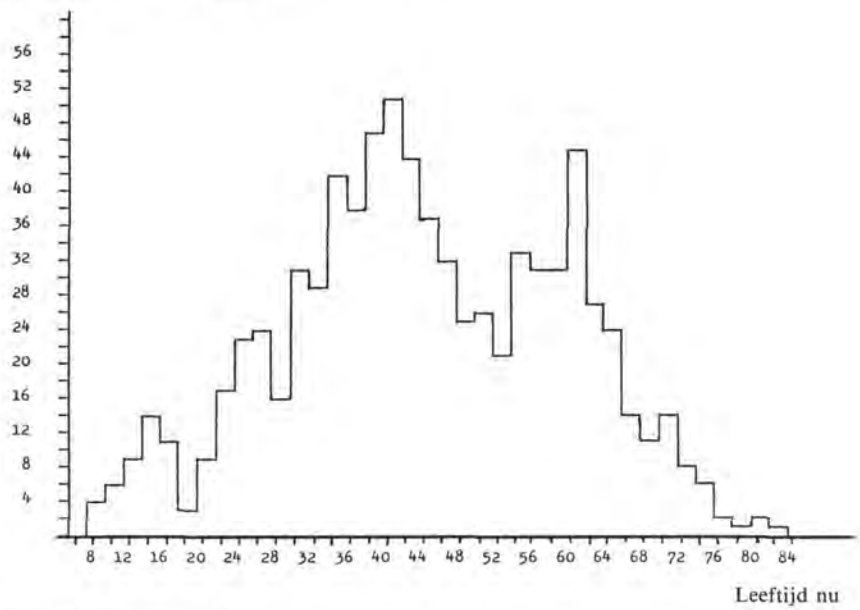
Van de verzamelaars verzamelt 22% al op zijn 10e jaar

35%	15e
47%	20e
56%	25e
68%	30e
77%	35e
84%	40e
86%	45e
91%	50e
94%	55e
97%	60e
99%	65e

Mijn leeftijd is nu ... jaar.

Deze vraag werd door 830 personen (95%) beantwoord. Van de antwoorden op deze vraag is grafiek B gemaakt. In de grafiek is op de horizontale as de *vermelde* leeftijd uitgezet. Op de verticale as het *aantal* bezoekers van deze leeftijd. Voor de overzichtelijkheid zijn steeds twee leeftijden samen genomen, een even leeftijd en de daarop volgende oneven leeftijd.

Aantal bezoekers van de opgegeven leeftijd

Vraag: Mijn leeftijd is nu ... jaar.
Samen genomen een even leeftijd en de daarop volgende oneven leeftijd.

In de grafiek zien we een top bij het 14e en 15e jaar; de jeugdige verzamelaars. 18 en 19-jarigen zien we weinig op de beurs. Bezoekers met een leeftijd omstreeks het 38e tot 41e jaar waren er het meest. Ook van de 61 en 62-jarigen waren er veel. Het grote aantal dat blijkens grafiek A in de jeugd gaat verzamelen, zien we in grafiek B niet, hoewel bijna 50% al voor zijn 20e jaar gaat verzamelen zoals uit de antwoorden op de vorige vraag bleek. De verklaring kan zijn dat deze leeftijdsgroep drempelvrees heeft voor het bezoeken van de beurs, mogelijk ook te weinig geld om munten op de beurs te kopen. Het grote aantal bezoekers tussen 33 en 47 jaar zal o.a. degenen bevatten die omstreeks hun 30e levensjaar met verzamelen is begonnen. De piek bij de 61 en 62-jarigen lijkt moeilijk te verklaren.

Mogelijk zijn hieronder mensen die van de v.u.t.-regeling gebruik gemaakt hebben en een hobby gevonden hebben in het muntverzamelen.

Bij veel verzamelaars ligt het verzamelen na hun jeugd een poos stil. Het verzamelen lag bij mij stil ongeveer van mijn ...e jaar tot mijn ...e jaar.

- 193 verzamelaars (22%) vermeldden een pauze in het verzamelen.
- 143 verzamelaars gaven aan dat het midden van die pauze lag tussen hun 17e en 29e jaar. Deze pauze duurt gemiddeld ruim 10 jaar. Het lage bezoekersaantal in de leeftijd van 18-21 jaar hangt hier mogelijk mee samen.
- bij 25 verzamelaars trad een pauze op om hun 35e jaar met een gemiddelde duur van 19 jaar.
- bij 25 anderen kwam een pauze voor om hun 40e levensjaar met een gemiddelde duur van 22 jaar.

De laatste twee pauzes zijn moeilijker te verklaren.

Bent u geïnteresseerd in de historische aspecten van munten, penningen of papiergeld?

	aantallen				percentages			
	I	II	III	totaal	I	II	III	totaal
- ja, in sterke mate	234	95	110	439	41	57	81	50
- enigszins	233	55	16	304	40	33	12	35
- nee, nauwelijks	99	16	8	123	17	10	6	14

Historische belangstelling is volgens de vermelde antwoorden bij 85% van de respondenten in sterke of mindere mate aanwezig. Bij groep II en III speelt dit een belangrijker rol dan bij groep I.

Ziet u uw verzameling als een belegging?

	aantallen				percentages			
	I	II	III	totaal	I	II	III	totaal
- ja, in sterke mate	54	22	8	84	9	13	6	10
- enigszins	279	73	54	406	48	44	40	46
- nee, nauwelijks	240	71	73	384	42	43	54	44

Belegging speelt bij ongeveer de helft van de geënquêteerden enigszins of zelfs in sterke mate een rol; dat geldt voor alle drie groepen. Degenen die aangaven hun verzameling nauwelijks of niet als een belegging te zien, hoeven geen ideële verzamelaars te zijn, het kan ook zijn dat zij slechts weinig geld aan hun hobby besteden.

Is er een andere reden waarom u munten, penningen of papiergeld verzamelt? Zo ja, in het kort graag de reden.

Op deze vraag kwamen veel antwoorden binnen in de geest van:

- leuke hobby, voor mijn plezier enz; andere antwoorden waren:
- voor mijn kleinkinderen;
- ik kreeg munten als erfenis, dat wekte mijn belangstelling;
- munten verzamelen is een hobby met een achtergrond;
- de vormgeving boeit me;
- liefde voor zilver.

Ik ben lid van de onderstaande vereniging(en)

	aantallen				percentages			
	I	II	III	totaal	I	II	III	totaal
- een Numismatische Kring	-	-	85	85	-	-	63	10
- Vereniging voor Muntverzamelaars	-	-	23	23	-	-	17	3
- Vereniging voor Penningkunst	-	-	20	20	-	-	15	2
- Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde	-	-	50	50	-	-	37	6
- Ik ben geen lid van één van de bovengenoemde verenigingen	487	148	-	635	84	89	-	72

Groep III bestaat uit 135 personen. Het aantal opgegeven lidmaatschappen is 178. Een aanzienlijk aantal personen uit groep III heeft dus meer dan één lidmaatschap. De enquêteformulieren waren zo gesorteerd dat in groep I en II alle niet-leden verzameld waren. 72% van de bezoekers is van geen enkele vereniging lid. 10% is lid van een Numismatische Kring (63% van groep III). De vraag over de vereniging van muntverzamelaars leidde tot verwarring. Diversen gaven op hier 15 of meer jaren lid van te zijn, terwijl deze vereniging nog slechts 4 jaar bestaat. Waarschijnlijk trad verwarring op met numismatische Kringen die zich 'vereniging' noemen, mogelijk ook met 'De Verzamelaar'.

Hoeveel jaar bent u lid?
Dit leverde 125 antwoorden op van de 135 respondenten die meldden lid van een vereniging te zijn. Volgens de antwoorden wordt men lid tussen zijn 20e en 50e jaar zonder dat een bepaalde leeftijdsgroep sterk naar voren komt.

Nadat ik Coin Fair '86 heb bezocht vind ik dat deze

	aantallen				percentages			
	I	II	III	totaal	I	II	III	totaal
– geheel aan mijn verwachtingen beantwoordt	500	142	103	745	87	86	76	85
– niet geheel aan mijn verwachtingen beantwoordt	53	19	21	93	9	11	16	11
– geheel niet aan mijn verwachtingen beantwoordt	4	–	2	6	1	–	1	1

3% van de respondenten liet deze vraag onbeantwoord. Minder dan 1% is niet tevreden. Slechts 11% is niet geheel tevreden. De organisatoren kunnen op een zeer geslaagde beurs terugzien. Uit de vele suggesties van degenen die niet geheel tevreden waren volgen hier een paar van de meest voorkomende.
- graag een beurs in het centrum van het land;
- goedkopere consumpties in het restaurant;
- meer buitenlandse handelaren;
- betere aanduiding wat in de stands verkocht wordt;
- meer zitplaatsen bij de stands, vooral voor ouderen.

Opmerkingen:
Bedacht moet worden dat de resultaten van deze enquête *alleen* betrekking hebben op bezoekers van een muntenbeurs. Het lijkt zinvol verdere enquêtes op te zetten, ook voor andere groepen munt-, penning- en papiergeldverzamelaars om het gevormde beeld van 'de verzamelaar' aan te vullen en waar nodig te corrigeren.
Tot slot wil ik de heren H. Gerritsen, J. Grolle, J. Lingen en K. Soudijn danken voor hun hulp bij de opzet en uitwerking van deze enquête.

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-61322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR.
DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG
GROOTHANDEL CATALOGUS BOEKEN, ETC. VOOR DE OFF. MUNTHANDEL

GROOTHANDEL – KLEINHANDEL – UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

Penningnieuws

door Frank Letterie

Nieuw werk van medailleurs, nieuwe uitgaven, tentoonstellingsactiviteiten en bijzondere aanwinsten van verzamelaars. Goed reproduceerbare foto's met gegevens sturen aan F.T.S. Letterie, Hammink-weg 1, 7251 RB Vorden, tel. 05752-2697.
Geïnteresseerden kunnen zich voor nadere inlichtingen over de hieronder besproken penningen tot de samensteller van de rubriek richten.

Penningtentoonstelling
Mevrouw C.T. Noyons-Maas organiseert in haar galerie 'Atelier Biltstraat', Biltstraat 156 te Utrecht een tentoonstelling met de bedoeling de penning als bijzonder aspect van de beeldhouwkunst onder de aandacht te brengen. Ze is van plan een centrum te creëren, waar men zich kan oriënteren in verband met opdrachten aan medailleurs en waar het publiek vertrouwd gemaakt kan worden met de mogelijk-heden, die de penning biedt bij geboorte, huwelijk, verjaardag of jubileum. De tentoonstelling duurt van 12 december 1986 tot 31 januari 1987 en is geopend van dinsdag t/m zaterdag van 11.00 tot 17.00 uur en zondag van 14.00 tot 17.00 uur.

Thorbeckepenning
Sinds 1 oktober jongstleden heet de Nederlandse Academie voor Overheidsmanagement te Leeuwarden de 'Thorbecke Academie'. Op die dag onthulde Prins Claus ter gelegenheid hiervan, een door Geer Steijn ontworpen gevelsteen met de nieuwe naam van de school.
Voor dezelfde gelegenheid kreeg Geer Steijn de opdracht een Thorbeckepenning te ontwerpen. De me-dailleur had voor het modelleren van het portret op de voorzijde, slechts beschikking over een beperkt aantal afbeeldingen, die alle en face waren en zoals vaak in zulke gevallen, moest daardoor het profiel gereconstrueerd worden.
Op de keerzijde is Thorbecke staand afgebeeld. De tekst op deze kant luidt THORBECKE ACADEMIE.
Het is een bronzen gietpenning met een diameter van 70 mm.

Delfshaven-Rotterdam 1886-1986
Ter gelegenheid van het feit, dat Delfshaven honderd jaar geleden bij Rotterdam kwam heeft Evert den Hartog in samenwerking met Galerie Aelbrecht in Rotterdam-Delfshaven een penning ontworpen en uitgegeven.
De bronzen gietpenning van 70 mm heeft op de voorzijde een portret van Piet Hein.
Op de keerzijde het wapen van Delfshaven en de tekst DELFSHAVEN-ROTTERDAM 1886-1986.

De medailleur kreeg zijn opleiding aan de academie te Rotterdam van o.a. Arie Teeuwisse en Bram Roth. Evert den Hartog heeft ook twee vrije bronzen gietpenningen ontworpen met LEDA EN DE ZWAAN als onderwerp. De ene penning heeft een diameter van 70 mm en de andere van 65 mm.

Charlotte van Pallandt-prijs
Deze prijs is in 1978 ingesteld door Charlotte van Pallandt en wordt eens in de twee jaar uitgereikt aan een beeldhouwer(ster) voor zijn of haar gehele oeuvre. De prijs bestaat uit een penning en een geldbedrag. De penning is in brons gegoten, en is een ontwerp van Wilfried Put. Op de voorzijde is het portret van Charlotte van Pallandt afgebeeld. Op de keerzijde staat de tekst: CHARLOTTE VAN PALLANDT. De diameter is 70 mm. Voordat de prijspenning zijn definitieve vorm kreeg heeft de medailleur – karakteristiek voor zijn manier van werken – verscheidene voorstudies gemaakt, die alle op zich een gelijkwaardig ontwerp opleverden. Daarom worden hier naast de prijspenning zelf enkele 'voorstadia' van deze penning afgebeeld. Deze zelfstandige ontwerpen zijn als vrije penningen te koop.
Sinds 1978 is de prijs aan vijf beeldhouwers toegekend: Eja Siepman van den Berg (1978), Wilfried Put (1980), Jorien de Kruyff (1982), Gooitzen de Jong (1983) en Eddy Gheress (1985-'86). In Galerie Quintessens te Utrecht is in september jongstleden een tentoonstelling gehouden van het werk van de vijf prijswinnaars. Op de foto is Charlotte van Pallandt te zien in haar atelier, temidden van de vijf prijswinnaars.

Boekbespreking

A. MIGNOLET *Les monnaies de la principauté de Liège. Description commentée des monnaies gravées dans l'ouvrage du baron de Chestret de Haneffe* (Maastricht 1986)
Uitgave van A.G. van der Dussen b.v., ISBN 90.70296.19.5; prijs *f* 55,—

De Luikse numismaat A. MIGNOLET is al jaren bezig om de munten van het voormalige prinsbisdom Luik te beschrijven en te catalogiseren. De uitgave van dit boek is de eerste stap in de richting van een nieuw overzicht van de muntslag van de bisschoppen van Luik. MIGNOLET hoopt namelijk met deze 'nieuwe Chestret' het onderzoek van het Luikse muntwezen een nieuw leven in te blazen, waardoor er voldoende nieuwe gegevens beschikbaar komen om inderdaad een geheel nieuwe catalogus op te kunnen stellen.
In deze uitgave beperkt de auteur zich tot de munten die baron Chestret de Haneffe reeds in 1887 heeft gepubliceerd. De bewerking door MIGNOLET is echter vrij rigoreus, want van de 'oude Chestret' zijn alleen de platen overgebleven. Het aantrekkelijke van de gevolgde methode is tweeledig. De auteur heeft door de zelfgekozen beperking in een betrekkelijk korte tijd veel fundamentele verbeteringen kunnen aanbrengen. Het andere voordeel is dat de oorspronkelijke nummering behouden is gebleven, waardoor er geen concordans tussen de 'oude' en de 'nieuwe Chestret' opgesteld hoeft te worden. Er is echter ook een mogelijk nadeel. Dit treedt op als Mignolet mocht besluiten tot een tweede deel, waarin alleen die munten voorkomen die niet door Chestret beschreven zijn. De gebruiker wordt dan verplicht steeds twee boeken naast elkaar te raadplegen. Voorlopig moeten we de auteur en de uitgever dankbaar zijn dat ze een moeilijk verkrijgbaar boek – zelfs het KPK bezat de 'oude Chestret' niet compleet – sterk verbeterd weer op de markt hebben gebracht, hoewel de oude Chestret waarschijnlijk wel geschrokken zou zijn van de moderne computer-uitvoering van zijn levenswerk. Hierdoor is echter de prijs zeer laag gebleven.
De tekst van Mignolet bestaat uit de verzameling van de volgende gegevens: naam van de munt, metaalsoort, munthuis, zeldzaamheidsgraad en literatuurverwijzing, gevolgd door de tekst van het afgebeelde exemplaar, een korte omschrijving van de beeldenaar, voorkomende jaartallen en waar nodig, enkele varianten. Bij deze nieuwe beschrijving is, naast eigen onderzoek, gebruik gemaakt van de werken van Hubert FRÈRE en Christian MEERT, gepubliceerd in de *Revue Belge de Numismatique*.

Bert van Beek

Van en voor de kringen

Jubileum Numismatische Kring Oost-Nederland

Op 23 augustus j.l. werd het 25-jarig bestaan van de Kring gevierd met een ontvangst op het stadhuis van Zutphen en een bezoek aan het Henri Polak-museum. De oud-voorzitter, de heer J. Fortuyn Droogleever, hield een voordracht over de munten van Zutphen; bij toeval had hij een verloren gegaan artikel over de Zutphense muntslag teruggevonden van de hand van de heer J.C. Schultz Jacobi. De heer J.C. Flohil hield een voordracht over penningen en rekenpenningen betrekking hebbend op de stad Zutphen. Deze stijlvolle bijeenkomst werd besloten met een diner in hotel 's-Gravenhof.

Adreswijzigingen Kringen

'S-GRAVENHAGE. Na het verhuizen van het Kon. Penningkabinet naar Leiden hebben er bij de Kring vele veranderingen plaats gevonden. Drs A.T. Puister heeft na vele jaren voorzitterschap de hamer overgedragen aan ir F. Sevenhuysen. De nieuwe secretaris/penningmeester is drs J.C. Enters met als secretariaatsadres: Paauwlaan 1a, 2243 AA Wassenaar. De bijeenkomsten zijn voorlopig op de 3e dinsdag van de maand om 20.00 uur in het Ministerie van Binnenlandse Zaken, Schedeldoekshaven 200, Den Haag.
BLOEMBOLLENSTREEK, Regenvlietweg 31, 2191 BB De Zilk. Tel.: 02520-15217.
HOOGEVEEN, Oldenbandringhstraat 38, 7907 CV Hoogeveen. Tel.: 05280-67649.

Kringbijeenkomsten

BRABANT:
10 december: voordracht door drs P.A.M. Eliëns: 'Mooi en lelijk op de penning'
14 januari: voordracht door ir N. Koomans 'Vermelding van munteenheden als hulpmiddel bij historische datering'
GRONINGEN:
19 december: voordracht door J.B. Westerhof: 'Muntvondsten uit het stadsgebied van Sneek'
16 januari: jaarvergadering.

Tentoonstelling

VAN SEN TOT YEN

In het vernieuwde Museum voor Volkenkunde te Rotterdam, is in september een vier maanden durende expositie over de Nederlandse betrekkingen met Japan van start gegaan onder de titel 'In het spoor van de Liefde'. De Liefde was het eerste Nederlandse schip dat in Japan aankwam, in 1600; het stond aan het begin van een eeuwenlang durend handelscontact. Tussen 1641 en 1854 was de Nederlandse factorij op Deshima trouwens het enige punt waarlangs de Japans-Westerse contacten verliepen. Deze contacten waren primair economisch van aard, maar ook kwam al spoedig een uitwisseling van culturele en technische verworvenheden op gang. In het kader van deze algemene, zeer boeiende tentoonstelling, is ook aandacht geschonken aan het geldwezen van Japan. 'Van sen tot yen' geeft een beeld van de ontwikkelingen hiervan.

Vóór er in Japan munten begonnen te circuleren, bediende het publiek zich in het betalingsverkeer van rijst, armbanden, kralen, ruwe stukken zilver en stofgoud. In de 8e eeuw werd de sen geïntroduceerd, gemaakt naar Chinees voorbeeld. Eeuwenlang gebruikte men deze bronzen munten; van tijd tot tijd importeerde men ook Chinese munten om de circulatie op peil te houden. Door de in de 16e eeuw sterk opkomende handel met de Europeanen (Portugezen en Spanjaarden, iets later ook Engelsen en Nederlanders) waren de Japanners genoodzaakt hun geldwezen te saneren – de Westerlingen wilden voor hun goederen namelijk uitsluitend in goud betaald worden. Rond 1600 werd daarom de koban geïntroduceerd, een ovaal plaatje van 18 gram à 84% goud, met verschillende controlestempels. Deze munt had een waarde gelijk aan 20.000 sen (3½ kg!), die o.a. in strengen van 1.000 stuks circuleerden. In de daaropvolgende eeuwen maakte men verschillende kleinere gouden en zilveren geldstukken, vaak ovaal of rechthoekig van vorm. De VOC exporteerde veel koper uit Japan, o.a. voor de handel op India; tevens gebruikten de Nederlanders dit koper soms in India, Ceylon en Java om kopergeld van te maken. In Japan zelf was men wegens koperschaarste gedwongen tussen 1736 en 1867 een ijzeren muntstuk uit te geven. In 1870 ging Japan over op een modern, westers-georiënteerd muntwezen, gedecimaliseerd en met waardeaanduidingen in het latijnse alfabet. De sen bleef gehandhaafd als honderdste deel van de nieuwe munteenheid, de zilveren yen, die de concurrentie aanbond met de Mexicaanse peso en de Amerikaanse dollar, de 19e eeuwse handelsmunten bij uitstek in Oost-Azië.

De tentoonstelling 'In het spoor van de Liefde' in het Museum voor Volkenkunde (Willemskade 25, Rotterdam) loopt tot en met 4 januari 1987 en is toegankelijk op dinsdag t/m zaterdag 10.00-17.00 uur en op zon- en feestdagen 11.00-17.00 uur.

Arent Pol

Indrukken van het 10e Internationale Numismatische Congres, Londen 8-12 september 1986

Te gast in het Institute of Education en geopend door prins Michael van Kent, speelde dit congres zich een week lang af, knap georganiseerd door de Engelse gastheren (de Royal Numismatic Society en de British Numismatic Society). 's Morgens opende men de zitting met een gewogen thematische inleiding door enkele prominenten van West-Europese en Noord-Amerikaanse signatuur voor alle deelnemers. Voor en na de lunch konden de congresgangers 'papers' van de talrijke bijdragenden op een kleiner deelgebied – in geo-

grafische, chronologische, resp. cultuurkring samengebracht - naar eigen keuze bijwonen.

Bij de plenaire voordrachten behandelde prof. P. Berghaus de historische herkenbaarheid (en vervorming) van beeldenaren uit de Romeinse oudheid op latere middeleeuwse munten in Noord-West-Europa, tot in boekillustraties gevolgd.
Prof. M.H. Crawford (Universiteit van Londen) betoogde zonder één muntbeeld te tonen door middel van berekeningshypothesen, gebaseerd op de verdelingsverhouding van de muntplaatsen in diverse muntvondsten, hoe het munthuis te Rome (tijdens Nero tot Septimius Severus) in 90% van de aanmunting voor het gehele rijk voorzag, zonder daarbij nader op de interessante aanmerkelijke logistieke problemen van transport en bevoorrading in te gaan. Aan de hand van stempelbestudering kwam hij tot de 'opbrengst' van 30.000 aurei per stempel in die tijd!
Prof. Boehringer uit Göttingen besprak, fraai ondersteund door eigen dia's, op charmante wijze de lotgevallen en de muntslag van de Griekse nederzetting Catania op Sicilië.

Van de bijna 250 korte referaten (onderverdeeld in secties Grieks, Romeins, Keltisch, Middeleeuws, vroeg-Oosters, India, Islam, China, Verre Oosten, Modern, technische methoden, penningen) kon derhalve slechts een gedeelte bijgewoond worden. Vele aspecten en facetten van de studie van het geld en de penningen, zelfs het gebruik van video- en computertechnieken kwam aan bod. Opvallend was het overwicht van onderwerpen uit de Oudheid, de opkomende interesse voor de Islam-numismatiek en de weinige voordrachten betreffende moderne (d.i. 16e eeuw en latere aspecten): wat viel er veel te leren!

De rustdag (organisatorisch wijs gekozen midden in de drukke week) bracht zeer vele deelnemers per speciale trein naar de historische stad York met zijn Middeleeuwse en Viking-voorgeschiedenis. Een bijzondere ervaring leverde het bezoek aan Jorvik Viking Centre op: rondrit achterwaarts, 'back in time', per ondergronds treintje door een son et lumière diorama, gevolgd door een wandeling tussen vitrines met velerlei opgravingsproducten van die cultuurperiode. Voor de liefhebbers met lange benen nog York Minster (de kathedraal met zijn in de keldergewelven gedeeltelijk blootgelegde voorgeschiedenis, indrukwekkend gedemonstreerd), de stadsmurenwandeling met uitzichten op het oude centrum en de treinrit van enige uren terug - waardoor iedereen minder vermoeid in Londen aankwam en aardig wat numismatisch ijs gebroken was!
's Avonds de recepties, waarvoor ook veel belangstelling bestond en zo nogal wat shoulder-rubbing tot gevolg had. Het is een aparte belevenis tussen de granieten of porfieren reuzenbeelden uit het Oude Rijk van Egypte zo maar te staan keuvelen met een glas en een hapje in de immens hoge zalen van het British Museum of in de geanimeerde drukte van de Royal Automobile Club. Bovendien begunstigd, ja gekoesterd door fraai nazomerweer hebben de deelnemers aan dit congres nieuwe kennis(sen) opgedaan en de veelsoortigheid en de relativiteit van de numismatiek-in-Londen kunnen beleven: zéér de moeite waard!

J.H.G. Meesters

Verenigingsnieuws

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

Najaarsbijeenkomst te Utrecht

Op donderdag 25 september j.l. waren er bijna tweehonderd leden en introducé's naar Utrecht gekomen voor de najaarsbijeenkomst van het Genootschap. Deze record-opkomst werd veroorzaakt door het aantrekkelijke programma, dat in het teken stond van de eerste Nederlandse muntwetgeving vierhonderd jaar geleden en van de uitvoering van de huidige muntwet door 's Rijksmunt nu.
De dag begon met de huishoudelijke vergadering, waarvan de leden het verslag thuisgestuurd krijgen. Daarna was het woord aan drs A. Pol, die sprak over het muntplakkaat van Leicester van 4 augustus 1586. In de lezing werd aandacht besteed aan de inhoud van het plakkaat, de munten die volgens deze wet geslagen zijn, en werd het muntplakkaat geplaatst binnen het kader van de overige wetgeving door Leicester. Het muntplakkaat van 1586, in de numismatische literatuur meestal aangeduid als 'plakkaat van Leicester', bevat acht groepen bepalingen:

1. vaststellen van de juiste koers van de toegelaten munten, vastgelegd in een Beeldenaar,
2. lijst van verboden munten met de vastgestelde prijs per gewicht, opgenomen in een manuaal,
3. regels betreffende de muntproductie: een goed uitgerust munthuis per provincie,
4. gegevens over de uit te geven nieuwe munten,

5. instructies voor de wisselaars,
6. richtlijnen voor anderen die edelmetaal verwerken zoals essayeurs en edelsmeden,
7. bepalingen voor het vervaardigen van muntgewichten,
8. boetes op het niet naleven van het plakkaat.

Tenslotte sprak de heer Pol over de andere wetten van Leicester. Het blijkt dat hij veel meer wetten heeft uitgevaardigd, waardoor het beter is voortaan te spreken over 'muntplåkkaat van Leicester', in plaats van 'plakkaat van Leicester' als we alleen de muntwetgeving bedoelen. Overigens was het vooral de wetgeving tegen de handel op de vijand, waarin een handelsboycot op Spanje, Portugal en de Spaanse Nederlanden afgekondigd werd, die Leicester een slechte naam heeft bezorgd.

Na de lezing gaf 's Rijks Muntmeester ir J. de Jong, een korte inleiding op de rondleiding door het bedrijf van 's Rijks Munt, die 's middags zou plaats vinden. De voorzitter dankte daarop de Muntmeester en bood hem de eerste penning aan die het Genootschap in samenwerking met 's Rijks Munt ter gelegenheid van dit bezoek heeft laten slaan. Vervolgens werd ook een exemplaar aan de heer Th. van de Vathorst overhandigd, als dank voor zijn steun bij het ontwerpen van de penning.

Na de lunch begaf het gezelschap zich naar 's Rijks Munt. Dankzij de voortreffelijke organisatie door de conservator van het museum van 's Rijks Munt, de heer A.A.J. Scheffers, konden er negen groepen tegelijkertijd door het gebouw rondgeleid worden. Uit de enthousiaste reacties na afloop, bleek dat de rondleiders en het overige personeel van de Munt de deelnemers een onvergetelijke middag hebben bezorgd.

Voorjaarsbijeenkomst 16 mei 1987 te Venlo

De voorjaarsbijeenkomst van het Genootschap zal gehouden worden op zaterdag 16 mei 1987 te Venlo.

Op het programma staan onder andere: een lezing over het werk van de 16e-eeuwse numismaat Hubert Goltzius en een bezoek aan het Goltziusmuseum, waar dan ook de nieuwe numismatische vitrines bezichtigd kunnen worden.

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Secretariaat: Van der Meystraat 1, 1815 GP Alkmaar, 072-120041, giro 96820.
Penningbestellingen: Mollenburgseweg 60, 4205 HD Gorinchem, 01830-26543.

Penninguitgifte

De penningen 1986-1 *Vrij ontwerp* van Niko de Wit en 1986-2 *Piet Esser* van Wilfried Put zijn in bewerking.

Naar aanleiding van het 75-jarig bestaan van 'Het Nederlands Openluchtmuseum' heeft het Bestuur de heer J. Limperg opdracht gegeven penning 1987-1 te ontwerpen.

Penning ter gelegenheid van het bezoek van het genootschap aan 's Rijks Munt ter herdenking van het muntplakkaat van Leicester, op 25 september 1986. Het ontwerp is van E.J.A. van Beek en van de graveurs van 's Rijksmunt, onder leiding van A. van Lunteren, met adviezen van Th. v.d. Vathorst. (zilver, 925 ‰, 30 mm, uitgevoerd in proof-kwaliteit, oplage 200 stuks).

jaarboek 1987
munten en penningen
der nederlanden

met opbrengstprijzen
gerealiseerd bij de veilinghuizen
overzicht tweede halfjaar 1985 / eerste halfjaar 1986

NIEUW

ZOJUIST VERSCHENEN

In fraai kleurenomslag. 640 pagina's met ruim 7300 munten, penningen en bankpapier der Nederlanden. Luxe reuzen-paperback, formaat 17,7×25,5 cm.

Tevens verkrijgbaar bij de boekhandel onder nr. ISBN 90.6177.002.5.

Voor de vakhandel:
Mevius Numisbooks Int. B.V.

f 39.-

JAARBOEK MUNTEN EN PENNINGEN DER NEDERLANDEN 1987

zal jaarlijks worden uitgegeven. De eerste uitgave bevat een overzicht van wat verkocht is bij de veilinghuizen in Nederland en het buitenland in het tweede halfjaar 1985 en het eerste halfjaar 1986. Alle verkochte stukken zijn afgebeeld en voorzien van de beschrijving, opbrengstprijs en de vermelding van het veilinghuis. U treft er munten, penningen, papiergeld der Nederlanden (ook Zuidelijke Nederlanden) en voormalige overzeese gebiedsdelen. Middeleeuwse munten, provinciale en stedelijke munten, de Bataafse Republiek. Het Koninkrijk Holland onder Lod. Napoleon, De Nederlanden ingelijfd bij het Franse Keizerrijk onder Napoleon I, het Koninkrijk der Nederlanden, Nederland onder Duitse bezetting, munten door de Nederlandse regering in Amerika geslagen, het Koninrijk der Nederlanden na 1945. Alles is overzichtelijk gerubriceerd.

WAAROM DEZE UITGAVE?

Alhoewel er al diverse boeken zijn met prijsindicaties is na een onderzoek gebleken, dat er behoefte bestaat aan systematische gegevens van prijzen, welke munten, penningen en bankbiljetten in een bepaalde periode opbrengen. Dankzij de medewerking van de veilinghuizen, zijn wij in staat deze uitgave te maken. Wij hopen met dit boek een waardevolle bijdrage te leveren bij het samenstellen en uitbreiden van uw verzameling.

Een onmisbaar boek voor iedere verzamelaar en handelaar van munten, penningen en bankbiljetten. Bestel nu – stuur de bestelstrook op of bel 033-10501.

STUURMAN & PARTNERS

Thorbeckeplein 8 – 3818 JL Amersfoort – tel. 033-10501 / 02155-14751

Bestelstrook opsturen in envelop aan:
STUURMAN & PARTNERS
Antwoordnummer 1083, 3800 WB Amersfoort
(geen postzegel nodig)

Ja, zend mij het Jaarboek Munten en Penningen der Nederlanden 1987.
Voor de prijs van *f* 39,—. Géén extra kosten voor verzending binnen België en Nederland. Na ontvangst van de bestelstrook zenden wij u een acceptgirokaart. Direckt na ontvangst van uw overmaking ontvangt u uw bestelling.

☐ Wanneer u dit vakje eveneens aankruist, ontvangt u automatisch ieder jaar het JAARBOEK MUNTEN EN PENNINGEN.
Opzeggen is mogelijk tot 2 weken voor verschijnen van elk nieuw boek.

HANDTEKENING: .....

NAAM: .....

ADRES: .....

POSTCODE/PLAATS: .....

MUNTEN UIT DE GEHELE WERELD
MUNTENVEILING
ALLWAYS
ACCEPTED
COINS FROM ALL OVER THE WORLD

MUNTENVEILING PRESENTEERT

SPECIALE HOLLAND COIN FAIR VEILING

Wij mochten reeds ontvangen:
— Pracht collectie *BATAAFSE REPUBLIEK*
HET KONINKRIJK HOLLAND ONDER LOD. NAPOLEON
KONINKRIJK NEDERLAND, NED. INDIË, SURINAME etc.
(waaronder nagenoeg alle gouden munten Willem I + II + III, Wilhelmina en Juliana).
— Mooie serie Oostenrijkse gouden munten.
— Vele moderne uitgiften (o.a. Israël goud + zilver)

6-7 FEBRUARI

MET KIJKGELEGENHEID
OP HOLLAND COIN FAIR
23-24-25 JANUARI 1987

U kunt nog tot eind november inzenden voor deze unieke veiling en dus **meeprofiteren** van de uitgebreide promotie welke zal plaatsvinden op de Holland Coin Fair 1987 en de grote internationale muntenbeurs in Basel een week later.
Wij verwachten een zeer grote belangstelling die tot **zeer grote opbrengsten** zal leiden.
Voor grotere objecten bezoeken wij u gaarne thuis
voor een geheel vrijblijvend informatief gesprek.
U kunt dagelijks bellen met THEO PETERS tel.: 020-261818

MUNTENVEILING

(eigenaar THEO PETERS)

Rosmarijnsteeg 7 - 1012 RP Amsterdam - Telefoon 020-261818

50 Gouden jaren.
De Gouden en Zilveren florijn.

Het 50-jarig huwelijksfeest van prinses Juliana en prins Bernhard.

Gouden florijn
Aantal: 50 stuks. (Alleen bij telefonische reservering). Goud 14 krt., kwaliteit fleur de coin, gewicht 18 gram, diameter 30 mm, met genummerd certificaat van echtheid. Prijs: f **1.250,-**.
(Gouden collier f **350,-** *extra.)*

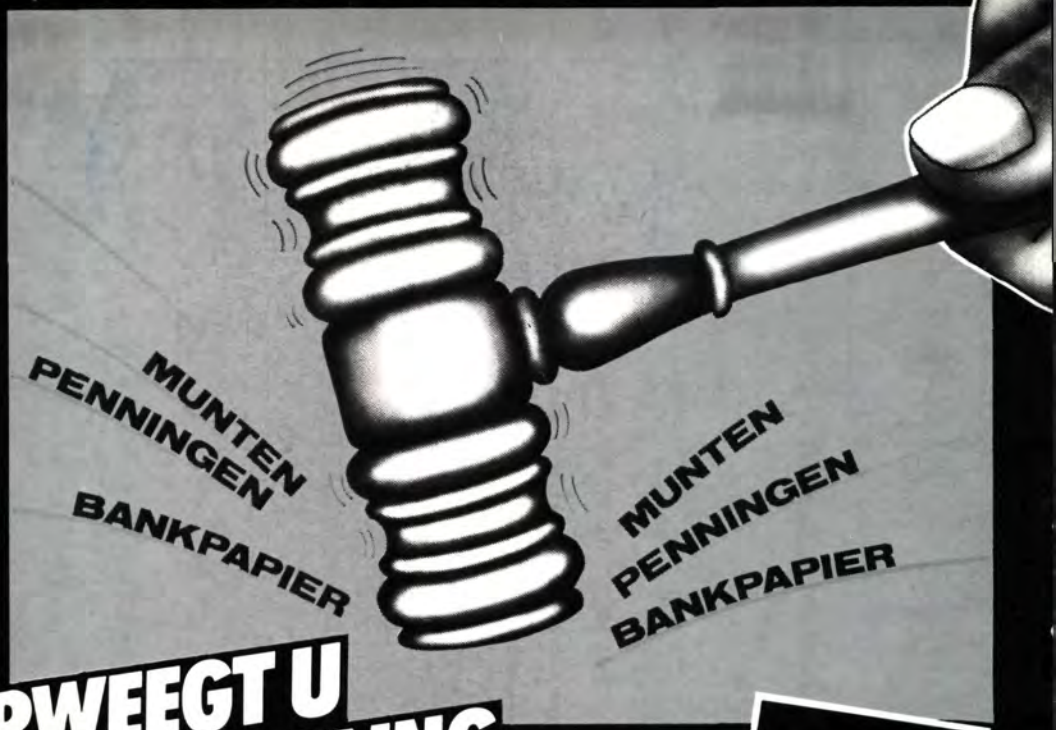

Zilveren florijn.
Aantal: 15.000 stuks. Zilver eerste keur 999/1.000, kwaliteit fleur de coin, gewicht circa 12 gram, diameter 30 mm, met certificaat van echtheid. Prijs f **77,50.** *(Zilveren collier f* **35,-** *extra.)*
(Losse hanger/muntrand f **20,-** *extra.)*

De belangstelling voor het 50-jarig huwelijksfeest van prinses Juliana en prins Bernhard is ongekend groot. Radio en televisie gaven al verscheidene malen een bescheiden voorproefje van wat één der grootste feesten uit onze vaderlandse geschiedenis zal worden. Daarom verdient deze gouden bruiloft terecht een tastbare herinnering. Een aandenken aan 50 gouden jaren. De Gouden en Zilveren florijn is dan ook de meest unieke uitgifte van de twintigste eeuw. Een uitgave die ruime aandacht kreeg in gerenommeerde media. De belangstelling voor beide 'Oranje-munten' is nu al overweldigend. Door de beperkte oplage is het raadzaam reserveringen snel te plaatsen.

Garantie
Natuurlijk zijn er factoren waar wij als nuchtere mensen rekening mee dienen te houden. Daarom hebben wij dit project verzekerd zodat u altijd uw geld terug kunt krijgen. Wij kunnen u daarom ook, zwart op wit, zekerheid bieden. Na overmaking van uw bedrag krijgt u van ons een reserveringspolis waarop wij u schriftelijk garanderen dat uw geld onder bijzondere omstandigheden automatisch teruggestort wordt. De Gouden en Zilveren florijnen worden u omstreeks de grote feestdag in januari gratis thuisbezorgd.

Inlichtingen en reserveringen
Voor inlichtingen en reserveringen kunt u telefonisch contact opnemen via **05123-2066/1502.**
Bestelwijze: Gouden of Zilveren florijnen kunt u bestellen door overmaking op 44 83 08 509 van de Nederlandse Muntcentrale (Amro Leeuwarden) of via het gironummer van de Amrobank te Leeuwarden no 80 30 49. Zet in de mededelingenhoek van uw giro of bankoverschrijving bovenstaand banknummer en uw bestelling. Na betaling wordt u automatisch een reserveringspolis toegezonden.

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Vraag onze gratis veiling catalogus

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.
Tel. 020-230261
242380

"voor klinkende munt"

DE NEDERLANDSCHE MUNTENVEILING

Rokin 60 – Amsterdam-C. – Tel. 020-230261/242380
Postadres: Postbus 3950 – 1001 AT Amsterdam

Beëdigd Makelaars en Taxateurs